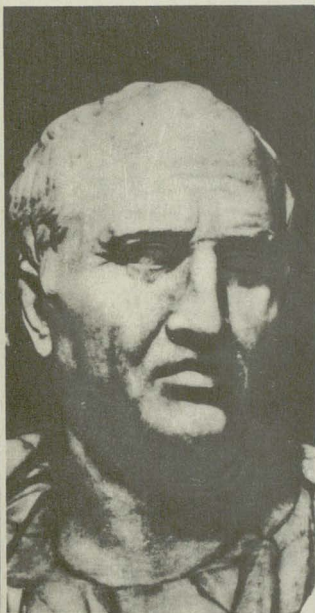

**MARCUS
TULLIUS
CICERO**

**Editura pentru
Literatură
Universală**

Filipice

**Discursuri împotriva
lui Marcus Antonius**

clw

Vu bărbat încerca să iasă din mare
și marea - l' Dage fudorât...

Clasicii

Literaturii Universale

<https://biblioteca-digitala.ro>

Coperta colecției de *Vasile Socoliuc*

Pe copertă:
Cicero și Capitoliul (văzut noaptea)

Marcus Tullius Cicero

SCRIPTA QUAE MANSERUNT OMNIA
RECOGNOVIT C.F.W. MUELLER

Editio stereotypa

Lipsiae

In aedibus B.G. Teubneri

1898 — 1910

Marcus Tullius Cicero

FILIPICE

Discursuri împotriva lui Marcus Antonius

În românește de DUMITRU CRĂCIUN

Studiu introductiv de G. GUȚU

București — 1968

Editura pentru Literatură
Universală

Scurta perioadă de timp — mai puțin de doi ani — în centrul căreia stau evenimentele pe care Filipicele le reflectă, reprezintă începutul agoniei republicii romane, perioadă scurtă într-adevăr, dar hotărâtoare pentru determinarea cursului faptelor istorice următoare. Ea începe cu asasinarea lui Caius Iulius Caesar (15 martie, anul 44 î.e.n.) și se încheie cu asasinarea lui Marcus Tullius Cicero (7 decembrie, anul 43), cele mai mari personalități ale epocii, reprezentanții cei mai de seamă a două concepții de organizare statală, de viață politică, de filozofie morală și civilă deosebite, dar mai ales două firi și două caractere opuse care, dispărînd la puțină vreme unul după altul, făceau posibilă, după ce totul părea că se năruie în haosul unor forțe oarbe menite interdistrujeciei, soluția de compromis între sistemul monarhiilor elenistice și tradiția republicană romană pe care Octavian avea să o realizeze, după ce rămăsese, prin înlăturarea lui Marcus Antonius, conducătorul unic al Imperiului.

Acest ultim act al agoniei — lung și greu sfîrșit, căci avea să dureze vreo 15 ani — s-ar putea împărți, simplificînd lucrurile, în două etape: prima, aceea a lichidării hegemoniei oligarhiei, care se încheie cu victoria cezarienilor asupra armatelor lui Marcus Brutus și Caius Cassius la Philippippi în toamna anului 42 î.e.n.; a doua, lupta pentru conducerea unică a imperiului, care se încheie prin înfrîngerea de către Octavian a lui Antonius și a Cleopatrei în bătălia navală de la Actium, în septembrie anul 31 î.e.n. și se prelungește pînă la cucerirea Egiptului și lichidarea adversarilor. Privitor la prima etapă, Suetonius observă în biografia lui Caesar că „aproape nici unul dintre ucigașii lui nu i-a supraviețuit mai mult de trei ani și nici unul n-a murit de moarte naturală“, mărturie nu numai adevărată, dar semnificativă pentru caracterul pe care-l iau luptele politice, transformate în război civil, și pentru atmosfera de asasinate politice în lanț, săvîrșite pentru satisfacerea sacrelor furii răzbunătoare.

Asupra primei etape, și aceasta doar pînă la moartea lui Cicero, va trebui să ne oprim, nu numai pentru a cunoaște împrejurările în care au fost rostite Filipicele — care, altminteri, nu pot fi înțelese nici ca manifestări politice, nici ca opere oratorice — dar pentru a ne putea reprezenta și retrăi, ca în desfășurarea unei acțiuni tragice, atmosfera de excitație, de pasionalitate dramatică, de încheștare supremă a destinului și voințelor într-o luptă la capătul căreia nu era decît victorie sau moarte („nu va supraviețui decît învingătorul“, spunea Antonius). Reconstituirea întâmplărilor timpului o facem prin operele unui Suetonius, Plutarh, Ap-

pianus, Dio Cassius etc., dar reflectarea lor imediată în conștiință, palpabilul viu al faptelor pe care le retrăiești ca și cum s-ar întâmpla acum, sub ochii tăi, emoția directă a participării la o închețare care te angajează prin ce este fundamental într-o conștiință omenească, deși au trecut peste două mii de ani de când faptele s-au întâmplat, pe acestea nu le poți trăi decât citind Filipicele și corespondența din anii 44 și 43 a lui Cicero.

Cele patruzeci de discursuri împotriva lui Marcus Antonius (Filipicele), rostite, primul la 2 septembrie al anului 44 ultimul, la 21 aprilie 43, aproape 200 de scrisori trimise de Cicero în acest timp celor mai însemnate personaje, actori direcți ai istoriei vremii sau multe scrisori de-ale acestora primite de omul care reprezenta ideea luptei pînă la capăt împotriva tiraniei, în sfîrșit lucrările filozofice — cele mai multe sînt scrise tocmai în această vreme de confruntare tragică cu faptele — și mai ales ultima dintre ele, testamentul său, *De officiis* (Despre îndatoriri), ne fac, spre deosebire de relatările istoricilor tîrzii, să fim participanții acestei lupte. Este și motivul pentru care în judecarea lui Cicero în general, dar și în caracterizarea lui în această epocă, rareori întîlnești detașarea obiectivă și cîntărirea nepărtinitoare. Chiar cînd cercetătorii declară sau pretind a-l înfățișa în chipul cel mai riguros — și o fac aproape toți, de cînd excesele într-o direcție au dus firea la replica corespunzătoare — se simte mai totdeauna că Cicero a dat naștere la o dezbateră intimă și că ne angajează la o valorificare a propriilor idei și concepții de viață politică, morală etc., care transpare în cele mai riguroase lucrări despre el. Îl simțim mai aproape de noi decît pe Caesar, îl înțelegem mai intim, raporturile noastre cu el sînt omenești. Luptătorul politic, celebrul orator, filozoful, artistul etc. nu încetează o clipă să ne apară în același timp ca om în opera sa și în corespondența lui unică, documentul cel mai de preț al antichității în această privință.¹

În dimineața zilei de 15 martie (idele lui martie), înainte de deschiderea ședinței Senatului în Curia lui Pompeius, Caesar fu asasinat, victimă a unei conspirații din care făceau parte doi pretori ai aceluiași an și unii dintre cei mai de seamă senatori, intimi ai dictatorului. Capii conspirației erau Marcus Iunius Brutus, fiul Serviliei, despre care se spunea că în tinerețe întreținuse legături cu Caesar, fire reflexivă, închisă, impunînd respect

¹ v. Eduard Norden, *Die römische Literatur*, 6. ergänzte Auflage, Teubner, 1961 : „Cicero este cel mai bine cunoscut dintre toți oamenii antichității; mai bine chiar decît Augustin; căci *Confesiunile* acestuia sînt puternic stilizate și urmăresc să acționeze asupra publicului cititor, pe cînd noi posedăm aproape o mie de scrisori de-ale lui Cicero, dintre care numai puține erau destinate publicității. Conservarea acestor scrisori — antichitatea citea cam încă o dată pe atît și printre ele unele foarte importante — trebuie să fie privită ca un noroc fără egal.”

prin cultura sa filozofică și literară, prin averea sa, prin poziția socială — dar și prin conștiința superiorității persoanei sale și castei sale — și cumnatul său Caius Cassius Longinus, om activ, fire aprinsă, promptă în decizie și acțiune. Conspirația, care număra vreo 50 de persoane, nu-l cuprindea și pe Cicero, prezent însă la ședința din 15 a Senatului. La venirea, cu mare întârziere, a lui Caesar în Senat, celălalt consul, Marcus Antonius, fusese reținut chiar la intrare de către C. Trebonius, unul dintre prietenii lui Cicero, recomandat pe vremuri de el comandantului războiului galic. Caesar căzu străpuns de 23 de lovituri de pumnal; senatorii, mulți din ei creații ale dictatorului, fugiră înspăimîntați; vestea morții produse peste tot panică; nu atît indignare, cît neliniște pentru ce avea să urmeze. „Liberatorii“, care credeau că este de ajuns să dispară „tiranul“ ca să dispară și tirania, se îndreptară spre templul lui Iupiter de pe Capitoliu, spre a aduce jertfe, sau spre a fi mai în siguranță. Trei sclavi ai celui ucis duseră acasă pe o lectică trupul stăpînului.

O încercare a conspiratorilor de a aduna poporul și a obține o recunoaștere spontană a mărețului act săvîrșit n-avu nici un rezultat. Spre seară ei ținură o consfătuire, la care participă și Cicero. Hotărîră, împotriva propunerii lui Cicero care îi îndemna să ia de îndată conducerea, și potrivit opiniei naive a lui Brutus care dorea o lovitură de stat cu respectarea formelor legale, a instituțiilor și a aparatului politic existent, să se trimită o delegație la consulul Marcus Antonius, spre a se lua, de comun acord, măsuri în situația ce se crease. Antonius, singurul reprezentant legal al puterii supreme, nu putea să nu vadă slăbiciunea celor ce i se adresau și promise un răspuns pentru a doua zi. În aceeași noapte, el se înțelese cu Marcus Aemilius Lepidus, *magister equitum* al lui Caesar și dispunînd de singura forță militară aflătoare în Roma, care i se puse la dispoziție. În același timp puse stăpînire pe tezaur — vremile ce amenințau cereau bani — mai ales în această epocă de mercenarizare a armatei — se duse la locuința lui Caesar și obținu de la văduva acestuia, Calpurnia, caseta personală, actele și alte obiecte de valoare ale celui ucis.

În ziua de 16 martie, încurajat și de schimbarea produsă în sentimentele poporului după primele momente de panică și de slăbiciunea conspiratorilor, trimise o delegație care să trateze cu ei. Rezultatele tratativelor s-au concretizat în hotărîrile Senatului, care se convoca pentru ziua următoare.

Pentru 17 martie, ziua Liberaliilor, serbare anuală în cinstea zeului Liber (Bacchus), Antonius convocase Senatul în templul zeiței Tellus, nu departe de locuința lui, și luase măsuri, prin înștiințări personale, ca toți senatorii să fie prezenți. Templul era înconjurat de veterani, foști soldați ai lui Caesar, și plebe agitată, ostilă tiranoctonilor; strigătele lor amenin-

țătoare se auzeau în sală. După discuții lungi, fără rezultat, Antonius interveni spre a avertiza pe senatori că dacă Caesar va fi declarat tiran și uciderea lui legitimă, actele lui vor trebui să fie anulate, averea lui confiscată și trupul aruncat în Tibru. Consecințele unei asemenea hotărâri — unii senatori fuseseră beneficiarii măsurilor lui Caesar, iar alții fuseseră desemnați în posturi de conducere pentru anul următor — ca și strigătele de afară, care se înteteau, împingeau pe senatori spre un compromis. Cicero fu acela care găsi formula, luă cuvântul și propuse, după modelul grecesc, *amnistia* („uitarea faptelor din trecut“, cum traduce Velleius Paterculus termenul). Prin această *amnistie*, Caesar nu fusese tiran, actele lui rămâneau valabile, conspiratorii nu erau vinovați de crimă și nu puteau fi urmăriți: compromis formal, care lăsa să subsiste toată organizația de stat a lui Caesar, fără Caesar, și care arăta că uciderea lui fusese un act inutil, politicește absurd și odios, generator de grave consecințe, pe care numai forța le putea rezolva. A doua chestiune dezbătută, urmare a primei hotărâri: se luă măsuri privitoare la funeraliile publice ale lui Caesar și asupra deschiderii testamentului său. Propunerea o făcea chiar socrul lui, L. Calpurnius Piso, pe care-l vom vedea, în cursul Filipicelor, opus lui Antonius. Concilierea pentru un moment realizată era subliniată prin trimiterea fiilor lui Antonius și Lepidus, pe Capitoliu, un fel de ostatici ai respectării înțelegerii; în seara aceleiași zile, Lepidus avea ca invitat la masă pe Marcus Brutus, iar Antonius pe Cassius.

În ziua de 18 martie, în aceeași atmosferă de falsă concordie, se ratificau hotărârile luate de Caesar în privința atribuirii provinciilor pentru acest an 44, printre care și a Galiei cisalpine, ce era acordată lui Decimus Brutus, și se deschidea, în casa lui Marcus Antonius, testamentul celui ucis: strănepotul său, Caius Octavius, fiul Attiei, fiica surorii lui Caesar, Iulia minor, era adoptat ca fiu și lăsat moștenitor a trei părți din avere; pentru a patra parte, erau desemnați alți doi nepoți: Lucius Pinarius și Quintus Pedius.

În ziua de 20 martie¹ avură loc funeraliile publice acordate lui Caesar de Senat. Antonius trebuia să rostească, în lipsa lui Octavian care se afla încă în Grecia, elogiul funebru. Era în posesia puterii supreme, consul în funcțiune împreună cu Dolabella, fostul ginere al lui Cicero, care înlocuia pe Caesar, avea cu el forța armată, actele lui Caesar și casetă lui particulară, tezaurul statului și mai ales p'lebea și pe veteranii celui ucis, stăpîniți de oroarea asasinatului, indignați și îndârjiți împotriva făptașilor. Era momentul să culegă rezultatul abilității de care dăduse dovadă în aceste zile, să pună pe conspiratori în situația unor ucigași lași, care săvîrșiseră un sacrilegiu și o crimă stupidă, și să facă din înmormîn-

¹ Dată nu cu totul sigură.

tarea lui Caesar ocazia unor manifestații populare antioligarhice, care să anuleze în folosul său, singurul șef al cezarienilor, ●ompromisul acceptat de nevoie. Împrejurările sînt cunoscute. Cortegiul funebru — care trebuia să se îndrepte spre Cîmpul lui Marte, în afara orașului, unde se hotărîse înmormîntarea — se opri în for, centrul Romei. Pe patul mortuar atîrna toga însîngerată a lui Caesar, străpunsă de cele 23 de lovituri. Un crainic citi lista onorurilor pe care Caesar le avusese, celebrînd meritele lui și amintind între altele de jurămîntul senatorilor, aceiași care-i acordaseră în trecut puterea sacrosanctă și inviolabilă. Un actor, care reprezenta pe cel ucis, cînta versuri din tragicii latini, printre care și pe acesta al poetului Pacuvius : „men servasse, ut essent qui me perderent?“ (i-am salvat oare, ca să aibă cine mă ucide?) În această atmosferă de durere și indignare, Antonius își rosti discursul, arătînd mulțimii toga însîngerată a lui Caesar, preamărindu-i meritele militare și civile, magnanimitatea și generozitatea — lăsa fiecărui cetățean al Romei cîte 300 de sesterți — și scoțînd în evidență oroarea crimei și sacrilegiul comis. Furia mulțimii, aprinsă de dorința răzbunării, se dezlănțui. Se dădu foc catafalcului în for. Incendiul mistuia tot ce mulțimea arunca în flăcări ca la o ceremonie sinistră : bănci, mese, haine, alimente, bani, podoabe. S-a încercat apoi să se dea foc caselor conspiratorilor, care se ascuseseră sau fugiseră din oraș. Antonius trebui să restabilească ordinea, apărînd de furia sfîntă a poporului pe „liberatori“. Prin aceasta el era succesorul cel mai autorizat al lui Caesar, dar și omul de ordine cel mai trebuitor. Raporturile cu republicanii nu se rupeau. Primejdia era încă mare : Decimus Brutus era în Gallia, Sextus Pompeius stăpînea mările, Octavian era așteptat să vină în Italia, spre a-și lua în primire moștenirea, poziția lui însă se întărise. Avea încă interesul să întrețină bune legături cu Senatul și mai ales cu frunțașii Senatului ; de aceea, după memorabila înmormîntare, primi propunerea lui Servius Sulpicius Rufus, vestitul jurisconsult și prieten al lui Cicero, de a nu se recunoaște ca acte valabile, în materie de concesiuni individuale sau scutiri de tribut, decît cele făcute publice de către Caesar însuși, admite creierea unui *consiliium* format din frunțașii Senatului, cu care să delibereze în prealabil asupra celor mai importante propuneri pe care le-ar aduce în discuție, și, semn al bunelor sentimente republicane de care era animat, propuse abolirea pentru totdeauna a dictaturii, spre satisfacția tuturor. În același sens vorbea și executarea grecului Erofilos, falsul Marius, care, dîndu-se drept nepot al aceluia, agita mulțimile, încă doritoare de răzbunare, și organiza manifestații în jurul monumentului, ridicat pe locul unde Caesar fusese ars, cu inscripția „Părintelui Patriei“. Răzvrățitorul, nefiind cetățean roman, fu ucis și trupul lui aruncat în Tibru. Erau acte menite să liniștească pe republicani.

Pe la jumătatea lui aprilie, Antonius porni în mod clar la asigurarea puterii personale, părăsind din ce în ce mai mult spiritul de conciliație pe care-l arătase, îngrijorat de primejdiile ce puteau veni. Decimus Brutus în Gallia cisalpină era în fruntea armatei celei mai apropiate de Roma, Lepidus plecase la conducerea provinciei *Hispania citerior*, Brutus și Cassius, pretori, printr-o derogare de la obligația de a nu părăsi Roma, obținuseră în timpul tulburărilor create de falsul Marius învoirea din partea lui Antonius de a părăsi Capitala și se aflau acum prin Latium (Lanuvium, Antium), Cicero plecase și el din Roma de teama tulburărilor, era agitat, mutându-se dintr-o localitate într-alta, și manifesta intenția de a părăsi Italia și a se duce în Grecia, spre a-și vedea fiul, care studia la Atena, deocamdată însă urmărea cu încordare tot ce se întâmpla și privea îngrijorat viitorul.

În această vreme, la Roma, Antonius, împotriva așteptărilor, spre a obține bani și simpatii, comitea abuzuri de putere scandaloase, susținând că nu face decât să aplice măsurile pe care le găsisese în Însemnările (*Commentarii*) lui Caesar, pe care însă nimeni altul decât el nu le cunoștea, făcea propagandă printre veteranii lui Caesar, cumpărându-i, și la 25 aprilie plecă chiar din Roma spre a stabili două colonii în Campania și a înrola partizani; își alcătui astfel o trupă personală de vreo șase mii de oameni.

La 18 aprilie însă, venind din Apollonia, după ce traversase Adriatica, tânărul care nu împlinise încă 19 ani, Octavian, fiul adoptiv și moștenitorul lui Caesar, se afla la Neapolis, decis, împotriva sfaturilor mamei sale și ale tatălui său vitreg, să primească nu numai adopțiunea și legatul cu toate obligațiile ce decurgeau dintr-însul — plata mai ales a 300 de sesterți de fiecă cetățean, când averea lui Caesar era în mâinile lui Antonius — dar, o dată cu numele marelui bărbat, și misiunea de a-i apăra memoria și de a prelua rolul politic de conducător al partidului cezarian. Cicero, care ne dă informația în scrisoarea către Atticus din 19 aprilie (*Ad Att.*, XIV, 10), își însușește părerea acestuia: „dintr-asta va ieși mare neînțelegere cu Antonius“. Apărea al treilea element politic, care va deveni în curînd o forță și va complica situația celor două partide: cezarieni și anticezarieni.

Aceștia din urmă, după ce părăsiseră Roma, nu îndrăzneau să întreprindă nimic, paralizați parcă în fața luptei ce se anunța; nu aveau alt gând decât să se salveze, fugind de primejdie. Cicero se muta și el din localitate în localitate — Tusculum, Astura, Antium, Puteoli — nu-și găsea liniștea și-i scria lui Atticus (*Ad Att.*, XIV, 10): „Este oare posibil? Adică asta a reușit să facă Brutus al meu și al tău? El să stea la Lanuvium, și Trebonius să plece în provincia lui pe drumuri ocolite (ca să se păzească de cezarieni), toate faptele, însemnările, vorbele, promisiunile,

gîndurile lui Caesar să aibă mai multă putere decît dacă el ar fi trăit?! Îți amintești cum strigam eu, chiar în acea primă zi capitolină (la 15 martie), că pretorii (Brutus și Cassius) trebuie să convoace Senatul pe Capitoliu. Zei nemuritori, ce treabă s-ar fi putut face atunci, cînd toți oamenii onorabili, și chiar cei onorabili doar atît cît trebuie, se bucurau și cînd bandiții erau pe pămînt! Condamni cele întîmplăte la Liberalii (ședința din 17 martie a Senatului). Ce mai era de făcut? Eram deja pierduți. Ți-amintești cum tu strigai că totul e pierdut, dacă are să fie dus (Caesar) cu ceremonia de înmormîntare? Ei bine, a fost ars în for, a fost proslăvit de ți se rupea inima, sclavii și calicii au fost trimiși cu torțe împotriva caselor noastre. Iar după aceea? Să-i văd îndrăznind să-mi spună: «Te ridici oare în contra vreunui semn de-al lui Caesar?» Astea și altele ca astea nu pot suporta. De aceea îmi vine în gînd să străbat țară după țară; Grecia ta e totuși și ea amenințată de furtună.»

Aceleași sentimente și gînduri, în multe scrisori către Atticus, căruia i se destăinuie totdeauna fără rezervă. La 10 aprilie: „Sînt îndurerat că nu am pus mîna pe putere o dată cu dobîndirea libertății” (*Ad Att.*, XIV, 4); la 12 aprilie, aceluiași, din Fundi: „Ce este mai nenorocit decît să respectăm toate actele săvîrșite de acela (Caesar) și pentru care îl uram? Oare vom avea și consuli și tribunii pe care i-a vrut el, doi ani de-aci încolo? Nu văd în nici un chip cum aș putea activa politic. Nimic nu este mai absurd decît ca tiranoctonii să fie ridicați în slava cerului, iar actele tiranului să fie respectate”; la 18 aprilie din Puzzuoli (*Ad Att.*, XIV, 9): „O, zei buni, tirania trăiește, tiranul a murit”, și tot așa, cîteva zile mai tîrziu (*Ad Att.*, XIV, 14): „Tiranul a fost înlăturat, dar tirania văd că rămîne”. Constatări triste, care explică ironia amară la adresa „divinilor bărbați, care prin idele lui Marte și-au făcut intrarea în cer, dar libertate poporului roman nu i-au dat” (*Ad Att.*, XIV, 14), fac să regrete idele lui Marte (*me Idus Martiae non delectant*), care altădată îl consolau, să spună chiar că uneori îl regretă pe Caesar (*Ad Att.*, XIV, 13, scrisoarea din 24 aprilie), căci „ceea ce Caesar n-ar fi făcut niciodată și n-ar fi îngăduit niciodată, acum ni se pune în față după *Insemnările* lui falsificate” (*Ad Att.*, XIV, 13 la 26 aprilie, de la Puzzuoli) și, puțină vreme mai tîrziu (*Ad Att.*, XIV, 17, scrisoarea din 4 mai, din Pompei) să-și amintească cu regret dictatura aceluia și a partidului său: „Eu aș vrea să mă crezi — socotesc că puteam vorbi cu mai puțină primejdie contra acestui partid blestemat, pe cînd tiranul era în viață, decît acuma, cînd e mort. Nu știu cum, dar pe mine cel puțin acela mă suporta în chip uimitor.”

Convingerea că războiul este iminent îl neliniștește pe Cicero, care vede că nu există nici o șansă pentru „liberatori” și se frămîntă, cu firea lui impresionabilă și la vîrsta lui, cu gîndul plecării din Italia, fie în Gallia

cisalpină, în lagărul lui Decimus Brutus, fie pe lângă armata lui Sextus Pompeius, fie în Grecia, „căci n-am să mai pot face — zice el (*Ad Att.*, XIV, 13) — ce-am putut face în războiul lui Caesar... nici cu o parte, nici cu alta. Pe cine acest partid de ticăloși îl va socoti că s-a bucurat de moartea lui Caesar — și noi toți ne-am arătat în modul cel mai deschis bucuria — pe acesta îl vor număra în rîndul dușmanilor și asta va duce la un groaznic măcel.“ Cine citește însă corespondența din anul 49, anul pregătirii războiului civil dintre Caesar și Pompeius, vede că și atunci Cicero era la fel de neliniștit și de nesigur, ba și mai mult decît acum. O singură deosebire, aceasta esențială : în locul lui Caesar, omul excepțional, indiferent cum l-a zugrăvit Cicero în diferitele perioade ale raporturilor cu dînsul, dar niciodată ca pe un om obișnuit, se afla acum Antonius, un om comun, brutal și viclean, plin de sine, iubitor de putere și vulgar în plăceri, față de care avea repulsie și-l evita cu frică și dispreț. În rarile raporturi personale din acest timp îi scria, tocmai de aceea, în tonul flateriei exagerate și al prieteniei devotate : „Ceea ce-mi spui prin scrisoare — singura scrisoare de la Antonius din acest timp — aș fi dorit s-o discutăm prin viu grai dintr-un singur motiv doar : ți-ai fi putut da seama, nu numai din cuvintele mele, dar după fața mea, după ochii mei, după fruntea mea, cum se zice, de iubirea față de tine, căci, dacă te-am iubit totdeauna mai întîi datorită simpatiei tale pentru mine, mai tîrziu și serviciilor pe care mi le-ai făcut, apoi în aceste vremuri viața publică te-a ridicat atîta în ochii mei, încît nu știu să-mi fie cineva mai drag. Scrisoarea ta, atît de prietenoasă și în același timp atît de respectuoasă, m-a mișcat astfel, încît nu mi se pare că îți fac, ci că primesc eu o favoare cînd tu mi-o ceri așa încît ai renunța, zici tu, să salvezi împotriva voiei mele pe un dușman de-al meu, care este și prietenul tău, deși ai putea-o face fără nici o greutate.“¹ Stil alambicat și complimente exagerate, care ascund penibil adevăratele sentimente.

În această vreme și în această stare de spirit a întîlnit Cicero pe C. Octavian la Neapolis : în drumul acestuia de la Brundisium pînă aici, fusese întîmpinat „de un imens număr de prieteni“, zice Velleius Paterculus. Numele de Caesar al tînărului înflăcăra populația provincială și în-

¹ Este vorba de Sextus Clodius, secretar al lui P. Clodius Pulcher, dușmanul lui Cicero, care era rechemat acum din exiliu potrivit cu *Insemnările*, faimoasele însemnări ale lui Caesar. Fiindcă nu se putea opune, Cicero acceptă cu plăcere și se arată încîntat că e consultat. Ce credea în realitate despre această scrisoare a lui Antonius, după care trimite o copie lui Atticus (*Ad Att.*, XIV, 13 B) o spune acolo, caracterizîndu-l ca un om corupt, imoral și primejdios, care „deoarece și-a pus în gînd că-i este îngăduit tot ce vrea, ar fi făcut aceasta (rechemarea lui Sextus Clodius), chiar dacă m-aș fi opus“.

grijora pe conspiratori. Întâlnirea avu loc la Puzzuoli (21 aprilie) în vila lui Marcus Philippus, tatăl vitreg al tânărului ; se aflau acolo și consuli desemnați Aulus Hirtius și C. Vibius Pansa, care trebuiau să intre în funcțiune la 1 ianuarie al anului 43. O aflăm din mențiunea, fără alte amănunte, de la finele unei scrisori către Atticus. Despre Octavian, aci *Ad Att.*, XIV, 11) o singură observație, în care apare vanitatea naivă a bătrînului consular : *mibi totus deditus* (total devotat mie). Într-o scrisoare trimisă însă a doua zi aceluiași Atticus (*Ad Att.*, XIV, 12), Cicero cîntărește fără iluzii întreaga situație și, convins că nu mai are de sperat nimic, nu dorește decît să se salveze. Despre Octavian și acțiunea lui, o apreciere lucidă care dovedește că nu se înșela asupra scopului politic al acestuia și asupra urmărilor ei pentru cezarițizi : „O, dragă Atticus, tare mă tem ca Idelele lui Martie să nu ne fi adus nimic alta decît bucuria și satisfacerea urii și a durerii. Ce-mi mai aud urechile ! Ce-mi mai văd ochii pe-aici ! «Strălucită faptă, dar fără încheiere», cum zice poetul. Aici Octavian s-a arătat față de mine foarte respectuos și foarte prietenos (*perhonorifice et perhoneste*). Într-adevăr, ai lui îl numeau *Caesar*, Philip-pus însă, nu ; de aceea nici eu ; afirm că nu poate să fie un bun cetățean. Prea mulți inși îl înconjură și îi amenință cu moartea pe-ai noștri, spunînd că astea nu se pot suporta. Ce crezi c-o să fie cînd băiatul ăsta (*puer*) va veni la Roma, unde liberatorii noștri nu pot fi în siguranță ? Ei, cel puțin, vor fi mereu iluștri, ba chiar fericiți prin conștiința faptei lor ! Dar eu, dacă nu mă înșel, voi fi distrus... Nici consuli ăștia desemnați nu-mi plac...” Cine compară rîndurile de mai sus cu laudele fără măsură aduse aceluiași Octavian în Filipice și mai ales cu garanția politică pe care i-o dădea, punîndu-și în joc autoritatea în Filipica a III-a și a IV-a, își dă seama că nu din naivitate, nu din vanitate Cicero ridica în slăvi pe „salvator”, ci din necesitate. Entuziasmul pe care sosirea acestuia în Italia îl stîrnise în municipii și mijloacele pe care le folosea spre a impune lui Antonius puteau impresiona. Aparent, primul scop pe care tânărul îl urmărea nu era politic : voia doar să obțină recunoașterea adopțiunii și să intre în posesia moștenirii lui Caesar. În primele zile ale lui mai era la Roma — o imensă mulțime îi ieși în cale — și la 15 mai declara într-o adunare că va împlini legatul lui Caesar și se va îngriji de jocurile publice în cinstea Venerei Genetrix, instituite de acela în amintirea victoriei de la Pharsalus contra pompeienilor. Cînd, după 21 mai, Octavian se prezentă lui Antonius, reîntors, cerîndu-i sumele însușite din averea lui Caesar, acesta, superior, îi răspunse că adopțiunea testamentară nu fusese ratificată printr-o lege curiată, precum era obiceiul, și că nu se știe precis ce a rămas de la Caesar. Îi înșcenă chiar o încercare de complot ; un tri-

bun dintre partizanii lui, opuse *veto* ratificării testamentului. Lupta dintre Octavian și Antonius era deschisă, așa cum Cicero prevestise.

De acum înainte Antonius acționează din ce în ce mai direct. Lucrurile se îndreaptă spre o soluție prin forță. Această cursă spre înțietate se poate clar urmări din desfășurarea evenimentelor între 1 iunie și 1 septembrie al anului 44. Ea vizează în același timp pe anticezarienii prezenți sau absenți, și pe Octavian. Pentru data de 1 iunie, Antonius convocase Senatul spre a-i propune legea privitoare la schimbarea provinciilor (*lex de permutatione provinciarum*). Prin aceasta el ar fi căpătat pe timp de cinci ani conducerea Galliei cisalpine, în locul lui Decimus Brutus, și ar fi fost pentru mult timp la conducerea celei mai apropiate armate de Roma, cu care ar fi putut domina ușor viața politică. Exemplul din trecut al lui Caesar îl încuraja; celălalt consul, Dolabella, ar fi căpătat în aceleași condiții Siria, o altă lege ar fi confirmat actele lui Caesar, așa cum Antonius pretindea că rezultă din *Insemnările* celui dispărut, falsificate scandalos, și prin aceasta votul Senatului ar fi acoperit abuzurile săvârșite. Ședința însă nu s-a putut ține. Brutus și Cassius, care se aflau la Lanuvium, nu departe de Roma, se întruniseră într-un consiliu la care luară parte și Cicero și consulii desemnați, și hotărâseră să zădărnicească intenția lui Antonius prin absență. Acesta însă se adresa la 3 iunie direct comițiilor, căror, prin călcarea normelor, le ceru să voteze propunerile care nu fuseseră prezentate mai întâi Senatului, obținând cele dorite. Puține zile după aceea, urmărind același scop, Antonius făcu să se voteze o hotărâre în Senat care îndepărta din Italia pe Brutus și pe Cassius, cărora li se dădea misiunea specială a aprovizionării cu grâu a Italiei, lui Brutus din provincia Asia, lui Cassius din Sicilia.

În așa măsură Brutus era primejduit, dacă ar fi venit la Roma, încît, deși pretor urban, dădu jocurile apolineare între 6—13 iulie, de pe urma cărora spera o creștere a popularității, fără a fi prezent în oraș, lăsînd astfel tot rezultatul pe seama antonienilor, căci de ele rămînea să se ocupe și să le prezideze celălalt pretor urban, Lucius Antonius, fratele consulului. Cîteva proiecte de legi demagogice, despre care va fi vorba în Filipice, urmăreau același lucru: un vast plan de colonizare (comisia avea în frunte pe Lucius Antonius), secarea mlaștinilor pontine — vechiul proiect al lui Caesar — și o reformă în sistemul judiciar: crearea decuriei de ex-centurioni, pe lîngă cele de senatori și de cavaleri, din care se recrutau pînă atunci juriile în judecarea recursurilor contra administrației provinciale. Toate aveau ca scop să atragă pe veterani, de care depindeau șansele adversarilor în conflictul armat ce sta să se declare.

În schimb, jocurile pe care Octavian le dăduse puțin după aceea (20—30 iulie) în cinstea Venerei Genetrix, divinitatea protectoare a lui

Caesar și a gintei Iulia, și mai ales sumele pe care le plăti triburilor, spre a respecta — devoțiune filială și iubire de popor — dispozițiile testamentului, punând în joc averea mamei sale, a tatălui vitreg și apelând la prietenii care-l finanțau, îl puneau în cea mai favorabilă lumină. Avură loc manifestații populare însuflețite, se răspîndi vestea că o cometă, apărută în acel timp, era spiritul celui ucis. Cultul lui Caesar, primit printre divinitățile nemuritoare, începea. Octavian îi ridica la Roma o statuie în templul zeiței protectoare, avînd deasupra capului cometa. Exaltarea religios-politică devenea o armă, folosită în contra politicei lui Antonius.

Cicero era iritat de inerția lui Brutus, de faptul că „poporul își folosește brațele nu spre a apăra republica, ci spre a bate din palme, aplaudînd” (Scrisoarea din 14 iulit, *Ad Att.*, XIV, 2), dar privea acum pe Octavian cu alți ochi, deși își mărturisea îngrijorarea: „Octavian, după cum mi-am dat seama, are destulă inteligență, destul curaj și se pare că este animat de sentimentele de care vrem noi față de «eroii» noștri. Dar ce încredere poți avea în vîrsta lui, în moștenirea lui, în formația lui — este o mare întrebare. Tatăl lui vitreg, cel puțin, pe care l-am văzut la Astura, nu are nici o părere. Totuși trebuie să fie cultivat și, dacă nu altceva, trebuie să fie separat de Antonius.” (*Ad Att.*, XIV, 12, scrisoare din 10 iunie).

Antonius, la rîndul lui, își dădea seama de noua forță ce-i sustrăgea tocmai elementul de sprijin — plebea și veteranii — se opunea încercării lui Octavian de a candida la o alegere de tribun al poporului — la care nici n-avea dreptul — dar deocamdată era nevoit să se întîlnească cu el și să ajungă la un acord, confirmat în templul lui Iupiter Capitolinul, împăcare tot atît de falsă ca și cea din ziua Liberaliilor cu cezarcizii (17 martie).

În iulie, Brutus și Cassius se pregăteau să plece din Italia cu un convoi de nave. Declarau că primiseră ca un exiliu misiunea și că, dacă stau departe de Roma, o fac spre a nu tulbura viața publică. De fapt, aceasta era dovada incapacității lor de a opune vreo rezistență în Italia.

Iată însă că în acest moment, cînd situația lui Antonius părea mai consolidată, măcar pentru o vreme, în ședința Senatului din 1 august L. Calpurnius Piso, socrul lui Caesar, cel care la 17 martie propusese funeralii publice dictatorului, unul dintre cei mai de seamă cezarieni, se ridică împotriva lui Antonius, acuzîndu-l că uzurpă numele și gloria aceluia și că-i falsifică actele, cu scopul instituirii unei tiranii personale. Deși puțini senatori, spune Cicero în Filipica I, adoptară atitudinea lui Piso — interes, teamă, prudență — acesta este primul act public al procesului de condamnare a lui Antonius de către chiar fruntașii partidului său, partidul cezarian, care se opuneau actelor noii dictaturi, o tiranie degenerată în comparație cu a lui Caesar. La acest prim semn de rezistență publică.

Cicero, care voia să plece în Grecia, se întoarce la 30 august la Roma. Senatul era convocat pentru 1 septembrie. Antonius prezintă în ședință, printre altele, propunerea de a se decreta lui Caesar o *supplicatio*, rugăciune publică adresată zeilor spre a face să fie ispășită crima uciderii lui. Era actul demagogic prin care, ca răspuns la atacurile fruntașilor din propriul partid, se prezenta mulțimii ca apărătorul cel mai credincios al memoriei lui Caesar împotriva conspiratorilor expuși vindictei, împotriva cezarienilor care îi reprobau actele și împotriva lui Octavian în cursa pentru succesiunea politică a celui ucis. Cicero lipsi din Senat de teama veteranilor lui Antonius, care i-ar fi primejduit viața. Violent și brutal cum era, Antonius declară în ședință că la finele ei se va duce cu lucrători acasă la Cicero, va sparge ușile și-l va aduce în Senat. Cuvinte nesocotite, care nu puteau naște decât indignare. A doua zi, spre a-l înfrunța, bătrînul consular veni la ședință, dar Antonius lipsea, și rosti primul său discurs împotriva lui Antonius, prima dintre Filipice (2 septembrie), cum M. Brutus numea — mai în serios, mai în glumă — aceste discursuri care i se trimeteau, comparîndu-le astfel cu celebrele discursuri ale lui Demosthenes împotriva regelui Filip al Macedoniei.

Discursul este, în contrast cu violența lui Antonius, un răspuns demn, sever în analizarea abuzurilor lui Antonius, dar reținut ca expresie verbală. În prima parte Cicero explică pentru ce a plecat din Roma după 2 iunie și pentru ce s-a întors după 30 august: Antonius este vinovat, prin actele sale. În a doua parte sînt trecute în revistă aceste acte, abuzurile săvîrșite de Antonius, prezentate ca dispoziții aflate în faimoasele *Insemnări*, al căror fidel executor se pretindea, în realitate mijloace demagogice care contravin legiurilor fundamentale ale lui Caesar însuși, și care prin urmare nu-i puteau aparține, căci el nu și-ar fi putut distruge singur legislația. Ele nu-s decât falsuri. În sfîrșit, în perorație, adresîndu-se celui-lalt consul, Dolabella, și apoi lui Antonius le atrage atenția asupra drumului primejdios pe care se angajează.

Antonius răspunse acestor acușări — cu violența retoricii lui vulgare, după ce-și pregătise discursul în condiții care aveau să ofere material bogat vervei lui Cicero în descrierile din Filipica a II-a — de-abia la 19 septembrie: avea nevoie de pregătire ca să înfrunte pe cel mai mare orator. „Tuturor celor prezenți li s-a părut că vomează, după obiceiul lui, nu că vorbește“, spune Cicero (*Ad Fam.* XII, 2), care nu se arată înfricoșat. Era încîntat că discursul său (prima Filipică) era pe placul lui Cassius, căruia i-l trimisese, era încredințat că republica și-ar putea recîștiga libertatea, dacă el ar fi putut folosi nestîinjenit arma cuvîntului — naive iluzii ce-i flatau dorința de a juca din nou un rol glorios — și-și manifesta fără rezervă disprețul față de Antonius: „Acest om nebun, destrăbălat și cu mult mai ticălos decît «cel mai mare ticălos», cum zici tu despre cel pe care l-ai

ucis (Caesar), caută să facă începutul masacrului cu mine și mă acuză că am fost instigatorul uciderii lui Caesar, fără li motiv decît ca să asmută pe veterani împotriva mea, pericol de care cu nu mă îngrozesc, dacă el ar reuși să adauge la gloria faptei voastre și meritul meu". (Ibid.)

Primul discurs (Filipica I) avusese efect. Poziția lui Antonius fusese zdruncinată chiar și în adunările populare, mase de manevră ale ambițiilor politice, dacă el, consulul, fusese atacat la 2 octombrie de către tribunul poporului T. Cannutius și fusese silit să răspundă furios, semn că nu mai domina situația. Dar forța care să înlăture abuzurile forței nu exista, constata cu amărăciune Cicero într-altă scrisoare către Cassius la începutul lui octombrie — („ce se poate face fără forță împotriva forței”?) — și vedea primejdia ca foarte apropiată : Antonius numea pe față pe „liberatori” trădători, acuza pe Cicero ca instigator și declara că va urmări pe vinovați. Efectele „amnistiei” de la 17 martie se spulberaseră. Cicero regretă din nou pe Caesar : „Ce nenorocire ! N-am putut suporta un stăpîn, acum slugărim unui fost sclav ca și noi.” (Ibid.) Nu îndrăznea să mai vină la ședințele Senatului și nici să-i răspundă aici lui Antonius după atacul din 19 septembrie, ci, alcătuiă în scris, sub forma unui discurs, vestita l'ilipică a II-a, pe care o trimitea lui Atticus, cerîndu-i să o publice atunci cînd va crede oportun. Deocamdată se temea s-o facă mai larg cunoscută.

Ea nu apăru decît după părăsirea Romei de către Antonius. Discursul pe care Iuvenal îl numește „divin” se aseamănă cu una dintre Verrinele din *Actio secunda*, de asemenea nerostite. Scrisă în limitele largi ale unei compoziții de cabinet, în care toate resursele talentului lui Cicero se desfășoară bogat și variat, inspirată și alimentată de sentimentul luptei nobile pentru libertate și demnitate cetățenească în contra tiraniei vulgare ce amenința, este firesc ca Filipica a II-a să fi fost obiect de admirație dincolo de momentul ce a ocazionat-o.

Fiindcă poziția lui Antonius în Roma se șubrezea, la 9 octombrie plecă, împreună cu soția sa Fulvia, personaj faimos în istoria politică a acestor ani, spre Brundisium, ca să primească legiunile din Macedonia pe care și le atribuisese prin aceeași lege prin care își acordase comanda supremă a Galliei cisalpine : legiunea Martia, legiunea a II-a, a IV-a și a XXXV-a. Dorea să se afle în siguranță și să aibă forță armată la îndemînă în vederea conflictului ce se prevedea. Trupele însă, nemulțumite de întoarcerea în Italia și instigate la indisciplină prin propaganda activă a lui Octavian și a prietenilor lui, îl primiră rău, cu toate recompensele promise : 400 de sesterți de cap. Antonius procedă atunci la pedepse care ajunseră pînă la decimarea unor tribuni militari. Cicero, în Filipica a III-a vorbește, exagerînd probabil, de 300 de militari uciși în fața Fulviei : „Sîngele celor ce mureau îi stropeau față”. În acest timp, propaganda lui Octavian se în-

tețea. Străbătînd Campania, el înrola, plătînd 2000 de sestertii de cap, în coloniile de la Calatia și Casilium, voluntarii de-ai lui Caesar (3000 de oameni), formînd o adevărată armată personală, deși nu era investit cu nici o demnitate, acțiune revoluționară care nu se deosebea întru nimic de cea a lui Catilina, cu 20 de ani mai înainte. Prin aceasta, el ieșea din legalitate, falsă legalitate pe care pînă acum Antonius o practicase, și pornea la acțiune directă. Propaganda, banii, numele de Caesar și veteranii îi sporeau din zi în zi popularitatea. Avea nevoie în lupta contra lui Antonius de forță armată și de sprijinul Senatului. Se adresa de aceea lui Cicero, cerîndu-i sfatul și căutînd să-l atragă alături de el. Acesta vedea clar intențiile și la 2 noiembrie îi scria lui Atticus de la Puzzuoli : „Îndată ce-am să știu în ce zi voi sosi (la Roma), am să te înștiințez... Pe ziua de întîi, seara, o scrisoare de la Octavian. Pune la cale lucruri mari. Pe veteranii care sînt la Casilinum și la Calatia i-a atras de partea lui. Are intenția să străbată și celelalte colonii. Este clar că asta țintește : războiul contra lui Antonius să se ducă sub comanda lui. Așadar, vād că în cîteva zile vom fi sub arme. Dar pe cine să urmăim ? Uită-te la numele lui (Caesar-Octavian), uită-te la vîrsta lui ! Și-mi cere să am o discuție în secret cu el, fie la Capua, fie nu departe de Capua ! O copilărie, firește, dacă crede că asta se poate face în secret. I-am arătat printr-o scrisoare că nici nu este nevoie, și nici nu se poate. A trimis la mine pe un oarecare Caecina din Volaterrae, prieten de-al lui, care m-a informat că Antonius se îndreaptă spre Capitală cu legiunea Ciocîrliile¹, că impune contribuții municipiilor și că-și conduce legiunea în formație de luptă. Mă întrebă (Octavian) dacă să plece spre Roma cu trei mii de veterani, sau să ocupe Capua și să-l respingă pe Antonius din marș, sau să se ducă la cele trei legiuni macedonice (una ră-măsese în urmă sub comanda lui Lucius Antonius), care-și continuă drumul de-a lungul Mării Adriatice : speră să treacă de partea lui. Acestea n-au vrut să primească gratificația lui Antonius, cel puțin așa povestește asta, i-au făcut mare scandal și, pe cînd își ținea discursul, l-au lăsat și au plecat. Ce vrei ? se declară comandant (Octavian) și crede că nu se cade ca noi să nu-l sprijinim. Într-adevăr, l-am îndemnat să se îndrepte spre Roma. Cred că va avea de partea lui și plevușca orașului și — dacă le va inspira încredere — pe oamenii de treabă. O, Brutus, unde ești ? Ce frumoasă ocazie pierzi ! N-am ghicit într-adevăr acest lucru, dar am bănuțit că se va întîmpla ceva cam așa. Acum cer sfatul tău. Vin la Roma ? Stau aci, sau să mă refugiez la Arpinum ? Locul ăsta îmi dă siguranță. Probabil vin la Roma, ca să nu fiu absent dacă se va întîmpla

¹ Faimoasa legiune a lui Caesar în Galia, *Alaudae* (Ciocîrliile), ai cărei soldați aveau coiful împodobit cu egrete.

ceva. Lămurește-mă tu. Niciodată n-am fost într-o mai mare încurcătură.” (*Ad Att.*, XIV, 8).

Octavian însă presează. Cicero, deși impresionat de spiritul de acțiune al tânărului, este nehotărît. În ziua de 3 noiembrie primește chiar două scrisori de la el (*Ad Att.*, XIV, 9) prin care îi cere să vină la Roma, căci vrea să acționeze *investit* de către Senat și, șubliniind, *după sfatul lui Cicero*. Acesta îi răspunde că lucrul nu este posibil decît după 1 ianuarie, cînd Antonius ieșea din funcțiune, și, către prietenul său Atticus: „Ce să mai vorbesc? El presează, eu găsesc pretexte: n-am încredere în vîrsta lui, nu știu ce gîndește într-adevăr...” Și mai departe: „Are trupe solide, ar putea să-și atragă pe Brutus și lucrează pe față. Organizează centurii la Capua; plătește. Văd războiul dintr-un moment într-altul.” (*Ad Att.*, XIV, 9).

Într-adevăr, evenimentele se precipită. Octavian intră în Roma, luînd-o înaintea lui Antonius, și vorbește chiar într-o adunare populară, prezentîndu-se ca apărător al memoriei lui Caesar, dar, la apropierea lui Antonius, părăsește Capitala. Sosit la Roma, Antonius convoacă Senatul pentru 24 noiembrie, spre a declara pe Octavian dușman public (*hostis*) și a căpăta investitura de a duce război în contra lui, dar nu îndrăznește să împingă lucrurile pînă aici, căci propaganda și banii lui Octavian atrag de partea lui legiunea Martia și, scurt timp după aceasta, legiunea a IV-a, condusă de quaestorul Egnatuleius. Octavian avea acum o forță militară cel puțin egală cu a lui Antonius. Acesta este nevoit să părăsească Roma, refugiîndu-se cu trupele rămase fidele în Nord, spre a înlătura pe Decimus Brutus de la conducerea Galliei și spre a uni legiunile macedonice rămase cu legiunile de sub comanda lui Brutus. Puterea lui militară și talentul său de general rămîneau însă o mare amenințare: la conducerea Spaniei se afla prietenul său M. Lepidus, împreună cu care trecuse cu bine momentele grele de după idele lui martie, Gallia transalpină era condusă de M. Plancus, care ar fi fost înclinat să sprijine pe învingător, iar omul său Ventidius Bassus nu obosea înrolînd noi soldați.

Puțin timp după aceasta, Cicero sosea la Roma (9 decembrie). În fața războiului care începea, era obligat să treacă peste toate scrupulele și îndoielile și să vadă că singura forță care se putea opune lui Antonius erau armata lui Octavian și legiunile lui D. Brutus din Gallia. Ceilalți frunțași anticezarieni se refugiaseră în Răsărit și priveau de departe conflictul pe care-l aprinseseră. Cicero își pune în joc, cu un spirit de hotărîre, cu o energie și consecvență unică, toată autoritatea lui în Senat, tot talentul și tot devotamentul său civic, spre a uni contra lui Antonius — singurul dușman — forțele cele mai diverse, pînă acum opuse. Poziție grea, căci el trebuia să laude acțiunea revoluționară a unui particular, care-și alcă-

tui se o armată personală, să preamărească dezertarea a două legiuni, să legalizeze printr-o hotărîre a Senatului aceste acte și, pe de altă parte, să declare dușman public pe deținătorul suprem al puterii legale.

Atitudinea lui însemna justificarea ilegalității în numele unor principii morale, esențiale existenței omului și cetățeanului, superioare legilor. Este ceea ce face printr-al treilea discurs împotriva lui Antonius (a treia Filipică), rostit în ședința din 20 decembrie :

Dacă ne întrunim astăzi, zicea vechiul consular, este datorită tînărului C. Caesar (Octavian) care, cu mintea lui extraordinară și aproape divină și prin curajul lui, a pregătit neînvinga armată a veteranilor. Caesar a eliberat republica prin inițiativă particulară. Trebuie să-i dăm autoritatea legală, ca să-o apere și de-acum înainte. Actul legiunilor Martia și a IV-a trebuie să fie confirmat de Senat, elogiat și răsplătit. Decimus Brutus trebuie să fie autorizat să-și păstreze în continuare comanda Galliei ; fapta lui întrece pe a strămoșului său, Lucius Brutus, care a înstituit, cu cîteva sute de ani mai înainte, republica prin alungarea regelui Tarquinius Superbus. Este aceasta posibil ? Da, răspunde Cicero : Antonius nu formal (*non verbo*), ci de fapt (*re*) nu numai că nu este consul, dar este dușman public (*hostis*). De aici înainte, oratorul stigmatizează cu violență ultimele acte ale adversarului, subliniind importanța istorică a zilei : „Astăzi pentru prima dată (deci nu la idele lui martie), onorați senatori, intrăm în deplina posesiune a libertății, a libertății pe care, pe cît am putut, nu numai că am apărut-o, dar am și păstrat-o. Iar cînd n-am mai putut face nici acest lucru, am stat liniștit și am suportat, nu înjosindu-mă și nu fără o anumită demnitate, acea nenorocire a vremilor și durerea lor. Pe acesta însă, monstrul cel mai dezgustător, cine-l poate suporta, și cum oare ? Ce vezi la el decît desfrînare, cruzime, impertinență, îndrăzneală ?“ Am dat doar două-trei rînduri despre Antonius, spre a se vedea tonul pe care de acum înainte Cicero îl va folosi împotriva lui. În aceeași zi (20 decembrie), Cicero vorbește în adunarea poporului, mai pe scurt, dar cu aceeași vehemență, despre importanța istorică a hotărîrilor votate de Senat potrivit propunerii lui („astăzi, cetățeni... au fost puse bazele acțiunilor ce vor urma“), aducînd aceleași laude, fără nici o rezervă, lui Octavian și lui Brutus, și înfierînd, cu sporită violență, pe Antonius. Este cea de-a IV-a Filipică. Cicero are convingerea că reprezintă unitatea „celor buni“ împotriva „monstrului“, înflăcărat de misiunea cu care împrejurările istorice îl investeau. Decimus Brutus, singurul dintre anticezarienii de seamă rămas în Italia, văzînd cursul pe care lucrurile îl luau, privea însă cu rezervă acțiunile lui Octavian și atitudinea lui Cicero (*Ad Fam.* XI, 7), dar alt drum sau drum de întoarcere nu mai era.

Sosiră multasteptatele calende ale lui ianuarie, anul 43. Calitatea de consul a lui Antonius înceta, intrau în funcție noii consuli : Aulus Hirtius și C. Vibius Pansa. Cel dintâi luptase sub Caesar în Gallia, fusese printre intimii lui, completase „Comentariile“ acestuia despre războiul galic, scriind cartea a VIII-a a lucrării, dar era în același timp admirator al lui Cicero cu care în anul cît fusese consul desemnat îl vedem în bune raporturi, ca și cu șefii anticezarienilor, la consfăturile cărora era invitat. Cel de-al doilea, mai calculat și în același timp ginere al lui Fufius Calenus, fostul consul din anul 47 și reprezentantul cel mai de încredere al lui Antonius în Senat, încerca să evite pe cît posibil soluțiile extreme și să împiedice în același timp instituirea unei tiranii a antonienilor.

În acest timp, Antonius asedia Mutina (Modena actuală) în care D. Brutus se închisese spre a rezista pe timpul iernii, iar Octavian se pregătea să intervină, sprijinind singura forță armată a cezarcizilor în Italia, el, fiul adoptiv și moștenitorul politic al celui ucis. Compromisul era izbitor, dar nici Octavian nu avea de ales.

Discursul inaugural al consulilor fusese mai mult un apel la conciliație. Luă apoi cel dintâi cuvîntul Fufius Calenus, socrul consulului Pansa, care propunea trimiterea unei delegații la Antonius, spre a-i cere să se abțină de la orice acțiune militară și să trateze condițiile unei împăcări.

Alți doi consulari, care vorbiră după aceea, se pronunțară în același sens. Al patrulea vorbi Cicero, care rosti cel de-al V-lea discurs al său împotriva lui Antonius (Filipica a V-a). Este unul dintre cele mai interesante, fiindcă reflectă situația gravă, atît pentru cauza pe care o apăra cît și pentru propria siguranță, ale cărei urmări el le vede cu claritate și le combate, punînd în joc și forța de argumentare și pasiunea luptătorului angajat cu primejdia vieții în acțiunea întreprinsă. O conciliere a lui Antonius cu Octavian prin mijlocirea Senatului, în care acela își avea partizanii săi, ar fi însemnat unificarea forțelor cezariene și înfrîngerea oricărei acțiuni republicane. Rezistența pe care D. Brutus ar fi putut-o opune forțelor conjugate ar fi fost insuficientă, iar din partea conspiratorilor din Orient nu se putea aștepta nici un ajutor. De aceea, de la începutul discursului Cicero se opune cu toată vehemența trimiterii unei solii. După 20 decembrie, Senatul, zice el, nu mai are alegere decît între o pace onorabilă și război. Dacă Antonius vrea pace, să depună armele, să o ceară, să se roage. Nu se poate acorda nimic celui cu care porți război. A trimite o solie este nu numai ușurătate, ci un act de nebunie. Este de altminteri o absurditate. La 20 decembrie Senatul a elogiât pe Octavian, care și-a alcătuit o armată personală, și pe veteranii care l-au urmat. Dacă aceste legiuni și-au părăsit consulul, dezertînd, ele trebuiau să fie pedepsite. Dacă ele au părăsit pe dușmanul republicii,

ele trebuie să fie elogiare, cum au și fost. Antonius este un dușman monstruos, actele consulatului lui trebuie să fie anulate; cele care cuprind dispoziții acceptabile să fie din nou puse la vot. În partea a doua a discursului, Cicero face propuneri privitoare la onorurile ce trebuie acordate de Senat tuturor celor care luptă sau pot lupta împotriva lui Antonius, un adevărat tur de forță spre a opune primejdiei de reconstituire a unității cezarienilor, unitatea republicanilor. El face elogiul lui Decimus Brutus mai întâi, al lui Marcus Lepidus apoi, spre a-l abate de la o eventuală alianță cu Antonius, al lui Sextus Pompeius — numele spunea totul — și în sfârșit al lui Octavian pentru care, în afară de elogiul fără nici o reținere, cere comanda în calitate de propretor al trupelor sale și rangul de senator, precum și răsplătirea legiunilor ce-l urmaseră. Și fiindcă unii se îndoiau, cum era firesc, de sentimentele republicane ale lui Octavian, Cicero garantează din nou cu autoritatea sa, lealitatea „tânărului divin“, pe care nu se sfiește să-l compare cu cei mai vestiți generali romani — exagerarea măsoară situația primejdioasă în care se afla — găsiindu-l chiar superior lui Pompeius și Scipio Africanul. S-a considerat adesea că această garanție pe care Cicero o dădea lui Octavian a fost o naivitate. De fapt, el trebuia să mențină cu orice preț legătura dintre Octavian și Senat. De pre conspiratorii care fugiseră pe când el se aruncase în flăcări — precum spune într-o scrisoare — nici o amintire, căci nu ar fi servit scopului. Senatul, împotriva opoziției lui Cicero, hotărî să se trimită o delegație formată din cunoscutul jurisconsult Sevius Sulpicius Rufus, L. Piso Caesoninus, consularul care se ridicase primul în contra lui Antonius, și Marcus Philippus, socrul lui Octavian, care trebuia să viziteze atât lagărul lui D. Brutus cât și pe-al lui Antonius ca să prezinte condițiile încetării ostilităților. În schimb, aprobă propunerile oratorului privitoare la Octavian, Lepidus etc., confirmînd o situație de fapt și arătînd totodată spirit de conciliație, ca să nu se angajeze.

Dezbaterile duraseră 4 zile. În ziua de 4 ianuarie, Cicero vorbi și în adunarea poporului (Filipica a VI-a), spre a-și susține poziția pe care Senatul nu o adoptase și cu care era silit să se împace, afirmînd însă convingerea că hotărîrea luată nu poate avea nici un rezultat. Ideea că numai armele puteau decide este ideea exprimată neconștient, obsesiv, în tot restul discursului. Recomandă de aceea cetățenilor, ceea ce-și recomandă sieși, să aștepte reîntoarcerea delegației și să-și „devoreze o supă rare de câteva zile“. Finalul perorației, grav, îngrijorat, arată primejdia situației. Despre Octavian, nici un cuvînt.

Delegația porni spre Nord la 5 ianuarie. În drum însă, șeful ei, Servius Sulpicius muri. Timpul trecea și în Senat prietenii lui Antonius găseau din ce în ce mai mulți partizani ai unei soluții de compromis.

Cicero, care intuiise primejdia, luă cuvîntul în Senat pe la jumătatea lui ianuar (Filipica a VII-a), într-o chestiune fără importanță și, abătîndu-se de la obiectul deliberării, „neliniștit de griji mai mari“ (*suspensus curis maioribus*), vorbește despre propunerile conciliatorii, combătîndu-le cu înverșunare: „o pace cu Antonius este imorală, este periculoasă, este imposibilă“ (planul însuși al discursului). Oratorul repetă idei tratate în discursurile anterioare. Aflăm însă că unul dintre consuli, A. Hirtius, deși bolnav, plecase în Nord în fruntea unor trupe fidele și că făcea acolo înrolări în masă. Cicero îndeamnă la acțiune, potrivit oricăror tratative: „Nu refuz pacea, dar mă tem de un război care se drapează sub numele de pace. De aceea, dacă vrem să ne bucurăm de pace, trebuie să facem război. Dacă renunțăm la război, nu ne vom bucura niciodată de pace.“ Ideea revine cu orice ocazie, amintind celebra formulă a lui Cato Maior: *Ceterum censeo Carthaginem esse delendam*.

Veștile militare păreau încurajatoare. Octavian își făcuse lagărul la Forum Cornelii, la sud de Bononia (azi Bologna). Hirtius ocupase la sud de Mutina, pe aceeași Via Aemilia, localitatea Claterna, respingînd într-o luptă ușoară pe călăreții lui Antonius. Toate cetățile Galliei cisalpine, afară de cîteva, erau de partea Senatului.

La finele lui ianuarie sau la începutul lui februarie delegația trimisă la Antonius se întoarse fără nici un rezultat. Condițiile erau inacceptabile și încercarea fusese zadarnică, așa cum prezisese Cicero. Era timpul să se declare război, dar Senatul manifestă aceeași prudență care se ascunde sub formule: pe Antonius îl numește nu dușman (*hostis*), ci adversar (*adversarius*), iar starea de război existentă (*bellum*) este numită stare excepțională (*tumultus*). Mai mult, Fufius Calenus face propunerea să se trimită o a doua delegație care să trateze cu Antonius. La 3 februarie, după ce cu o zi înainte propunerea lui de a se declara război fusese respinsă, Cicero rostește Filipica a VIII-a, arătînd absurditatea distincției dintre *bellum* și *tumultus*, cînd starea de război există, blamînd pe Fufius Calenus și pe cei doi delegați reînțorși, a căror atitudine față de Antonius, zicea el, fusese revoltătoare. După ce primejdia de moment fusese amînată prin strămutarea conflictului în Nord, Senatul făcea din ce în ce mai mult o politică de compromis, care vădea însă incapacitatea și inutilitatea lui.

Atacurile lui Cicero sînt mai sarcastice, mai amare și nu numai împotriva lui Antonius și a partizanilor lui, ci împotriva sprijinitorilor unei politici care confunda pacea cu sclavia: „Ce cauză de război poate fi mai dreaptă decît respingerea sclaviei? Alte cauze or fi juste, aceasta este obligatorie.“ Dictatura lui Caesar era a unui om, a lui Antonius ar

fi a unei fiare. Nici consulul Pansa nu este cruțat ; primise în casa lui pe Cotyla, trimisul lui Antonius, care însoțise pe delegați la întoarcere.

Cicero se simte din ce în ce mai singur. Despre Octavian, pe care în ianuarie îl ridică în slava cerului, acum, prudent, de-abia o mențione, într-o înșiruire din care nu putea fi omis fără a provoca surprindere. Puțin după aceea, poate la 4 februarie, ținu discursul (Filipica a IX-a) în onoarea lui Servius Sulpicius, cel mai mare jurisconsult al vremii și prietenul de mare distincție morală, care murise în îndeplinirea misiunii sale. Cicero cerea să i se voteze de către Senat funeralii publice și o statuie de aramă, răspunzând totodată și lui D. Servilius Isauricus care se opunea celei de-a doua propuneri, susținând că onoarea unei statui nu se atribuie decât delegatului ucis în împlinirea misiunii. Cuvîntarea nu este propriu-zis o „filipică” — Antonius este de-abia amintit — ci elogiul funebru care mărturisește prețuirea și afecțiunea prietenului la pierderea unui om de mare prestigiu moral, în această vreme de viață politică degradată. Cine-și amintește de scrisoarea de consolare pe care Servius Sulpicius i-o trimitea în anul 45 lui Cicero la moartea fiicei lui, Tullia, și de răspunsul acestuia, pagini de mare noblețe morală, va înțelege mai bine discursul. În același timp, ținînd seama și de atmosfera creată, oratorul încearcă să îmblînzească prin cîteva considerații măgulitoare pe cei pe care-i putuse jigni în discursul anterior : L. Piso și Marcus Philippus au arătat de asemenea zel în misiunea lor, dar, neavînd vîrsta lui Sulpicius, nu puteau avea înțelepciunea lui ; propunerea consulului Pansa de a onora memoria celui dispărut într-o ședință a Senatului este, „ca și alte propuneri ale lui”, o inițiativă admirabilă.

În această atmosferă, o veste îmbucurătoare, care răsturna în mare măsură echilibrul forțelor și care vă avea o influență deosebită în desfășurarea evenimentelor : M. Brutus trimitea de la Atena un raport consulului Pansa, prin care îi aducea la cunoștință că organizase o armată cu care era acum în stăpînirea Greciei, Macedoniei și Iliricului ; aceasta putea avea o mare influență asupra situației din Italia. Într-adevăr, asasinarea lui Caesar produsese în Grecia, neconținut agitată de tot ce amintea lupta pentru libertate, o atmosferă de mare simpatie și admirație pentru „liberatori” și pentru M. Brutus în special, filozoful care frecventa aci școlile academică și peripateticiană. Tineretul roman aflat la Atena, centrul culturii superioare, spre a-și desăvîrși studiile, înflăcărat de îndrăzneala gestului și de noblețea cauzei, se înrola în armata acestuia ; printre ei, fiul lui Cicero și fiul de libert, marele poet de mai târziu, Q. Horatius Flaccus. Atenienii ridicaseră lui Brutus și Cassius o statuie de aramă alături de a lui Harmodios și Aristogiton, eroi ai luptei contra tiraniei Peisistratizilor. Banii folosiți de către agenții lui Brutus pe lîngă soldații

legiunilor rezidente făcuseră restul. Macedonia era condusă de Q. Hortensius, fiul marelui orator Q. Hortensius Hortalus, rivalul respectat al lui Cicero. Cezarian pînă atunci prin forța împrejurărilor, tînărul era atras de entuziasmul celor de o seamă cu el din jurul lui Brutus. Iliricul era condus de personajul rău famat, pricină de multe scandaluri, fostul legat al lui Caesar în Galia, P. Vatinius, acum proconsul. Legiunea lui îl părăsi, unindu-se cu trupele republicane. Caius Antonius, fratele lui Marcus Antonius care, potrivit orînduieilor acestuia, crezuse că are dreptul la conducerea Macedoniei, era acum reținut captiv și zălog la Dyrrachium (Durrës).

Prin raportul trimis, M. Brutus cerea consulului să convoace Senatul spre a-l informa asupra situației, cerea recunoașterea de drept a situației de fapt — ceea ce Senatul făcuse înainte față de Decimus Brutus și Octavian, și prin aceasta recunoașterea lui ca proconsul al Greciei, Macedoniei și Iliricului, ale căror forțe le ținea la dispoziția Senatului. Cicero ia cuvîntul în apărarea propunerii Consulului (Filipica a X-a), atacă cu violența obișnuită pe Antonius, elogiază în termenii celei mai mari admirații toată atitudinea lui Brutus de la idele lui Martie pînă acum și polemizînd cu Fufius Calenus care se opunea, caută în fine să adoarmă îngrijorările firești ale acelor senatori care prevedeau complicațiile create de noua situație în rîndul veteranilor lui Caesar, indiferent sub comanda cui se aflau. Operațiile militare din nordul Italiei stagnau din cauză că cele patru armate din jurul Mutinei (conduse de D. Brutus, Antonius, Hirtius și Octavian) nu aveau interesul să se distrugă reciproc, ci, mînate de interese profesionale comune, să-și mențină rolul hotărîtor. Cicero se ridică în termeni destul de transparenți împotriva acestor forțe brutale care determinau viața politică în acea vreme. Iar dacă aluzia se referea la toate legiunile de veterani, nu este greu de văzut că ele se referă mai ales la legiunile lui Octavian și Antonius. Elogiul libertății din cap. IX și X ale acestei Filipice este mișcător, dar inoportun.

Cu Filipica a XI-a, interesul nostru se menține asupra părții răsăritene a Imperiului. P. Dolabella, colegul de consulat al lui Antonius se îndrepta prin provincia Asia spre Siria, pentru a prelua comanda pe cinci ani a provinciei, care-i fusese atribuită prin orînduielele lui Antonius. Provincia Asia era condusă de proconsulul C. Trebonius, amic al lui Cicero, iar Siria fusese ocupată de C. Cassius. Era firesc ca Trebonius să caute a împiedica trecerea unor trupe care trăiau din jaf și a unui cezarian tot atît de brutal ca și Antonius, acum, cînd întregul Răsărit roman era dominat de anticezariani. În împrejurări asupra cărora nu stăruim, Dolabella întinse o cursă lui Trebonius, îl făcu captiv, îl chinui

două zile și-l omorî, apoi îi plimbă capul, înfipt într-o sulică, prin oraș (Smirna). Vestea crimei și sălbăticia faptei — uciderea unui proconsul, altminteri om de aleasă cultură, apreciat jurisconsult și fire distinsă — îngrozi pe senatori, mai ales pe republicani, care vedeau în moartea lui Trebonius primejdia proprie, un memento al pedepsei ce i-ar aștepta dacă antonienii ar învinge. Senatul în unanimitate condamnă pe Dolabella, declarându-l dușman public. Împotriva lui trebuia să se declare război. Trebuia însă totdeodată să se hotărască asupra celui ce va lua comanda Siriei și căruia îi revenea conducerea războiului.

În aceste împrejurări, Cicero ia cuvîntul (pe la jumătatea lui martie, anul 43) rostind Filipica a XI-a, una dintre cele mai impresionante. În prima parte, ideea fundamentală este : cruzimea lui Dolabella este fără precedent ; ea este însă doar imaginea cruzimii pe care Antonius ar arăta-o față de adversari, dacă ar învinge. În a doua parte se tratează chestiunea succesiunii lui Trebonius și a comandai supreme a războiului cu Dolabella. Fufius Calenus propusese ca însuși consulul Pansa să capete pentru anul următor proconsulatul Siriei : urmărirea amînarea războiului în Orient și divizarea forțelor republicane. Lucius Caesar propusese să se acorde un *extraordinarium imperium* lui P. Servilius Isauricus, care nu era acum investit cu nici o magistratură.

Cicero trebui să combată ambele propuneri, fără a jigni interesele sau sentimentele celor în cauză, și să dejoace planurile antonienilor din Senat : propuse să se acorde conducerea provinciei lui C. Cassius, a cărui energie o cunoștea. Prin aceasta, întreg Orientul devenea o imensă rezervă a republicanilor și un sprijin hotărîtor în lupta contra lui Antonius. Se cerea Senatului să confirme, ca și altă dată, o situație de fapt și se justifica prin forța majoră necesitatea măsurilor extralegale : „Că ce lege, cu ce drept ? Cu acela pe care Iupiter însuși l-a sancționat : tot ce este salvator pentru patrie este legitim și just.“ Pasajele privitoare la veterani, precum am văzut și în Filipica a X-a, sînt demne de relevat : nu o soldatescă brutală trebuie să determine hotărîrile Senatului ; veteranii lui Octavian sînt exceptați, este adevărat, dar fiindcă — un avertisment — „ei apără republica“. Cicero vorbește acum altfel : armatele din Orient îi dau curaj : „Într-adevăr, eu trebuie să țin seama de veterani, dar de aceia care nu s-au contaminat de nebulie ; de temut însă, nu trebuie să mă tem... Ei sînt sau buni, și pe aceștia trebuie să-i recompensăm, sau pașnici, și pe aceștia trebuie să-i păstrăm, sau sînt nelegiuții în contra cărora am pornit la luptă și la un război drept.“ Acest limbaj, direct uneori, aluziv alteori, se referă la primejdia trădării legiunilor de veterani din Italia și Apus, acum, cînd perspectivele, prin dominarea Orientului de către Brutus și Cassius, păreau că favorizează pe anticezarieni.

Propunerea lui Cicero nu fu aprobată de senat. Eșecul nu schimba însă nimic din situația de fapt : nu în Senat și nu în for se decideau lucrurile, ci de către cei absenți care stăteau în fruntea unor forțe armate cu care puteau impune orice „decizii legale“.

Tot timpul iernii, operațiile militare stagnaseră. Acum, cu începutul primăverii și cu schimbările ce avuseseră loc în Orientul dominat exclusiv de anticezarieni, căci Dolabella nu putuse rezista lui Cassius — se sinucisese mai târziu la Laodicea — situația din Italia devenea instabilă. Decimus Brutus nu mai putea rezista multă vreme la Mutina. O aflăm între altele dintr-o scrisoare a lui Cicero către Cassius (*Ad fam.* XII, 6) : „Aș vrea să reflectezi și să fii convins că toată salvarea «celor buni», dacă s-ar întâmpla, ferească zeii, vreo nenorocire, este la tine și la Brutus. Situația, când îți scriu aceste rânduri, a ajuns la limita extremă : D. Brutus de-abia mai rezistă la Mutina. Dacă el se menține, am învins ; dar dacă... — alunge zeii această vorbă cobitoare — vom fugi cu toții, și toți la voi. De aceea trebuie să-ți faci curajul trebuitor și să-ți pregătești forțele de care este nevoie ca să salvezi întreaga republică.“

Munatius Plancus, comandantul Galliei transalpine și consul desemnat, se declara pentru o împăcare cu Antonius, cu toate eforturile lui Cicero spre a-l păstra fidel cauzei republicanilor, ceea ce înseamnă că era înclinat să treacă de partea lui Antonius. Cicero era obligat să răspundă, la 20 martie, în chipul cel mai hotărât (*Ad fam.* X, 6) : „Propui pacea, când colegul tău (Decimus Brutus), omul cel mai ilustru, este asediat de cei mai ticăloși tâlhari, care sau trebuie să ceară pace, după ce vor fi depus armele, sau, dacă o cer luptând, pacea trebuie să rezulte din victorie, nu dintr-o învoială.“

La scrisoarea către Senat a lui Plancus se adăuga și scrisoarea lui Lepidus, comandantul Spaniei, *homo ventosissimus*, cum îl va numi D. Brutus, oportunist faimos, care cerea Senatului același lucru.

În asemenea situație, la 19 martie, după propunerea consulului Pansa, Senatul hotărî să facă o ultimă încercare, trimițând o nouă delegație la Antonius, compusă din cinci membri, printre care P. Servilius și Cicero. La început, ambii primiră, ceea ce arată gravitatea stării de lucruri : după aceea, P. Servilius afirmă că se căiește că acceptase misiunea și propune să se abandoneze proiectul.

Cicero luă cuvîntul și arătă pentru ce nici el nu poate primi : dacă este cazul să se trimită o delegație, el este persoana cea mai puțin indicată : pe de altă parte, viața i-ar fi în primejdie. Este Filipica a XII-a. Cuvîntarea avu efect : consulul puse din nou la vot propunerea — și acum ea fu respinsă. Cicero folosea aceleași argumente pe care le folosise în Filipica a VII-a : o asemenea solie este rușinoasă, primejdioasă și în-

utilă. Laudele aduse lui Octavian și legiunilor lui nu sînt însă numai o revenire, ci, așa cum făcea față de Plancus și Lepidus, încercarea de a-l menține fidel Senatului, în timp ce părea că totul e amenințat să se clatine prin eforturile lui Antonius de a restabili unitatea cezarienilor. „Ce este mai nedrept, zice Cicero măgulind pe comandanții celor două armate, decît ca noi să facem propuneri de pace fără știrea, ba chiar fără voia celor care fac războiul? Oare Aulus Hirtius, strălucitul nostru consul, oare C. Caesar (Octavian), adus pe lume din bunătaea zeilor ca să putem face față la asemenea vremi, pe ale căror scrisori care arată limpede speranța lor în victorie le am în mîină, credeți oare că pace doresc ei? Să învingă vor. Acest prea dulce și prea frumos cuvînt de *pace* ei l-au dorit nu prin tîrguieli, ci prin victorie...” O asemenea înțelegere, continuă el, înseamnă „nu a face pace, ci a amîna războiul, și nu numai a continua acest război, dar a renunța la victorie.” Cu Antonius și cu acoliții săi „o pace încheiată nu poate fi pace, ci un pact al sclaviei”. În ce-l privea, Cicero vedea bine urmările, și cuvintele lui au tonul unei fatidice prevestiri: „va trebui sau să ne retragem, să ne exilăm, să ducem o viață de lipsuri și rătăcirii, sau să ne întindem gîtul bandiților și să cădem pe pămîntul țării”. Față de atîtea eforturi care nu reușiseră să ducă nici măcar la declararea ca *hostis* a lui Antonius, și față de primejdiile ce-l amenințau în deosebi pe el, sarcasmul dureros din cap. VIII al acestei Filipice și sentimentul de oboseală a luptătorului sînt mișcătoare: „Să plece într-un ceas bun delegația! Dar să plece aceia care n-ar putea răni privirile lui Antonius. Iar dacă de Antonius nu vă îngrijiți, la mine cel puțin ar trebui să vă gîndiți, onorați senatori. Cruțați-mi, cel puțin mie, spectacolul și arătați oarecare îngăduință durerii mele îndreptățite.”

Propunerea trimiterii unei delegații fu din nou pusă la vot și, de astă dată, respinsă. Consulul Pansa părăsi Roma în fruntea unei armate nou recrutate, spre a se uni cu trupele lui Hirtius și Octavian, a sparge încercuirea de la Mutina și a sili pe Antonius prin forța armelor. În fața primejdiei, antonienii din Senat își sporesc eforturile în propaganda lor de pace, acuzînd pe Cicero de intransigență, spirit belicist și ură personală. Senatul fu convocat, în lipsa consulilor, de pretorul M. Cornutus, spre a se pune în discuție scrisorile lui Lepidus și Plancus, care propuneau tratative cu Antonius, despre care a fost vorba. Astfel, discuția se re-deschidea. Cicero era obligat să-și apere din nou politica, în condiții din ce în ce mai grele, rostind Filipica a XIII-a, model de unitate în jurul ideii centrale și de variație și abilitate a mijloacelor folosite. Exordiu *ex abrupto* marchează gravitatea împrejurărilor — oratorul nu are timp de pierdut, ci trece direct la problema în discuție; prima parte a discu-

șiei arată de ce o pace cu Antonius este imposibilă, partea a II-a este răspunsul la propunerile lui Lepidus, admirabil prin gradarea tonului de la măgulire pînă la intimidare, partea a III-a o lovitură de teatru, menită să dovedească același lucru: Antonius este dușmanul ireductibil, pacea cu el este imposibilă. Să ne oprim un moment asupra acesteia. Cicero citește în Senat și, după fiecare pasaj, comentează o scrisoare pe care Antonius o trimisese consulului Hirtius și lui Octavian, pe care Hirtius i-o comunicase. Antonius acuză acolo pe fiul adoptiv al lui Caesar, și pe consulul care-și datora cariera aceluiași Caesar, de trădare politică prin sprijinirea partidului pompeian, reconstituit — Senatul nu este decît un castru pompeian zice el — și apelează la ei, spre a reface unitatea partidului cezarian și a răzbuna asasinarea lui Caesar. „Oricare dintre noi va cădea — zice Antonius, și într-asta nu se înșela — cîștigul va fi al lor. Pînă acum soarta s-a ferit de un asemenea spectacol, ca să nu vadă două armate ale aceluiași partid luptîndu-se între ele sub conducerea lui Cicero, maestrul de scrimă, căruia i-a mers atît de bine încît v-a înșelat cu aceleași podoabe cu care s-a lăudat că l-a înșelat și pe Caesar.” Anunțînd că Lepidus (ceea ce Cicero se face că nu crede) și că Plancus (care se va explica într-o scrisoare către Cicero, spunînd că a făcut-o doar spre a înșela pe adversari) sînt de partea lui, le cere încă o dată să se unească cu el: „căci dacă acum pompeianii, după ce au fost învinși (la Pharsalus) sînt atît de obraznici, veți vedea cum vor fi cînd vor fi victorioși“. Nu se poate spune că argumentele lui Antonius nu sînt pertinente și că judecata lui nu este politic corectă. Dar pe de o parte, Senatul, format din multe creaturi ale lui Caesar, care mai mult se temuseră de el decît îl iubiseră sau colaboraseră cu el, era o masă care se conducea după calcule oportuniste, de interes imediat, iar pe de alta, fruntașii cezarieni știau că o victorie a lor împreună cu Antonius ar fi însemnat o dictatură brutală a acestuia, mai primejdioasă pentru ei decît compromisul realizat. Numai un Antonius redus în ceea ce constituia singura lui calitate, aceea de general, și singura lui forță, cea militară, ar fi putut fi un partener suportabil, asociat altora la conducerea partidului cezarian.

Primejdia era însă mare, de aceea Cicero își încheie discursul arătînd încă o dată de ce este imposibilă pacea cu Antonius. Războiul pînă la capăt este singura soluție. Mai degrabă se pot împăca apa cu focul — zice el — decît Antonius cu o viață politică liberă. Același *Ceterum censeo*, idee obsesivă, afirmată cu tenacitate, mai ales acum, cînd unitatea în contra lui Antonius era amenințată.

Incepînd cu jumătatea lui aprilie a anului 43, lucrurile se precipită ca într-un final de tragedie. Evenimentele se succed cu repeziciune și-și

schimbă violent cursul, determinate exclusiv de interesele divergente ale celor angajați în conflict. La 14 aprilie, înainte de a fi putut face joncțiunea cu trupele celui alt consul, Pansa fu atacat de Antonius și învins — dar în aceeași seară, Hirtius îi vine în ajutor și respinge pe Antonius. Pansa este însă greu rănit. Vestea bătăliei ajunsese la Roma de-abia la 20 aprilie și produse panică: se anunțase mai întâi că ambii consuli și Octavian fuseseră învinși. De-abia spre seară, ea fu dezmințită. O mare mulțime se adună la locuința lui Cicero și-l duse ca în triumf pe Capitoliu.

A doua zi, 21 aprilie, ziua comemorativă a întemeierii Romei, în ședința Senatului, convocat spre a sărbători victoria și a decide încetarea războiului, Cicero rosti Filipica a XIV-a, spre a combate pe consularul P. Servilius care propunea o *supplicatio* în onoarea soldaților căzuți în luptă, numind pe partizanii lui Antonius „oameni răi și îndrăzneți” — nici acum Senatul nu îndrăznește să folosească termenul de „dușman public”, așteptând să vadă de partea cui va fi victoria finală — și propunea trecerea la starea de pace. Discursul lui Cicero impresionează prin energie și prin forța raționamentelor. Intrând direct în discuție, el argumentează: am intrat în război ca să eliberăm pe D. Brutus, asediat la Mutina; vom considera încheiat războiul, atunci când Brutus va fi despresurat; a ne bucura mai înainte este un act lipsit de judecată; din partea antonienilor, aceasta este o manevră: nu vor alta decât să împiedice pe D. Brutus să urmărească și să înfrângă definitiv pe Antonius, unicul mod de a pune capăt războiului. Trecând la propunerea lui Servilius în ce privește *supplicatio*, Cicero cere să se extindă durata ei, propune să se confirme celor trei comandanți de oști titlul de *imperator*, să se dea răsplata cuvenită soldaților, să se ridice un monument celor căzuți și să se ia măsuri în ajutorul familiilor lor. Scopul pe care-l urmărea neîncetat era menținerea unității forțelor republicane.

În aceeași zi însă în care se ținea această ședință, la Mutina se dădea lupta decisivă: Antonius este învins și pus pe fugă, dar consulul Hirtius moare în luptă; câteva zile mai târziu (5 mai), murea și consulul Pansa în urma rănilor căpătate în bătălia precedentă. La momentul hotărâtor, statul era lipsit de reprezentanții puterii supreme. De-abia acum, în ședința din 26 aprilie, Antonius este declarat *hostis*, lui D. Brutus i se acordă triumful și lui Octavian numai *ovatio*, și aceasta cu greu și doar la intervenția lui Cicero, îngrijat ca totdeauna să mențină unitatea. Majoritatea Senatului, cuprinsă acum de entuziasm pentru republicani, vota în ziua următoare (27 aprilie) măsuri pentru continuarea războiului: D. Brutus, în calitatea lui de consul desemnat, va duce pînă la capăt lupta în contra lui Antonius; Octavian, ca propretor, îi va fi subordonat și-l va sprijini — o nesocotire a situației de fapt — punându-i chiar la

dispoziție legiunile cele mai fidele, Martia și a IV-a ; consulilor morți li se vor face funeralii publice și li se vor ridica statui ; în Orient, Cassius va duce lupta împotriva lui Dolabella, ajutat la nevoie și de M. Brutus.

Perspectiva apropiată a victoriei anticezarienilor și a reunirii forțelor lor avea să ducă firesc la unitatea cezarienilor. Atitudinea lui M. Antonius, constantă, îi atrăgea aliați. D. Brutus îi scria lui Cicero că nu putuse să-l urmărească : se retrăsese în Gallia narboneză și căuta să atragă de partea lui trupele lui Lepidus și pe comandantul care le încuraja defectiunea.

La 30 mai, Lepidus se și unește cu Antonius, după ce cu câteva zile înainte făcuse o declarație de fidelitate Senatului. Decimus Brutus cerea în zadar să i se trimită în ajutor legiuni din Italia, Africa și Macedonia și mai ales bani, căci nu mai avea cu ce-și întreține trupele sleite de un lung asediu, Cicero îl chema în zadar pe M. Brutus din Grecia. Nu trecuseră nici două luni după înfrângerea lui la Mutina, și Antonius se găsea în fruntea celor mai mari armate. Decizia stătea din nou în mâna lui Octavian, care ședea în așteptare, rezervându-se pentru situația cea mai critică, spre a obține prețul cel mai mare al intervenției. Pe când cele două armate, a lui Antonius și a lui Brutus, stăteau față în față fără a angaja lupte, Octavian exploatănd momentul, cere Senatului consulatul. Acesta refuză. Octavian vine cu trupe asupra Romei și își atribuie înalta magistratură, pornește în Nord, are loc celebra întâlnire cu Antonius și Lepidus în insula de pe râul Renus, la nord de Bologna, și unirea celor trei comandanți cezarieni : se instituie triumviratul pe cinci ani pentru organizarea statului. „Copilul divin“ în care Cicero își pusese încrederea nu din naivitate, ci din necesitate, se unea cu Antonius și se declara răzbnătorul crimei comise la idele lui Martie. Proscripțiunile care au urmat cuprindeau printre primele nume pe Marcus Tullius Cicero, condamnat ca victimă expiatorie a uciderii lui Caesar.

Împrejurările morții ne sînt povestite astfel de Titus Livius ¹ : „Puțin înainte de venirea triumvirilor, M. Cicero plecase din Roma, fiind convins, ceea ce era adevărat, că n-are să poată scăpa din mâinile lui Antonius, precum nici Brutus și Cassius din mâinile lui Octavian. Mai întii fugi la ferma lui din Tusculum ², apoi, tăind drumurile de-a curmezișul, plecă la cea din Formiac, cu gîndul de a se îmbarca pe o corabie. De unde, fiindcă vînturile îl aduseseră de cîteva ori înapoi și fiindcă nu mai putea suporta zgîlțîirea navei — apele turbate o răsuceau — l-a apucat în cele din urmă sila și de fugă, și de viață. Și întorcîndu-se la ferma

¹ În fragmentul din cartea CXX, conservat de Seneca Rhetor în *Suasoriae* VI, 17.

² Azi Frascati.

pomenită mai sus, care este la mai puțin de o mie de pași¹ de țărâm, zise : «Am să mor în patria pe care de atâtea ori am salvat-o!» Se știe că sclavii lui erau gata să lupte cu vitejie și devotament, dar el le porunci să pună jos lectica și să aștepte liniștiți ceea ce soarta nedreaptă îi va sili să sufere. Scoțind capul afară din lectică și întinzându-l nemișcat călăilor, i-l rețezară. N-a fost destul cruzimei stupide a soldaților : i-au tăiat și mâinile, zicînd că a scris nu știu ce contra lui Antonius.

Astfel, capul a fost adus lui Antonius și, din porunca lui, fixat între cele două mâini la tribuna de unde fusese ascultat cu o admirație a artei sale oratorice, cum nici o altă voce omenească n-a mai fost ascultată vreodată pe cînd era consul, ascultat adesea ca fost consul, ascultat chiar și în acest an, vorbind în contra lui Antonius. Ridicîndu-și ochii, oamenii de-abia puteau privi, din cauza lacrimilor, membrele ciopîrțite ale unui atît de mare cetățean.“

Asasinarea lui Cicero, la 7 decembrie anul 43, cutremurătorul lui sfîrșit, încheia lupta fanatică în numele vechiului ideal civic și moral republican, acum, cînd republica nu mai era decît o fantomă.

Ne-am oprit mai mult asupra împrejurărilor politice în care Filipicele au fost rostite, căci fără cunoașterea lor nu se poate înțelege nici cuprinsul discursurilor, nici concepția politic-morală a lui Cicero, nici arta lui oratorică. Literatura romană este, în epoca ei de înflorire mai ales, expresia omului angajat în istoria timpului său ; rareori ea exprimă omul ca ins în afara epocii, purtător al unui destin general. De aici, marea concreteță artistică, sentimentul veridicității și al plinătății. De aici, iarăși, valoarea operelor ca document al experienței morale.

Cine citește Filipicele una după alta are impresia că se află în fața unei singure idei, fanatic susținute : Antonius trebuie să dispară, căci el amenință libertatea și demnitatea de om și de cetățean. Mai mult decît în alte discursuri, tonul este aici mereu al pasionalității care folosește toate mijloacele psihologice : indignare, ironie, dispreț, sarcasm etc. și toate mijloacele retorice : introducere directă, argumentare polemică, narațiuni oratorice, apostrofe, interogații. Fiindcă ideea era obsesiv aceeași, oratorul era obligat să-și varieze mai mult mijloacele.

Rostite sub presiunea unor evenimente ce schimbau situația de la un moment la altul, în focul unor lupte desperate de care depindea viața sau moartea adversarilor, Filipicele au o tensiune care înlătură de la sine tot ce este complezență pentru dezvoltări retorice. Nu mai sînt discursurile pe care, chiar atunci cînd le compunea, oratorul le și vedea publicate de prietenul său Atticus, preocupat de efectul ce vor produce, ci

¹ Aproape 1,5 km.

acțiuni, lovituri, arme de luptă, singurele în contra forțelor dezlănțuite, cărora nu le putea opune decât forța spiritului și a cuvântului, conștiința și talentul, devotamentul pentru ideile sale și pentru idealul său republican, iubirea de patrie. De aici, nu numai tensiunea, dar nuditatea lor, simplitatea : expresia este mereu intenție spre acțiune. Cu ochii întorși spre un trecut idealizat — vremea lui Scipio și Laelius, în care și plasează atâtea opere filozofice — însuflețit de tradiția republicană romană și de doctrinele morale ale grecilor, Cicero nutrește vechiul său vis de intelectual generos — *consensus bonorum omnium* — într-o vreme de lupte pentru putere între facțiunile aceleiași oligarhii degradate. Sufletul lui sensibil, superioritatea lui intelectuală și cultura lui erau rănite de brutalitatea, incultura, setea de putere și de plăceri josnice, climatul noii tiranii ce amenința. Când Cicero se ridică cu atâta indignare, cu atâta revoltă împotriva lui Antonius, el se ridică mai ales împotriva cinismului vulgar și brutal, în numele acelei *humanitas*, cuvânt aproape intraductibil, căruia el i-a dat înțelesul complex al valorilor ce dau vieții omului preț și frumusețe.

În acest sens, lupta lui din ultimii ani ai vieții este o luptă nobilă pentru ce este superior omenesc. În epoca următoare, epoca lui Octavian-August, numele lui Cicero este aproape complet trecut sub tăcere. Amintirea lui este jenantă. Chiar „pompeianul“ Titus Livius îl judecă cu severitate exagerată, neînțelegător și nedrept, punând pe același plan pe cei doi adversari și scuzând, deci, asasinatul cu afirmația că Cicero a fost victima aceleiași cruzimi pe care ar fi exercitat-o și el asupra dușmanului, dacă ar fi fost stăpîn pe situație ; confuzie voită, spre a complăcea lui Augustus, între moartea pe cîmpul de luptă și crimă. Plutarh însă, două secole mai târziu, în încheierea la biografia lui Cicero, spune : „Am auzit că Caesar (Octavian), mulți ani după aceea, intră într-o zi în camera unuia dintre nepoții săi ; tînărul, care ținea în mînă o operă a lui Cicero, ascunse cartea sub haină. Caesar, care îl observase, luă cartea, citi în picioare o bună parte dintr-însa și apoi, înapoind-o copilului, spuse : «Era un om foarte învățat, copile ; foarte învățat și mare iubitor de patrie.» Elogiul acesta nu este doar expresia remușcării, ci și judecata care decide între marile calități ale omului și slăbiciunile inerente.

G. GUȚU

Filipica I

În anul 44 î.e.n., la idele lunii martie, Caius Iulius Caesar cade ucis în incinta Senatului. Conspiratorii principali, Marcus Brutus și Caius Cassius, imediat după săvârșirea crimei coboară din Senat în for. Brutus ridicase pumnalul sîngerînd și pronunțase numele lui Cicero, felicitîndu-l pentru instaurarea libertății. Dușmanii lui Cicero au speculat acest gest, socotindu-l pe marele orator drept complice al conspiratorilor.

Cînd ucigașii urcă din for în Capitoliu, se îngrozesc ei înșiși de mulțimea norodului care-i aștepta.

Marcus Antonius, colegul de consulat al lui Caesar, de teamă, stătea ascuns în casă. Trebonius, unul dintre conspiratori, îl oprise în fața Senatului, ca să nu poată intra și să dea ajutor celui atacat.

Senatorii fură convocați în templul zeiței Tellus¹ pentru a treia zi după sîngerosul eveniment. La acest consiliu luară parte și Cicero și Marcus Antonius. Cu toții erau cutremurați de crîncena veste, care compromitea numele de roman în ochii celorlalte popoare. Din discuții se conturează tendința de împăciuire. În același sens vorbesc și Cicero, și consulul. Marcus Antonius, ca să-și dovedească buna credință, dădu pe propriul său copil ostatic în mîinile conspiratorilor. Cassius fu invitat să ia masa la Antonius, iar ceilalți conjurați fură poștiți la senatori acasă. Antonius, în cercuri restrînse, propunea fațiș desfîințarea dictaturii. Cînd toată lumea avea impresia unei reconcilierii, crezînd că ordinea fusese restabilită în republică, Brutus și Cassius părăsesc pe neașteptate Roma. Cicero îi urmează, cu gîndul de a poposi în Grecia. Antonius acționa ca un dictator. Pierise regele, dar nu și regatul. El lua hotărîri de unul singur, pretinzînd că o face în numele poporului și al

¹ Divinitatea pămîntului; avea un templu lîngă for în Roma, nu de parte de Capitoliu. Aici s-au ascuns conspiratorii.

Senatului roman. Cassius îi scrie lui Cicero, exprimându-și nemulțumirea față de această stare de lucruri. De la Leucopetra, Cicero se abate din drum, ajungînd după multă șovăială la Roma.

La 1 septembrie 44, cînd Antonius convoacă ședința Senatului, Cicero găsește destule pretexte ca să nu participe, temîndu-se de Antonius. Acesta, furios de refuzul lui Cicero, declară în fața senatorilor că va veni cu o ceată, spre a-i sparge ușile casei și a-l aduce cu forța la ședință. Aflînd acest lucru, Cicero rostește chiar a doua zi, în fața aceluiași senatori, prima cuvîntare (filipică) împotriva lui Antonius.

D.C.

I. Înainte de a vorbi despre situația politică, senatori, voi spune cele ce socot că trebuiesc rostite în această clipă ; vă voi expune pe scurt totodată și motivul plecării și al întoarcerii mele. Pe cînd nădăjduiam că republica a revenit în sfîrșit sub autoritatea și cîrmuirea voastră, am hotărît că eu trebuie să-i rămîn străjer — așa cum se cade unui consul și unui senator. Și, într-adevăr, din ziua în care am fost convocați în templul zeiței Tellus, nici nu m-am dat înapoi, nici nu mi-am abătut ochii de la interesele republicii. În acest templu, pe cît mi-a fost cu putință, am pus temeliile păcii, urmînd pilda dată cîndva de atenieni. M-am folosit chiar de acea vorbă grecească¹ de care se folosise cetatea Atenei pentru potolirea discordiilor și am fost de părere că trebuie să facem să dispară orice urmă de neînțelegere, dînd uitării toate cele petrecute. Admirabilă a fost atunci cuvîntarea lui Antonius și propunerea ce-a făcut-o a fost minunată. Prin el și prin copilul său s-a consolidat, în fine, pacea cu cei mai de vază cetățeni. Ceea ce a urmat era în concordanță cu aceste începuturi. La deliberările privind statul, pe care le ținea acasă la dînsul, chema pe fruntașii orașului, iar Senatului îi raporta numai propunerile cele mai bune ; printre însemnările lui Caesar nu se găsea nimic altceva decît ceea ce știau toți ; Antonius răspundea fără să ezite o clipă la întrebări. Care exilați, oare, au fost rechemăți ? Unul singur și atît.² S-au acordat scutiri ? „Nici una“, răspundea el. Dorința i-a fost chiar ca să fim de aceeași părere cu preadistinsul bărbat Servius Sulpicius³, anume ca, după idele lui martie, să nu se publice nici un decret sau favor de-al lui Caesar. Trec multe cu vederea, deși sînt fapte importante, și aceasta pentru că vreau să ajung în cuvîntarea mea la acea faptă unică săvîrșită de Antonius. El a în-

¹ Amnistia : cuvînt grecesc : în sens etimologic : uitare, iertare.

² Se referă la Sextus Clodius, fiul lui Publius Clodius, inamic înverșunat al lui Cicero.

³ Cunoscut jurisconsult (a se vedea Filipica a IX-a).

lăturat din stat dictatura¹, care ajunsese tot atît de apăsătoare ca și puterea regilor. Despre aceasta nici măcar nu ne-am mai spus părerea. Cînd a adus un decret al Senatului, pe care ni l-a citit, propunînd să devină lege, noi i-am împărțășit părerea cu toată dragostea, ba chiar, prin alese cuvinte, printr-un alt decret, i-am adus mulțumirile noastre.

II. Părea că mijeste o zare de lumină, după ce fusese înlăturată nu numai puterea absolută pe care-o suportaserăm, dar pînă și teama de acea stăpînire. O mare garanție că voiește ca cetatea să fie liberă ne-a dat el, atunci cînd a alungat pentru totdeauna din hotarele republicii numele de dictator, care adesea fusese consfințit prin lege, și aceasta din pricina recentei amintiri a unei dictaturi perpetue. După puține zile, Senatul a fost eliberat de primejdia măcelului. A fost tîrît la locul execuției² fugarul care luase numele lui Marius. Și toate acestea le-a făcut în deplină înțelegere cu colegul său; altele, cîte au urmat, sînt opera lui Dolabella³, fapte pe care eu socot că le-ar fi săvîrșit împreună, dacă n-ar fi lipsit colegul său. Căci, pe cînd o nenorocire fără margini se furișă în oraș și sporea din zi în zi, cei care-l înmormîntaseră pe Caesar fără să respecte ritualul convenit acum înălțau un rug chiar în for și zilnic oameni decăzuți și sclavi asemenea lor ridicau amenințări din ce în ce mai nesăbuite, cocoțați pe acoperișurile caselor și templelor. Dolabella a lătat, atît împotriva sclavilor îndrăzneți și criminali, cît și împotriva oamenilor liberi dar mînjiți de nelegiuiri, astfel de măsuri încît, prin năruirea aceluia blestemat templu⁴, să ni se pară că timpul trăit acum nu se aseamănă de loc cu acea zi de neuitat. Toate erau schimbate: iată însă că la 1 iunie, cînd Antonius hotărîse să ne adunăm aici, Senatul nu mai avea nici o autoritate

¹ Dictatorul era un magistrat roman investit cu puteri nelimitate. El era desemnat să conducă statul numai în situații de gravitate excepțională (în caz de pericol de război, de pildă). Era ales, la propunerea Senatului, de către consuli, din rîndul foștilor consuli. Puterea absolută a dictatorului nu putea dura mai mult de 6 luni. Sulla mai întîi, apoi I. Caesar au exercitat dictatura perpetuă.

² Criminalii erau scoși din carceră și duși la execuție cu un cîrlig.

³ Dolabella, ginerele lui Cicero. Fusese pretor în Cilicia.

⁴ Propriu-zis o *columnă*, ridicată în cinstea lui Caesar și pe care Dolabella în lipsa lui Antonius o dărîmase, fiindcă reprezenta un simbol al tiraniei.

În luarea hotărîrilor, iar multe și mari acte, ce se făceau înainte prin voința poporului, acum se săvîrșeau în absența lui și fără aprobarea lui. Consulii desemnați declarau că ei nu îndrăznesc să vină la ședințele Senatului. Liberatorii patriei erau ținuți departe de orașul de pe grumazul căruia arunca-se ră jugul sclaviei, erau totuși lăudați de consulii înșiși în adunări și în orice discuții. Veteranii¹ (cum li se mai zicea), pe care acest senat îi ocrotise cu multă grijă, erau îmboldiți nu să conserve ceea ce dobîndiseră, ci să jinduiască la noi prăzi. Cum preferam mai degrabă să aud toate acestea decît să le văd, și să-mi păstrez dreptul de a mă duce ca sol, am plecat cu gîndul să fiu înapoi la calendele lui ianuarie, cînd îmi ziceam că vor începe ședințele senatului.

III. V-am expus, senatori, motivul plecării mele ; acum vă voi destăinui pe scurt și motivul întoarcerii, care prezintă mai mult interes. După ce m-am ferit, și nu fără rost, de drumul Brundisium²-ului, calea bătută spre Grecia, am sosit la Siracuză pe la calendele lunii august, deoarece era obișnuită trecerea din acest oraș spre Grecia. Deși sînt foarte legat de acest oraș³, totuși el nu m-a putut reține, cu toată dorința sa, mai mult decît o singură noapte, cît am dormit acolo. Mi-a fost teamă ca nu cumva sosirea mea neașteptată, între prieteni intimi, să stîrnească vreo bănuială, dac-aș fi zăbovit acolo. După ce însă vînturile m-au dus din Sicilia la Leucopetra, promontoriul din ținutul Rhegium, m-am îmbarcat de acolo ca să trec în Grecia, dar n-am înaintat mult și austrul m-a aruncat din nou în locul de unde mă îmbarcasem. Cum noaptea era tîrzie și mai înainte dormisem în vila lui Publius Valerius, tovarășul și prietenul meu intim, am rămas și pe-a doua zi, așteptînd un vînt prielnic ; mulți locuitori din Rhegium, dintre care unii erau proaspăt sosiți de la Roma, au venit la mine ; de la ei am aflat mai întîi de cuvîntarea lui

¹ Se referă la ostașii veterani ai lui Caesar care serviseră 20 de ani în armata romană.

² Brundisium, azi Brindisi, port la Marea Adriatică. Aici se făceau îmbarcările spre Grecia.

³ Siracuză în Sicilia, oraș înfloritor în antichitate. Cicero luase apărarea locuitorilor, victime ale prădăciunilor lui Verres, fost *propraetor* (gubernator al provinciei), în faimoasele sale discursuri numite *Verrine*. Siracuză e și patria lui Arhimede, pentru care Cicero avea o mare admirație.

Antonius, care mi-a plăcut atît de mult încît, citind-o, m-am și gîndit în primul moment să mă întorc. Nu mult după aceasta mi s-a adus și edictul lui Brutus și Cassius, care, cel puțin mie, mi s-a părut plin de echitate, poate și din pricină că-i iubesc mai mult ca republicani decît ca amici apropiați. Unii exagerau (căci așa se întîmplă adesea : cei care voiesc să prezinte vești bune mai adaugă și cîte ceva plăsmuit, ca să facă știrea mai plăcută), povesteau că lucrurile se vor așeza, că senatorii se vor aduna în mare număr la calendele lui august, că Antonius va asculta din nou de autoritatea Senatului, lipsindu-se de răii sfătuitori și renunțînd la provinciile galice.

IV. Atunci am fost cuprins de o dorință atît de arzătoare de a mă întoarce, încît nici vînturile, nici vîslele nu-mi erau de ajuns, nu pentru că aș fi socotit că nu voi ajunge la timp, ci ca nu cumva să aduc felicitări republicii mai tîrziu decît doream. Transportat repede la Velia¹, l-am văzut acolo pe Brutus ; cu cîtă durere din parte-mi, nu vă mai spun. Îmi părea chiar rușinos să îndrăznesc a mă întoarce în orașul din care Brutus pleca și să doresc să fiu în siguranță acolo unde el nu putea fi. N-am observat ca el să fi fost mișcat, așa cum eram eu. Cu conștiința că săvîrșise o faptă atît de mare și frumoasă, se tînguia amarnic, senatori, de soarta voastră, nu de a sa. De la dînsul am auzit pentru prima dată de discursul rostit în senat de Lucius Piso², la calendele lui august. El, deși nu prea fusese susținut (auzisem aceasta chiar de la Brutus) de cei care aveau datoria să-l susțină, totuși, atît din mărturia lui Brutus (bărbat cum nu se află altul mai serios) cît și din spusele tuturor celor pe care i-am văzut după aceea, mi se părea că a dobîndit un mare renume. M-am grăbit, așadar, să-l urmez pe acest om, pe care cei prezenți nu l-au urmat, nu pentru ca să-i fiu de folos cu ceva (căci nici nu nădăjduiam aceasta, nici n-o puteam face), ci, pentru ca să las mărturie republicii glasul meu din ziua aceasta și respectul meu nedezmințit față de stat, căci mi s-ar putea în-

¹ Ca să-i ferească de răzbunare, Senatul trimisese în afara Romei pe ucigașii Brutus și Cassius, contrar legii care prevedea în acest caz doar un răstimp de 10 zile. Velia e un port situat în provincia italică Lucania.

² Lucius Piso, socrul lui Caesar, rostise în Senat o cuvîntare vehementă împotriva lui Antonius.

tîmpla și mie ceea ce se poate întîmpla oricui (multe par că ne stau asupra capului, ridicîndu-se chiar contra naturii și a sorții).

Deoarece sînt încredințat, senatori, că motivul ambelor mele hotărîri vi se pare îndreptățit, înainte de a începe să vorbesc despre situația politică, mă voi plînge în puține cuvinte de insulta ce mi-a adus-o ieri Antonius. Îi sînt prieten; și că-i sînt dator prietenie, nu însă fără schimbul unui serviciu, am recunoscut-o întotdeauna.

V. Ce motiv atît de puternic era ieri¹, încît să fiu adus cu sila la ședința Senatului? Lipseam oare numai eu? N-ați fost adesea mai puțini la număr? Sau se dezbătea o problemă atît de importantă, încît trebuiau să fie aduși pînă și cei bolnavi? A, desigur, Hanibal se afla în fața porților² sau se discuta pacea cu Pyrrhus³, pentru care pricină, se spune, a fost adus în Senat chiar Appius, deși era bătrîn și orb?! Se dădea cumva raportul sacerdotal, cînd senatorii nu se cade să lipsească? Căci senatorii se adună nu de teama amenziilor, ci din respect pentru aceia despre care se discută, așa cum se procedează, bunăoară, cînd se raportează despre un triumf. Consulii se sinchisesc atît de puțin de această prezență, încît senatorii sînt aproape liberi să nu se prezinte. Cum eu cunoșteam acest obicei, și cum eram obosit de drum și nu mă simțeam bine, am trimis în semn de prietenie să-l anunțe despre absența mea. El însă a declarat, în auzul vostru, că va veni acasă la mine cu lucrători. Prea multă mînie era cuprinsă în această vorbă și prea puțină chibzuială! Dar pentru ce faptă o pedeapsă așa de mare, încît să îndrăznească a spune în fața senatorilor că va dărîma cu lucrătorii o casă zidită din banii statului⁴, după hotărîrea Senatului? Cine a mai forțat vreodată pe un senator cu amenințarea unei astfel de pedepse? Se mai prevede altceva decît amenda? Dacă ar fi aflat ce aveam de gînd să spun, cu siguranță că nu m-ar mai fi constrîns cu atîta severitate.

¹ Consulii puteau obliga pe senatori să participe la ședințe.

² Expresie celebră: *Hannibal ante portas* — folosită pentru a desemna un pericol iminent și funest.

³ Pyrrhus, regele Epirului (cam 307—272 î.e.n.) i-a înfruntat pe romani în mai multe bătălii.

⁴ Casa lui Cicero, dărîmată de Clodius, fusese reconstruită pe cheltiala statului.

VI. Sau credeți, poate, senatori, că aș fi propus, contrar voinței voastre, să nu se facă deosebire între rugăciunile adresate zeilor și cele adresate oamenilor? Ori să se introducă în republica noastră superstiții care nu pot fi explicate? Sau să se decreteze implorări unui mort? Nu mai spun cui anume. De-ar fi fost el chiar L. Brutus, eliberatorul republicii de regimul dictatorial, el, care, pentru o astfel de calitate și faptă, și-a extins originea neamului cu aproape cinci sute de ani, totuși eu n-aș putea fi determinat să includ în ceremonia religioasă a zeilor pe un mort, ca, în public, să se adreseze rugăciuni aceluia care n-are clădit mormântul unde să i se serbeze parentalii¹. Asta mi-ar fi fost părerea, anume ca, în cazul când s-ar întâmpla o gravă nenorocire pentru republică — război, boală, foamete — să mă pot ușor apăra în fața poporului roman. Dintre aceste calamități unele există, iar altele mă tem că ne amenință. Aș vrea ca zeii nemuritori să nu consimtă la acest decret, să cruțe poporul, care l-a aprobat fără voie, să-i cruțe pe senatori. Oare nu-i îngăduit a vorbi despre celelalte flageluri ale republicii? Cu siguranță, mie mi se îngăduie și mi se va îngădui totdeauna să mă îngrijesc de demnitate și să disprețuiesc moartea. Dacă am numai dreptul de a veni în acest locaș, nu mă feresc de pericolul de a vorbi. O, dacă aș fi putut, senatori, să fiu prezent la calendele lunii august! Nu pentru că aș fi adus mare folos, dar n-ar fi fost numai un singur consular², cum s-a întâmplat atunci, care să fie vrednic de acea onoare, vrednic de recunoștința republicii. Simt o mare durere, ce-i drept, pentru că oamenii care au beneficiat cel mai mult de pe urma poporului n-au urmat părerea lui Piso, deși acesta făcuse cea mai nimerită propunere. De aceea, oare, poporul roman ne-a ales consuli, ca, înălțați pe treapta cea mai de sus a demnității, să considerăm republica o nimica toată? Nu numai cu vorba, dar nici măcar prin mimica feței nu a fost nimeni de părerea consularului Piso. O, rușine, ce înseamnă acest servilism adoptat de bunăvoie? A fost cerut de împrejurări? Eu nu pretind să susțină aceasta toți cei ce-și spun părerea de pe banca consulară. Altul a fost motivul acelora a căror tăcere o iert, altul al acelora a căror voce vreau s-o aud; sînt îndurerat, desigur, că aceștia ajung să fie bănuți de popor că au

¹ *Parentalia*, sărbători anuale pentru cinstirea morților.

² Adică un demnitar care îndeplinise funcția de consul.

uitat de demnitatea lor, nu de frică, ceea ce ar fi de-ı dreptul rușinos, ci fiecare din altă cauză.

VII. De aceea aduc cele mai mari mulțumiri lui Piso, care s-a gîndit nu la ceea ce putea face pentru republică, ci la ceea ce avea datoria să facă. În fine, eu vă cer, senatori, chiar dacă nu veți avea destulă îndrăzneală ca să mă urmați, să ascultați măcar cu bunăvoință cum chibzuiesc eu cu autoritatea mea, așa cum ați procedat și pînă acuma.

În primul rînd, socot că trebuie păstrate actele lui Caesar, nu pentru că le-aș aproba (căci cine le poate aproba?), ci pentru că judec că, mai presus de toate, trebuie să ținem seama de pace și de liniște. Aș dori să fie acum aici, de față, Antonius, dar fără însoțitori (după părerea mea, e permis ca el să fie bolnav, ceea ce el nu mi-a îngăduit ieri), ca să-mi arate — sau, mai degrabă, să vă arate vouă, senatori — în ce chip înțelege el să apere actele lui Caesar. Oare ceea ce se află în micile însemnări, în notele scrise de mîna, în cărțuțiile alcătuite de o singură persoană, sau în cele nescrise, exprimate doar în vorbe, acestea să fie actele valabile emantate de la Caesar? Iar cele pe care chiar el le-a săpat pe table de aramă, voind să fie poruncile poporului, legi veșnice, acestea să fie considerate drept nimic? Eu socot însă că nici unul dintre actele lui Caesar nu este atît de valabil ca legile făcute de el. Oare dacă el a promis cuiva ceva, această hotărîre rămîne, chiar dacă el n-a putut-o îndeplini? Căci, după cum multe promisiuni făcute multora au rămas numai promisiuni, tot așa cu mult mai multe s-au descoperit după moartea lui, mai multe decît toate beneficiile acordate în tot timpul vieții sale. Dar eu nu schimb nimic din ele, nimic nu cîntesc, ci, dimpotrivă, apăr cu cea mai mare stăruință preastrălucitele lui acte. De-ar fi rămas cel puțin banii neatinși, în templul zeiței Ops!¹ Bani mînjiți cu sînge, e adevărat, dar necesari în aceste vremuri, fiindcă n-au fost restituiți celor de la care au fost răpiți. Dar dacă în acte stă scris astfel, atunci să se irosească! Există însă ceva, în afară de lege, care mai pe drept să se poată numi actul aceluia care,

¹ Pentru necesitățile războiului, Caesar depusese în templul zeiței Cybella 7 milioane de sestertii. Suma provenea din bunurile pompeianilor omorîți. Acum însă și-o însușise Antonius, Cybella, numită și Ops, era zeita rodniciei, sora și soția lui Saturnus,

cetățean pașnic, este întărit în stat cu puterea autorității? Cată actele lui Gracchus, și se vor prezenta legile semproniene¹. Cată pe ale lui Sulla, și se vor aduce legile corneliene². Ce au fost oare actele celui de-al treilea consulat al lui Pompeius?³ Bineînțeles, au fost legi. De-ai întreba pe Caesar însuși ce a săvârșit în oraș, în timp de pace, va răspunde că a promulgat multe și însemnate legi, pe când însemnările de mîna fie că le-ar schimba, fie că nu le-ar face, sau, dacă le-a făcut, nu le-ar considera între actele sale. Trec și peste acestea, pe unele chiar anume nu vreau să le iau în seamă, dar fiind vorba de chestiunile cele mai importante, adică de legi, socot că nu trebuie să permitem anularea actelor lui Caesar.

VIII. Care lege e mai bună, mai folositoare, mai dorită în vremuri de pace pentru republică, decît aceea care dispune ca guvernarea provinciilor pretoriene să nu dureze mai mult de un an, iar a celor consulare mai mult de doi ani? Oare vi se pare că mai pot fi păstrate actele lui Caesar, dacă se înlătură această lege? Oare nu se anulează toată legislația judiciară a lui Caesar prin promulgarea legii celei de-a treia decurii⁴, cea judecătorească? Apărați voi, oare, actele lui Caesar, dacă răsturnați legile lui? Doar dacă, din întâmplare, se vor număra între actele lui Caesar și ceea ce el a însemnat, în cărțuliile lui spre aducere aminte — nimicuri inutile — și nu se vor socoti între actele lui ceea ce a redactat pentru popor în adunările centuriate. Care este cea de-a treia decurie? „A centurionilor“, răspunde Antonius. Prin legea Iulia sau mai înainte prin legea Pompeia, prin legea Aurelia⁵ nu se deschidea legal, acestui ordin, cariera judecătorească? El va răspunde: „Condiționat de avere“. Nu numai centurionilor, dar chiar și cavalerilor⁶ romani. Așa că bărbați de seamă, onorabili, care au

¹ Se referă la legile lui Gracchus, zise legi sempronice pentru că Gracchus era din gînta Sempronia: *lex frumentaria*, *lex agraria*, *lex iudiciaria* (privitoare la grîne, la ogoare și la judecări).

² Legile propuse de Cornelius Sulla s-au numit legi corneliene și priveau paricidul.

³ Se referă la legea pentru înfrînarea violenței, propusă de Pompeius.

⁴ Caesar împărțise judecătoria în trei clase (decurii).

⁵ Legea Iulia, legea Pompeia și legea Aurelia priveau împărțirile decuriilor făcute de Caesar și schimbate apoi de Antonius.

⁶ Erau considerați cavaleri numai cei care serveau pe calul statului.

condus centuriile, au judecat și judecă. „Nu-i întreb pe aceștia, zice Antonius. Va judeca oricine a condus o decurie.“ Dacă acordați acest drept celor ce au servit călare, fapt ce-ți dă o mare distincție, n-o să aveți aprobarea nimănui, căci în persoana unui judecător se respectă nu numai averea, ci și demnitatea. „Nu întreb eu aceasta, zice. Admit să fie judecători chiar și soldații de rînd, din legiunea Ciocîrliilor¹. Căci altcum ai noștri declară că nu pot fi salvați.“ Rușinoasă cinste pentru acei care sînt chemați să judece fără să se aștepte la una ca asta ! Căci acesta este sensul legii tale : ca în a treia decurie să judece acei care nu îndrăznesc să dea un verdict în toată libertatea. Cîtă rătăcire, o, zei nemuritori, în mintea celor ce au născocit această lege ! Cu cît vor fi mai netrebnici judecătorii, cu atît își vor spăla mai veseli propria lor murdărie prin severitatea sentinței și vor acționa în așa chip încît să apară în ochii lumii vrednici de o decurie onorabilă, deși în realitate se afundă într-o mîrșăvie.

IX. S-a mai promulgat și o a doua lege, anume ca oricine a fost condamnat pentru violență sau lezarea autorității supreme să se poată adresa poporului, dacă dorește. Se mai poate numi aceasta lege, sau este anularea tuturor legilor ? Căci este vreunul pe care să-l mai intereseze astăzi trînicia unei asemenea legi ? După acele legi, nimeni nu este vinovat și nimeni nu va mai fi în vecii vecilor. Niciodată, desigur, nu vor fi aduse în fața judecății crimele săvîrșite cu arma. Dar legea este în interesul poporului. O, dacă ați fi voit mai bine ceva în adevăr aprobat de popor ! Căci în clipa de față, toți cetățenii, într-un singur gînd și într-un singur glas, doresc salvarea republicii. Ce dorință să-l împingă oare să propună o lege care conține cea mai mare mîrșăvie și nu ține seama de nimic ? Căci ce este mai nevrednic decît a înjosi măreția poporului folosindu-te de violență, a îngădui celui condamnat de lege să recurgă la aceeași violență din pricina căreia a fost condamnat pe drept ? Dar pentru ce oare discut eu atît de mult despre această lege ? S-ar dezbate, dacă ar putea face cineva apel. Această lege însă este în așa fel făcută, în așa fel propusă, ca, după prescripțiile ei, să nu poată fi nimeni găsit vreodată vinovat. Se va găsi oare un acuzator

¹ Legiunea Ciocîrliilor (*legio alauda*), numită astfel după moșul de ciocîrlie de pe coif.

atît de nebun încît să dorească să înfrunte, după condamnarea vinovatului, mulțimea cumpărată, sau care judecător va mai cuteza să condamne pe un vinovat, știind că el însuși va avea apoi de înfruntat chinuri dinainte tocmită cu bani? Prin legea aceasta deci nu se dă dreptul de apel, ci se desființează deodată alte două legi și jurisdicțiuni cu mult mai folositoare. La ce alta, în virtutea acestei legi, sînt îndemnați tinerii, decît să ajungă niște tulburători ai ordinii, niște răzvrățiți primejdioși? Înlăturîndu-se aceste două jurisdicțiuni despre violență și lezarea autorității supreme, la ce nenorocire nu va putea fi împinsă furia dezlănțuită de tribun?

X. Ce s-ar întîmpla dacă s-ar abroga legile lui Caesar, legi care propun exilarea celui condamnat pentru violență și lezmaiestate? Oare nu sînt anulate actele lui Caesar dacă s-ar acorda acestora dreptul de apel? După socotința mea, senatori, pentru a curma neînțelegerile, aceste acte, pe care eu nu le-am aprobat niciodată, ar trebui păstrate. Ba chiar aș zice că trebuie să păstrăm nu numai legile propuse de Caesar în viață, dar și pe acelea pe care le vedeți publicate după ce el a murit.

Au fost readuși oameni din exil de către Caesar, mort fiind; s-a acordat cetățenie nu numai cîte unui ins, ci la popoare întregi tot de către un mort; s-au dat scutiri fără număr și reduceri de impozite de către același Caesar mort¹. Noi, deci, apărăm legile propuse de unul singur din acea casă, deși un om foarte de treabă, legi pe care le-a propus, le-a citit și le-a motivat în fața noastră. El se lăuda că le-a propus și credea că se cuprind în ele interesele republicii, privitor la normele de guvernare a provinciilor, la jurisdicții. Ne gîndim noi, zic, să călcăm acele legi ale lui Caesar, noi, care apărăm actele lui? Putem să ne plîngem de legile care sînt promulgate², pe cînd de cele înfăptuite nu ni s-a permis nicicînd să ne plîngem. Ele au fost puse în aplicare fără nici o promulgare, chiar mai înainte de a fi scrise. Întreb însă: pentru ce eu sau oricare dintre voi, senatori, ne temem de niște legi rele, deși avem tribuni ai poporului destoinici? Noi avem oameni gata să se opună unor asemenea legi, gata să

¹ Ironii la adresa lui Antonius, care falsificase *Insemnările* lui Caesar.

² Înainte de a fi votate, legile erau publicate, pentru ca cetățenii să ia cunoștință de ele.

apere republica cu sfințenie, deci trebuie să fim fără teamă. „Despre care interdicții, despre care ceremonii religioase îmi vorbești?” zice Antonius. „Despre cele care garantează salvarea republicii.” „Nu vreau să știu de ele, le consider foarte vechi și absurde.” „Se va încercui forul, se vor închide toate intrările, se vor așeza de strajă oameni înarmați în multe puncte.” Și atunci? Ce se va face, aceea va fi lege, și eu cred că chiar voi veți porunci să se sape în aramă următoarele cuvinte cât se poate de legitime: *Consulii, pe baza dreptului lor, au propus poporului* (oare acesta-i dreptul de a propune moștenit de la strămoși?) *și poporul, cu dreptul său, a hotărât.* Despre care popor e vorba? Despre cel înlăturat de la drepturi? Și cu ce temeii? Oare prin dreptul violenței și al armelor, prin care totul a fost distrus? Dar eu vorbesc despre cele ce vor urma, deoarece prietenii trebuie să atragă luarea-aminte asupra celor ce pot fi înlăturate; dacă ele nu se vor împlini, cuvîntarea mea va fi considerată drept falsă. Grăiesc despre legile promulgate, asupra cărora aveți drepturi depline. Eu vă arăt cusururile, înlăturați-le. Vă denunț violența și armele, îndepărtați-le.

XI. N-ar trebui să vă supărați pe mine, voi, Dolabella, pentru că vorbesc despre republică. Cît despre tine, nu cred că vei face aceasta (știu cît ești de blajin); oamenii însă spun despre colegul tău că, deși soarta pare să-i fie favorabilă (mie mi s-ar părea și mai favorabilă, ca să nu rostesc un cuvînt mai grav, dacă ar imita pilda moșilor și strămoșilor săi), a început să se mînie. Ce odios lucru este să-l știm mînios și înarmat, mai ales cînd libertatea săbiilor este în floare! De aceea propun o lege dreaptă, după părerea mea, și socot că nu o va respinge nici Antonius. Dacă voi rosti insulte cu privire la viața pe care o duce, la moravurile lui, atunci nu mă voi supăra dacă-mi va deveni cel mai mare dușman. Dacă însă mă voi ține de obiceiul (pe care l-am păstrat totdeauna cînd a fost vorba de treburile publice) de a spune deschis ceea ce simt față de republică, mai întîi îl rog să nu se irite și, dacă nu mă aprobă, atunci îi cer să se mînie ca un cetățean. Să facă uz de arme, cum spune el, dacă armele sînt necesare pentru apărarea-i proprie. Aceste arme să nu vatăme însă pe cei care au spus ce li s-a părut lor că este în interesul republicii. Ce altă cerere mai dreaptă decît aceasta poate fi

rostită ? Căci dacă, precum mi-au spus-o mulți dintre cei ce-i sînt apropiați, orice cuvîntare ținută împotriva voinței sale îl face să se supere foc chiar dacă n-ar conține nici o insultă, noi să suportăm firea prietenului nostru așa cum este ea. Dar aceiași oameni cu mine vorbeau astfel : „Nu ți se va permite ție, dușmanul lui Caesar, ceea ce i s-a permis lui Piso, socrul său“, și totodată mă mai sfătuiau să mă feresc de ședință spunîndu-mi : „Boala nu va fi un motiv mai puternic ca moartea“.

XII. Pe zeii nemuritori însă, văzîndu-te pe tine, Dolabella ¹, prietenul meu scump, nu pot trece sub tăcere greșeala voastră, a amîndurora. Căci eu cred că pe voi, bărbați distinși, nu vă interesează, așa cum își închipuie mulți creduli, banii, disprețuiți de bărbații aleși, nici puterea al cărei călcîi poporul roman nu-l prea suferă pe grumazul său, ci admirația și stima cetățenilor. Este însă glorie lauda dreaptă a faptelor mari și de merit săvîrșite în interesul statului, fapte aprobate deopotrivă de toți oamenii de seamă și de marea mulțime. Ți-aș spune, Dolabella, care este răsplata faptelor drepte, dacă n-aș observa că ești ceva mai priceput decît ceilalți. Poți oare să-ți aduci aminte de vreo zi, care să-ți fi strălucit în viață mai plăcut decît aceea în care, curățînd forul, împrăștiînd gloata nelegiuitorilor, muștrînd cu pedeapsa pe căpeteniile crimei (după ce ai scăpat orașul de incendiul și de teama măcelului), te-ai întors acasă la tine ? Care clasă, care categorie socială, care stare nu te-a întîmpinat cu laude cu dragoste și cu felicitări ? Ba chiar și pe mine oamenii de treabă mă felicitau și-mi aduceau mulțumiri în numele tău, deoarece socoteau că, în aceste fapte, te-ai condus după îndemnul meu. Te rog, Dolabella, amintește-ți de consimțămîntul tuturor, cînd, în teatru, uitînd cauzele pentru care fuseseră mîniați pe tine, dădeau dovadă că au îndepărtat amintirea vechii dureri prin proaspăta ta binefacere. Ai putut, Dolabella (vorbesc stăpînit de o mare durere), să alungi o astfel de demnitate cu sufletul împăcat ?

XIII. Dar oare tu, Antonius (mă adresez ție, deși ești absent), nu socoți mai presus ziua în care s-a ținut ședința Senatului în templul zeiței Tellus, decît toate aceste ultime luni

¹ Dolabella, copleșit el însuși de datorii, ca tribun al plebei, imitînd pe Clodius, propune legea desființării datoriilor.

în care unii, deosebindu-se mult de părerea mea, socot că ai fost fericit ? Ce mai cuvîntare rostiseși despre buna-înțelegere ! De cîtă spaimă a fost scutit atunci Senatul, de cîtă grijă cetatea, cînd, lăsînd deoparte orice dușmănie, uitînd de auspiciile anunțate poporului chiar de tine ca augur, pentru prima dată în acea zi ai vrut să-l ai pe Caesar coleg de consulat. atunci cînd ți-ai trimis micuțul fiu pe Capitoliu drept chezășie a păcii ! În care zi Senatul a fost mai bucuros, poporul mai vesel, el, care la nici o adunare nu se strînsese în număr așa de mare ? Ni s-a părut atunci că sîntem eliberați datorită celor mai viteji bărbați fiindcă, așa cum voiseră ei, eliberarea era urmată de pace. În ziua imediat următoare, a doua zi, a treia zi, și, în sfîrșit, în celelalte zile care au urmat, nu trecea o clipă fără a face un dar republicii. Cel mai mare dar a fost însă acela că ai înlăturat însuși numele de dictatură. Caesar mort a fost însemnat de tine — de tine, zic — cu fierul înroșit, semnul unei veșnice defăimări. Căci, după cum din pricina crimei unuia singur dintre Manli, a lui Marcus¹, s-a hotărît ca nici un patrician din ginta Manlia să nu mai aibă voia de a se numi Marcus, tot așa acum, din pricina urii împotriva unui singur dictator, tu ai smuls din rădăcină chiar și numele de dictator. Cînd ai săvîrșit fapte atît de mari pentru salvarea republicii, oare nu ai regretat soarta, mărinimia, strălucirea și gloria ta personală ? De unde dar această neașteptată și mare schimbare ? Nu pot fi convins, nu pot să cred că ai fost cumpărat cu bani. Vorbească aceasta cui îi place, eu nu am voie s-o cred. Căci n-am descoperit vreodată în persoana ta ceva murdar și josnic. Cu toate că se obișnuiește uneori ca cei ai casei să reușească a corupe², totuși eu mă bazez pe tăria ta. O, dacă, așa cum te-ai ferit de vină, te-ai fi ferit și de bănuieli !

XIV. Mă tem mai mult ca nu cumva, neglijînd adevăratul drum al gloriei, să socotești că-i glorios să te crezi mai tare decît toți și să preferi să fii temut de concetățeni decît iubit. Dacă judeci în felul acesta, atunci nu cunoști de loc drumul

¹ Marcus Manlius, uneltind să devină rege, cuvînt odios pentru romani, fu aruncat de pe stîncă tarpeiană.

² Aluzie la Fulvia, soția lui Antonius, cunoscută pentru rapacitatea și cupiditatea ei. Se cunosc cazuri cînd guvernarea provinciilor era scoasă la mezat prin intermediul Fulviei.

spre glorie. Glorios este să fii cetățean de vază, lăudat, venerat, iubit, binemeritând de la patrie. Odios este însă să fii urît, detestat, imbecil și josnic. Chiar în tragedie vedem că primejdia îl paște tocmai pe acela care a spus : „Urască-mă, numai să aibă teamă de mine“¹. O, dacă tu, Antonius, ți-ai aduce aminte de bunicul tău, despre care foarte adesea m-ai auzit spunînd multe ! Gîndești tu, oare, că el a dorit nemurirea că să fie temut din cauza armelor ce i se acordaseră și pe care le mînuia cum voia el ? Viața lui, soarta lui prosperă consta în a fi egal, în privința libertății, cu toți ceilalți, dar cel dintîi în ce privește demnitatea. Deci, ca să nu mă mai ocup de faptele prospere ale bunicului tău, aș prefera tiraniei lui Cinna² ultima sa zi din viață, acea zi crîncenă, cînd el a fost ucis mișelește de Cinna.

Dar pentru ce să te înduplec printr-o cuvîntare ? Căci dacă nici moartea lui Caesar nu te poate determina să cauți a fi iubit, nu temut, cuvîntul nimănui, desigur, nu va avea nici o influență asupra ta. Vrednici de milă sînt tocmai aceia care cred că Caesar a fost fericit. Nu este fericit acela care-și duce viața în asemenea condiții încît moartea lui rămîne nepedepșită, ba chiar se ridică în slavă ucigașul. Așadar, înduplecă-te, rogu-te, privește înapoi spre strămoșii tăi și condu republica în așa chip încît cetățenii să se bucure că te-ai născut. Fără această condiție, nimeni nu poate fi întru nimic nici fericit, nici vestit, nici sigur.

XV. Cu mare apăsare mă gîndesc că, deși amîndoi sînteți adînc lezați de sentința gravă dată de popor, aceasta nu vă stingherește cu totul. Căci ce va să zică strigătele nenumăraților cetățeni de la luptele de gladiatori ? Ce va să zică glasul poporului ? Ce vor aplauzele nesfîrșite din fața statuii lui Pompei ? Ce înseamnă aplauzele îndreptate spre cei doi tribuni ai poporului cu păreri opuse vouă ? Nu subliniază aceasta în chip de necrezut voința întregului popor ? Aplauzele de la jocurile în cinstea lui Apolo sau mai vîrtos mărturia și judecata poporului vi se par puțin lucru ? Fericiți aceia care, cînd nu li se îngăduia să-și facă simțită prezența cu forța armelor, veneau totuși de stăteau lipiți în inima și în

¹ *Oderint dum metuant*. Cuvinte celebre, devenite proverbiale, rostite de Atreus în tragedia poetului Accius.

² Cinna Cornelius, consul, partizan al lui Marius,

ființa poporului roman ! Sau, poate, socoteați că atunci Accius este aplaudat și lui i se atribuie cununa de palmier după 60 de ani, și nu lui Brutus care, la jocurile date în cinstea lui, s-a făcut că-i absent, deși era de față. S-a făcut ca la acel spectacol foarte ales poporul să-i arate dragoste ca unui absent, mîngîindu-se cu dorul de a-și vedea eliberatorul și manifestîndu-se prin strigăte și aplauze neîntrerupte.

Într-adevăr, eu am urît totdeauna aplauzele venite de la plebe ; cînd însă același entuziasm pornește și de la cetățenii de condiție, și de la cei de mijloc, și de la cei umili, în fine, de la toată lumea, cînd fug cei care mai înainte obișnuiau să urmeze părerea poporului, pe acestea eu nu le mai socot aplauze, ci condamnare. Dacă aceste dovezi vi se par ușoare, deși atîrnă foarte greu în cumpănă, atunci nu veți considera astfel ceea ce ați simțit și voi în vremea noastră, adică viața lui Hirtius¹, care a fost atît de scumpă poporului ? Îndestul s-a dovedit respectat de popor, așa cum este și acum, plăcut prietenilor, întrecîndu-i pe toți, scump la ai săi, pe care și el îi îndrăgește foarte, totuși ne amintim oare să se mai fi bucurat cineva de atîta atenție din partea celor buni, de atîta respect din partea tuturor ? Cu siguranță, nu. Dar cum adică, pe zeii nemuritori, voi nu distingeți încă ce fel este ? Ce socotiți că gîndesc ei despre viața aceloră în care vor pune toată speranța statului ?

Am primit, o, senatori, răsplata întoarcerii mele, deoarece am vorbit astfel ca orice nenorocire s-ar întîmpla, să rămînă mărturie de statornicia mea, și m-ați ascultat cu bunăvoință și atenție. Dacă această posibilitate îmi va fi acordată întotdeauna fără primejduirea mea și a voastră, o voi folosi ; iar de nu, cît voi putea voi păstra rezervă, nu atît pentru salvarea mea, cît pentru a republicii. Pentru mine, e destul cît am trăit² ; și ca etate, și ca glorie ; dacă mi s-ar prelungi viața, ar fi un câștig nu atît pentru mine, cît pentru voi și pentru stat.

¹ Hirtius, care fusese desemnat consul pentru anul următor, căzuse grav rănit la Mutina.

² *Satis vixi*, expresie arătînd dezgustul de viață, preluată de Cicero de la Caesar. Vezi Cicero, *Pro Marcello*, cap. VIII. Marele orator era în vîrstă de 63 de ani cînd a rostit prima Filipică.

Filipica a II-a

Se scurseseră trei săptămîni de la rostirea primului discurs împotriva lui Marcus Antonius. Cu toate că, în cuvîntarea întîi, Cicero fusese moderat în expresii, Antonius se supără joc. Convocă ședința Senatului pentru ziua de 20 septembrie anul 44 î.e.n., la care Cicero, intenționat, nu luă parte. Antonius, în fraze violente, căută să-și justifice purtarea, apărîndu-se. În sprijinul susținerilor sale, citi în ședință scrisoarea primită de la Cicero, trimisă cu prilejul rechemării din exil a lui Clodius, în care marele orator îl numea prieten și bun cetățean.

Filipica a doua, răspuns la discuțiile din ședința Senatului, este un adevărat model de oratorie. Din această cuvîntare reiese adevăratul caracter al lui Antonius.

Dintre discursurile celebre ale marelui orator al lumii vechi, acesta este cel mai însuflețit, cel mai vehement, cel mai încărcat de apostrofe. El a rămas însă nerostit.

D.C.

I. Cum se face, care-i explicația, senatori, că, de douăzeci de ani¹ încoace n-a existat dușman al republicii care în același timp să nu-mi fi declarat și mie război? Nu-i nevoie să numesc pe nimeni, vi-i aduceți voi singuri aminte. Ei au fost pedepsiți mai aspru decât doream eu. Mă mir însă de tine, Antonius, care le imiți faptele fără să te îngrozești de sfârșitul ce l-au avut! De ei mă mir mai puțin, fiindcă nici unul dintre dînșii nu mi-a fost dușman din propria lui voință, ci eu i-am atacat spre binele statului. Tu însă nu ai fost jignit nici măcar cu o vorbă, iar acum te dovedești mai îndrăzneț decât Lucius Catilina și mai furios decât Publius Clodius². Tu m-ai atacat cel dintâi, m-ai calomniat și ai socotit că această lepădare de mine îți va servi drept recomandare în fața cetățenilor nelegiuiți. Ce să cred? Că am fost disprețuit? Nu văd însă, în viața mea, în reputația mea, în acțiunile mele, în puținătatea talentului meu ce-ar putea să nu-i placă lui Antonius. A crezut el oare că mă poate înjosi așa de ușor în fața Senatului? Dar dacă senatorii au recunoscut multor bărbați de seamă că s-au dovedit administratori destoinici, mie mi-au atribuit salvarea statului. Sau au voit poate să se întreacă cu mine în darul vorbirii? Aceasta este, ce-i drept, o favoare pe care mi-o fac. Căci ce-mi poate fi mai cu priință și mai rodnic decât a vorbi pentru mine și împotriva lui Antonius? Lucrurile s-au întâmplat, cu siguranță, astfel; el a socotit că nu poate dovedi celor asemenea sieși că nu este dușmanul patriei dacă nu mi-ar fi și mie dușman. Mai înainte de a-i răspunde la celelalte acuzații, voi vorbi pe scurt despre prietenia pe care m-a învinuit că n-am respectat-o, învinuire ce o socot foarte gravă.

II. S-a plîns că, nu știu cînd, m-am împotrivit intereselor sale. Dar puteam oare să nu mă împotrivesc unui străin cînd era vorba despre un prieten intim, să nu mă împotrivesc reputației căpătate nu prin merite, ci datorită vîrstei, să nu mă

¹ Trecuseră 20 de ani de la consulatul lui Cicero (63 î.e.n.).

² Se referă la uciderea demagogului Publius Clodius, pe care îl înfierează Cicero în discursul său rostit în apărarea lui Milo (*Pro Milone*).

împotrivesc unei nedreptăți săvârșite prin mijlocirea celui mai nedrept chezaș¹, și nu prin dreptul garantat de pretor? Socot că de aceea ai proferat insulta, ca să te recomanzi celor jonica, ca să-și aducă toți aminte că ai fost ginerele unui libert² și copiii tăi sînt nepoții lui Quintus Fadius, un libert și el. Te-ai supus însă felului meu de a vedea (căci așa ai declarat), cînd veneai mereu în casă la mine. Dacă ai fi făcut-o cu adevărat, ți-ar fi servit de mult faimei și cinstei tale. N-ai făcut-o și, chiar dacă doreai s-o faci, nu te-ar fi lăsat Curio³. Ai spus că, pentru mine, ai renunțat să candidezi ca augur. Vai, ce îndrăzneală de necrezut, ce nerușinare, care trebuie dată în vileag lumii întregi!

Pe vremea cînd Cneius Pompeius și Quintus Hortensius m-au desemnat augur (nu se putea face propunerea de mai mulți, deși fusesem dorit de întregul colegiu), tu încă nu-ți achitaseși datoriile și credeai că nu vei putea scăpa de ele în alt chip decît răsturnînd regimul republican. Puteai oare pretinde auguratul pe vremea cînd Curio lipsea din Italia? Sau, atunci cînd ai fost ales, ai fi putut atrage de partea ta măcar o singură grupare fără ajutorul lui Curio? Prietenii săi intimi fuseseră chiar condamnați pentru violență, deoarece au fost părținitori cu tine în alegeri.

III. M-am folosit oare vreodată de vreo binefacere a ta? Ce binefacere? Cu toate că am luat asupra-mi totdeauna chiar pe aceea pe care mi-o amintești. Am preferat să mărturisesc că-ți sînt dator cu ceva, decît să par că nu sînt destul de recunoscător, chiar față de cel mai puțin prudent. De care binefacere însă vorbești? Că nu m-ai ucis la Brundisium? Ai fi ucis tu pe cel ce însuși era învingător, care — cum te fălești tu mereu — îți acordase conducerea bandei de jefuitori și ar fi voit să fie el salvat și-ți poruncise să vii în Italia?⁴ Să zicem că m-ai fi putut ucide. Care alta este, senatori, binefacerea făptuită de bandiți decît să poată declara că au dat

¹ Se referă la tribunii plebei care aveau dreptul de a se opune, de a spune *veto*.

² Libert era sclavul devenit liber și care purta numele stăpînului.

³ Caius Scribonius Curio, tribun al plebei, un desfrînat care avea o influență covârșitoare asupra lui Antonius.

⁴ Dolabella îi scrisese lui Cicero, ca din partea lui Caesar, să se întoarcă în Italia (cf. *Scrisori către Atticus*, XI, 7).

viață aceloră căroră nu le-au răpît-o? Dacă aceasta ar fi binefacere, niciodată aceia care au omorît pe cel care i-a salvat — tu însuți îi numești pe aceștia bărbați de seamă — n-ar fi câștigat o atît de mare glorie. Ce binefacere este că te-ai reținut de la o crimă nelegiuită? De altminteri, nici nu putea să mă bucure atît de mult faptul că n-am fost ucis de tine, ci mai mult m-am întristat că ai fi putut săvîrși nepedepsit această crimă. Dar s-o numim binefacere. Mai mult decît atîta nu se putea obține de la un hoț. La ce anume te gîndești cînd spui că îți sînt nerecunoscător? Nu trebuia oare să mă plîng de nimicirea republicii, ca să nu par nerecunoscător față de tine? Dar în acea plîngere tristă și jalnică, însă folositoare mie pentru acest rang la care m-au înălțat Senatul și poporul roman, ce ocară, ce vorbă nelalocul ei ori dușmănoasă zic ei că am rostit? Într-adevăr, cît de cumpătat a trebuit să fie Antonius, cel care, plîngînd, se abținea totuși de la jigniri? Mai ales atunci cînd tu risipiseși tot ce-a mai rămas din averea statului, cînd acasă la tine toate erau de vînzare, supuse celei mai rușinoase tîrguieli, cînd te sprijineai pe legi care încă nu erau promulgate, cînd înlăturaseși auspiciile în calitatea ta de augur și dreptul de interpelare în calitate de consul, cînd în chipul cel mai josnic te înconjuraseși de oameni înarmați, cînd zilnic comiteai mîrșăvii în casa-ți rău famată¹, înecat în vin și destrăbălări. Iată-mă dar acum în această situație, de parcă aș fi în hartă cu Marcus Crassus², cu care am avut multe și mari răfuieli, și nu cu un nemernic gladiator³ — cum te-aș numi — despre care n-am pomenit nimic cînd m-am plîns ce soartă e hărăzită republicii.

IV. Așadar, astăzi îl voi lămuri de cîtă binefacere a avut el parte de la mine, atunci. Acest necioplit a citit scrisoarea pe care zicea că am trimis-o eu. Cine, dintre cei care cunosc cîtuși de puțin comportarea oamenilor de treabă, iscîndu-se vreo supărare între dînsul și vreun prieten, a dat vreodată pe față și a citit altora o scrisoare trimisă lui de acel prieten? Ce

¹ Antonius cumpărase la mezat casa de locuit a lui Pompeius, vîndută în vremea proscrierilor.

² Marcus Crassus, Caius Caesar, Cneius Pompeius, primii triumviri din anul 60 î.e.n. În discursurile sale, Cicero îl atacă adeseori pe Marcus Crassus.

³ Termen de ocară la adresa lui Antonius.

este aceasta decît renunțarea în viață la înseși legăturile dintre oameni, renunțarea la contactul cu prietenii care nu sînt de față ? Cîte glume nu găsim adesea în scrisori, care, dacă ar fi date pe față, ar părea nesărate, și cîte fapte serioase care nu trebuie divulgate în nici un chip ? Atît fie zis despre neomenia ta. Luați seama însă la nebunia-i nemaiauzită ! Ce ai să-mi reproșezi, „oratorule“, ca să te asemeni cu Mustella Seianul sau cu Tiro Numidul ?¹ Căci ei chiar și în acest moment stau cu spadele scoase în fața Senatului. Atunci te voi considera și eu elocvent cînd îmi vei demonstra în ce chip ai să te aperi, aflîndu-te între acești cuțitari. Și, în fine, ce-ai putea obiecta, dacă aș nega că ți-am trimis vreodată o scrisoare, cu ce probă m-ai putea convinge ? Oare cu scrisul, în care ai o pricepere ce-ți aduce foloase ? Cum ai să poți una ca asta ? Căci scrisoarea e scrisă de mîna copistului meu. Detest acum pe profesorul tău², care — în schimbul unei plăți atît de mari, cîtă voi arăta îndată — nu te-a învățat să fii priceput. Ce este însă mai josnic, nu pentru un orator, ci pentru orice om, decît să aducă adversarului o învinuire pe care, dacă acesta ar respinge-o, cel care l-a învinuit nu și-ar mai putea continua cuvîntarea ? Eu nu neg, ci dimpotrivă, te învinuiesc nu numai de neomenie, dar chiar că ești nebun. Care cuvînt din această scrisoare nu este plin de respect, îndatorire și bună-cuviință ? Toată învinuirea ta ar fi că eu nu gîndesc rău despre tine în această epistolă, că scriu ca unui cetățean, ca unui om de treabă, nu ca unui ticălos, ca unui criminal. Eu nu voi da în vileag scrisoarea ta — deși eram îndreptățit s-o fac, fiindcă m-ai jignit — scrisoare în care-mi ceri să te las să rechemi pe cineva din exil, să-ți dau ajutorul, și te jurai că nu-l vei rechema fără voia mea. Ai obținut permisiunea mea. De ce mă împotrivesc îndrăznelii tale, pe care n-o poate stăpîni nici autoritatea acestui Senat, nici respectul datorat poporului și nici vreo lege ? Și de ce mă rugai, dacă cel pentru care mă implorai fusese rechemat printr-o lege dată de Caesar ? E limpede că el a voit permisiunea mea pentru că încuviințarea lui Antonius nu putea să fie valabilă, întrucît exista o lege în această privință.

¹ Mustella Seianus, Tiro Numidus, șefii unor grupe de gladiatori.

² Profesorul de retorică al lui Antonius fusese sicilianul Sextus Clodius, care predase la Roma lecții de elocință greacă și latină.

V. Trebuind, senatori, să spun doar cîteva cuvinte despre mine și mai multe împotriva lui Antonius, vă rog să mă ascultați cu bunăvoință cînd voi vorbi despre mine, iar cînd mă voi pronunța împotriva lui Antonius voi face-o astfel încît să-mi dați atenția cuvenită. Vă mai rog, fiindcă cunoașteți sfiala și modestia mea atît în cuvîntări, cît și în întreaga mea viață, să nu gîndiți că astăzi am uitat de mine, cînd m-am hotărît să-i răspund la provocarea lui. Nu-l voi considera consul¹, după cum nici el nu mi-a dat considerația datorată unui fost consul. El însă nu este consul nici prin felul său de trai, nici prin comportarea sa față de stat, pe cînd eu, fără puțință de tăgadă, sînt un fost consul. Așadar, ca să înțelegeți ce fel de consul spune el că este, aflați că a atacat consulatul meu. Consulat care, senatori, a fost al meu doar cu numele, cînd de drept a fost al vostru, în interesul tuturor. Oare ce am hotărît eu, ce am săvîrșit, ce alta am îndeplinit decît ceea ce-mi cereau sfaturile și autoritatea ordinului senatorial? Și tu, om priceput, nu numai elocvent, ai îndrăznit să critici aceste fapte chiar în fața aceloră după al căror plan și hotărîre au fost săvîrșite? Cine însă s-a mai găsit să critice consulatul meu, în afară de tine și de Clodius? Soarta lui Clodius îți este rezervată și ție, ca și lui Curio de altfel, deoarece și asupra casei tale planează fatalitatea care s-a abătut asupra unuia și asupra celuilalt. Deci, lui Antonius nu-i place consulatul meu. A plăcut însă lui Servilius², care muri deunăzi, ca să-l numesc pe el mai întîi dintre consularii acelei vremi; i-a plăcut și lui Q. Catulus, al cărui prestigiu va trăi veșnic în republica noastră, a plăcut și celor doi Luculli, lui Hortensius, lui Curio, lui Piso, lui Glabrio, lui Lepidus, lui Vocatius, lui Figulus, lui Silanus și lui Murena, care pe atunci erau consuli desemnați; a plăcut de asemenea fostului consul Marcus Cato, a multe prevăzătorul cînd a plecat din viață, dar care n-a apucat să te vadă pe tine consul! Ca să nu mai vorbesc de Cneius Pompeius care aproba întru totul activitatea mea ca consul. Acesta, cînd a dat cu ochii de mine, la întoarcerea lui din Siria, mi-a recunoscut meritele de față cu toți, m-a îmbrățișat, felicitîndu-mă și zicînd-

¹ După opinia lui Cicero, Antonius fusese impus la consulat de puterea despotică a lui Caesar, fără să se bucure de simpatia poporului.

² P. Servilius, Q. Catullus, frații Lucullus, C. Piso, M. Glabrio, M. Lepidus, L. Vocatius, Caius Figulus, D. Silanus, L. Murena, consuli dinaintea lui Cicero, pe care oratorul îi citează ca exemple de cinste și de demnitate.

du-mi că datorită mie îşi putea revedea patria. Dar de ce amintesc numai pe unii ? Întregului Senat i-a plăcut atât de mult consulatul meu, încît n-a existat senator care să nu-mi aducă mulţumiri ca unui adevărat părinte şi să nu spună că şi-a recăpătat adevărata viaţă, averea, copiii datorită mie.

VI. Dar fiindcă republica în momentul de faţă este lipsită de bărbaţi asemenea celor pe care i-am numit mai sus, mă voi referi la cei în viaţă, dintre care doi se numără printre foştii consuli. Unul e Cotta¹, bărbat plin de virtuţi şi dintre cei mai înţelepţi, care prin cuvinte alese a hotărît o rugăciune publică pentru aceste fapte cărora tu le găseşti cusururi : de părerea lui a fost întreg Senatul şi chiar consularii pe care i-am amintit mai înainte. Aceasta este o cinste pe care n-a avut-o nici un particular înaintea mea, de la întemeierea Romei şi pînă astăzi. Cu ce vorbe alese, cu cîtă demnitate, cu cîtă statornicie unchiul tău, Lucius Caesar, a dictat sentinţa împotriva bărbatului surorii tale, tatăl lui vitreg². Tu, în loc să-l iei pe acesta de îndrumător şi povăţuitor în toate planurile tale şi pentru toată viaţa, ai preferat să fii asemenea tatălui său vitreg decît să te asemeni cu unchiul tău. Eu, un străin, m-am folosit de sfaturile lui în calitatea mea de consul, dar tu, ca fiu al surorii sale, l-ai întrebat vreodată ceva despre interesele statului ? O, zei nemuritori, dar cui dă el vreodată seamă de ceva ? Desigur, doar celor ale căror gînduri ar trebui să le ştim şi noi.

Antonijs nu coboară astăzi în oraş... Pentru ce ? Îşi serbează în grădină ziua de naştere. Cine dă ospăţul ? Nu voi numi pe nimeni : gîndiţi-vă la un Formio, la un Gnatho şi chiar la un Ballio.³ O, ruşinoasă mîrşăvie omenească ! O, neruşinare ! O, destrăbălare ! O, pofte josnice ! Cînd ai atât de aproape de tine un senator fruntaş, un cetăţean distins, să nu-i ceri sfatul în treburile republicii şi să-l ceri aceluia care n-au nici un fel de stare, ci o irosesc pe a ta ? E limpede : consulatul tău a fost salvator, iar al meu primejdios !

¹ Lucius Aurelius Cotta, consul în anul care a precedat consulatul lui Cicero (62 î.e.n.).

² Publius Lentulus Sura, un conspirator din conjuraţia lui Catilina. Căsătorit cu Iulia, mama lui Antonius, devine astfel tatăl vitreg al acestuia. De la un astfel de tată, spune Cicero, n-a avut de învăţat nimic bun.

³ Formio, Gnatho, paraziţi. Ballio, (patronul unei case de desfrîu). În comedia lui Plautus *Pseudolus* figurează un personaj cu acest nume. Lui Antonius îi plăcea să se înconjoare de asemenea bufoni.

VII. Oare pînă într-atîta ți-ai pierdut respectul și cinstea încît ai îndrăznit să rostești asemenea cuvinte chiar în templul¹ în care eu consultam Senatul, senat care pe vremuri, pe cînd era în floare, stătea în fruntea întregului univers? În incinta acestuia ai cutezat să așezi pe cei mai pierduți oameni, înarmați cu spade. Ai îndrăznit de asemenea (dar ce nu îndrăznești tu?) să zici că, pe vremea cînd eram eu consul, Capitoliul a fost ticsit de sclavi înarmați. Desigur, îi contrîngeam pe senatori, ca să se aducă la îndeplinire niște hotărîri nelegiuite. Acele fapte îți sînt sau nu cunoscute, o, mișelule (căci tu n-ai cunoștință de nimic bun), dacă le-ai rostit cu atîta nerușinare în fața celor mai de seamă oameni? Dar care dintre cavalerii romani, care tînar nobil în afară de tine, care om din orice clasă socială, neuitînd că este cetățean, n-a fost prezent pe colina Capitoliului cînd senatul se afla în acest templu, sau cine nu și-a spus numele — și nu erau nici destui scribi și nici destule registre ca să poată cuprinde numele tuturor?

Dar cînd nelegiuitii mărturiseau paricidul, siliți prin denunțurile complicilor, prin propria lor semnătură, prin conținutul scrisorilor și declarau cu toții că el a dat foc orașului, a ucis pe cetățeni, a pustiit Italia, a nimicit statul, cine-i acela care n-ar fi sărit să lupte pentru salvarea tuturor, mai cu seamă că Senatul și poporul roman aveau un conducător cum, dacă ar avea acuma unul, ți s-ar întîmpla și ție ce li s-a întîmplat lor pe atunci? El spune că nu i-am dat trupul tatălui său vitreg ca să-l înmormînteze. Așa ceva, într-adevăr, n-a spus nici măcar Publius Clodius vreodată — și mă doare că a fost întrecut de tine în toate mîrșăviile — deși avea motive s-o facă, pentru că i-am fost cu adevărat dușman.

Și cum de ți-a venit în minte să pomenesti iarăși că ai fost educat în casa lui Publius Lentulus²? Te temeai, poate, să nu credem că ai ieșit atît de nelegiuit din mîinile naturii, fără ajutorul instrucției?

VIII. Erai însă așa de zăpăcit, că te luptai singur cu tine în tot timpul discursului tău. Nu numai că vorbele pe care le rosteai nu aveau legătură între ele, dar erau chiar fără rost și se băteau cap în cap, încît erai în harță mai mult cu tine decît cu

¹ Templul Concordiei, unde fusese convocat Senatul pentru a asculta dezvăluirile lui Cicero referitoare la conjurația lui Catilina.

² Tatăl vitreg al lui Antonius. Vezi mai sus.

mine. Spuneai că tatăl tău vitreg a alunecat într-o crimă groaznică și te plîngeai că a fost pedepsit. Ai lăudat astfel ceea ce este numai al meu și ai criticat întreaga acțiune a Senatului. Căci prinderea vinovaților a fost fapta mea, iar pedepsirea lor fapta Senatului. Omul „elocvent“ nu înțelege însă că acela împotriva căruia își ridică glasul este lăudat de dînsul, iar criticați sînt cei pentru care pledează. Dar ce este această faptă, nu-i zic îndrăzneală (deși el dorește să fie numit îndrăzneț), această nebunie (despre care nu vrea să se vorbească și în care îi întrece pe toți), nebunia de a pomeni despre colina Capitoliului, cînd forfoteau încoace și încolo, printre băncile noastre, oameni înarmați, cînd, o, zei nemuritori, în acest templu al Concordiei — în care pe vremea cînd eram eu consul au fost rostite decrete salvatoare, sub imperiul cărora am trăit pînă acum — astăzi stau adunați oameni cu săbiile scoase? Acuză Senatul, îi acuză pe cavaleri, care, pe atunci, erau una cu Senatul, acuză toate clasele sociale, pe toți cetățenii și mărturisește că, chiar în această clipă, ordinul nostru senatorial este înconjurat de itirieni¹. Tu rostești cuvintele cu atîta nerușinare nu datorită îndrăzneții tale, ci pentru că nu vezi colosala nepotrivire a faptelor. Cu siguranță că nu pricepi nimic; căci ce este mai deplasat decît a imputa altuia că folosește arme pentru salvarea statului, cînd tu le ai pe cele care țintesc nimicirea acestuia? Undeva, în cuvîntarea ta, ai vrut chiar să fii spiritual. O, zei binefăcători, nu ți se cuvenea decît această glumă, în care constă vina ta. Ai fi putut împrumuta puțin spirit de la soția ta, comediana². „Armele să facă loc binefacerilor păcii.“³ Oare atunci armele n-au cedat locul păcii? Iar mai apoi pacea a dat locul armelor tale. Să cercetăm dar ce a fost mai bine: să se dea arme criminalilor sau să se păstreze libertatea? Cît despre versurile mele, nu mai vorbesc; voi spune doar pe scurt că tu n-ai cunoscut nicicînd versurile sau literatura; eu, fără a mă depărta vreodată de activitatea politică sau de prieteni, m-am îndeletnicit totuși, în ceasurile de răgaz,

¹ Itirienii erau o populație barbară, din Ithyria, pe muntele Taurus. Arcași vestiți, erau aduși anume pentru paza incintei senatoriale.

² O comediană, prietena lui Antonius. O purta cu el pretutindeni, dînd-o drept soția sa. Comedianele de mimi, decăzute în acea vreme, erau considerate femei ușoare.

³ Aluzie la un cunoscut vers al lui Cicero din epopeea închinată consulului său,

cu toate genurile literare, astfel ca vegherile și scrierile mele să aducă și ceva folos tinerimii și laudă numelui de roman. Dar acestea n-au rost în clipa de față ; să vedem ce spun faptele, care sînt cu mult mai importante.

IX. Ai afirmat că am plănuit uciderea lui Publius Clodius. Ce-ar fi zis lumea dacă el ar fi fost ucis atunci cînd tu l-ai urmărit prin piață cu sabia scoasă, în văzul poporului roman ? Ai fi dus oare pînă la capăt crima, dacă el nu s-ar fi repezit pe scările unui librar, dosindu-se, zădărnindu-ți astfel atacul ? Mărturisesc că, în această împrejurare, te-am părtinit într-atît cît nici tu nu vrei să spui. Pe Milo¹ însă n-am putut să-l ocrotesc, deoarece a isprăvit mai înainte ca cineva să bănuiască ceva săvîrși. L-am îndemnat eu oare la crimă ? Adică un astfel de suflet avea Milo încît să nu poată fi de folos republicii fără un sfătuitoar ? Sau m-am bucurat eu cumva ? Trebuia, oare, ca eu singur să fiu mîhnit, cînd întreaga cetate clocotea de veselie ? Cu toate că cercetarea morții lui Clodius nu s-a făcut cu destulă prudență, căci de ce trebuia să se cerceteze după o nouă lege uciderea unui om, cînd se stabilise totul, cînd totul se cercetase conform procedurii legale ? Și cînd nimeni n-a spus ceva contra mea după ce s-a dezbătut procesul, te-ai găsit tu acum să spui după atîția ani ? Ba, mai mult, ai mai îndrăznit să zici, printr-o mulțime de vorbe, că, la intervenția mea, Pompeius s-a lepădat de prietenia cu Caesar. Și din această cauză, din vina mea, s-a iscat războiul civil. Aici te-ai înșelat nu numai asupra împlinirii în totalitatea ei, dar, ceea ce este mai important, ai încurcat și data.

X. Sub consulatul preadistinsului cetățean Marcus Bibulus², eu n-am trecut nimic cu vederea ; toate urzelile mele n-au reușit decît să-l îndepărteze pe Pompeius de unirea cu Caesar. În această privință, Caesar a fost mai norocos, căci el a reușit să-l îndepărteze pe Pompeius de la intimitatea cu mine. Mai târziu însă, cînd Pompeius se alipise cu totul de Caesar, zadarnic aș mai fi încercat să-i despart. Era o nebulie

¹ Titus Annius Papianus Milo, tribun al poporului, partizan al lui Cicero.

² Marcus Bibulus, colegul de consulat al lui Caesar, a fost alungat de acesta din for întrucît nu se potriveau în păreri. Bibulus n-a înțeles să cedeze, fiind și el un bărbat energic și voluntar.

a nădăjdui și o rușine a da sfaturi. Totuși, au existat două momente în care eu l-am sfătuit pe Pompeius împotriva lui Caesar. Aș vrea să văd dacă ești în stare să afli și aici vreun cusur : întâi, l-am sfătuit să nu se prelungească comanda supremă a lui Caesar pe încă cinci ani și, al doilea, să nu se permită promulgarea legii, să se țină seama că-i absent. De l-aș fi putut convinge măcar în privința uneia din aceste chestiuni, noi n-am fi căzut nicicând în nenorocirile prezente. De asemeni, când Pompeius smulsese lui Caesar toate prerogativele, atît pe cele personale cît și pe cele ale poporului roman, și după ce, mai târziu, a început să simtă ceea ce eu prevăzusem cu mult înainte, căci vedeam că se declară patriei un război nelegiuit, n-am pregetat o clipă de a fi slujitorul păcii, al bunei-înțelegeri și al liniștii. Multora le sînt încă binecunoscute următoarele cuvinte ale mele : „O, Pompeius, ce bine-ar fi fost să nu fi făcut niciodată alianța cu Caesar, ori, dacă ai făcut-o, să n-o fi rupt niciodată ! Ai fi dat astfel dovadă de demnitate și prevedere.“ Acestea, o, Antonius, au fost întotdeauna părerile mele și despre Pompeius, și despre republică, iar dacă aceste păreri ale mele ar fi fost ascultate, republica ar fi și astăzi în picioare, în timp ce tu ai fi căzut, prin propriile tale nelegiuri, în mizerie și defăimare.

XI. Acestea sînt însă învinuiri vechi, cea mai proaspătă fiind că Caesar a fost ucis după planul urzit de mine. Mă tem acum, senatorilor, să nu credeți cumva că mi-am asigurat un complice, care să nu se mărginească numai la a mă împodobi cu propriile mele laude, dar să mă copleșească chiar cu altele străine, ceea ce pentru mine este cu mult mai rușinos. Dar cine a auzit pomenindu-se numele meu ca părtaș la săvîrșirea acestei fapte cunoscute de toți ? Sau există vreunul dintre asociați al cărui nume să nu se cunoască ? Să nu se cunoască, am zis ? Să nu fi fost încă divulgat ? Mai curînd aș zice că unii se laudă că s-ar număra printre complotiști — deși nu s-au numărat — decît ca vreunul dintre complotiști să nege că a făcut parte dintre aceștia. Cît de puțin adevărat pare faptul că, între atîția oameni — parte necunoscuți în popor, parte prea tineri și care, deci, n-ar fi trecut pe nimeni sub tăcere — numele meu să fi putut fi ascuns ! Căci dacă pentru eliberarea patriei ar dori făptuitori, eu aș împinge pe cei asemeni lui Brutus, care zi de zi nu aveau ochi decît pentru

portretul lui Lucius Brutus¹ sau pentru al lui Ahala²! Dar oamenii cu astfel de strămoși cer mai degrabă sfaturi de la străini decât de la ai lor, mai bine dinafară decât din casă? Mi s-ar da oare crezare dacă aş afirma că bărbatul născut dintr-o astfel de familie, care nu putea suferi nici dominația, nici stăpînirea cuiva, acest bărbat, pe nume Caius Cassius, mi-ar fi cerut sfatul? El, care, fără a cere sfatul bărbatilor de seamă, ar fi comis măcelul în Cilicia, la gurile râului Cydnus³, dacă Caesar s-ar fi oprit numai pe țărnul de dincoace și n-ar fi debarcat, din prevedere, pe malul celălalt? Oare trecerea de care mă bucur l-a putut influența pe Cneius Domitius⁴, care, pentru răscumpărarea libertății, n-a fost mișcat nici de uciderea tatălui său, un bărbat distins în toate privințele, nici de omorîrea bunicului său, nici de pierderea propriei sale demnități? Sau am convins eu pe Caius Trebonius⁵, căruia n-aș fi cutezat nici măcar să-i dau sfaturi? Și aceasta, deoarece republica îi datorează recunoștință, ca unuia ce a considerat libertatea poporului mai presus de prietenia cu o singură persoană, preferînd să fie distrugător al tiraniei decât părtașul ei. A urmat oare planul meu Lucius Tilius Cimber⁶, bețivul, pe care l-am apreciat mai degrabă pentru curajul de a fi pretins că a săvîrșit acest omor, decât să-l fi socotit vrednic a-l săvîrși. L-am apreciat pentru că uitase binefacerile de care s-a bucurat, amintindu-și numai de patrie. De ce nu spune același lucru despre cei doi Servilii, despre Casca⁷, ori despre Ahala? Mai ești totuși de părere că aceștia au fost influențați de autoritatea mea mai mult decât de dragostea lor de patrie? E lung șirul celorlalți, al oamenilor de treabă, ca să-l pot urmări aici;

¹ Chipul de ceară al lui L. Brutus, așezat în atrium, un fel de coridor prevăzut cu stîlpi.

² Ahala Servilius era tot din familia Brutus.

³ Cydnus, rîu în Cilicia. După dezastrul de la Pharsalos (48 î.e.n.), aici îl aștepta Caius Cassius pe Caesar. Numai printr-o întîmplare, Caesar scăpă să nu fie ucis.

⁴ Cneius Domitius Ahenobarbus, fiul lui Lucius Domitius, mort în bătălia de la Pharsalos.

⁵ Caius Trebonius, unul dintre prietenii lui Caesar. La Roma, acesta intervenise pentru prelungirea puterii militare a lui Caesar în Gallia.

⁶ Lucius Tilius Cimber, unul dintre conjurați, primul care l-a lovit pe Caesar, în 15 martie 44 î.e.n.

⁷ Casca, altul dintre ucigașii lui Caesar. Istoricul Appian consideră că numărul conspiratorilor ar fi fost mult mai mare.

și cu cît șirul lor este mai mare, cu atît aceasta e mai demn de statul nostru și mai glorios pentru ei înșiși.

XII. Amintiți-vă numai în ce chip m-a învinuit omul acesta iscusit. „Îndată după uciderea lui Caesar, zicea dînsul, Marcus Brutus a rostit numele lui Cicero și, ridicînd în sus pumnalul însîngerat, l-a felicitat pentru restaurarea libertății.“ De ce m-a felicitat tocmai pe mine ? Fiindcă cunoșteam realitatea ? Ia seama, se prea poate ca motivul pentru care m-a numit să nu fi fost acela că Brutus, conducînd o acțiune asemănătoare cu cea înfăptuită de mine altădată, a crezut foarte nimerit să mă ia pe mine chezaș, el devenind astfel rivalul laudelor mele. Numai tu, cel mai nebun dintre nebuni, nu înțelegi că, dacă este o vină uciderea lui Caesar, fapt de care mă învinuiești, vină este și faptul că m-am bucurat de uciderea lui Caesar ? Căci este oare vreo deosebire între autorul moral și făptaș ? Sau una este că am dorit să se comită și alta că mă bucur de crima comisă ? Este oare vreunul, în afară de cei care doreau cu tot dinadinsul ca Caesar să domnească, este vreunul care să nu fi voit să se săvîrșească acest lucru, sau, după săvîrșirea lui, să nu-l fi aprobat ?

Deci toți sînt vinovați, căci toți oamenii cinstiți l-au ucis pe Caesar, fiecare cum și cît a putut, unora le-a lipsit inițiativa, altora curajul, altora ocazia nimerită, dar voința de a-l înlătura n-a lipsit nimănui. Dar ascultați numai mîrșăvia acestui om, pe care mai curînd l-aș numi vită. El zice : „Marcus Brutus, pe care-l dau pildă pentru cinstea lui, ținînd sus în mînă pumnalul sîngerînd, a rostit numele lui Cicero ; trebuie înțeles de aici că Cicero s-a aflat printre complici“. Deci, tu mă numești criminal numai pentru că bănuiești că am știut ceva, iar cel care avea în mînă pumnalul picurînd de sînge este arătat de tine ca model de cinste ? Fie, rămîină această mîrșăvie numai în vorbele tale, nu și în fapte, unde mîrșăvia mi se pare că este și mai mare. Hotărăște odată, tu, consule, cum vrei să fie socotită cauza Bruților, a lui Caius Cassius, a lui Cneius Domitius, a lui Caius Trebonius, și a celorlalți. Nu mai duhni a drojdie, deșteaptă-te din beție ! Trebuie oare să te atingem cu un cărbune aprins, ca să te poți trezi, să nu mai dormi cînd se dezbate o cauză atît de importantă ? Oare nu înțelegi că trebuie să hotărăști dacă oamenii care au săvîrșit această faptă sînt ucigași, sau apărători ai libertății ?

XIII. Dă-mi un pic ascultare și împărtășește-te o clipă de cugetarea unui om treaz. Eu, care sînt prietenul lor intim, după cum însumi mărturisesc, iar după cum mă învinuiești tu, sînt complicele lor, eu tăgăduiesc aceasta și afirm cu hotărîre că, dacă aceștia nu sînt eliberatorii poporului roman, nici conservatorii republicii, atunci, o spun răspicat, sînt mai mult decît niște cuțitari, mai mult decît niște ucigași, mai mult decît niște paricizi, căci, ce-i drept, e mai crud să ucizi pe părintele patriei decît pe propriul tău părinte. Tu, cel înțelept și plin de demnitate, ce zici? Dacă sînt ucigași de patrie, atunci de ce îi numești oameni onorabili, cetățeni cinstiți, în Senat ca și în fața poporului roman? Pentru ce M. Brutus a fost scutit, la propunerea ta, de asprimea legilor, ca să poată lipsi din oraș mai mult de zece zile¹? Pentru ce au fost sărbătorite de Marcus Brutus jocurile apolinare² cu o solemnitate nemaipomenită? Pentru ce au fost fixate provincii lui Brutus și Cassius? Pentru ce le-au fost atașați chestori? Pentru ce li s-a mărit numărul delegaților? Căci toate aceste acte au fost săvîrșite prin mijlocirea ta. Prin urmare, aceștia nu sînt ucigași. După socoteala ta, ei trebuie considerați eliberatori, deoarece a treia posibilitate nu există. Te supăr cumva? Sau nu înțelegi vorbele ce-ți sînt adresate cu atîta claritate? Acestea sînt punctele cele mai de seamă ale concluziei mele, anume că tu i-ai socotit ca foarte potriviți pentru mari premii, deoarece au fost eliberați de orice învinuire de crimă, tot prin tine. De aceea combat ceea ce am susținut: o să le scriu că, dacă din întîmplare o să-i întrebe cineva care-i adevărul asupra învinuirii ce mi-ai adus, ei, știindu-l, să nu-l tăgăduiască. Căci mi-e teamă să nu le par necinstit că am fost acoperit sau că, poftit fiind, nu m-am prezentat, ceea ce, pentru mine, ar fi destul de rușinos. Dar, o, preasfinte Iupiter, ce faptă mai mare, mai glorioasă, mai vrednică de amintirea eternă a oamenilor s-a săvîrșit vreodată, nu numai în orașul nostru, dar în oricare altă cetate de pe fața pămîntului? Tu mă numeri printre complicii acestui plan, printre capii lui, tocmai cum de-a valma au fost

¹ Legea îi oprea pe pretori să lipsească din Roma mai mult de zece zile.

² Jocurile apolinare, sărbătorite la Roma în cinstea zeului Apolo, erau deschise de pretorul urban cu fast și solemnitate deosebită. Magistrății superiori, împreună cu marele pontif, asistau la desfășurarea lor. Cu această ocazie, pretorii căutau să atragă simpatia plebei pentru alegerile ce urmau.

băgați ostași în calul troian. Nu-ți aduc nici o mustrare, ci mai degrabă-ți mulțumesc și te felicit pentru curajul cu care îndeplinești acestea. Fapta este atât de mare, încât ura ce vrei să îndrepti asupra-mi n-o voi asemui nicicând cu gloria. Căci ce mai rămîne bun pentru cei pe care te lauzi că i-ai exilat? Ce loc este atât de pustiu și nelocuit de oameni, încât să pară că n-o să-i primească ori n-o să-i dorească? Ce bărbați vor fi atât de grosolani, încât să nu socoată că s-au bucurat de cea mai mare favoare în viață numai zăbindu-i? Ce urmași vor fi atât de nerecunoscători, ce scrieri atât de ingrate ca să nu treacă în nemurire gloria acestora? Înscrie-mă atunci și pe mine printre aceștia.

XIV. Un singur lucru mă tem că n-ai putea să-l faci de crezut: nu cumva să nu te aprobe nimeni. Căci de-aș fi fost printre ei, n-aș fi înlăturat din republică numai pe tiran, ci și tirania, și dacă, precum se spune, aceasta ar fi fost opera mea, atunci n-aș fi jucat numai un act, ci piesa întreagă. Deși, dacă este o vină să fi dorit ca Caesar să fie ucis, ia seama, rogu-te, o, Antonius, la ceea ce se va întîmpla cu tine, care ai urzit planul uciderii împreună cu Trebonius, în orașul Narbona¹, lucru ce văd că-i binecunoscut. Din pricina azeziunii tale la acest plan, ai fost chemat deoparte de Trebonius, chiar în momentul în care îl ucideau pe Caesar. Eu însă te laud că ai putut cugeta cîndva de bine (observă cît de prietenos îți vorbesc), îți mulțumesc că n-ai divulgat fapta, te iert că n-ai săvîrșit-o. Uciderea cerea un bărbat. Dacă cineva te-ar chema în fața judecății și, folosind dictonul lui Cassius, te-ar întreba: „În folosul cui s-a săvîrșit fapta?”² Ia seama atunci să nu te încurci. Deși spui că acea faptă s-a comis spre binele tuturor celor ce nu mai voiau să fie sclavi, ea a fost săvîrșită mai ales spre binele tău personal, care nu numai că nu ești sclav, dar chiar domnești și te-a scăpat de o însemnată datorie bănească, pe care ai acoperit-o furînd din tezaurul zeiței Ops³

¹ Narbona, oraș în Gallia, în care Antonius puse la cale uciderea lui Caesar. El aștepta aici, împreună cu Trebonius, sosirea lui Caesar, la întoarcerea acestuia din Spania, unde îi bătuse pe fiii lui Pompeius. Planul nu s-a putut pune în aplicare, Antonius însă păstrase secretul.

² Se referă la uciderea lui Clodius de către Milo.

³ Ops, zeița belșugului, în templul căreia Caesar depusese o mare cantitate din bogățiile adunate de la proscrisii lui Pompeius. După uciderea

o sumă însemnată, falsificînd registrele, atunci cînd în acel templu au fost aduse sumedenie de bogății din casa lui Caesar, casă ce era o mașină care producea din plin comentarii și registre false, atribuirii rușinoase de ogoare, conduceri de orașe, banchete, biruri... Ce alta te-ar fi putut ajuta să scapi de datorii, decît omorîrea lui Caesar? Nu pricep de ce pari tulburat? Te îngrozești oare la gîndul ca nu cumva să se întrevadă că vina te vizează pe tine? Te scap eu de teamă: nimeni nu va crede vreodată că nu este în firea ta să aduci servicii patriei. Republica are, pentru această preafrumoasă faptă, bărbați de seamă, iluștri; îți spun acestea numai ca să te bucuri. Nu te învinuiesc că ai săvîrșit-o.

Am răspuns pînă acum la învinuirile cele mai grave, la cele de crimă; rămîne să răspund și la celelalte.

XV. Mi-ai reproșat întregul timp petrecut în tabăra lui Pompeius. Într-adevăr, așa ar fi dacă, precum am arătat, în acea vreme, așa au cerut planul pus la cale și autoritatea mea, astăzi tu ai fi sărac, iar noi liberi și statul n-ar fi pierdut atîția comandanți și atîtea trupe¹. Mărturisesc însă că am fost atît de mîhnit, căci prevedeam cele ce s-au întîmplat, cum ar fi fost și ceilalți cetățeni cumsecade dacă ar fi prevăzut același lucru. Mă durea, mă durea cumplit, o, senatori, că republica, salvată odinioară prin planurile voastre și ale mele, avea să fie nimicită așa de repede. Și nu eram atît de neinformată sau necunoscător al faptelor încît să-mi frîng sufletul din dorința de a rămîne în viață — care viață, rămînîndu-mi, mă încărcă de amaruri, iar pierzînd-o, scăpam de toate necazurile. Dorcam să trăiască fruntașii, fala republicii, atîția foști consuli, atîția foști pretori, onorabili senatori, și pe lîngă aceștia toată floarea tinerimii, pe atunci armata celor mai buni cetățeni, care, dac-ar mai trăi, chiar în condiții de pace nedreaptă (și

lui Caesar, Antonius ocupă acest templu, însușindu-și bogățiile prin falsificarea *Comentariilor* lui Caesar. Secretarul Faberius este forțat să scrie alt pasaj în *Comentarii*, trecînd niște canuități cu totul neînsemnate față de cele ce se aflau în templu. Din această cauză Cicero îl numește plastograf. Deznădăjduită, Calpurnia, soția lui Caesar, după asasinat se prezentase la Antonius, care era consul, și pe care-l socotea sincer și devotat soțului ei, predîndu-i banii, o sumă destul de însemnată împreună cu registrele, în care Caesar, cu mîna lui, notase ce urma să se facă cu acei bani. Prin asemenea mijloace necinstite se îmbogățise Antonius.

¹ Aluzie la trupele sacrificate zadarnic în timpul războaielor civile.

mie orice condiții de pace cu cetățenii țării mi se păreau mai utile decât un război civil), am avea și astăzi republica. Dacă părerea mea ar fi fost luată în seamă și nu mi s-ar fi împotrivit, mînați de nădejdea victoriei, mai ales aceia a căror viață am apărat-o, ca să las la o parte altele, tu, de bună seamă, n-ai mai fi fost în acest ordin senatorial, ba n-ai mai fi rămas nici măcar în orașul nostru. Mă mai învinuiești că discursul meu îmi înstrăina bunele sentimente ale lui Pompeius. Dar oare pe cine a îndrăgit el mai mult? Cu cine avut-a el mai des întîlniri și consfătuiri? Ceea ce era într-adevăr important, ori de cîte ori nu ne înțelegeam în problemele de seamă ale republicii, este că tocmai atunci persistam în acea strînsă prietenie. Și el știa ce simțeam și gîndeam eu, pentru sau contra, și eu știam ce gîndea și simțea el.

Eu mă gîndeam în primul rînd la siguranța cetățenilor, ca să ne putem gîndi apoi la demnitatea lor; el se gîndea mai întîi la demnitatea prezentă decât la siguranță. Cum fiecare dintre noi știa ce urmărea celălalt, tocmai de aceea neînțelegerea dintre noi era suportabilă. O știu prea bine cei ce l-au urmat în retragerea de la Pharsalos la Paphos¹. El n-a pomenit niciodată de mine decât cu cinste și cea mai prietenoasă afecțiune, subliniind, prin aceasta, că eu am văzut mai clar și el a avut o țintă mai înaltă. Și tu îndrăznești să mă tot urmărești în numele acestui bărbat, căruia mărturisești singur că eu i-am fost prieten, iar tu ucigaș?

Dar să nu mai vorbim despre acel război, în care tu ai fost prea norocos. Nu-ți voi vorbi nici despre glumele de care ai amintit că m-am folosit în tabăra lui Pompeius. Era, ce-i drept, foarte multă îngrijorare în acea tabără, dar oamenii, cu toate că sînt uneori în situații tulburi, totuși, oameni fiind, își mai desfată cîteodată inima. Criticîndu-mi pe de o parte întristarea, iar pe de alta gluma², aduci un argument puternic că am fost cumpătat și într-una și în cealaltă.

¹ Paphos, oraș în Cipru. Aici se refugiase Pompeius după dezastrul de la Pharsalos.

² După măturile lăsate de Plutarh, Cicero era într-adevăr spiritual. Ajuns în tabăra de luptă a lui Pompeius, acesta îl întrebă: „Unde-i ginerele tău Dolabella?” „E cu socrul tău”, răspunde Cicero. Ambii serveau în tabăra adversă, sub Caesar. În altă împrejurare, văzînd pe ginerele său, om mărunț de statură, Cicero întrebă: „Nu cumva știți cine l-a legat pe ginerele meu de sabie? (Cf. Plutarh, *Vieți paralele*.)

XVI. Ai spus că mie nu-mi lasă nimeni moșteniri¹. O, ce bine-ar fi dacă această învinuire a ta ar fi adevărată. Atunci cei mai mulți dintre prietenii mei ar trăi. Dar cum de ți-a venit asta în minte? Căci eu am primit, ca moștenire, mai mult de 200 000 de sestertii. Tu ai fost mai norocos însă în privința moștenirilor. Pe mine nu m-a lăsat moștenitor decât vreun prieten, încât, împreună cu partea materială, dacă exista ceva material, îmi lăsa totodată moștenire și durerea sufletească. Pe tine însă te-a lăsat moștenitor Lucius Rubrius din orașelul Casina, om pe care nu l-ai văzut niciodată. Cunoaște deci, după asta, cât de mult te-a iubit Rubrius, care nu știa dacă ești alb sau negru, ca să-l dea la o parte pe fiul fratelui său, pe Quintus Fufius, cel mai cinstit cavaler roman și cel mai bun prieten al său și pe care declara mereu, de față cu toți, că-l va lăsa moștenitor; dar pe dînsul nici măcar nu-l numește în testament, iar pe tine, pe care nu te-a văzut, nu te-a salutat vreodată, te trece moștenitor. Aș vrea să-mi spui, dacă nu-i cu supărare, cum arăta la față, ce statură avea Lucius Turselius, din ce oraș era sau din ce trib. „Nu știi, vei zice, decât ce moșii a posedat.“ Prin urmare, dezmoștenind pe un frate, te făceai pe tine moștenitor. Pe lângă acestea, Antonius a luat în stăpînire cu sila multe averi ale unor oameni străini, azvîrlind deoparte cu forța pe adevărații moștenitori, ca și cum el ar fi fost moștenitorul legal. M-am mirat, îndeosebi, că ai îndrăznit să faci mențiunea atîtor moșteniri, cînd tu însuși ai renunțat la moștenirea tatălui tău!

XVII. Ca să aduni laolaltă toate acestea, om smintit ce ești, ai declamat zile întregi de-a rîndul într-o vilă străină²? Deși tu te îndeletnicești cu declamația, după cum confirmă cei mai apropiați prieteni ai tăi, ca să alungi mirosul vinului, nu ca să-ți perfecționezi talentul. Dar tu ai și un profesor de glume, un om cum nu se poate mai spiritual, numit, după chibzuința ta și a tovarășilor tăi de băutură, retor³, căruia îi îngădui

¹ La romani era obiceiul ca persoane cu vază să primească moșteniri. Cu cît un consul, spre exemplu, primea mai multe moșteniri, cu atît se bucura de mai multă considerație.

² Vila lui Scipio de la Tibur, nu departe de Roma (astăzi Tivoli), unde Antonius se retrăsese ca să se exerseze în arta declamației pentru a-l înfrunța pe Cicero.

³ Profesor de la școala de retorică. Antonius îl numește pe măscăriciul său cu acest titlu pompos.

să spună orice împotriva ta ! Este însă ușuratic a spune glume contra ta și alor tăi. Vezi ce deosebire este între tine și bunicul tău ; el vorbea cât se poate de calculat, ceea ce folosea cauzei lui, iar tu rostești din goană vorbe ce nu se potrivesc de fel cauzei tale. Și ce de plată s-a dat acestui măscărici ! Ascultați, ascultați numai, o, senatori, și aflați plăgile republicii. Ai fixat măscăriciului Sextus Clodius 2000 de iugăre din ținutul leontin¹ și scutire de biruri, ca să înveți de la dînsul a nu pricepe nimic, în schimbul unei plăți colosale pe spinarea bietului norod. Oare și această mențiune, o, preaîndrăznețule, se găsește tot în *Însemnările* lui Caesar ? În alt loc însă o să vorbesc și despre ținutul leontin și despre cel campan, care pămînturi, după ce le-a smuls de la stat, le-a pîngărit cu cei mai ticăloși posesori. Și acum, fiindcă am vorbit destul despre învinuirile lui, trebuie să spun cîteva cuvinte despre sfătuitoarul și corectorul greșelilor mele. N-am să dezgrop totul, căci, dacă va trebui să mă hărțuiesc mai des — și aceasta se va întîmpla cu siguranță — trebuie să vin mereu cu ceva nou ; și această posibilitate mi-o dă cu prisosință noianul greșelilor și viciilor lui.

XVIII. Vrei oare să începem a ne spiona chiar din vîrsta copilăriei ? Mă învoiesc și cu asta ; deci, să începem cu începutul începutului. Mai ții minte că te ruinaseși încă de copil ? „Asta-i vina tatei“, vei spune. Da, fie, căci apărarea-ți este plină de pietate. Cu îndrăzneala ta, ai stat între cele 14 șiruri de bănci, în loc să te fi așezat alături de cei ruinați, în locurile fixate după legea Roscia², chiar dacă aceștia decăzuseră din vina sorții și nu dintr-a lor. Ai îmbrăcat apoi toga virilă³, pe care în scurt timp ai schimbat-o cu haina femeilor ușoare⁴. La început ai fost o curtezană de rînd, cu o plată fixă pentru desfrîinare — nu mică. Curînd a intervenit însă Curio, te-a smuls din bălăceala cu desfrînatele și te-a pus în rîndul oamenilor așezați, îmbrăcîndu-te în așa-zisa haină a matroanelor cinstite, printr-o căsătorie statornică. Nici

¹ Ținutul leontin era cel mai rodnic din cîmpiile arabile din Sicilia, proprietate a statului.

² Roscius, tribunul plebei, legiferase asistenta la spectacole. În primele 14 șiruri de bănci era îngăduit să se așeze doar oameni cu vază, foști consuli, senatori, alți patricieni, cavaleri.

³ Romanii îmbrăcau toga virilă, semn al bărbăției și al majoratului, cînd împlineau vîrsta de 17 ani.

⁴ Curtezanele purtau *toga*, iar matroanele *stola*, un fel de rochie lungă.

un copil de casă, cumpărat pentru plăcere, n-a fost cîndva atît de supus stăpînului său cum ai fost tu lui Curio. De cîte ori nu te-a azvîrlit taică-său afară din casă, de cîte ori n-a pus sclavi de pază ca să nu-i treci pragul și totuși, tu, favorizat de întuneric și îndemnat de poftă, lacom de cîștig, pătrundeai în casă pe acoperiș. Dar casa n-a putut suporta multă vreme aceste destrăbălări. Știi oare că vorbesc de fapte pe care le cunosc perfect? Amintește-ți de timpul cînd tatăl lui Curio zăcea în pat jeluindu-se, și fiul său, căzîndu-mi la picioare, mă ruga cu lacrimi, recomandîndu-mi-te, să te apăr împotriva tatălui său, dacă i-ar cere cei 600 000 de sesterți, cît spunea că a pus gaj pentru tine. Aprins de dragoste pentru tine, zicea că e gata să pornească în exil, pentru că n-ar putea suporta despărțirea de tine. În acea vreme, eu am potolit, ba chiar am înlăturat marile necazuri ale acestei familii deosebit de înfloritoare. L-am convins pe tată să achite datoria fiului, să readucă pe calea cea bună, prin mijlocirea averii sale, pe tînărul care promitea vioiciune și talent, iar prin puterea și dreptul său de părinte să-l oprească nu numai de la intimitatea, dar chiar de la orice întîlnire cu tine. Cînd îți aminteai perfect că acestea sînt faptele săvîrșite de mine, ai mai fi îndrăznit să mă provoci cu ocări, dacă nu te-ai fi bizuit pe săbiile pe care le vedem?

XIX. Să lăsăm acum desfrînările și destrăbălările tale, căci sînt unele pe care eu nu cutez nici măcar să le rostesc. Pe cît ești de obraznic, nu suportî să auzi de la un dușman, fie el cît de plin de cuviință, cele ce ai făcut tu. Dar hai să vedeți altă latură a vieții sale, pe care o voi dezvălui în treacăt. Căci mă zorește gîndul la cele ce a făptuit în vremea războiului civil, cînd asupra statului s-au abătut cele mai crîncene nenorociri, și la cele ce făptuiește zilnic. Deși aceste fapte vă sînt mult mai cunoscute decît mie, eu vă cer totuși să mă ascultați cu atenție, ceea ce văd că și faceți. Căci în astfel de cazuri este necesară cunoașterea amănunțită a faptelor, pentru ca pînă și pomenirea lor să zguduie sufletele, deși eu aș zice să trecem peste intervalul dintre copilărie și adolescență, ca să nu ajungem prea tîrziu la vîrsta maturității. În vremea tribunatului, Antonius, torța tuturor incendiilor, care amintește binefacerile sale față de mine, era cel mai apropiat prieten al lui Clodius, în casa căruia se uneltea pe as-

cuns. El înțelege foarte bine ce o să spun. După aceea a pornit spre Alexandria¹, fără voia Senatului, împotriva voinței republicii, împotriva auspiciilor. El avea, în schimb, conducător militar pe Gabinius, cu care lesne putea săvârși orice. Când și în ce chip s-a întors acasă din Alexandria? Din Egipt a preferat să se îndrepte spre îndepărtata Gallie decât spre Roma. Dar unde acasă? Căci, pe când fiecare își avea casa lui, a ta nu era nicăieri. Dar ce vorbesc eu de casă? Se afla pe pământ alt locșor unde să-ți pui piciorul ca la tine acasă, în afară de unul singur, la Misenum², pe care-l țineai cu ajutorul tovarășilor tăi, așa cum țin spaniolii orașul industrial Sisapone³?

XX. Din Gallia ai venit la Roma ca să candidezi la chestură⁴. Îndrăznește să spui că ai venit mai întâi la maică-ta și apoi la mine. Primisem mai înainte o scrisoare de la Caesar, ca să-ți îngădui să-mi dai satisfacție; de aceea nici măcar n-am permis să-mi vorbești de împăcare. După aceea, am fost respectat de tine și tu ai fost în atenția mea pentru căpătarea chesturii. În această vreme, în for, ai încercat să-l ucizi pe Publius Clodius cu aprobarea poporului roman și, pe când încercai să săvârșești această faptă fără să te silească nimeni, nici eu, totuși te tot făleai că nu mă vei împăca altfel pentru injuriile tale, decât omorându-l pe Clodius. Și tare mă mir de ce spui acuma că Milo ar fi săvârșit crima la îndemnul meu, când pe tine, care te laudai cu aceasta, nu te-am îndemnat niciodată. Dacă ai fi stăruit, eu preferam să atribui fapta bra-

¹ Alexandria, capitala Egiptului. Antonius plecase în Egipt fără aprobarea Senatului. Planul romanilor era să nu dea posibilitate lui Ptolemeu a se înscăuna, deoarece doreau să ocupe acest grâнар vestit. Sibyla de la Cumae prevestise un drum funest pentru statul roman, deci toate erau pozitive acestei acțiuni temerare. Cu rang de general, comandant al caveriei, Antonius pleacă totuși. Conducătorul militar al expediției era Gabinius, dușmanul lui Cicero, întrucât, în anul 57 î.e.n., când Gabinius era consul, Cicero fusese exilat, cu încuviințarea lui. Ptolemeu îl intuiește pe Antonius, care, prin uneltiri, obține pentru Ptolemeu înscăunarea pe tronul Egiptului. Temându-se de judecata poporului din Egipt, Antonius se îndreaptă spre Gallia.

² Promontoriu în sudul Italiei, aproape de Neapole.

³ Sisapone, oraș în Spania, renumit pentru minele sale. Cei ce le exploatau n-aveau decât o locuință comună. Cicero îl ia în deridere pe Antonius, întrucât nici el nu are încă o casă de locuit.

⁴ Prima treaptă de demnitar la romani, având în sarcină administrarea finanțelor și supravegherea lucrărilor de arhivă.

vurii tale, și nu recunoștinței față de mine. Cum ai ajuns chestor, pe dată ai dat fuga la Caesar, fără vreun decret senatorial, fără tragere la sorti, fără lege. Căci socoteai că acesta e unicul refugiu, unica posibilitate de a scăpa de sărăcie, de datorie, de nevolnicie a celor care și-au pierdut rațiunea de a trăi. De acolo, după ce te-ai săturat de ofertele lui și de jafurile săvârșite de tine — dacă e cu putință să se sature vreodată cel ce risipește pe loc — te-ai și grăbit să ajungi la tribunat, ca să poți, în această magistratură, să fii asemeni lui Curio, bărbatul tău.

XXI. Acum ascultați, rogu-vă, atît mîrșăviile și nelegiuirile săvârșite contra lui însuși și contra demnității lui de om, cît și pe cele comise în chip josnic și fără măsură contra noastră, a bunurilor noastre și chiar contra întregii republici. Căci veți afla că începutul tuturor relelor se trage din crima lui Antonius. Pe cînd voi, senatori, doreați, la calendele lui ianuarie, pe vremea consulilor Lucius Lentulus și Caius Marcellus, să sprijiniți republica ce aluneca spre cădere și voiăți să-l sfătuiți de bine chiar pe Caius Iulius Caesar, dacă ar fi avut mintea întregă, atunci acest Antonius opuse planurilor voastre un tribunat vîndut și încredințat lui Caesar, își supuse gîtul securii lui, de care au căzut mulți oameni cu greșeli mai mici. Ne fiind încă stinse toate luminile, întregul Senat a votat decretul împotriva ta, o, Antonius, precum se obișnuiește, după datina strămoșească, a se decreta împotriva unui dușman care a îmbrăcat strai de pace. Și tu ai îndrăznit, în fața senatorilor, să ridici glasul împotriva mea și să mă socoti dușmanul republicii, cînd aceștia mă considerau salvatorul ei? Pomenirea acelei crime s-a stins, dar memoria nu a fost distrusă. De această nenorocită intervenție a ta se va pomeni cît va dăinui neamul omenesc, cît va dăinui numele poporului roman — care va fi cu adevărat veșnic, dacă tu îl vei lăsa în pace.

Nu ai îngăduit măcar să se vorbească cu tine despre autoritatea Senatului, despre ceea ce Senatul lucra cu dragoste și hotărîre, cînd tu singur, bărbat tînăr fiind, ai împiedicat întregul ordin senatorial să dea decrete pentru salvarea republicii — și nu numai o dată, ci de mai multe ori. Dar ce alta se dezbătea în Senat, decît ca tu să nu-ți îndeplinești scopul de a nimici ori răsturna din temelie republica? Cînd pe tine nu te-au putut clinti dintr-o hotărîre vîndută și înstrăi-

nată nici capii cetății rugându-te, nici cei mai în vîrstă sfătuindu-te, nici întregul Senat hotărînd, atunci, după ce se încercaseră multe mai înainte, ai fost însemnat cu fierul cum puținii fuseseră mai înainte și dintre care nu scăpase nici unul cu viață. Atunci Senatul a dat consulilor și celorlalte puteri și autorități arme împotriva ta — și n-ai fi scăpat de ele dacă n-ai fi dat fuga în lagărul lui Caesar.

XXII. Tu, tu, și-o spun, o, Antonius, ai dat cel dintîi ocazia lui Caesar să pornească război împotriva patriei¹, lui Caesar, care voia să tulbure toate. Căci ce altceva spunea, ce pretext aducea planului său nebunesc, decît că opoziția ta nu fusese luată în seamă, că drepturile ce le aveau tribunii fuseseră călcate că Antonius fusese îngăduit de senat ?

Las la o parte aceste false și ușurate motive, toată lumea știind că nimeni nu poate avea motiv întemeiat a lua armele contra patriei sale. Dar să-l lăsăm în pace pe Caesar. Ție trebuie să-ți atribuim, fără îndoială, vina unui război care a adus atîtea nenorociri. Cauza n-a fost alta decît persoana ta. O, nefericite dacă înțelegi acestea, și cu atît mai nefericit dacă nu înțelegi că ele vor fi scrise spre a fi transmise tuturor veacurilor, ca nu cumva posteritatea să uite această faptă ; consulii au fost alungați din Italia și cu ei Cneius Pompeius, podoaba luminoasă a poporului roman, au mai fost expulzați toți consularii cărora sănătatea le îngăduia să ia calea luptei sau a fugii, au mai fost alungați pretorii, foștii pretori, tribunii poporului, o mare parte din senatori, toată floarea tinerimii, într-un cuvînt, toată republica a fost expulzată și îndepărtată de la așezămintele ei. După cum originea arborilor se află în semințe, tot așa tu ai fost sămînța acestui război plin de jale. Plîngeți că în trei rînduri au fost nimicite armatele poporului roman : Antonius le-a nimicit. Plîngeți pe cei mai de seamă cetățeni : Antonius ni i-a răpit. Autoritatea acestui ordin senatorial a fost știrbită : Antonius a știrbit-o. Toate, în fine, pe care le vedem după acest prăpăd — și ce prăpăd am văzut ! — dacă vom chibzui cu dreptate, vom afla că toate s-au întîmplat numai din vina lui Antonius.

¹ Aluzie la războiul civil purtat de Caesar în 48 î.e.n., iscat însă de Antonius.

După cum Elena a fost cauza nimicirii Troiei, așa și acesta a fost cauza războiului, pacostea statului și cauza nimicirii republicii. Celălalt timp al tribunatului său este asemănător începutului. El a făcut tot ceea ce Senatul luase măsură să nu poată fi făcut atîta timp cît republica mai exista încă. Căutați totuși crima lui tot într-o crimă.

XXIII. Și anume : Antonius rechema în patrie pe mulți aducători de pacoste ; între aceștia, nici pomeneală de unchiul¹ său. Dacă e sever, de ce nu e cu toți ? Dacă e milos, de ce nu e și față de ai săi ? Îi trec cu vederea pe ceilalți ; a rechemat însă pe Licinius Detriculus, condamnat pentru jocuri de noroc, tovarășul său de joc, deși nu era permis să joci cu un condamnat, ci doar să achiți, prin beneficiul legii, ceea ce ai pierdut la joc. Ce motive ai invocat în fața poporului roman ca să se convingă că acesta trebuia să fie rechemat din exil ? A fost oare trecut între acuzații absenți ? Procesul s-a judecat fără ca el să fie ascultat. N-a avut loc nici o judecată legală privitoare la jocurile de noroc. A fost silit de forța armelor ? Mai târziu, unchiul tău spunea că a corupt pe judecători cu bani. Nici vorbă însă de așa ceva. El este un om cinstit, demn cetățean al republicii. Altul este argumentul. Eu l-aș ierta totuși, fiindcă a fost condamnat fără vină. Dar cel care a reintegrat în drepturi cea mai nemernică persoană, cel care nu șovăia să se îndeletnicească cu jocuri de noroc chiar în for, cel care a fost condamnat de legea privitoare la jocurile de noroc, prin acestea nu-și dezvăluie oare patima ? Și totuși, în timpul aceluiași tribunat, plecînd Caesar în Spania, l-a lăsat pe dînsul ca să calce în picioare Italia, să pustiască ogoarele în drumu-i, să cutreiere orașele în desfrîu. Știu că lucrurile de care e vorba în cuvîntarea mea vă sînt prea binecunoscute, atît cele ce spun acuma cît și cele ce am de gînd să mai spun, fiind și mai binecunoscute tuturor celor care, pe atunci, se aflau în Italia decît mie, care eram departe. Voi arăta totuși cîteva fapte, deși cuvîntarea mea, sînt sigur, nu se va putea compara cu ceea ce știți cu toții. Căci unde s-a mai auzit să fi existat pe pămînt atîta nelegiuire, atîta mîrșăvie și atîta desfrîu ?

¹ Este vorba despre Caius Antonius, colegul de consulat al lui Cicero și unchiul lui Marcus Antonius.

XXIV. Tribunalul poporului era purtat într-o căruță cu două roți, înainte-i păseau slujitorii magistraților împodobiți cu laur, iar între căruță și slujitori era purtată în lectică deschisă o comediană. Orașeni respectabili, ieșindu-i în cale, o salutau nu cu numele de comediană, ci cu acela de Volumnia¹. Urma apoi o trăsură pompoasă, cu niște codoși, tovarășii săi nemernici. La spate, mamă-sa o însoțea pe amanta fiului netrebnic, ca pe o adevărată noră ! O, blestemată fecunditate a unei femei nenorocite !

Antonius a pus pecetea acestor nelegiuiri în toate municipiile, prefecturile, coloniile, în fine, în toată Italia.

Criticarea celorlalte fapte ale sale, o, senatori, este grea și primejdioasă. S-a perfecționat în luptă, s-a îndestulat cu sîngele cetățenilor, care întru nimic nu semănau cu el ; a fost fericit, dacă poate exista fericire în vreo crimă. Dar pentru că vreau să fiu atent cu veteranii care te-au urmat cînd căutai un comandant — deși cauza soldaților este cu totul alta decît a ta — nu voi spune totuși nimic despre felul acestui război, ca să nu stîrnesc invidie. Din Tesalia te-ai întors victorios cu legiunile, la Brundisium. Acolo nu m-ai ucis. Mare binefacere, căci recunosc că puteai să mă ucizi. Cu toate că nici unul dintre cei care se aflau atunci cu tine nu era de altă părere decît că trebuie să fiu cruțat. Pentru că dragostea de patrie este atît de puternică, încît eram socotit sacru chiar și de către legiunile tale, care își aminteau bine că eu salvasem republica². Admite însă că mi-ai dat viața pe care nu mi-ai luat-o și că astăzi o am de la tine, pentru că n-a fost răpită de tine. Îmi era permis oare, față de insultele ce mi-ai adresat, să mai consider aceasta o binefacere, așa cum o considerăm, mai ales cînd știam că tu vei auzi aceasta ?

XXV. Ai sosit la Brundisium în brațele comedianeii tale. Nu cumva mint ? Din nefericire, nu se poate tăgădui ceea ce rușinos iese la iveală. Dacă nu te sfiaj de orașeni, să te fi sfiit

¹ Fiindcă era și iubita lui Volumnius Eutranelus, un demnitar, amic al lui Antonius.

² O dovadă în plus de lăudăroșenia și vanitatea lui Cicero, semnalate de cunoscătorii (Mommsen etc.) ca o trăsătură a temperamentului său. Marele orator nu obosește să-și atribuie calitatea de *salvator al republicii* prevalîndu-se în primul rînd de rolul hotărîtor ce l-a jucat în înăbușirea conjurației lui Catilina.

cel puțin de ostașii veterani. Care ostaș nu a văzut-o la Brundisium ? Și care ostaș nu știa că ea bătuse cale de-atâtea zile, numai ca să te felicite ? Care ostaș nu și-a simțit sufletul frînt pentru că a descoperit prea tîrziu ce fel de nemernic a urmat ? Apoi ai cutreierat Italia cu aceeași comediană, în timp ce cartiruirea ostașilor, prin orașe, era cum nu se poate mai mizerabilă, iar în Roma se dezlănțuise un jaf mîrșav după aur, după argint, și mai cu seamă după vin. S-a întîmplat însă că Antonius, prin stăruința prietenilor, a fost numit comandant al cavalerilor, în lipsa lui Caesar, care se afla la Alexandria și deci nu știa nimic. Atunci a socotit cu cale, după cît îl ajuta chibzuința sa, să și-o ia țititoare pe Hippiia ¹, și să predea caii de rechiziție comedianului Sergius. Pe atunci nu-și alesese încă drept locuință casa pe care azi o defăimează, ci pe aceea a lui M. Piso. Ce să mai vorbesc de decretul lui, de jafurile la care se deda, de averile pe care le-a dat sau de cele pe care le-a răpit ? Era oare silit de sărăcie, nu avea nimic încotro s-ar fi întors, sau nu-i sosise încă moștenirea cea mare de la Lucius Rubrius sau de la Lucius Tullius, nu se furișase încă pe neașteptate în locul lui Cneius Pompeius și al multor altora care lipseau din Roma ? Trebuia deci să ducă trai de hoț, adică să aibă atîta cît poate jefui.

Dar să lăsăm la o parte aceste nelegiuri, care sînt de o neînchipuită îndrăzneală. Să vorbim mai degrabă despre chipul cel mai josnic în care și-a vădit ușurința.

Tu, om cu astfel de gîtlej, cu astfel de coaste și cu o putere fizică de gladiator, ai înghițit, la nunta Hippiiei, atîta vin, încît a doua zi vărsai în fața norodului. O, ce faptă oribilă — nu de văzut, dar chiar numai de auzit. Cine n-ar fi socotit rușinoasă această faptă, chiar de s-ar fi întîmplat să fie numai la masa ta obișnuită, între cupele-ți uriașe ? Dar tu, comandantul cavaleriei la o adunare a poporului roman, îndeplinind un serviciu public, la care oricui i-ar ședeă urît chiar numai să rîgîie, tu îți umpluseși pieptul și întregul cort cu resturi de mîncare îmbibate cu vin. Cum, însă, el singur recunoaște că acestea sînt murdăriile sale, să trecem acum la faptele-i mai frumoase.

¹ Cicero face o glumă răutăcioasă la adresa lui Antonius, care era comandant al cavaleriei. Cal, pe grecește, se spune *hippos*.

XXVI. Caesar se întorcea fericit din Alexandria, după cum i se părea lui ; după socoteala mea însă, cine este dușmanul republicii nu poate fi fericit. Adunându-se lumea în fața templului lui Jupiter Stator ¹, bunurile materiale ale lui Cneius Pompeius — o, nenorocitul de mine, căci nu mai am lacrimi, iar durerea îmi stă înfiptă adânc în inimă — bunurile, zic, ale marelui Pompeius au fost scoase la mezat și strigate pe rînd de glasul groaznic al crainicului. În această situație cum n-a mai fost alta, cetatea, uitînd de supunere, a gemut adînc. A gemut, cu toate că inimile erau înrobite. Deși groaza domnea pretutindeni, totuși gemătul de jale al poporului roman a fost liber. În vremea aceasta toți așteptau, curioși să afle care va fi omul atît de nelegiuit, atît de nebun, atît de învrăjbit cu zeii și cu oamenii, încît să îndrăznească să se apropie de acea criminală licitație. În afară de Antonius nu s-a găsit nimeni dintre cei care stăteau în jurul lăncii ², deși cu toții eram în stare să îndrăznim orice. Unul singur s-a aflat care să cuteze acest lucru de care toți au fugit și s-au îngrozit, cu toată îndrăzneala lor. Așadar, atîta inconștientă sau, hai să-i zic pe numele adevărat, atîta nebunie te-a copleșit, încît n-ai mai vrut să știi că tu, om născut dintr-o familie ca a ta, dacă te faci licitator, și mai ales licitatorul averii lui Cneius Pompeius, îți vei atrage blestemul poporului roman, vei ajunge nu numai urît de toți zeii, de toți oamenii, dar chiar dușmanul lor ? Nu mai spun cu cîtă obrăznicie s-a repezit asupra avutului aceluia bărbat, datorită virtuții căruia justiția poporului roman se făcuse mai vestită și mai scumpă chiar celor mai îndepărtate popoare.

XXVII. Prin urmare, îndată ce înghițise la repezeală bunurile acestui bărbat, sărea de bucurie ca un comediant ; sărac lipit pînă atunci, a ajuns pe neașteptate bogat. Dar, după cum zice versul nu știu cărui poet ³ : „averea lesne cîștigată, lesne se irosește“. Este de necrezut, aproape că pare o poveste cum

¹ *Jupiter Stator*, supranumele lui Iupiter, adică gardianul, cel ce-i oprește pe fugari.

² Bunurile confiscate ca pradă de război se strîngeau la un loc, pe un cîmp, și se vindeau la mezat. O lance înfiptă în pămînt străjuia aceste obiecte ca să arate proveniența lor. Averea proscrisilor se vindea tot în felul acesta. Un om din plebe nu avea dreptul să cumpere obiecte de valoare mare, cum era cazul cu bunurile lui Pompeius.

³ E vorba de Naevius, poet satiric, a scris mai ales comedii după modele grecești.

a putut risipi atît de multe bogății, nu în cîteva luni, ci în cîteva zile. Ce nu se afla în acea casă ? O însemnată cantitate de vin, o și mai mare cantitate de argintărie de prima calitate, veșminte scumpe, multă și aleasă mobilă din multe locuri adusă, ca în casa unui om nicidecum risipitor, ci înstărit. Ce Caribdă¹ a fost mai lacomă ? Caribdă spun, care, dacă a existat vreodată, apoi a fost un balaur : un ocean nu cred că ar fi putut să înghită cu atîta repeziciune averi atît de împrăștiate, așezate în locuri atît de îndepărtate. Nimic nu era încuiat, nimic nu era sub sigiliu, nimic nu era inventariat. Pivnițe întregi au fost dăruite celor mai nemernici oameni ; pe unele le jefuiau comediantii, pe altele comedienele ; casa era ticsită de jucători cu zarul și de oameni beți ; zile de-a rîndul se bea, și în mai multe case deodată. Deseori se mai adăugau și pierderile la joc, căci jocul nu-i totdeauna norocos. De-ai fi văzut cum cuverturile de purpură ale lui Cneius Pompeius ajunseseră în odăile sclavilor !...

Să nu vă mirați deci că acele avuții au fost irosite atît de repede. O asemenea nemernicie ar fi putut sfîșia, în grabă, orașe sau regate întregi, ce să mai spun despre înjghebera unui singur om, oricît de mare ar fi fost. Tot el i-a răpit și casele, și grădinile. O, îndrăzneală fără margini ! Cum ai cutezat să pătrunzi și să trăiești în casa, în sacra încăpere a aceluia, și să înfățișezi penaților² figura ta murdară ? Nu te rușinezi că de atîta vreme te servești de această casă, pe care odinioară nimeni nu putea s-o privească, să treacă pe lîngă ea fără lacrimi, casă în care nimic nu poate să-ți fie plăcut, oricît de nesimțitor ai fi ? Te puteai amăgi oare că intri în casa ta, cînd chiar în sala de intrare dădeai cu ochii de tribunele și trofee³ adunate acolo ? E cu neputință !

XXVIII. Deși fără mîinte și fără simțire cum ești, te cunoști totuși pe tine însuți, îți cunoști faptele și pe ai tăi, și nicio-dată, cred, treaz sau dormind, nu te poți opri la un gînd bun. Oricît de violent și furios ai fi — și ești destul ! — ar trebui

¹ Aluzie la Carybda și Scylla, două stînci în strîmtoarea Siciliei de care se izbeau adesea corăbiile, încîndu-se.

² Zeii casei, sau chiar casa însăși.

³ În *vestibulum* se păstrau trofee : ciocuri de corăbii, arme, veșminte de la dușmani, prin care stăpînul casei își arăta vitejia. Lui Antonius trofee trebuiau să-i amintească faptul că se afla într-o casă străină.

ca, atunci cînd ti se înfățișează chipul acestui bărbat unic, să sari din somn îngrozit, iar dacă ești treaz, să te înfricoșezi. Mie mi-e milă pînă și de pereții și de acoperișul acelei case. Căci ce alta a văzut vreodată această casă decît cinste, respect, obiceiuri curate și disciplina cea mai dreaptă? Căci a fost acel bărbat, o, senatori, după cum știți, pe cît de strălucit în viața publică, pe atît de admirat în casă și nu trebuie să fie lăudat mai mult cu faptele lui publice decît cu cele private. Acum, în locuința lui, în camerele de culcare sînt stabilimente, în sălile de mese sînt tarabe. Antonius o neagă acum. Nu-l mai întrebați: a devenit cumpătat. Luîndu-i cheile¹, după legea celor douăsprezece table, Antonius a poruncit comedianeii sale să-și ia ce-i al său și să plece. Ce cetățean respectat și respectabil, în viața căruia nu se găsește altceva cinstit decît divorțul său de comediană! Și ce des rostește el vorbele *consul* și *Antonius*. Ar trebui să zică: consul și desfrînat, consul și ticălos. Căci ce alta este Antonius? Dacă demnitatea s-ar ilustra prin nume, atunci cred că unchiul tău ar putea zice: „eu am fost odată consul și Antonius“² El n-a zis-o niciodată. Unchiul tău și colegul meu ar fi zis-o, dacă tu nu ai fi tot Antonius.

XXIX. Dar las la o parte greșelile care nu sînt proprii acelorora împreună cu care ai zdruncinat republica. Mă întorc la rolul tău, adică la războiul civil, care s-a iscat, s-a aprins și s-a dezlănțuit datorită uneltirilor tale³. Deși n-ai luat parte la acest război, din cauza lașității sau, poate, din cauza desfrînărilor tale, căci gustaseși sînge de cetățean roman, sau mai degrabă îl sorbiseși, cînd ai fost în bătălia de la Pharsalos luptînd înaintea stegarilor. Uciseseseși acolo pe L. Domitius, cel mai strălucit și cel mai de seamă bărbat, și pe lîngă acesta, pe mulți alții care fugiseră din bătălie, și măcelăriseși în chipul cel mai crud, urmărind pe unii pe care Caesar i-ar fi iertat, cum o mai făcuse și altă dată. Care a fost atunci motivul că, după asemenea bravuri, nu l-ai urmat pe Caesar în Africa, mai cu seamă că războiul încă nu se terminase? Și ce rang ai obținut, chiar sub puterea lui Caesar, după întoarcerea lui din Africa?

¹ Cînd bărbatul lua cheile de la stăpîna casei, era semn de divorț. „I-a luat cheile“ = s-au despărțit.

² Caius Antonius.

³ Se referă la războiul dus de Caesar în Africa (*bellum Africanum*), la care Antonius nu participase.

Printre ce oameni te-ai numărat ? Tu, care fuseseși chestorul acestui general, comandantul cavalerilor aceluiași dictator, campionul războiului, autorul cruzimilor, tovarăș de pradă cu el, care fuseseși fiul său prin testament, așa cum singur spuneai, ai fost dat în judecată de Caesar pentru banii împrumutați la casa, la grădinile ce i le datorai prin confiscare. De la început ai răspuns de-a dreptul furios și, ca să nu zici că sînt pornit împotriva-ți, îi spuneai vorbe oarecum îndreptățite și anume : „Caesar cere bani de la mine ? De ce să nu cer eu de la el ? A cîștigat el victoria fără mine ? Cu siguranță că n-ar fi putut. Eu i-am oferit pretextul războiului civil, eu am promulgat legile primejdioase, eu am îndreptat armele împotriva consulilor și generalilor poporului roman, împotriva Senatului și poporului roman, împotriva zeilor strămoșești, a altarelor și căminelor, a patriei chiar. A învins oare numai pentru dînsul ? Dacă fapta criminală este comună, de ce să nu fie comună și prada ?^a

Tu-ți cereai dreptul, dar ce are a face ? El avea mai multă putere. Și astfel, fără să ia în seamă vorbele tale, Caesar trimise ostași și la tine, și la bunurile tale, cînd, pe neașteptate, ai adus acel vestit registru-inventar. Ce rîs a fost cînd oamenii au văzut un registru atît de mare, cu posesiuni atît de multe și de variate, din care cel ce le-ar fi cumpărat n-ar fi putut zice că-i al său decît o parte din Misenum, încolo nimic. Aspectul acelu mezat era detestabil : cîteva din hainele lui Pompeius, și acelea pătate; cîteva cioburi din argintărie, niște sclavi zdrențăroși, încît mă durea inima numai la vederea a ceea ce mai rămăsese. Printr-un decret al lui Caesar, moștenitorii lui Lucius Rubrius au oprit această vînzare la mezat. Buimacul (Antonius) rămase înțepenit, nu mai avea încotro s-o ia. Ba încă se spunea că, în acele clipe chiar, a fost prins acasă la Caesar un ucigaș cu pumnalul în mîină, trimis de el (de Antonius) ; despre care faptă Caesar s-a plîns în Senat, învinuindu-te pe față. Plecînd Caesar în Spania, îți acordă, din cauza sărăciei tale, un răgaz de cîteva zile ca să plătești. Nici măcar atunci nu l-ai urmat. Tu gladiator atît de încercat, așa de repede ai ajuns la baston ?¹ Să se mai înspăimînte cineva de acest om, care a fost așa de laș cu partidul său și cu averile sale !

¹ Gladiatorul eliberat primea un baston, ca semn distinctiv.

XXX. În fine, ai plecat apoi în Spania¹, dar, precum spui, n-ai putut ajunge acolo în siguranță. Dar cum de a ajuns Dolabella ? Acest atac împotriva statului, o, Antonius, sau nu trebuia să-l iei asupra-ți, sau, dacă l-ai luat, trebuia să-l aperi pînă la capăt. În trei rînduri s-a luptat Caesar cu cetățenii : în Tesalia, în Africa și în Spania. La toate luptele a luat parte și Dolabella ; în cea din Spania a căpătat chiar o rană. Dacă-mi ceri părerea, află că eu nu voiam să fie război ; chiar dacă ai criticat planul de luptă de la început, trebuia însă lăudată statornicia lui Caesar. Pe cînd tu ce ești ? Copiii lui Cneius Pompeius se întorceau chiar atunci în patrie, cerînd învoirea Senatului. Fie. Să zicem că aceasta a fost părerea comună, a întregului partid. Dar, o dată cu ei, trebuiau să se întoarcă și zeii strămoșești, altarele, căminurile și averea familială pe care o prădaseși tu. Pe cînd ei cereau cu arma în mînă ce era al lor după legi — dar ce mai poate fi drept în cele mai nedrepte situații ? — era foarte legal totuși a lupta împotriva copiilor lui Pompeius. Cine lupta ? Tu, cumpărătorul la mezat al averii lor. Sau Dolabella trebuia să lupte pentru tine în Spania, iar tu să verși la masă, la Narbona, peste oaspeți ?

Dar cum s-a retras din Narbona ! Chiar mă întreba cineva pentru ce mi-am întors subit fața la întîlnirea cu dînsul. Am motivat acum de curînd, o, senatori, cauza întoarcerii mele în patrie. Voiam să pot fi folositor republicii, chiar înainte de calendele lui ianuarie. Mă întrebai însă cum m-am întors. Răspund : ziua, nu pe întuneric, cu încălțăminte și togă, nu cu papuci galici și manta de ploaie cu glugă². Te uiți la mine și-mi pari mîniat. Ai face orice ca să nu te mai învrednicesc cu atenția mea. Dacă ai ști cît mă rușinez de nemernicia ta, de care tu nici nu roșești măcar ! Eu unul n-am văzut și n-am auzit să existe ceva mai josnic în toate fărădelegile de pe lume. Ție, care îți dădeai ifose că ai fost comandantul călăreților, care cereai, sau mai degrabă cerșeai consulatul pentru anul următor, atunci cînd obiceiul era să cerem consulatul, nu să-l cerșim, tu, zic, ai cutreierat orașele și coloniile Galliei în sandale și cu manta de ploaie cu glugă.

¹ De teama răzbnării, Antonius se oprise în Gallia, pretextînd că nu poate înainta spre Spania, deoarece toate căile sînt apărate de pompeiani.

² întorcîndu-se de la un local de petrecere, unde-l prinsese ziua, Antonius se deghizase, acoperindu-și fața în manta de ploaie cu glugă, încălțat cu sandale galice.

XXXI. Luați aminte cât de ușuratic este acest om : sosind pe la al zecelea ceas al zilei la Stîncile Roșii ¹, s-a furișat într-o tavernă, unde a băut pînă seara, apoi a fost adus la uțulă într-o brișcă la Roma și s-a prezentat acasă cu tața acoperită. Portarul a întrebat : „Cine ești ?” „Un curier de la Marcus Antonius”, a răspuns el. Și îndată s-a îndreptat spre cea pentru care venise și i-a înmînat scrisoarea. Ea plîngea în timp ce citea scrisoarea, căci era scrisă cu dragoste. Lucrul principal din scrisoare era că Antonius nu va mai avea nici o legătură cu acea comediană, că și-a îndepărtat dragostea de la ea și că-și îndreaptă din nou atenția spre cea care citește. Cînd femeia ² plîngea mai tare, el, om milos ³, n-a mai putut răbda, și-a descoperit fața și a sărit de gîtul ei. O, om nemernic ! căci ce alta aș putea să-ți spun ? Altceva mai potrivit cu tine nu găsesc. Cînd nu mai nădăjduia să te mai vadă vreodată, ai apărut fără veste în fața nevestei tale ca un desfrînat ; de aceea oare ai zdruncinat Roma într-o noapte de groază și Italia multe zile de-a rîndul ? Pretextul întoarcerii tale acasă a fost dragostea, dar motivul adevărat este mai rușinos, anume ca Lucius Plancus ⁴ să nu-ți vîndă lucrurile. Fiind adus în ședință publică de către un tribun, ai răspuns că veniseși pentru treburile tale private și, prin acest răspuns, și-ai atras asupra-ți vociferările poporului. Dar am vorbit prea mult despre nimicuri, să mă întorc la chestiuni mai de seamă.

XXXII. Te-ai grăbit să-i ieși în cale lui Caesar, care se întorcea din Spania. Repede te-ai dus, repede te-ai întors, ca să afle că, dacă ești mai puțin viteaz, ești totuși punctual. După întoarcerea lui, ai făcut ce-ai făcut și-ai ajuns iarăși, nu știu cum, prietenul său apropiat. Căci Caesar avea un suflet deosebit : primea cu mult drag, în intimitate, un om, fie el înecat în datorii și sărac, chiar de nimic, dacă descoperia că este curajos. Deci, recomandat în chip deosebit prin aceste calități, Caesar a poruncit să fii numit consul și chiar împreună cu el. Nu mă plîng întru nimic de Dolabella, care atunci a fost împins, dus în Senat și înșelat. Dar cine nu știe, privi-

¹ Numele unui local rău famat, nu departe de Roma.

² Se referă la Fulvia, soția legitimă a lui Antonius.

³ Cicero îl numește în ironie „milos” pe cel care ucisese atîta lume.

⁴ Lucius Plancus Muna. ius, pretorul pe care Caesar, plecînd în Spania, îl însărcinase să-l urmărească pe Antonius în cazul cînd nu-și va plăti datoriile.

tor la aceasta, cît de mare a fost perfidia voastră, și a unuia și a celuilalt, față de Dolabella? Caesar întoarse asupra sa consulatul promis și primit pentru Dolabella iar tu ți-ai unit voința cu perfidia lui. Sosesc calendele lui ianuarie: sîntem adunați în ședința Senatului. Dolabella îl apostrofează pe Antonius mult mai bine pregătit decît sînt eu acum, sprijinit pe mai multe fapte. El însă, mîniat, ce a zis, o, zei binefăcători? Mai întii că Caesar arătase, înainte de a pleca, că va porunci ca Dolabella să fie consul — nu se spune că era un rege cel care acționa și vorbea totdeauna astfel — dar dacă Caesar a spus asta, apoi a rostit-o după un bun augur, înzestrat cu har, ca să poată nimici și împiedica adunările populare, prin prevestirile păsărilor¹, și susținea că o va face. Aflați mai întii pînă unde merge negliobia fără seamăn a acestui om. Cum adică? Dacă n-ai fi fost augur și erai deci consul, ceea ce ai spus că puteai face după dreptul sacerdotal² nu l-ai mai fi putut face? S-o crezi tu că n-ai mai fi putut. Căci noi avem numai dreptul de anunțare a prevestirilor, pe cînd consulii și restul magistraților au și dreptul de cercetare a cerului. Fie și așa. Să zicem că ai făcut-o din nepricepere; căci nu trebuie să se ceară prudență de la un om care nu e niciodată treaz. Dar să vedeți acum ce nerușinare. El a spus în Senat, cu multe luni înainte, că sau va opri, prin prevestiri, adunările populare pentru alegerea lui Dolabella, sau va face ceea ce a făcut³. Cine oare poate ghici ce va fi în prevestiri, afară de cel care e însărcinat să supravegheze cerul? Această supraveghere nu este îngăduită prin legi în timpul adunărilor populare, iar dacă vreunul a cercetat cerul, trebuia să anunțe înainte de ținerea adunărilor populare și nu în timp ce se țin. Într-adevăr, aici ignoranța e amestecată cu nerușinarea. Antonius nu știe că augurul nu face ceea ce trebuia să facă un om cuviincios? Dar gîndiți-vă la consulatul lui, din acea zi și pînă la idele lui martie. Care slujitor mărunț a fost vreodată așa de umil, s-a înjosit pînă într-atîta? El însuși nu putea nimic prin sine,

¹ Prin legea Aelia-Fufia, consulii aveau dreptul să observe cerul, să cerceteze zborul păsărilor și apoi să decreteze. Deci, dreptul lor depășea pe cel al augurilor.

² *Sacerdotium* era slujba de prevestire. Magistrați anume erau învestiți în acest scop. Augurii erau magistrații care îndeplineau această funcție. (în ajun de războaie, de alegeri, pentru înlăturarea molimelor).

³ A declarat comițiile, adică adunările populare, ilegale.

toate le cerea de la alții. Vîrîndu-și capul pe la spate în lectica lui Caesar, cerșea de la colegul său beneficii pe care le vindea.

XXXIII. Iată și ziua alegerii lui Dolabella. Tragerea la sorț a centuriei care va vota cea dintîi. Antonius stă liniștit. Se anunță voturile, el tace. Este strigată clasa întîi¹, se anunță voturile, apoi, după obicei, este strigată clasa a doua: toate acestea au durat mai puțin timp decît îmi trebuie mie ca să vi le povestesc acum. Terminîndu-se operația votării, bunul augur — parc-ar fi fost leit Caius Laelius — zise: „Amî-năm pentru altă zi”².

O, nemaipomenită nerușinare! Ce văzuseși, ce simțiseși, ce auziseși? Căci nici atunci n-ai spus ce ai observat pe cer, cum nu spui nici acum. Trebuie să-ti fi venit la moment acel vițiu, pe care-l prevăzuseși că va fi la calendele lui ianuarie și-l preziseseseși cu atîta timp înainte. Mă jur pe Hercule că ai falsificat prevestirile, dar nădăjduiesc că mai degrabă spre marea ta nenorocire, decît spre pacostea republicii. Ai constrîns astfel poporul roman cu ajutorul religiei, ca augur ai luat-o înaintea celuiilalt augur³ iar în calitate de consul, ai luat-o înainte și celuiilalt consul. Nu spun mai multe, ca să nu vi se pară că răstorn actele lui Dolabella, care odată și odată trebuie să fie aduse chiar în scris în fața colegiului nostru. Nu treceți însă cu vederea aroganța acestui om. Dolabella rămînea consul nelegal cît timp voi ai tu și avea să fie ales după lege numai cînd ai fi voit tu să cercetezi din nou prevestirile. Dacă nu înseamnă nimic cînd augurul își rostește prevestirea cu vorbele rostite de tine „pentru altă zi”, atunci eu declar că în clipa aceea nu erai treaz, iar dacă aceste cuvinte conțin o pîrticică oricît de mică de adevăr, eu, ca augur, cer colegului meu să-mi arate ce însemnătate au.

XXXIV. Dar, o, senatori, pentru ca discursul meu să nu treacă cu vederea cumva cea mai strălucită din numeroasele fapte de arme ale lui Antonius, să ne oprim la Lupercalii⁴.

¹ Centuria întîi, întrucît romanii mergeau la vot organizat, pe centurii. Poporul roman era împărțit în 193 de clase sau centurii.

² *Alio die* era formula sacramentală prin care augurul dizolva adunarea, ca neavînd auspicii favorabile.

³ Caesar, ocupat pe atunci cu luptele din răsărit.

⁴ *Lupercalia* erau sărbători cu petreceri licențioase. Se celebrau în cinstea lui Faunus, zeul cîmpurilor și al turmelor. Preoții alergau pe ulițe,

Nu se preface, o, senatori, se vede limpede că e mișcat, asudă, s-a făcut galben la față. La urma urmei, făcă orice pofteste, numai să nu verse, așa cum a făcut în grădina Minucia. Există ceva ce poate fi invocat în apărarea unei mîrșăvii atît de mari? Vreau să-l ascult, ca să văd rodul plății uriașe acordate măscăriciului. Colegul tău ¹ se află la tribună, așezat pe un tron de aur, îmbrăcat în togă de purpură, cu cunună pe cap. Te-ai urcat și tu la tribună, te-ai apropiat de scaun și ai înfățișat o coroană ² (erai ca un LuperCUS-actor la serbările licențioase), deși se cuvenea să-ți amintești că ești consul. Un geamăt s-a răspîndit în tot forul. De unde coroana? Căci n-o ridicaseși ca pe un obiect pierdut de pe jos, ci o aduseseseși de acasă pentru vreo crimă îndelung premeditată. Tu așezai coroana pe capul lui Caesar, în plînsetele poporului, iar cînd el o resningea, poporul aplauda. Deci tu singur te-ai găsit, ticălosule, să fii adeptul regalității și voiai să-l ai stăpîn pe cel pe care-l aveai coleg de consulat și, prin aceasta, încercai să vezi cît poate răbda poporul roman. Încearcai chiar să dobîndești mila lui Caesar, te aruncai rugător la picioarele lui, cerîndu-i — ce? Să fii sclav? Puteai s-o ceri numai pentru tine, care îți duseseseși astfel traiul de copil, ca să poți sluji și să înduri toate cu ușurință; nu primiseși însă această însărcinare din partea noastră și a poporului roman. O, ce strălucită a fost cuvîntarea ta, atunci cînd, gol-goluț, ai vorbit poporului! Ce poate fi mai murdar, mai dezgustător și mai vrednic de cea mai grea pedeapsă decît o asemenea cuvîntare? Oare așteptai să te străpungă cu sabia? Dacă în ființa ta se mai găsește un pic de simțire, atunci acest discurs trebuia să te sfîșie, să te rănească de moarte. Deși mă tem să nu știrbesc gloria celor mai de seamă bărbați, voi spune totuși ceea ce am de spus, copleșit de durere. Căci ce poate fi mai degradant decît faptul că cel care a așezat coroana trăiește, cînd toți mărturisesc că pe drept a fost ucis, cel care a aruncat-o? Antonius însuși a poruncit să se scrie în analele festive, la Lupercalii, că, din ordinul poporului, consulul Marcus Antonius a predat regatul dictatorului C. Caesar, dictator pe vecie, și că Caesar l-a refu-

Îmbrăcați numai în pieile țapilor sacrificați, dedîndu-se la tot felul de acte obscene. Octavius fu nevoit să limiteze, printr-un decret, această libertate, permițînd-o numai tinerilor pînă la vîrsta de 14 ani.

¹ Caius Iulius Caesar.

² Cunună regalității, o coroană împletită din panglici de culoare albă.

zat ? Acum, acum nu mă mai mir cîtuși de puțin că te neli-
niștește răgazul de pace, că urăști nu numai Roma, dar chiar și
viața ei, că trăiești alături de cei mai nemernici hoți, nu numai
din zori și pînă seara, ci și de seară pînă în zori. Căci unde
poți tu să te așezi în pace ? Ce loc poți avea tu în limita le-
gilor, legi pe care ai făcut tot ce-ai putut ca să le nimicești
prin instaurarea stăpînirii regești ? De aceea oare a fost izgonit
Lucius Tarquinius¹, au fost uciși Spurius Casius, Spurius Mae-
lius și Marcus Manlius, ca acum, după atîtea veacuri, Marcus
Antonius să pună iarăși un rege în fruntea Romei ?

• XXXV. Dar să ne întoarcem la prevestiri, despre care,
la idele lui martie², avea de gînd să vorbească Caesar în
Senat. Te întreb : ce-ai făcut tu atunci ? Am auzit că ai venit
pregătit să vorbești³, deoarece socoteai că eu voi vorbi despre
aceste prevestiri mincinoase, de care trebuia totuși să ascultăm.
Destinul republicii însă a înlăturat acea zi. Oare și credința
ta despre prorociri a înlăturat uciderea lui Caesar ? Iată că
am ajuns la acel moment despre care trebuie să vorbesc, mo-
ment anterior aceluia despre care am vorbit la începutul cu-
vîntării mele. Ce a fost fuga aceea, groaza din ziua aceea me-
morabilă, ce a însemnat deznădejdea ta, cînd ți-ai dat seama
de crimele tale, cînd după fuga ta unii au vrut să fii salvat,
numai dacă vei fi teafăr la minte ? De ce te-ai întors atunci
pe-ascuns acasă ? O, întotdeauna s-au dovedit zadarnice —
vai ! — preadevăratele mele prevestiri ! Căci eu le-am spus
în Capitoliu eliberatorilor noștri, cînd aceștia au vrut să vin
la tine ca să te îndemn să aperi republica, le-am spus că vei pro-
mite orice cîtă vreme vei avea de ce să te temi, dar de îndată
ce vei înceta de a te teme, vei redeveni cel care ești acum. Așa
se face că am rămas la părerea mea, pe cînd celorlalți foști
consuli le umbla gîndul încoace și încolo. Nici în acea zi și nici
în ziua următoare nu te-am văzut, căci socoteam că nu se
poate închea o tovărășie între cei mai buni cetățeni și cel

¹ Tarquinius Superbus, ultimul dintre cei șapte regi, fusese alungat
de popor. I se dăduse cognomenul de *Trușasul*, pentru faptele lui. Atîc
de urît devenise în ochii poporului numele de rege datorită purtărilor lui
neomenești, încît, chiar după cinci sute de ani de viață republicană, po-
porul nu voia nici să audă măcar de această odioasă formă de guver-
nămint.

² Anul 44 î.e.n.

³ La funeraliile lui Caesar, necrologul a fost rostit de Antonius.

mai netrebnic dușman. După trei zile am venit la templul zeiței Tellus ; am venit fără voic, căci la toate intrările stăteau oameni înarmați. Cum a fost acea zi pentru tine, Marcus Antonius ? Cu toate că, de la început, te-ai înfățișat ca dușman al meu, totuși mi-era milă de tine, pentru că te invidiai tu însuți.

XXXVI. Ce mai bărbat și cât de mare ar fi fost într-adevăr, pe zeii nemuritori, dacă ți-ai fi putut păstra mintea în acea zi ! Am avea și astăzi pacca, care s-ar fi încheiat printr-un ostatic, un copil vestit, nepotul lui Babilion ¹. Groaza te făcea bun, dar acest povățuitor al datoriei nu fu de lungă durată, căci te făcu nemernic îndrăzneala care, când lipsește groaza, nu se depărtează de tine. Cu toate că unii te socoteau tare cumsecade, în afară de mine, care mă abțineam, de la orice apreciere, tu ai prezidat, în chipul cel mai criminal, înmormântarea tiranului, dacă și aceea se poate numi înmormântare. Laudele, mila, instigarea erau pentru tine ; tu, tu, o spun tare, tu ai aprins flăcările în care a ars Caesar, dar și pe acelea cu care a fost aprinsă casa lui Bellienus ². Tu ai trimis asupra casei mele năvala oamenilor aceia pierduți, cei mai mulți robiți ție, ale căror atacuri le-am respins cu propriile mele puteri și cu ostașii. Apoi, în zilele următoare, când abia se ștersese funinginea pojarului, tot tu, în Capitoliu, ai dat acele splendide hotărâri senatoriale, ca, după idele lui martie, să nu se mai afișeze nici o listă de scutiri de impozite sau de premiere a cuiva. Îți mai aduci aminte ce-ai spus de exilați, mai știi ce-ai scris despre scutire ? Cel mai bun lucru pe care l-ai făcut a fost că ai înlăturat pentru totdeauna din republică numele de dictatură. Prin această faptă, într-adevăr, ne făceai să credem că ai prins atîta ură față de regalitate, încît înlăturai orice teamă de ea, de vreme ce ultimul dictator pierise. Unora li se părea că republica va fi restabilită, eu însă nu puteam să mă las cu nici un chip amăgit cîtă vreme guvernai tu și, prin urmare, mă temeam de o răsturnare. M-am înșelat oare ? Putut-a el fi multă vreme neasemeni sieși ? În văzul vostru se afișau, cât e Capitoliu de mare, scutiri de impozite, care scutiri se vindeau nu

¹ Antonius avea un băiat cu fiica unui libert, Fadius Babilion. Este numit de către Cicero „vestit“ în sens ironic, avînd în vedere originea sa obscură.

² Lucius Bellienus, un pompeian.

numai la cetățeni, ci chiar la popoare întregi. Cetățenia se acorda nu pe cap, ci pe provincii întregi. Dacă aceste samavolnicii continuă — și nu pot continua, câtă vreme republica e în picioare — atunci ați pierdut, o, senatori, nu numai tributurile din provincii întregi; pînă și puterea poporului roman este micșorată prin bîlciul privat al acestuia.

XXXVII. Cele 700 de milioane de sesterti, sumă ce se află înscrisă în registrele din templul zeiței Ops, unde sînt? Banii aceluia templu erau, cê-i drept, aducători de nenorocire, dar erau totuși bani pe care-i puteam folosi la achitarea tributului, dacă nu se dădeau înapoi celor ai căroră erau. Cum se face că înainte de calendele lui aprilie nu mai aveai nici o datorie, cînd la 15 martie erai dator 40 000 de sesterti? Într-adevăr, nenumărate erau obiectele pe care le cumpărau ai tăi, și nu fără știrca ta, dar cu deosebire interesant a fost un decret afișat la vedere, în Capitoliu, privitor la regele Deiotarus¹, cel mai bun prieten al poporului roman; la citirea celor cuprinse în decret, nu s-a aflat nimeni care să-și poată stăpîni rîsul, chiar în acea durere. Căci cine a fost vreodată mai mare dușman cuiva, decît Caesar lui Deiotarus? Aceasta o simțeau deopotrivă și ordinul senatorial, și cel al cavalerilor, și masilienii²; precum și toți cei căroră le era scumpă republica romană. Așadar, regele Deiotarus care nici prezent, nici absent nu s-a bucurat de dreptatea lui Caesar cît a trăit, a devenit favoritul său după moarte. Aflîndu-se la Caesar, care-l atacase, deși oaspete, acesta îi ceruse banii, așezase în a patra parte³ din ținutul său pe un grec, unul dintre însoțitorii lui și îi luase Armenia, pe care i-o dăduse Senatul. Toate acestea i le smulsese în viață fiind; iar mort, i le-a înapoiat. Și cu ce vorbe motiva aceste hotărîri care se băteau cap în cap și care lui Caesar i se păreau cînd drepte, cînd nedrepte? O, minunată înlănțuire de vorbe! Dar Caesar n-a spus niciodată că i

¹ Deiotarus, regele Armeniei, detronat de Caesar, apoi iertat, a primit înapoi o parte din vechiul său regat. În vremea războiului civil dintre Pompeius și Caesar, regele trece de partea lui Pompeius. La primirea acestei vești, Caesar îl deposează de statele mici, precum și de o bună parte din Armenia. Deiotarus se bucura de simpatia lui Cicero, care-l apăra într-un discurs.

² Locuitori ai cetății Massilia (azi Marsilia), din provincia Narbonă în Gallia, căroră Caesar le purtase o ură nestinsă.

³ Tetrarhiile erau teritoriile conduse de un tiran, numit tetrarh.

s-ar părea echitabil ceva din ceea ce ceream noi pentru Deiotarus, iar eu am fost întotdeauna de partea lui Deiotarus, deși era absent. Contractul de zece milioane de sesterti s-a înscris prin solii săi, oameni de treabă dar timizi și nepricepuți, și, fără a se cere părerea noastră și a celorlalți oaspeți din garda regelui, s-a întocmit și s-a semnat în gineceul¹ Fulviei, loc în care multe s-au vîndut și se vînd. Te sfătuiesc să meditezi înainte de a hotărî ce ai să faci cu acel act. Căci regele însuși, cu de la sine putere, îndată ce a aflat de moartea lui Caesar și fără să mai aștepte *Insemnările* lui, și-a luat îndărăt bunurile, prin puterea armelor. Om înțelept, el știa că întotdeauna așa s-a făcut dreptate cu bunurile unui tiran: la moartea tiranilor, acestea să fie luate din nou în stăpînire de cei de la care fuseseră răpite. Prin urmare, nici o hotărîre judecătorească, nici chiar aceea după care tu faci toate, nu va spune că, după acest act, ți se datorează ceva din obiectele care erau redobîndite înainte de redactarea învoielii scrise. Căci Deiotarus n-a cumpărat nimic de la tine, pentru că el era posesorul bunurilor sale mai înainte ca tu să i le vinzi. Acela bărbat! Iar noi sîntem demni de dispreț, căci urîm pe autor, dar îi apărăm actele.

XXXVIII. Ce să mai vorbesc despre comentariile fără număr sau despre și mai nenumăratele scrisori cu semnătură pe care falsificatorii le vînd publicului ca pe niște programe ale luptelor de gladiatori? Adevărate grămezi de bănet se îngrămădesc la el, încît banii nu se mai numără, ci se măsoară cu cîntarul. Și cît de oarbă este avariția! De curînd s-a fixat o tablă² prin care se anunță scutirea de biruri pentru cetățenii Cretei, provincie foarte bogată, și se hotărăște ca, după plecarea lui Marcus Brutus, aceasta să nu mai fie guvernată de un fost consul. Oare ești întreg la minte? Nu cumva ești bun de legat? După plecarea lui Marcus Brutus, Creta a putut oare fi scutită numai printr-un decret al lui Caesar, cînd, de drept, Creta nici nu ținea de Marcus Brutus, Caesar fiind încă în viață? Prin vinderea acestui decret — să

¹ Gineceu, camera femeilor. În gineceu ascunsese Antonius bogățiile luate din templul zeiței Ops. Tot aici au fost falsificate și polițele lui Deiotarus.

² În Capitoliu, pe tăblițe, se afixau anunțuri de spectacole, decrete, în fraze scurte, ca să poată fi ușor înțelese de cetățeni.

nu vă amăgiți că vânzarea nu s-a făcut — ați pierdut Creta. Nu a existat lucru cumpărat de cineva, pe care să nu-l fi vândut Antonius. Oare Caesar a promulgat și legea despre exilați, pe care a afișat-o Antonius? Nu mă bucur de nenorocirea nimănui, mă tîngui doar de reîntoarcerea acelor desfrînați a căror cauză Caesar o socotise aparte. Apoi, nu înțeleg de ce nu acorzi și celorlalți aceeași favoare? Căci n-au mai rămas decît trei sau patru. De ce să nu se bucure, din parte-ți, de aceeași milă toți cei aflați în aceeași situație nenorocită, de ce pe aceștia îi socoți la fel cu unchiul tău, despre care n-ai vrut să pomenesci cînd ai vorbit despre ceilalți, ba l-ai împins chiar să ceară cenzura, ticluind tu însuți această cerere, care stîrnea și rîsul, și plînsul oamenilor. Pentru ce n-ai ținut adunările populare? Poate fiindcă tribunul anunța poporului un fulger aducător de jale? Prevestirile nu au tărie cînd interesează actele tale, dar cînd interesează actele alor tăi devii religios. Ce? Oare nu l-ai părăsit în colegiul celor șapte?¹ Cred că a intervenit cineva de care te-ai temut că n-o să-l poți apăra fără a-ți pune capul în primejdie. Ai împovărat cu toate insultele pe cel pe care se cuvenea să-l respecti ca pe tatăl tău, dacă în ființa ta mai există vreun pic de respect. Ai repudiat-o pe fiica² unchiului tău, pe vara ta deci, căutîndu-ți o altă partidă, ochită de mai înainte. Dar nu-i numai atît: ai învinuit de necinste pe cea mai cinstită femeie. Ce s-ar mai putea adăuga la acestea? Nu ai fost mulțumit cu atîta: la calendele lui ianuarie, într-o foarte populată ședință a Senatului, la care asista și unchiul tău, ai îndrăznit să spui că ai motiv să-l urăști pe Dolabella, pentru că ai aflat că a avut legături cu soția ta, fiica lui Caius Antonius. Cine poate deosebi dacă ai fost nerușinat cînd ai vorbit cu atîta lipsă de respect în fața Senatului, sau necinstit cînd ai vorbit contra lui Dolabella, sau josnic cînd ai vorbit în fața tatălui, sau criminal cînd ai vorbit atît de spurcat la adresa unei nefecite?

¹ E vorba de comisia militară instituită ad-hoc, cu misiunea specială de a împărți ținutul campan și leontin despre care se amintește în cuprinsul acestui discurs.

² Antonius a avut trei soții: pe Fadia, pe Antonia (fiica lui Caius Antonius), despre care e vorba aici, femeie vrednică de laudă, pe care Antonius o alungă totuși spre a se căsători, pentru a treia oară, cu Fulvia, care și ea mai fusese căsătorită de două ori; cu Clodius și cu Quintus Curio.

XXXIX. Dar să ne întoarcem la falsurile tale. Ce conștiință ai avut? Căci actele¹ au fost întărite de Senat pentru pacea moștenitorilor: e vorba de actele pe care le-a făcut Caesar, nu de cele pe care Antonius spune că le-ar fi făcut Caesar. De unde izvorăsc toate aceste subterfugii, cine le dă la iveală? Dacă sînt false, pentru ce-s aprobate? Dacă-s adevărate, pentru ce se vînd? Dacă nu mă înșel, se stabilise ca, începînd cu calendele lui iunie, să fiți informați de un consiliu despre actele lui Caesar. Care a fost acel consiliu, pe cine ați convocat vreodată, calendele cărui iunie le așteptați? Poate pe acelea la care te-ai întors tu, după ce coloniile veteranilor fuseseră călcate de tine, sub apărarea armelor. O, prea-strălucită a fost raita pe care ai dat-o în lunile aprilie și mai, atunci cînd ai încercat chiar să înființezi o colonie la Capua². Știi în ce chip ai plecat, adică în ce chip era cît pe-acî să nu mai pleci de-acolo. De aceea ameninți mereu acest oraș. Ehei, dac-ai încerca să-ți pui în aplicare amenințarea, s-ar putea să nu mai scapi ca odinioară! Dar cum s-a dus vestea despre raita aceea! Ce festinuri rafinate! Ca să nu mai vorbesc de orgiile-ți nebunești! Acestea-s pagube pentru tine, iar celelalte pentru noi. Atunci cînd se excepta de la dări ogorul campan ca să se dea ostașilor, eu socoteam că se produce o rană adîncă republicii, pentru că tu distribuiai acest ogor comesenilor și tovarășilor tăi de zaruri. Să spunem lucrurilor pe nume, o, senatori: comedieni și comediene au fost așezați stăpîni în ogorul campan. La ce bun să mai plîng ogorul leontin? Căci odinioară, aceste ogoare, campan și leontin, erau socotite drept cele mai roditoare din întreg teritoriul poporului roman. Ce, e mult că ai dat trei mii de iugăre medicului tău, parcă te-ar fi putut vindeca, iar retorului două mii, parcă te-ar fi putut face elocvent?

XL. Dar să ne întoarcem la raita pe care ai dat-o prin Italia. Ai așezat o colonie la Casilin³, unde mai înființase una și Caesar. Cînd mi-ai cerut sfatul printr-o scrisoare, dacă ai

¹ Intrucît circulau o mulțime de zvonuri despre averea lăsată de Caesar, Senatul a instituit o comisie, sub președinția unui magistrat superior, care să restabilească adevărul, verificînd testamentul și semnalînd orice bănuială de fals.

² Capua, colonie pe care Antonius o promitea veteranilor.

³ Oraș în Campania, unde Caesar fondase o colonie pentru veterani.

dreptul să înființezi o colonie nouă la Capua, unde exista deja o colonie, ți-am răspuns ca și în privința celei de la Casilin. Anume, ți-am spus că, după lege, nu se poate înființa o colonie nouă acolo unde există una nevătămată, întemeiată în urma prevestirilor ; ți-am răspuns însă în scris că se pot înființa noi colonii acolo unde nu sînt de loc. Dar tu, nemaîncăpîndu-ți în piele de atîta obrăznicie, călcînd orice drept al prevestirilor, ai înființat o colonie la Casilin, unde mai exista una, întemeiată cu puțini ani mai înainte, numai ca să înalți un steag și să însemni ogorul, înconjurîndu-l cu plugul, al cărui brăzdar aproape că a tăiat poarta Capuei, și să micșorezi astfel teritoriul unei înfloritoare colonii. De la această încălcare a legilor sacre ai alergat în zbor la Casina, moșia lui Varro ¹, cel mai de treabă și mai cinstit bărbat. Cu ce drept ? Cu ce obraz ? Cu același, vei răspunde, cu care te-ai năpustit asupra bunurilor moștenitorilor lui Lucius Rubrius sau ai lui Lucius Turselius, sau asupra atîtor și atîtor posesiuni ale altora. Iar dacă sînt luate de la lance, să aibă valoare licitația, să aibă tărie registrele, ale lui Caesar, nu ale tale, în care ești înscris ca datornic sau ești liberat de datorii. Dar cine zice că a vîndut ogorul lui Varro de la Casina ? Cine a văzut lanca folosită la acea vînzare ? Cine a auzit glasul crainicului ? Tu zici că ai trimis pe cineva la Alexandria ca să-l cumpere de la Caesar, căci — ce e drept — era lucru mare să-l aștepți chiar pe el. Dar cine auzit-a vreodată să fi fost proscrisă vreo parte din averea lui Varro ? Salvarea unuia nu i-a interesat pe mai mulți. Cum ? Dacă însuși Caesar ți-a scris să le dai înapoi, ce cuvinte se pot găsi, ce se poate spune despre o asemenea nerușinare ? Dă puțin la o parte săbiile pe care le vedem și vei pricepe că alta este cauza licitației făcute de Caesar, și alta încrederea și îndrăzneala ta. Căci din acea locuință nu numai proprietarul te va alunga, dar chiar orice prieten, orice vecin, orice oaspete, orice procurator care îngrijește de bunul altuia.

XLI. Și cîte zile în șir a benchetuit într-un chip dezgustător în acea vilă ! De pe la al nouălea ceas al zilei începeau să bea, să joace, să verse. O, sărmană casă, cît de puțin semeni cu

¹ Este vorba despre Marcus Terentius Varro (116—27 î.e.n.), cel mai mare învățat și cel mai fecund scriitor al romanilor. În războiul civil dintre Caesar și Pompeius, el s-a alăturat acestuia din urmă.

stăpînul tău !¹ Cu toate că nu aflăm chip să zicem că și acesta ar fi un stăpîn, atît de mare este deosebirea. Varro dorise ca acea casă să fie un loc pentru studiile sale, nu pentru poftele detracațiilor. Ce cuvinte mărețe se rosteau altădată în acea vilă ! Ce cugetări ! Ce scrieri se compuneau : legile poporului roman, memoria strămoșilor, întreaga cugetare filozofică, temeiurile oricărei discipline. De cînd tu erai chiriașul, nu proprietarul casei, toate sălile răsunau de glasurile bețivilor, poddelele înotau în vin, pereții picurau, bastarzi stăteau alături de copii legitimi, femei josnice între mame serioase. Veneau să te salute oameni din Casinum, din Aquinum², din Interamna³, dar nimeni nu era primit înăuntru. Lucru de înțeles, căci la un om așa de decăzut toate semnele demnității erau înjosite. Cînd a plecat apoi spre Roma, trecînd pe lîngă Aquinum, o mare mulțime i-a ieșit întru întîmpinare, căci orașul era foarte populat. Dar Antonius, cu lectica acoperită, a fost purtat prin oraș ca un mort. Aquinații, care se aflau în calea lui, l-au aclamat nebunește. Ce să mai spun de anagnini⁴, care, aflîndu-se departe de drumul său, au coborît ca să-l salute ca pe un consul ? E de necrezut, dar toți au putut constata că n-a răspuns nimănui la salut, cu toate că avea cu sine doi anagnini, pe Mustella și pe Laco, unul șeful săbierilor, celălalt al cupelor. Ce să mai pomenesc de amenințările și ocările adresate de el sidicinilor⁵, sau de chinurile la care i-a supus pe putelioni⁶, pentru că-și luaseră ca protectori pe Brutus și pe Cassius ? Dar aceștia îi supuseseră prin blîndețe, chibzuință, bunăvoință, milă și nu prin forță sau prin arme, ca ține, ca Basilus⁷ și ca ceilalți asemenea vouă, pe care nimeni n-ar fi vrut nici să-i aibă clienți, nici să le fie clienți⁸.

¹ Vers păstrat de Cicero în *Despre îndatoriri*, I, 39 :

O, domus antiqua, heu ! quam dispari dominare domine !"

² Oraș din Latium, patria satiricului Iuvenal.

³ Orașel ce va ajunge renumit ca loc de naștere al istoricului Tacitus.

⁴ Locuitorii orașului Anagnia, din provincia Latium.

⁵ Din Sidicinum, oraș în Campania.

⁶ Locuitorii orașului maritim Puteoli, în Campania, aproape de Neapole.

⁷ Tovarăș de desfrîu al lui Antonius.

⁸ Clieții (etimologic : „cei ce atîrnă de un potentat“) erau la origine cetățeni fără drepturi depline, obligați să aducă servicii unui patrician (patron). În multe cazuri, erau țărani sau arendași pe domeniile patricienilor-patroni.

XLII. În vremea aceasta, cînd tu lipseai, ce însemnată a fost pentru colegul tău, ziua cînd a răsturnat din for bustul¹ pe care tu îl venerai! Cînd ai aflat, ai căzut jos de necaz, după cum mărturisesc cei care au fost atunci alături de tine. Nu știi ce s-a mai întîmplat după aceea; cred că totul s-a petrecut sub imperiul fricii și al armelor; l-ai coborît din slavă pe colegul tău și, din egalul de pînă atunci, ai văzut în el un rival.

Dar cum a fost întoarcerea ta la Roma, ce neliniște a cuprins întreaga urbe! Ne-am adus aminte de Cinna, cînd era în toată puterea, apoi de dominația lui Sulla, îl văzusem chiar și pe Caesar domnind. Poate erau și atunci săbii, dar ascunse și nu așa de multe. Ce barbarie fără seamăn! Era urmat de o trupă încolonată, purtînd săbii și scuturi. Dar, o, senatori, pe noi nu ne mai impresionează aceste obiceiuri învechite. Am vrut să venim în Senat, la calendele lui iunie, așa cum se hotărîse, dar am luat-o îngroziți la fugă. Însă ei, care nu lucra mîna-n mîna cu Senatul, nici nu dorea pe nimeni, mai degrabă s-a bucurat de plecarea noastră, săvîrșind pe dată acele uluitoare fapte criminale. Cel care apăruse semnătura lui Caesar, pentru interesul său, tot el răsturna legile cele bune ale acestuia ca să poată zdruncina republica. Tot el a prelungit numărul anilor pentru acordarea provinciilor, el, care trebuia să fie apărătorul actelor lui Caesar. A nimicit astfel toate acțiunile lui Caesar — și pe cele publice, și pe cele private. Față de cele publice, nimic nu e mai puternic ca legea; față de cele particulare, nimic mai tare ca testamentul. A înlăturat legi fără nici o promulgare, iar pe altele le promulgă ca să le desființeze. El a anulat testamentul pe care l-au respectat totdeauna chiar și cei mai de jos oameni. Statuile, registrele pe care Caesar le-a lăsat prin testament poporului împreună cu grădinile² sale, pe unele le-a dus în grădinile lui Pompeius, pe altele în vila lui Scipio³.

XLIII. Va să zică tu respecti memoria lui Caesar și-l iubești numai mort? Căci ce onoare mai mare a căpătat el decît

¹ Chipul dictatorului Cinna (cf. *Analele* lui Tacit, I, 1).

² Grădinile lui Caesar erau situate pe coastele Palatinului, înfrumusețate după model oriental.

³ Cognomenul unei vechi și respectate familii, din vremea războaielor punico.

aceea de a avea un altar sacru, o statuie, un templu, un slujitor ¹ ? Deci, după cum câte un preot aveau și Iupiter, și Marte, și Quirinus ², tot așa și divul Iulius Caesar are acum un preot, pe Antonius. Ce mai stai ? Pentru ce nu faci inaugurarea ? Ia-ți o zi, alege pe cineva să-ți faci inaugurarea. Sîntem colegi, nimeni nu va refuza. O, de două ori blestemat, o dată că ești preotul unui tiran, a doua oară că ești preotul unui mort ! Te mai întreb o dată : oare nu știi ce zi e astăzi ? Nu știi că ieri a fost, în circ, a patra zi a jocurilor romane ? Nu știi că tu însuși ai adus poporului vestea că se va adăuga acestora a cincea zi, pentru Caesar ? Atunci, cum de nu ne-am îmbrăcat în haină de sărbătoare ? Pentru ce nu îngăduim să se acorde lui Caesar onoarea hotărîită de tine, prin legea ta ? Ai îngăduit să se pîngărească ziua prin adăugarea altor rugăciuni publice și n-ai mai vrut să pîngărești altarele de jertfă ? Sau înlătură-i de tot venerarea, sau păstrează-i-o întregă. Mă întrebi dacă mi-ar plăcea să am altare, temple și un slujitor sacru. Mie nu-mi place nimic din toate acestea. Dar tu, care pretinzi că aperi faptele lui Caesar, cum se face că pe unele le aperi, iar de altele nici nu-ți pasă ? Doar nu vei fi vrînd să spui că toate sînt cîntărite după cum ai plănuit tu și nu după cum cere prestigiul lui Caesar ? Ei bine, ce ai de zis la toate acestea ? Că eu aștept cuvîntarea ta. L-am cunoscut pe unchiul tău ca pe un orator de frunte, pe tine însă te știu sărac în darul vorbirii. Unchiul tău n-a vorbit niciodată dezbrăcat în fața adunării, pieptul tău gol însă l-am văzut. Vei răspunde oare la toate acestea, sau nu vei îndrăzni nici măcar să deschizi gura ? În cuvîntarea mea atît de lungă vei găsi măcar un singur cuvînt căruia să crezi că ești în stare să-i răspunzi ?

XLIV. Dar să lăsăm la o parte faptele trecute. Apără, dacă poți, o singură zi, una măcar, ziua de astăzi, această clipă în care-ți vorbesc. Pentru ce palatul Senatului este îngădit cu cunună de ostași, pentru ce slujitorii tăi mă ascultă cu săbiile scoase ? Pentru ce nu stau deschise porțile templului Concordiei ? Pentru ce cobori în for oameni din toate gințile,

¹ *Flamen* era un magistrat care îndeplinea o sarcină politico-religioasă. Zeii aveau și ei câte un *flamen*.

² Veche zeitate romană, uneori confundată cu zeul Marte, altcori folosită pentru a-l desemna pe Romulus.

barbari și itirieni¹ cu sulite? El zice că face aceasta pentru propria sa protecție. Dar nu-i oare de o mie de ori mai bine să pieri decât să nu poți trăi în cetatea ta fără protecția gărzii înaintate? Crede-mă, nu-i bună de nimic această pavăză. Trebuie să fii îngrădit de dragostea, de bunăvoința cetățenilor, nu de arme. Poporul îți va smulge aceste arme și le va întoarce împotriva ta, atunci, o, când vom fi salvați! Dar oricum ai proceda cu noi, nu poți veșnic izbândi, crede-mă, cu planurile pe care le nutrești acum. Căci soția ta, pe care o zugrăvesc fără a avea cîtuși de puțin intenția s-o insult, nu este de loc zgîrcită; prea de multă vreme ia a treia pensie² din sudoarea poporului. Are însă poporul roman cui să dea cîrmuirea republicii. Acolo unde se găsesc cei vrednici, acolo este și toată protecția statului sau chiar întreaga republică, care pînă acum doar s-a răzbunat, dar n-a intrat încă în drepturile sale. Republica are cu siguranță tineri aleși și pregătiți apărători. Să se bucure de acest răgaz; vor fi chemați de republică atunci cînd îi vor fi necesari. Dulce și salutar este nu cînele păcii, este însă mare distanță de la pace pînă la sclavie. Pacea este o libertate fără grijă, pe cînd sclavia este cel mai mare dintre toate relele, care rău trebuie înlăturat nu numai cu război, dar chiar prin moarte. Căci dacă eliberatorii înșiși au plecat dintre noi, ne-au lăsat însă exemplul faptei lor. Ei au înfăptuit ceea ce nu făcuse nimeni. Brutus a izgonit cu război pe Tarquinius, care a fost rege la Roma atunci cînd se îngăduia să existe regi. Spurius Cassius, Spurius Maelius, Marcus Manlius au fost uciși numai pentru că au fost bănuți că ar dori regalitatea. Ei și-au îndreptat săbiile nu împotriva celui care voia regatul, ci în primul rînd chiar împotriva aceleia care domnea ca rege. Această faptă, preastrălucită și dinăuntru prin ea însăși, este demnă de imitat, căci ei și-au dobîndit o glorie ce pare să se înalțe pînă la cer. Deși fructul recunoștinței unei preafrumoase fapte este în însăși conștiința noastră, totuși socot că nici nemurirea nu trebuie disprețuită de un muritor.

¹ Itirieni sau iturieni din provincia Ituree, în Siria. Itirienii erau recunoscuți ca sulitași și arcași foarte dibaci.

² Fulvia, cea de-a treia soție a lui Antonius, renumită prin șiretenia și ambiția ei de a juca un rol în viața politică.

XLV. Amintește-ți, așadar, Antonius de ziua în care ai înlăturat dictatura și adu-ți înaintea ochilor bucuria de atunci a Senatului și a poporului roman. Compar-o cu lăcomia ta de bani și alor tăi. Atunci abia vei înțelege ce deosebire este între acaparare și laudă. Dar după cum din cauza unei preaîndeungate boli simțurile se atrofiază de nu mai simți gustul mîncării, tot așa și desfrînații, zgîrciții și criminalii nu mai simt adevărata laudă. Dacă însă gloria nu te poate face să acționezi drept, nici măcar teama nu te poate depărta de la faptele cele mai josnice? De judecăți nu te mai temi. Nu știi însă dacă din pricina inocenței sau a violenței nu înțelegi de ce ar trebui să se teamă cel ce nu se teme de judecăți? Căci dacă n-ai teamă de bărbații potentăți, de cetățenii de frunte, pentru că sînt opriți cu armele să se atingă de tine, crede-mă că pînă și ai tăi nu te vor mai răbda mult timp. Ce viață este însă aceasta, să te temi de ai tăi zi și noapte? Dacă nu cumva îi vei fi avînd obligați prin binefaceri mai mari decît i-a avut Caesar pe unii dintre aceia de către care a fost ucis; sau crezi că trebuie să te comparăm cu Caesar în privința vreunei fapte? El a avut talent, dreaptă judecată, memorie, însușiri literare, rîvnă, cugetare, sîrguință; săvîrșise în război fapte de arme care, deși aducătoare de nenorociri pentru republică, sînt totuși mari. S-a gîndit mulți ani la regat și cu mare strădanie, cu mari primejdii a înfăptuit cele ce gîndise. Înduplecase multimea nepricepută prin dărnicie, împărțire de bani, ospete, pe ai săi cu premii, iar pe dușmani îi supusese prin aparența blîndeții. Dar la ce bun să mai înșir atîtea? Adusese în libera cetate obișnuința înrobirii, prin teama inspirată sau prin răbdarea cetățenilor.

XLVI. Eu pot să te compar cu Caesar numai în pofta de a domni, dar în celelalte fapte nu, în nici un chip nu poți fi comparat. Între multele rele, întipărite de Caesar cu fierul roșu pe spatele republicii, este totuși ceva bun, învățat acuma de popor. Anume, încrederea ce trebuie s-o aibă în fiecare, cu cine să conlucreze, de cine să se păzească. Tu nu cugeți la acestea, nu înțelegi că este destul pentru bărbații de stat că au aflat ce frumoasă faptă, ce plăcută binefacere, ce faimă glorioasă este a ucide un tiran? Oare crezi că oamenii care nu l-au suportat pe Caesar te vor suporta pe tine? Crede-mă, vor alerga pe întrecute la treaba asta și nu vor mai zăbovi aștep-

tînd ocazia nimerită. Privește, rogu-te, înapoi, Marcus Antonius, la republică și apreciază pe cei din care te-ai născut, nu pe cei cu care trăiești. Cu mine poartă-te cum vei vrea, întoarce-ți însă atenția către republică. Vezi-ți de tine însuși, căci eu voi mărturisi despre mine însumi. Tînăr, am apărat republica ; bătrîn, nu o voi părăsi ; am disprețuit săbiile lui Catilina, nu mă tem de ale tale. Mi-aș da, cu multă plăcere, chiar viața, dacă prin moartea mea ar putea fi restabilită libertatea Romei, pentru ca durerea poporului roman să facă o dată ceea ce de mult se căznea să înfăptuiască. Căci, dacă acum aproape douăzeci de ani am spus, chiar în acest templu, că nu poate fi prematură moartea unui fost consul, cu atît mai vîrtos voi nega acum ca bătrîn. Acum, ce-i drept, o, senatori, după ce mi-am făcut datoria, trebuie să doresc moartea. Din două motive o doresc : întîi ca, murind, să las poporul liber — mai mult nu mi se poate acorda nici din partea zeilor nemuritori — al doilea, ca fiecărui să i se întîmple după cum va binemerita de la patrie.

Filipica a III-a

Trecuseră trei luni încheiate de când Antonius îi răspunsese lui Cicero la prima Filipică. Sîntem în decembrie 44 ; ilegalitățile săvîrșite de Antonius se țineau lanț. Pentru anul următor, Caesar stabilise care anume bărbați să fie în fruntea provinciilor. Antonius îi schimbă fără consimțămîntul Senatului, numai prin vot popular, spre a-și însuși Gallia Cisalpină în locul lui Decimus Brutus și spre a putea stăpîni Roma, cu legiunile lui. Surveni însă un fapt neprevăzut de Antonius : Octavius, nepot și fiu adoptiv al dictatorului Caesar, al cărui nume îl poartă acum (Caius Iulius Caesar Octavianus, sau simplu : Caesar, cum îi spune Cicero în această filipică) cutreieră Italia în lung și în lat, strînge veterani și atrage de partea sa două dintre legiunile lui Antonius.

Așadar, legiunile la care nădăjduia Antonius ajung în mîna lui Octavius.

Trecînd în Gallia Cisalpină, Antonius se ciocnește cu legiunile comandate de consulul desemnat Decimus Brutus, care primise această însărcinare din partea Senatului. Lupta de la Mutina spulberă definitiv pretențiile dictatoriale ale lui Antonius.

Printr-un decret, să dă putere de lege actelor lui Decimus Brutus. Senatul, poporul, înalții magistrați sînt mulțumiți. Bătrînul Cicero revine în Roma și este apărătorul fervent al inițiativelor lui Octavius, moștenitorul lui Caesar, nădejdea de moment a republicii.

În ședința Senatului din 20 decembrie, anul 44, Cicero rostește cea de-a treia Filipică, propunînd cetății să apere liberta-

te.1 și să se aducă mulțumiri publice lui Octavius pentru actele sale patriotice, ca și lui Decimus Brutus.

Hotărârile Senatului, luate în această ședință, sînt redactate cu pricepere de Cicero, care slujea cu devotament cauza apărării republicii, în aceste zile de grave amenințări și mari neînțelegeri.

D.C.

I. Ținând seama de interesele republicii, pot spune, senatori, că am fost convocați prea târziu, că am pierdut momentul cel mai prielnic. Într-adevăr, zi de zi cercam o adunare, deoarece vedeam bine că un risipitor decăzut pregătește un război nelegiuit împotriva altarelor și vetrelor noastre, împotriva vieții și avutului nostru, al tuturor. Pentru aceasta se așteptau calendele lunii ianuarie¹, pe care însă numai Antonius nu le aștepta, căci el căuta să se năpustească asupra provinciei lui Decimus Brutus², cel mai de seamă bărbat al republicii, amenințând ca din această provincie să pornească cu armata asupra Romei. Ce ar însemna oare, în această situație, o așteptare sau o amânare de oricât de scurtă durată? Cu toate că nu mai e mult pînă la calendele lui ianuarie, totuși, pentru cei nepregătiți, timpul acesta scurt este încă destul de lung. Căci dacă nu vom fi prevăzători, o zi, ba chiar un singur ceas ne poate aduce cele mai mari nenorociri. Doar nu este obiceiul să se aștepte, ca pentru sacrificii, o anumită zi pentru convocarea consiliilor. Dacă și calendele lui ianuarie ar fi căzut în aceeași zi în care Antonius a fugit pentru prima oară din Roma³, atunci cu siguranță că aceste calendele n-ar mai fi fost așteptate, și astăzi n-am avea război. Sprijiniți pe autoritatea Senatului și pe consimțământul poporului, lesne am fi putut sfărîma îndrăzneala unui nebun. Sînt convins, de altfel, că lucrul acesta îl vor face consuli desemnați⁴, îndată ce vor intra-n magistratură; ei sînt însuflețiți de cele mai bune gânduri, planul lor de acțiune este cel mai bun și, mai cu seamă, lucrează în deplină înțelegere. Nu sînt atît de nerăbdător să cîștigăm victoria, cît sînt de nerăbdător să văd grăbindu-se pregătirile.

¹ La calendele lunii ianuarie intrau în funcțiune noii consuli.

² Decimus Brutus era consul desemnat și guverna Gallia Cisalpină.

³ Antonius plecase din Roma iute ca fulgerul, pe poteci lăturalnice, îmbrăcat în veșmînt de război.

⁴ Cei ce urmau să intre în funcțiune. Ei se bucurau încă în perioada dintre alegere și intrarea efectivă în funcțiune de unele prerogative și foloseau răstimpul pentru a se iniția în treburile noii magistraturi.

E cu puțință oare ca un război atît de întins, de crud și de nelegiuit să fie mereu respins numai din inițiativele particulare, cînd autoritatea publică ar trebui să aibă aici cuvîntul hotărîtor ?

II. Cînd furia lui Antonius ardea mai înflăcărat, tînărul Octavius, pe atunci aproape un copil ¹, dar dînd dovadă de o maturitate de gîndire și de o cutezanță de neînchipuit, fără să i-o cerem, fără să ne treacă măcar prin gînd, fără să ne exprimăm dorința, deoarece părea irealizabilă, a pregătit o puternică și invincibilă armată, alcătuită din veterani, tocmai cînd Roma se temea mai mult de întoarcerea nefastă a lui Antonius de la Brundisium. Pentru atingerea acestui nobil țel, el și-a risipit — dar ce zic, n-am întrebuintat cuvîntul nimerit — nu și-a risipit, ci și-a cheltuit întregul avut pentru salvarea statului. Dacă nu i se poate aduce atîta mulțumire cîtă merită, trebuie să i-o păstrăm în inimile noastre, atîta cît pot ele cuprinde. Căci cine cunoaște atît de puțin evenimentele, cui îi este atît de indiferentă republica încît să nu-și dea seama că, dacă Antonius ar fi putut ajunge de la Brundisium la Roma, cum avea de gînd, cu trupele de care dispunea, nu s-ar fi dat în lături de la nici una din cruzimile cu care ne amenința ? Doar el a poruncit, la Brundisium, în casele gazdei sale, să fie măcelăriți bărbați viteji și cetățeni de seamă ; știm sigur că sîngele celor care au fost doborîți chiar la picioarele lui a stropit obrazul soției sale. Plin de cruzime, deoarece venea asupra noastră mai înfuriat decît fusese împotriva celor uciși ² în fața lui, pe care dintre noi, sau pe care dintre cetățenii pașnici l-ar fi cruțat ? Numai datorită iscusinței lui Octavius republica a fost ferită de această primejdie, altfel nu aveam nici o scăpare. Dacă el nu s-ar fi născut în acest stat, fapta criminală a lui Antonius ne-ar fi destiințat republica. Căci, oricum aș socoti, nu pot să nu-mi dau seama că dacă acest tînăr n-ar fi înăbușit crudele porniri și atacuri ale smintitului, republica ar fi pierit definitiv. De aceea, acestui tînăr trebuie să-i acordăm astăzi, cu toată încrederea, o, senatori, autoritatea de a lua asupra-și conducerea statului, pentru apărarea căruia îi vom da tot sprijinul

¹ Octavius era doar de 19 ani (Caius Caesar Octavius).

² Cei trei sute de ostași (soldați și centurioni) care au refuzat să-l urmeze pe Antonius.

nostru (căci de-abia acum, în această adunare, ne exprimăm pentru prima dată ceea ce simțim, și aceasta numai datorită faptei lui binefăcătoare ¹).

III. Și fiindcă, după un lung interval ne este îngăduit a vorbi despre republică, nu putem trece cu vederea legiunea Martia. Care altă legiune a fost vreodată mai vitează, mai devotată republicii decât legiunea Martia? Din clipa în care s-a convins că Antonius este dușmanul poporului, ea a refuzat să fie tovarășa nebuniei lui; ca urmare, și-a părăsit consulul, faptă pe care cu siguranță că n-ar fi săvârșit-o, dacă l-ar fi considerat demn de acest titlu pe acela pe care nu-l vedea făcând altceva decât să uneltească măcelărirea cetățenilor și distrugerea Romei. Legiunea s-a așezat apoi în Alba. Care alt oraș ar fi fost mai potrivit pentru acțiuni militare, care altul era mai credincios, plin de cetățeni viteji, animați de sentimente republicane? Imitând bravura acestei legiuni, a IV-a legiune, comandată de consulul Lucius Egnatuleius, cetățean viteaz și loial, s-a alăturat și ea armatei lui Octavius, recunoscând autoritatea acestuia. Ceea ce a făcut și face din proprie inițiativă acest preadistins tânăr, care și-a dobândit o glorie mai presus de a tuturor, trebuie să capete, o, senatori, votul și aprobarea noastră. De asemenea, admirabila înțelegere dintre puternicii veterani ai legiunilor Martia și a IV-a întru restabilirea ordinii în stat trebuie să fie pecetluită prin elogiul și aprobarea noastră; aceste două legiuni să fie încredințate chiar de astăzi, că, îndată ce consulii vor intra în funcțiune, ele se vor bucura de toată atenția noastră pentru acordarea de privilegii, onoruri, premii.

IV. Cele ce am spus despre Octavius și armata lui ne sînt bine și de mult cunoscute. Știm cu toții că Antonius a fost azvîrlit de pe umerii noștri datorită vitejiei admirabile a lui Octavius, precum și devotamentului veteranilor celor două legiuni, care, dînd dovadă de o matură chibzuință, s-au supus autorității voastre, apărînd libertatea poporului roman. Dar, precum am spus, acestea sînt fapte trecute; ultimul edict însă, al lui Decimus Brutus, care a fost propus cu puțin mai

¹ Legiunea a IV-a trecuse de partea lui Octavius. De teamă, Antonius fugise din Roma.

înainte, nu poate fi trecut sub tăcere. Căci el ne promite să păstreze neştirbită autoritatea Senatului și poporului roman asupra provinciei Gallia. O, tu, cetățean parcă anume născut pentru republică, aducător aminte de numele glorios al străbunilor tăi, a căror pildă o urmezi ! Căci libertatea n-a fost nicicând atât de dorită de strămoșii noștri, nici chiar după alungarea lui Tarquinius Superbus¹, pe cât dorim noi s-o păstrăm acum, după îndepărtarea lui Antonius. Cei vechi învățaseră să se supună regilor chiar după întemeierea Romei ; noi însă, am început să uităm de sclavie îndată după alungarea regilor. Și să nu uităm : Tarquinius, pe care nu l-au putut răbda străbunii noștri, n-a fost nici crud, nici nelegiuit, n-a avut decât o meteahnă : era mîndru. Acest viciu, pe care noi îl suportăm în particular, strămoșii noștri nu l-au îngăduit unui rege. Lucius Brutus n-a putut suporta un rege îngîmfat : Decimus Brutus va suporta oare să fie rege Antonius, un criminal nelegiuit ? Ce faptă a lui Tarquinius se poate asemăna cu nenumăratele fărădelegi pe care le săvîrșește și le-a săvîrșit Antonius ? Pînă și regii aveau un senat. Dar în consiliul regelui nu patru erau barbari înarmați, ca atunci cînd Antonius ținea ședință în Senat. Regii respectau auspiciile, pe care Antonius, în calitate de consul și augur, le-a nesocotit nu numai propunînd legile contra auspiciilor, dar falsificînd pînă și alegerea colegului său care lipsea. Ce rege a fost vreodată atât de nerușinat încît să scoată în vînzare toate privilegiile, beneficiile și prerogativele domniei ? Și ce n-a vîndut el : scutiri de impozite, dreptul de cetățenie, premii, date deopotrivă la civili, la cetății sau la provincii întregi. Despre Tarquinius nu s-a aflat nimic josnic, nimic murdar. Acasă la Antonius însă aurul se cîntărea printre coșurile cu lînă, pretutindeni se numărau banii, numai în această casă oricine putea cumpăra la mezat orice lucru de care avea nevoie, chiar și întregul imperiu al poporului roman. Nu s-a aflat ca Tarquinius să fi supus cetățeni romani la supliciu, pe cînd Antonius, la Suessa², a măcelărit pe cei aflați în arestul preventiv, iar la Brundisium a ucis trei sute de bărbați, toți cetățeni de seamă. Apoi Tarquinius, chiar izgonit de

¹ Ultimul rege al Romei, cunoscut pentru cruzimea lui. Cicero ni-l prezintă aici numai „Mîndru“, tocmai pentru a-l pune în contrast cu Antonius.

² E vorba de Suessa-Aurunca din Campania, nu de Suessa-Pomnetia din Latium.

pe tron, pârta încă război pentru apărarea poporului roman, pe cînd Antonius, dimpotrivă, și-a mînat armata împotriva poporului, atunci cînd, părăsit de legiuni, temîndu-se pînă și de nurnele lui Octavius și neglijînd sacrificiile sacre, făcea promisiuni pînă-n zori, pe care nu le-a ținut nicicînd, iar în clipa de față încearcă să cotopească o provincie care aparține poporului roman. De aceea poporul roman așteaptă acum de la Decimus Brutus o binefacere mai mare decît au avut strămoșii noștri de la Lucius Brutus¹, cel dintîi din această gintă, pe care trebuie s-o păstrăm cît mai mult cu putință.

V. Orice robie este mizerabilă, dar cea mai nesuferită este aceea de a sluji unui om josnic, lipsit de rușine, stricat pînă-n măduva oaselor, pe care nimic nu-l mai poate trezi la realitate. Oprindu-l din proprie inițiativă pe Antonius să intre în Gallia, Brutus a judecat foarte drept nemaiconsiderîndu-l consul. Datoria noastră, senatori, este să întărim acțiunea privată a lui Decimus Brutus, acordîndu-i autoritatea unui act public. Pe Antonius trebuia să nu-l mai considerați consul încă de la Lupercalii. Din ziua în care poporul a avut prilejul să-l vadă gol, uns, beat, luînd cuvîntul la adunare, cînd a pus colegului său coroana rușinoasă pe frunte, din ziua aceea el a abdicat nu numai de la consulat, ci și de la libertate. Lui ar fi trebuit să-i slujim, dacă Octavius ar fi acceptat de la dînsul însemnele regalității. Il pot eu oare socoti consul, cetățean roman, om liber, om măcar, pe acela care în ziua aceea oribilă ne-a arătat în chipul cel mai dezmațat și ce a putut suporta în timpul vieții lui Caesar, și ce dorea să devină după moartea acestuia ?

De asemenea, nu se poate așterne vâlul tăcerii nici peste vitejia, statornicia și prestigiul provinciei Gallia. Ea este floarea Italiei, baza puterii poporului roman, podoaba demnității noastre. Unirea, legătura dintre orașele și coloniile țărănești din Gallia este atît de strînsă, încît toate s-au ridicat ca una singură întru apărarea autorității ordinului senatorial și a puterii poporului roman. Deși voi, tribuni ai poporului, nu ați raportat altceva decît despre garda care să asigure ținerea ședinței Senatului² convocată de consuli la calendele lui ianuarie,

¹ Lucius Iunius Brutus, cel mai vechi nume cunoscut din vestita familie a Iunilor. Legenda spune că a avut un rol hotărîtor în alungarea regilor și instaurarea instituțiilor republicane.

² De teama partizanilor lui Antonius rămași la Roma.

totuși, eu v-am înțeles gândul ascuns și am vorbit despre toate treburile republicii. Căci mi-am dat seama că, atunci când ați judecat că Senatul nu poate ține ședință fără să se bizuie pe o gardă sigură, erați încredințați că primejdia pe care o prezintă cutezanța și fapta criminală a lui Antonius ne amenință chiar între zidurile cetății.

VI. De aceea, cu aprobarea voastră, după câte am înțeles, pot vorbi, după obiceiul meu, despre toate treburile importante. În primul rînd, socot că trebuie să-i întărim în autoritatea lor pe comandanții care s-au distins în luptă, vitejilor ostași să le confirmăm speranța în premii, iar în ceea ce-l privește pe Antonius, să se arate nu numai prin vorbe, ci și prin fapte că a încetat a mai fi consul din clipa în care s-a dovedit dușman al poporului. Dacă el ar mai fi considerat consul, atunci legiunile care l-au părăsit ar trebui biciuite, Octavius ar fi un criminal, iar Brutus un nelegiuit, deoarece au pregătit, din inițiativă privată trupe împotriva consulului. Dar cum am putea să nu acordăm ostașilor onoruri pentru meritele lor divine, nemuritoare, cum am putea să nu aducem mulțumiri comandanților? Căci cine este cel care să nu socotească dușman pe un om urmărit cu armele, ai cărui urmăritori sînt considerați drept salvatori ai republicii? Și cît de batjocoritor, cît de barbar, cît de grosolan se arată Antonius în edictele sale! Chiar de la început a îngrămadit tot felul de bîrfeli pe socoteala lui Octavius, bîrfeli luate din vocabularul nerușinării și destrăbălărilor sale. Dar cine este mai cast și mai modest decît tînărul Octavius? Încă din vechime, ce exemplu mai vestit găsim la întreaga tinerime? Și cine este mai murdar decît cel care-l bîrfește? Obiectează fiului adoptiv al lui Caesar obîrșia umilă, dar tatăl său ade-vărat ar fi ajuns consul dacă n-ar fi murit prematur¹. Mai-că-sa era ariciniană², dar după vorbă ai socoti-o din Trallia³ ori din Ephes⁴. Vedeți, dar, cît de disprețuiți sîntem noi, cei născuți în municipii, adică aproape toți cîți sîntem de față! Cîți dintre noi nu sînt din afara Romei? Dar există oare vreun oraș pe care să nu-l disprețuiască Antonius, care se uită așa

¹ Cneius Octavius, tatăl natural al lui Octavius.

² Mama lui Antonius, Iulia, era tot din Aricinum, ca și tribunii Voconius și Antinius.

³, ⁴ Trallia, oraș în Lydia, iar Ephes, pe coasta ioniană a Asiei minore.

de urît la Aricinum, oraş aliat odinioară Romei, cu faimă, veche, vecin cu noi, vestit prin calităţile cetăţenilor săi? De aici ne-au venit legile lui Voconius, ale lui Antinius, de aici scaunele curule, cunoscute atît de strămoşi cît şi de noi, de aici foarte mulţi şi foarte vestiţi cavaleri romani. Dacă nu admiţi o soţie din Aricinum, atunci cum admiţi una din Tusculum¹? Tatăl acestei preacaste şi de treabă femei este Marcus Attius Balbus, fost pretor, om onest, fruntaş între fruntaşi, pe cînd tatăl soţiei sale, femeie cinstită, ce-i drept, dar mai cu seamă bogată, a fost Bambalion, un om oarecare, urît din pricina bîlbîielii sale, de unde şi-a căpătat şi porecla de Bîlbîitul. Vestitul său strămoş, Tuditanus, obişnuia ca, de pe scenă, în mantie şi coturni, să arunce bani poporului. Ar fi fost mai bine să nu fi lăsat moştenire alor săi această dispreţuire a banului! Ai o glorioasă nobleţe a neamului. Dar cum se face că-ţi pare umil cel născut din Iulia, cîtă vreme tu te făleşti cu neamul mamei tale, tot din Aricinum? Nu este oare nebunie să vorbeşti despre obscuritatea neamului soţilor altora cînd tatăl tău a avut-o de soţie pe Numitoria, din Fregelae, fiica unui trădător care, la rîndu-i, a avut copii cu fata unui libert? Au fost însă bărbaţi de seamă ca: Lucius Philippus, care ţine soţie² din Aricinum, sau Caius Marcellus, care ţine pe fiica unei femei din Aricinum şi ştiu sigur că aceştia n-au avut a se plînge de demnitatea soţilor lor.

VII. În acelaşi edict, acelaşi Antonius jigneşte pe Quintus Cicero, fiul fratelui meu, fără să-şi dea seama, sminti-tul, că această jignire este de fapt o recomandare. Căci ce putea să-şi dorească mai mult acest tînăr, decît să fie cunoscut de toţi ca aliat al planurilor lui Octavius şi duşman al nebuniei lui Antonius? Gladiatorul a îndrăznit chiar să scrie că tînărul Cicero³ a plănuit să-şi ucidă tatăl şi unchiul. Ce ne-maipomenită neruşinare, ce obrăznicie să cutezi a scrie acestea despre un tînăr, pe care eu şi fratele meu îl îmbrăţişăm, îl iubim şi-l ţinem mereu sub ochii şi urechile noastre, atît din pricina moravurilor sale preaplăcute şi dintre cele mai bune.

¹ Una din soţiile lui Antonius, dintr-o căsătorie anterioară, Fadia, er originară din Tusculum.

² Octavia, sora lui Octavius şi mama lui Marcellus.

³ E vorba de Quintus Cicero, nepotul de frate al oratorului, care se oferi să fie ucis în locul tatălui său.

cît și din pricina caracterului său ales ! În aceleași edicte însă pe mine nu știe dacă trebuie să mă jignească ori să mă laude. Cînd îi amenință pe cetățenii de treabă cu același chin cu care eu am pedepsit pe cei mai răi criminali¹, atunci pare că mă laudă, vrînd parcă să mă imite, dar cînd reînvie amintirea celei mai frumoase fapte, atunci socoate că stîrnește împotriva-mi ura celor asemenea sieși.

VIII. Dar ce credeți că a făcut ? După ce a propus atîtea edicte, a decretat apoi adunarea Senatului în planul lui, cu opt zile înaintea calendelor lui decembrie, zi în care el nu a fost de față. Și în ce chip a decretat această adunare ? Acestea sînt, cred cuvintele de la sfîrșitul edictului : „Cine nu va veni, va fi de toți considerat autor al pieirii mele și al planurilor mele primejdioase“. Care-s acele planuri primejdioase ? Se gîndește oare la cele care privesc redobîndirea libertății poporului ? Mărturisesc că eu am fost și sînt autorul planurilor lui Octavius și sfătuitoarea lui. Nu pentru că el ar avea nevoie de sfatul cuiva ; mă mîndresc doar că i-am dat imbold, ca să zic așa, în alegerea sa. Dar care om de treabă, în mîna căruia ar sta salvarea statului, viața tuturor celor buni, libertatea și demnitatea poporului roman, n-ar vrea să fie urzitorul nimicirii tale ? De ce a lipsit tocmai el, care ne-a convocat printr-un edict atît de aspru ? Credeți că a fost reținut de vreo împrejurare tristă sau gravă ? Nu, ci de vin și chefuri, dacă pot fi numite chefuri orgiile sale destrăbălate ; din această pricină n-a ținut seamă de data adunării, amînînd-o pentru a patra zi înaintea calendelor lunii decembrie. A poruncit să ne strîngem pe Capitoliu, unde el a urcat ocolind cine știe pe unde, pe cărarea gallilor². În afară de cei pe care-i rugase anume, au mai venit cîtiva oameni cu vază, care uitaseră însă de demnitatea lor. Atît de amenințătoare părea ziua, ca și zvonul care se împrăștiase ; de cel care ne convocase ce să mai vorbesc, încît pentru oricare senator ar fi fost rușinos să nu se teamă. Antojius n-a îndrăznit să scoată o vorbă măcar despre Octavius, del puțin în fața celor adunați, deși se hotărîse să se raporteze Senatului. Un fost consul își adusese chiar părerea în scris. Ce însemna însă lipsa lui de îndrăzneală de a raporta

¹ Complicii lui Catilina.

² Aluzie la gallii care invadaseră Capitoliul, pe ascuns, noaptea, furișindu-se printr-o subterană pe care o săpaseră în acest scop.

despre acela care conducea armata împotriva consulului, decât că el însuși se considera dușman? Unul dintre ei doi trebuia să fie dușman, altfel nu se putea trage nici o concluzie din vrăjmășia comandanților. Dacă însă Octavius era dușmanul, atunci de ce consulul nu raporta Senatului despre aceasta? Ce se poate spune despre cel care n-a fost pedepsit de Senat, decât că, tăcînd, a recunoscut el singur că-i dușman? În edicte îl numea Spartacus, iar în Senat nu l-a numărat nici măcar printre cetățenii necinstiți.

IX. Pînă și cu faptele cele mai triste stîrnea rîsul! Mi-aduc aminte de niște neînsemnate hotărîri dintr-un edict al său, pe care se pare că el le considera pline de duh, dar eu n-am aflat pînă acum pe nimeni care să înțeleagă ce a vrut să spună. „Nu mai este socotită batjocură, dacă a săvîrșit-o un om vrednic.“ Mai întîi, ce vrea să zică „vrednic“? Căci mulți sînt vrednici la rele, așa cum e și dînsul. Oare săvîrșește o batjocură un om cu demnitate? Poate să existe atunci o batjocură mai mare? Ce înseamnă apoi: a săvîrși o batjocură? Cine se exprimă astfel? Edictul se încheie cu cuvintele: „Nu e socotită teamă dacă o denunță un dușman“. Adică cum? Teamă pornește de la un prieten? Și asemenea incoerențe sînt multe. Nu era oare mai bine să fi fost mut, decât să vorbească ce nu înțelege nimeni? Acum îmi explic pentru ce profesorul lui din orator s-a făcut plugar, ca să stăpînească în ogorul leontin mai mult de două mii de iugăre din domeniul public al poporului și, cu o plată de la stat pe deasupra, să tîmpească și mai mult pe un tîmpit. Poate că aceste lucruri vi se par neînsemnate; mă întreb însă cum poate să se arate așa de blînd în fața Senatului, cînd în edicte este atît de sălbatic? Ce urmărea oare cînd se fălea c-o să-l ucidă pe tribunul poporului Lucius Cassius¹, cetățean destoinic și om dintr-o bucată, dacă acesta ar cuteza să vină în ședința Senatului, sau cînd izgonea din Senat cu forța și amenințări cu moartea pe Carfulenus², bărbat cu admirabile sentimente republicane? Pe Tiberius Canutius nu l-a oprit nu numai de la intrarea în templu, dar chiar de la intrarea în Capitoliu, numai și numai pentru că fusese hărțuit de acest Canu-

¹ Lucius Cassius, fratele lui Caius Cassius, unul dintre ucigașii lui Caius Iulius Caesar, în 44 î.e.n.

² Decimus Carfulenus, locotenent al consulului Pansa în lupta de la Mutina (cf. și *Scrisori către Atticus*, I, 12).

tius în discursuri frumoase și îndreptățite ? Se temea oare ca hotărârile lui să nu întâmpine opoziție din partea acestuia ? Căci eu nu cred că se putea teme de opoziție cu ocazia serbărilor de mulțumire pentru Marcus Lepidus¹, bărbat de o aleasă distincție. De unde pericolul de a se opune cineva la onorurile cuvenite cuiva, la a cărui glorie extraordinară ne gândim zi de zi ? Dar, ca să nu i se pară cuiva că a dat fără motive un edict de convocare a Senatului în ședință : avea de gând să raporteze despre treburile republicii. Aducându-i-se pe neașteptate vestea despre legiunea a IV-a și-a ieșit din minte și, grăbindu-se să fugă, a făcut numai un consult printre senatori, votându-se prin așezare la stînga și la dreapta pentru rugăciuni publice, așa cum nu mai făcuse nimeni mai înainte — nici-odată.

X. Dar plecarea lui, după aceea ! Halal plecare de ostaș ; cum se mai ferea de ochii tuturor, de lumină, de Roma, de for, o adevărată fugă mizerabilă, rușinoasă și josnică ! Au rămas celebre hotărârile senatoriale² din seara aceleiași zile, ca și tragerea la sorți — pasămite hotărîta de zei ! — a provinciilor. Ce potriveală stranie să-i cadă fiecăruia la sorți tocmai după gustul său ! Acum, tribuni ai poporului, procedați așa cum se cuvine, raportînd despre paza consulilor și a Senatului. Pentru aceasta trebuie să vă aducem mulțumiri și să vă păstrăm cea mai mare recunoștință. Cum să scăpăm de primejdia unei lăcomii atît de nesățioase, asociate cu o îndrăzneală fără margini ? Ce judecată mai aspră așteaptă acest nemernic și decăzut, decît pe aceea a prietenilor săi ? Prietenul său intim Lucius Lentulus, de care mă leagă și pe mine prietenia, ca și Publius Naso, bărbat foarte cumpătat, lipsit de orice poftă de mărire, socot că tragerea la sorți a provinciilor făcută de Antonius este nulă. La fel a considerat și Lucius Philippus, vrednic urmaș al tatălui, unchiului și strămoșilor săi ; de aceeași părere a fost și Marcus Turranius, om de cea mai mare integritate și cinste ; la fel Spurius Opius, ca și aceia care s-au temut de prietenia lui Antonius și i-au acordat mai mult decît au vrut, prietenul meu, Marcus Piso, bărbat și cetățean cu

¹ Marcus Lepidus, care va face parte din cel de-al doilea triumvirat, în anul 43 î.e.n.

² Hotărârile senatoriale (*senatus consulta*) luate înainte de răsăritul sau după apusul soarelui, nu erau considerate valabile.

vază, de o mare corectitudine, Marcus Vehilius, care au declarat că se vor supune autorității Senatului. Ca să nu mai vorbesc de Lucius Cinna, a cărui integritate neegalată de nimeni, admirată în numeroase și grele împrejurări, l-a făcut să-și adauge gloria încă unei preonorabile acțiuni, deoarece a refuzat net provincia pe care cu mult curaj și hotărîre a refuzat-o și Caius Cestius ¹. Care sînt deci ceilalți pe care-i răsfată o soartă divină ? Răspund : Lucius Antonius ² și Marcus Antonius. Ferice de dînșii ! Nu mai au ce-și dori. Caius Antonius ³ stăpînește Macedonia. Ferice și de el, căci mereu avea pe buze această provincie. Caius Calvisius ⁴ are Africa. Cum nu se poate mai bine ! Căci de-abia plecase din Africa, lăsînd, de parcă ar fi ghicit că se va-ntoarce, doi delegați la Utica. În fine, lui Marcus Iccius ⁵ i-a revenit Sicilia, iar lui Lucius Cassius ⁶, Spania. N-am ce zice, sorții acestor două provincii au fost mai puțin norocoși.

XI. O, tu, Caius Caesar (mă refer la cel tînăr) Octavius ⁷, ai adus salvarea republicii, la care nimeni nu se mai aștepta ! Dacă Antonius, fugind, a făcut acestea, ce ar fi făcut dacă noi am fi fost alungați de el ? S-a declarat în fața mulțimii drept păzitor al Romei, spunînd că va ține armata lîngă oraș pînă la calendele lunii mai. Cum s-ar zice, s-a făcut lupul păzitor de oi ! Păzitor al Romei să fie Antonius, sau jefuitorul și impilatorul ei ? A declarat chiar că va intra și va ieși din Roma cînd va voi. Nu tot el a spus în fața poporului adunat dinaintea templului lui Castor că numai învingătorul va rămîne în viață ?

Pentru prima dată astăzi, senatori, după lungă vreme, pășim sub scutul libertății, pe care eu, pe cît mi-a stat în puțință, nu numai că am apărut-o, dar am și păstrat-o. Cînd n-am mai putut-o face, m-am tras deoparte, îndurînd nenor-

¹ Caius Cestius, cavaler roman, prieten al lui Ligarius, pe care Cicero l-a apărut într-un proces (v. *Pro Ligario*).

², ³ Lucius și Caius Antonius, frații consulului Marcus Antonius ; în anul 44 î.e.n. ei erau pretori.

⁴ Caius Calvisius deținea Africa drept provincie proconsulară, adică administrată de un fost consul.

⁵, ⁶ Marcus Iccius și Lucius Cassius erau cetățeni cu vază, așa că nu era nevoie de o tragere la sorți pentru atribuirea provinciilor.

⁷ C. Caesar Octavius, numit mai tîrziu Octavianus, a devenit primul împărat roman sub numele de Octavianus Augustus.

rocirea și durerea acelor vremi cu demnitate, fără a mă înjosi. Dar cine și cum l-ar putea răbda pe acest dezgustător balaur? Ce alta se poate afla în persoana lui Antonius decît patimă, cruzime, obrăznicie, îndrăzneală? Căci el este plămădit din aceste viții. Încă de la naștere, într-însul n-a licărit nimic ales, nimic cumpătat, nici o sfială, nimic vrednic de respect. Și fiindcă am ajuns la ceasul de cumpănă în care ne aflăm, cînd nu se mai poate decît una din două: ori el să ispășească pedeapsa hotărîită de stat, ori noi să-i fim robi, pe zei nemuritori, senatori, a sosit vremea să ne aducem aminte de bărbăția moștenită de la strămoși și — sau să ne recăpătăm libertatea cuvenită numelui și neamului roman, sau să preferăm robiei moartea! Am suferit și suferim încă multe care nu trebuiau suferite într-o cetate liberă, unii pentru că trăgeau nădejde să-și recapete libertatea, alții pentru că voiau să trăiască cu orice preț; dar dacă am suferit cele ce nevoia ne-a silit să suferim (dintre care multe nu le-am suferit totuși), de ce să suferim acum despotismul groaznic al acestui bandit?

XII. Cîte n-ar face el la mînie, dac-ar putea! Cînd n-avea motiv să se înfurie pe nimeni, se declara dușmanul tuturor oamenilor de treabă. Cînd el ar ieși învingător, ce n-ar îndrăzni să făptuiască dacă, fără să cîștige vreo victorie, a săvîrșit, după uciderea lui Caesar, atît de mari crime: casa ticsită de lucruri alese i-a golit-o, grădinile i le-a despuiat, cărînd la el acasă toate podoabele, motiv de măcel și ceartă a căutat pînă și în funeralii¹. A schimbat spre cîștig și pradă toate hotărîrile Senatului, în afară de vreo două-trei, care au fost, ca prin minune, votate spre binele republicii, a vîndut scutirile de impozite, a acordat eliberări cetățenilor, a scos de sub puterea poporului roman provincii întregi, a rechemat pe exilați, a pus să se scrie pe tablele de aramă legi false, date în numele lui Caesar, și a publicat la vedere, în Capitoliu, decrete plătuite. A vîndut chiar în casa sa, la mezat toate aceste obiecte particulare, a pus legi aspre în spinarea poporului, a alungat din for cu gărzi înarmate poporul și pe magistrați, a încercuit Senatul cu armata, a adus ostași în templul Concordiei, în timp ce Senatul era în ședință. A pus pe fugă legiunile la Brundisium,

¹ Aluzie la discursul rostit de Antonius, în calitate-i de consul și prieten, la funeraliile lui Caesar, prin care căuta să aștze poporul împotriva lui Brutus și Cassius.

a tăiat capul centurionilor credincioși republicii, ba n-a încercat oare chiar să vină cu armată la Roma ca să ne nimească pe noi și să distrugă orașul? Acest atac a fost însă zădărnicit de chibzuința și trupele lui Octavius, de devotamentul veteranilor și de vitejia legiunilor. Deși înfrînt de destin, îndrăzneala lui n-a scăzut, smintitul nu și-a înfrînat nici avîntul, nici furia. A condus în Gallia o armată decimată, cu o singură șovăielnică legiune, își aștepta fratele, pe Lucius¹, cu care se aseamăna pînă într-atîta încît n-ar fi putut găsi altul mai pe potrivă sieși. Ajuns comandant din învățacel de gladiator, general din gladiator, a făcut prăpăd oriunde și-a pus piciorul! A deșertat pivnițele, a măcelărit turme întregi de vite mari și mici, a distrus orice a întîlnit în cale; ostașii săi se țineau numai de chefuri. El însuși, ca să nu se lase mai prejos decît fratele său, se îneca în vin; ogoarele erau pustiite, gospodăriile jefuite, mame, fecioare, copii erau răpiți și predați ostașilor. Oriunde și-a purtat armata, Antonius a săvîrșit aceleași nelegiuiri.

XIII. Veți deschide oare porțile acestor „frați“ semănători de groază, îi veți primi vreodată în Roma? Nu veți folosi oare binefacerea zeilor nemuritori, acum, în clipa cea mai prielnică — acum, cînd comandantii sînt pregătiți, cînd sufletele ostașilor sînt pline de avînt, cînd poporul nu așteaptă decît un semn, cînd întreaga Italie e gata să se ridice pentru a-și recîștiga libertatea? Dacă pierdem această clipă, nu se va mai ivi alta. Cînd Antonius va sosi în Gallia, îl vom strînge, ca într-un clește, din față, din spate și din coaste. Și nu numai cu armele trebuie încolțit ci și cu decretul noastre. Hotărîrea unanimă a senatorilor va insufla mai multă forță, mai mult entuziasm poporului. Nu vedeți forul ticsit de mulțimea care s-a ridicat cu mic, cu mare în speranța redobîndirii libertății? Această mulțime, văzîndu-ne adunați iarăși după atîta vreme, nădăjduiește că sîntem liberi. Așteptînd această zi, am evitat armele criminale ale lui Antonius, care n-a priceput, atunci cînd mă ataca în lipsă, că îmi cruțam puterile, rezervîndu-mi-le pentru momentul acesta. Dacă i-aș fi răspuns atunci, cînd căuta să înceapă măcelul cu mine, acum n-aș mai putea să

¹ Cel mai mic dintre frați. Fusese tribun al plebei în același an în care Marcus Antonius fusese consul, iar Caius pretor.

slujesc republica. Acum, cînd mi s-a ivit ocazia, senatori, nu voi înceta nici măcar pentru o clipă, fie noapte, fie zi, să mă gîndesc la libertatea poporului și la restabilirea autorității voastre (pentru atingerea acestui scop trebuie să fac tot ce-mi stă în putință). Da, senatori, aceasta mi-e datoria pe care vreau s-o îndeplinesc neapărat. Căci n-am făcut niciodată altceva atunci cînd mi s-a îngăduit, iar cînd nu mi s-a îngăduit, am amînat doar îndeplinirea scopului. Acum nu numai că mi se îngăduie aceasta, dar chiar mi se cere imperios, dacă nu vrem să ajungem robi ; brațele noastre înarmate, inimile noastre hotărâsc să nu fim robi. Zeii nemuritori au dat drept pavăză Romei pe Octavius, iar Galliei pe Brutus. Dacă Antonius ar fi fost în stare să înăbușe Roma și să stăpînească Gallia, în scurt timp toți cei buni ar fi trebuit să piară, iar restul să robească.

XIV. Pe zeii nemuritori, o, senatori, vă conjur să stăpîniți clipa de față ; folosiți-vă de prilejul ce vi se oferă, nu uitați că sînteți reprezentanții celui mai mare consiliu din lume ! Arătați poporului roman cum știți voi, prin consiliul vostru, să vă faceți datoria față de republică, căci și Antonius mărturiseste, la rîndu-i, că nu renunță la planurile-i semețe. Eu nu vă mai dau nici un sfat. Căci nici unul dintre noi nu este atît de nesăbuit încît să nu-și dea seama că, dacă vom închide ochii acum, va trebui să îndurăm apoi o tiranie pe cît de crudă și semeață, pe atît de umilitoare. Obrăznicia lui Antonius o cunoașteți, pe prietenii lui, casa lui, de asemeni. Căci casa lui adăpostește numai oameni desfrînați, puși pe harță, josnici, necinstiți, paiate, bețivani, casa lui este însăși mizeria supremă, asociată cu nerușinarea supremă. Dacă acesta este ultimul destin al republicii noastre (zeii să abată nenorocirea care atîrnă deasupra capului ei !), atunci mai bine să cădem cu demnitate decît să slujim în umilință. Să fim și noi, capii lumii, asemenea gladiatorilor care cad cu cinste în arenă. Nimic nu este mai detestabil ca dezonoarea, nimic mai odios decît servitutea. Ne-am născut pentru onoare și libertate ; ori să le păstrăm, ori să murim cu demnitate. Am tănuit prea multă vreme ceea ce simțeam ; acum totul e dat în vileag ; toți, fie de o parte, fie de cealaltă, își arată fățiș ce simt și ce țintesc. Dacă, judecînd după dragostea datorată patriei, există prea mulți cetățeni nelegiuți, iar, după mulțimea celor cu gînduri bune, prea puțini — pentru înăbușirea acestora, zeii nemuritori au dat republicii un

destin glorios și o putere de necrezut. Scutului pe care îl avem în Octavius i se adaugă consulii de acum, care au cîntărit cu chib-zuință și în perfectă înțelegere, luni de-a rîndul, toate șansele de a redobîndi libertatea poporului. Urmînd hotărîrile acestor conducători, ajutați de zei și de veghea noastră neînteruptă — căci trebuie să fim mereu cu ochii în patru — precum și cu sprijinul întregului popor roman, vom fi în scurtă vreme liberi. Amintirea robiei de care am scăpat ne va face cu siguranță libertatea mai scumpă.

XV. Din aceste pricini și pentru că tribunii plebei au hotărît ca Senatul să-și țină ședința în toată siguranța, la calendele lui ianuarie, ca să ne putem spune liber părerea despre stat, sînt încredințat că cei doi consuli, C. Pansa și A. Hirțius, o să-și dea și ei toată osteneala ca Senatul să-și poată ține netulburat ședința la această dată. Edictul propus îi aparține lui D. Brutus, pe care Senatul îl consideră general și consul desemnat, meritînd întreaga recunoștință a patriei, deoarece apără autoritatea Senatului, libertatea și puterea poporului. El a ocupat, în numele statului roman, provincia Gallia de dincoace de Alpi, ai cărei viteji cetățeni sînt prieteni republicii noastre, iar trupele comandate de el au rămas supuse autorității Senatului. Aceste trupe, ca și orașele și coloniile Galliei, n-au făcut nimic care să nu fie în interesul republicii romane. Senatul socoate că, în virtutea legii Iulia¹, aceste provincii trebuie să rămîină sub conducerea generalilor și consulilor desemnați D. Brutus și L. Plancus, așa cum trebuie să rămîină și celelalte provincii cîrmuite de romani, pînă cînd li se vor fixa, printr-o hotărîre a Senatului, succesorii. Ei trebuie să-și dea osteneala ca aceste armate și provincii să rămîină în puterea poporului roman, pentru apărarea republicii. Iar pentru că republica și poporul roman au fost și sînt apărați și în clipa de față datorită strădaniei, curajului și iscusinței lui Octavius, sprijinit de veteranii care au rămas supuși autorității statului; de asemenea, pentru că legiunea Martia s-a oprit la Alba, oraș întărit, rămas credincios republicii, punîndu-se la dispoziția

¹ Legea Iulia, promulgată de Caesar cu un an înainte, prin care se hotărâu provinciile atribuite lui Decimus Brutus, Lucius Plancus, Caius Cassius.

Senatului pentru a apăra libertatea poporului ; acesteia, adăugându-i-se, cu aceeași chibzuință și bravură, legiunea a IV-a aflată sub comanda chestorului Lucius Egnatuleius, Senatul va avea grijă deosebită ca să le aducă onoruri și mulțumiri pentru meritele lor mari. Senatul trebuie să hotărască dacă este îndreptățit ca, atunci când consulii desemnați Caius Pansa și Aulus Hirtius vor intra în funcțiune¹, să raporteze chiar din primul moment Senatului despre aceste acte de credință față de republică.

¹ La 1 ianuarie 43 î.e.n

Filipica a IV-a

În după-amiaza aceleiași zile, 20 decembrie anul 44 î.e.n., în care rostise în fața senatorilor cea de-a treia cuvîntare, Cicero pronunță în fața poporului, adunat în for, cea de-a patra Filipică.

Marele orator informează poporul asupra celor discutate în senat în dimineața aceleiași zile, fiind mereu întrerupt de ovațiile mulțimii, care-l aclama cu titlul de pater patriae. Cuvîntarea a patra nu este, prin urmare, decît o prescurtare a celei precedente. Cicero laudă în fața poporului, în fraze avîntate, pe tînărul Octavius, pe consulul desemnat Decimus Brutus, legiunile a IV-a și Martia, adresează apoi poporului, așa cum procedase și față de senatori, îndemnuri stăruitoare de a-l considera pe Marcus Antonius dușmanul neîmpăcat al republicii.

El își încheie cuvîntarea cu felicitări adresate poporului, pentru înflăcărea cu care a îmbrățișat cauza dreaptă a republicii.

Discursul cuprinde o serie de repetiții care nu-i micșorează întru nimic valoarea estetică ci, dimpotrivă, sînt absolut necesare, deoarece nu se putea vorbi altfel în fața unei adunări atît de numeroase cum erau adunările populare din for, numit pe drept cuvînt de cei vechi „gălăgiosul for“ (verbosum forum — cf. Ovidiu, Tristia, III,12).

D. C.

I. Mulțimea colosală, cetățeni, marea voastră adunare de astăzi, atîta cît nu-mi amintesc să fi văzut vreodată, precum și însuflețirea voastră, îmi dau cea mai mare speranță pentru redobîndirea și păstrarea libertății republicii noastre. Curaj am avut eu totdeauna, moment prielnic însă n-am avut, dar atunci cînd s-a ivit prima licărire, am fost cel dintîi gata pentru apărarea libertății voastre. Dacă m-aș fi străduit de mai înainte s-o fac, n-aș mai putea-o face acum. Vă veți da îndată seama, cetățeni, că acțiunea de astăzi nu este lipsită de însemnătate. Chiar azi s-au pus bazele acțiunilor noastre viitoare, căci, deși Antonius n-a fost încă numit dușman de către Senat, fapta săvîrșită de el a fost judecată ca atare. În clipa de față eu sînt cu mult mai entuziasmat, întrucît voi, chiar acum, prin consimțămîntul și aclamațiile voastre, l-ați numit dușman. Și, cu siguranță, cetățeni, altfel nici nu se poate, căci ori Octavius și Brutus, care au strîns armată împotriva consulului¹, sînt niște nelegiuiți, ori consulul este dușman, deci pe drept au fost ridicate armele împotriva lui. Dar cu toate că această îndoială nu există, totuși de-ar fi existat, senatorii ar fi spulberat-o prin hotărîrile ședinței de astăzi. Într-adevăr, Octavius care, prin străduința, priceperea și averea sa, a pus și pune în siguranță republica și libertatea voastră, a fost răsplătit de Senat cu cele mai mari laude. Iar pe voi, cetățeni romani, pe voi vă laud eu, pentru că îl urmați de bunăvoie pe acest tînar, pe acest copil mai bine zis (căci, într-adevăr, ca vîrstă este un copil, dar faptele-i sînt nemuritoare²). De multe îmi aduc aminte, multe am auzit, multe am citit, cetățeni, din istoria tuturor veacurilor, dar n-am aflat nicăieri ceva asemănător. Cînd am fost copleșiți de robie, cînd pacostea creștea din zi în zi, cînd nu aveam nici o pavază, cînd ne temeam de întoarcerea nefastă a lui Antonius de la Brundisium, atunci Octavius a conceput acest plan la care nu se gîndea nimeni, ca să-și alcătuiască, chiar fără știrea voastră,

¹ În anul 44 î.e.n. Marcus Antonius era consul în funcție.

² Octavius nu avea decît 19 ani cînd a avut loc bătălia de la Mutina.

dintre ostașii tatălui său¹, o armată invincibilă cu care să abată furia lui Antonius de la planurile-i criminale de a nimici republica.

II. Nu-i nimeni care să nu priceapă că întoarcerea lui Antonius ar fi însemnat nimicirea noastră, dacă Octavius n-ar fi pregătit armata. Antonius se întorcea așa de mîniat pe voi, așa de mînjit de sîngele cetățenilor pe care-i omorîse la Suessa ori la Brundisium, încît nu se gîndea la nimic altceva decît la nimicirea poporului. Care ar fi fost pavăza salvării și libertății voastre, dacă Octavius n-ar fi avut la îndemîină armata preaputernicilor ostași ai tatălui său? Pentru meritele lui, divine și nemuritoare, Senatul a decretat în ședința de astăzi, la propunerea mea, laude și onoruri divine și nemuritoare, deoarece divine și nemuritoare recompense îi datorăm. Urmînd părerea mea, senatorii au hotărît, nu mai departe decît azi dimineață, să li se facă un raport în acest sens, la cea mai apropiată ședință. Cine nu întrevede din acest decret că Antonius a fost considerat dușman? Cum am putea să-l numim altfel pe acela împotriva căruia se strîng armate, dacă pe cei care le strîng Senatul îi socoate vrednici de onoruri ieșite din comun? Oare legiunea Martia, care printr-o inspirație divină și-a luat numele de la zeul Marte, de la care știm că își trage originea și poporul nostru, nu l-a considerat pe Antonius dușman prin decretul său, pe care le-a dat înaintea Senatului? Căci dacă el nu-i dușman, atunci, de bună seamă, trebuie să-i socotim dușmani pe cei care și-au părăsit consulul. Foarte bine, și la vreme potrivită ați aprobat preafrumoasa faptă a ostașilor din legiunea Martia, care s-au predat autorității Senatului, pentru libertatea voastră, cetățeni, și a republicii, părăsind pe dușmanul jefuitor și ucigaș. Luați în considerare că ei au făcut acest pas cu multă vitejie, cu mult curaj, dar mai cu seamă cu multă înțelepciune; s-au oprit întîi în Alba, oraș întărit, potrivit pentru tactica militară, apropiat de Roma, locuit de oameni viteji, credincioși și buni cetățeni. Sub comanda lui L. Egnatuleius, pe care Senatul l-a slăvit în ședința de azi-dimineață, legiunea a IV-a, imitînd bravura legiunii Martia, s-a alăturat trupelor lui Octavius.

¹ Caesar, al cărui fiu adoptiv era Octavius.

III. Ce judecată mai aspră aștepți, Marcus Antonius ? Octavius, care a ridicat o armată împotriva ta, este slăvit pînă la ceruri ; legiunile care te-au părăsit sînt iarăși laudate cu vorbe alese ; chemate de tine, ele ar fi încă ale tale, dacă tu ai fi preferat să fii consul, și nu dușman ; Senatul de asemenea aprobă felul de a judeca al acestor puternice, adevărate legiuni ; poporul în unanimitate aprobă, afară dacă nu cumva voi, cetățenilor, îl considerați pe Antonius consul, și nu dușman. Eram dinainte înclinat a crede că și voi, cetățeni, îl considerați așa cum arătați prin glasul vostru de-acum. Vă închipuiți oare că municipiile, coloniile, prefecturile¹ îl consideră altfel ? Toți muritorii, într-un singur gînd, consimt că armele trebuie ridicate împotriva acestui flagel, pentru ca republica să fie salvată. Hotărîrea lui Decimus Brutus, oare, pe care ați putut-o afla în edictul² de astăzi, cetățeni, vi se pare că în cuprinsul ei nu merită să fie luată în seamă ? Pe bună dreptate răspundeți — nu. Prin favoarea zeilor nemuritori, a fost dăruit republicii noastre neamul și numele Bruților pentru a întemeia libertatea³, iar acum pentru a o redobîndi. Dar ce crede Brutus despre Marcus Antonius ? L-a alungat din provincie, i s-a opus cu armata, a îndemnat la război împotriva lui întreaga Gallie, ațîțată prin propria-i chibzuință la luptă. Dacă Antonius este consul, atunci Brutus este dușman ; dacă însă Brutus este apărătorul republicii, atunci Antonius este dușmanul ei. Putem oare să mai avem rezerve asupra vreunuia ?

IV. Și după cum într-un singur cuget și într-un singur glas, voi declarați că nu aveți nici o îndoială asupra nici unuia din ei, tot așa, adineauri, Senatul a decretat că Decimus Brutus merită cu prisosință recunoștința patriei, deoarece apără autoritatea Senatului, libertatea și puterea poporului. De cine le apără ? De un dușman, fără îndoială, căci ce altă apărare trebuie laudată ? Apoi Senatul laudă provincia Gallia, care este pe drept măgulită cu vorbe alese, pentru

¹ Cetăți în care dreptatea era împărțită de magistrați trimiși de la Roma, numiți *prefecți*.

² În edictul său, Brutus arăta că va păstra cu orice preț Gallia în puterea Senatului și a poporului roman.

³ Lucius Brutus (cf. Tacitus, *Anale*, I, 1 — *Libertatem et consulatum Lucius Brutus instituit*) instituisese libertatea prin forma de guvernămînt republicană, condusă de cîte doi consuli. Și de data aceasta, cinstea de a redobîndi libertatea revenea tot unui Brutus, lui Decimus.

că opune rezistență lui Marcus Antonius. Dacă Gallia l-ar socoti consul și nu l-ar primi, s-ar face vinovată de o crimă nemaiauzită, căci oricare provincie trebuie să se supună autorității și puterii consulare. Decimus Brutus, comandant și consul desemnat, cetățean născut anume pentru republică, îi refuză acest titlu, i-l refuză și Gallia, i-l refuză întreaga Italie, i-l refuză Senatul, i-l refuzați voi. Cine deci, în afară de hoți, îl mai consideră consul? Dar nici ei singuri nu mai cred cele ce spun și oricât de nelegiuți ar fi, așa cum și sînt, nu se pot separa de părerea tuturor muritorilor.

Nădejdea în jaf și pradă întunecă însă mințile aceloră pe care nici darurile, nici confiscarea ogoarelor, nici prăzile de război nu i-au putut sătura; căci ei jinduiesc să prade Roma și avutul cetățenilor, întrucît, socot ei, de nimic nu vor duce lipsă, atîta timp cît va mai exista cîte ceva de jefuit. Marcus Antonius le-a promis chiar să le împartă cetatea Roma (o, zei nemuritori, spre voi înalț rugăciune fierbinte: feriți-ne de împlinirea acestei făgăduieli blestemate). Căci așa va fi, cetățeni, precum voi înșivă cereți în rugăciunea voastră, ca pedeapsa pentru această nebunie să cadă asupra capului său și asupra familiei sale! Vă încredințez că așa se va întîmpla. În clipa de față cred că nu numai oamenii, dar chiar și zeii cei nemuritori au hotărît că republica trebuie salvată. Fie că, prin minuni și prevestiri, zeii nemuritori ne vădesc viitorul, pronunțările sînt deci clare, arătîndu-ne că pedeapsa se apropie de el, iar de noi libertatea, fie că un consimțămînt atît de cuprinzător, din partea tuturor, nu a putut fi realizat fără imboldul zeilor, mai există oare vreun motiv măcar ca să punem în cumpănă voința celor de sus?

V. A mai rămas acum, cetățeni, să rămîneți neclintiți în hotărîrea pe care ați luat-o. Eu voi proceda întocmai ca bunii generali cînd își rînduiesc trupa în linie de bătaie: deși văd că ostașii le sînt pregătiți pentru luptă, ei îi mai îmbărbătează încă; așa și eu vă voi îndemna, cu toate că sînteți atît de înflăcărați cu toții pentru redobîndirea libertății. Cetățeni, pentru voi nu există condiții de pace cu dușmanul cu care vă aflați în luptă, căci acum el nu mai dorește, ca mai înainte, numai înrobirea voastră, ci, turbat de furie, vrea și sîngele vostru. Nici o distracție nu i se pare mai plăcută decît vîrsarea de sînge, măcelul și uciderea cetățenilor; și aceasta,

chiar în fața ochilor săi. Voi, cetățeni, nu aveți a face numai cu un nelegiuit, cu un criminal, ci cu un balaur uriaș și groaznic, care, căzînd în mîna voastră¹ trebuie să fie distrus. Căci dacă va putea scoate din nou capul, cruzimea lui nu se va da în lături de la nici un supliciu. Acum însă el este constrîns, apăsător și înăbușit de trupele de care dispunem, iar apoi va fi încolțit de cele pe care le vor recruta noii consuli în cîteva zile. Aceasta este situația, cetățeni, pe care acum o cunoașteți. În nici o altă împrejurare consimțămîntul vostru n-a fost atît de unanim ca acum, niciodată nu v-ați alăturat mai strîns Senatului. Lucrul nu e de loc de mirare, căci nu e vorba de chipul în care vom trăi, ci dacă vom mai trăi sau vom pieri sub stigmatul defăimării. Natura a fixat fiecăruia dintre noi o moarte, dar virtutea respinge o moarte crudă și dezonorantă. Și virtutea doar este o însușire proprie seminției și neamului roman. Păstrați-o, rogu-vă, așa cum v-au lăsat-o moștenire strămoșii voștri. Căci, pe cînd toate celelalte însușiri sînt amăgitoare, nesigure, trecătoare și nestatornice, virtutea singură are rădăcini adînci și nu există forță care s-o poată clinti din loc. Datorită ei, străbunii voștri au supus mai întîi întreaga Italie, au năruit apoi Cartagina, au nimicit Numanția, supunînd pe cei mai vajnici regi² și seminții dintre cele mai războinice³.

VI. Străbunii voștri însă, cetățeni, au avut a se hărțui cu un dușman care avea un stat, un senat, un tezaur, o hotărîre consimțită de toți cetățenii, o decizie de pace sau un tratat, după cum cereau împrejurările; pe cînd dușmanul vostru de astăzi atacă chiar statul, el neavînd nici un stat; fierbe de nerăbdare să atace Senatul, acest consiliu al întregii lumi, se bucură să-l distrugă, deoarece el disprețuiește orice sfat public; a golit tezaurul țării, căci el personal nu are nici o lețcaie. Și cum ar putea să aibă consimțămîntul cetățenilor, cînd el nu are nici măcar o cetate? Ce sfat de pace se poate ține cu el, cînd este stăpînit de o cruzime neînchipuită și n-are respect pentru nimic și nimeni? Prin urmare, cetățeni, po-

¹ Antonius era încolțit din toate părțile: de Octavius, de Senat, de Decimus Brutus și de întregul popor.

² Se referă la regii Antiochus al Siriei și Mitridates al Pontului, regi cu care romanii au purtat grele războaie.

³ E vorba de semințiile din Spania și Gallia.

porul roman, învingătorul tuturor neamurilor, este astăzi în-
cleștat în luptă cu un criminal, cu un tâlhar, cu un Spartacus.
Și întrucît se fălește mereu că se aseamănă cu Catilina, în
crime îl egalează, în hărnicie însă nu. Catilina neavînd ar-
mată, și-a format una ca din pămînt, pe cînd Antonius a pier-
dut-o și pe cea pe care o avea. Așa cum l-ați înfrînt însă pe
Catilina datorită priceperii mele, autorității Senatului, străda-
niei și bravurii voastre, tot așa veți afla că banditismul nele-
giuit al lui Antonius a fost, în scurt timp, înfrînt datorită
înțelegerii voastre cu Senatul, înțelegere atît de desăvîrșită
cum n-a mai fost vreodată, precum și datorită vitejiei arma-
telor și comandanților voștri. Eu mă voi strădui cît voi pu-
tea să duc pînă la capăt grija, strădania, privegherea, auto-
ritatea și planul meu, în așa fel încît să nu pierd o clipă din
vedere nimic din ceea ce voi socoti că privește libertatea
voastră ; față de mărețele favoruri¹ pe care mi le-ați acor-
dat, nici nu pot acționa altfel decît cu riscul de a fi numit
criminal. Astăzi pentru prima dată, pe cînd Marcus Servilius²
dădea raportul în fața voastră, el, bărbatul cel mai viteaz și
bun prieten vouă, și, în urma raportului colegilor săi, oameni
cu multă cinste și cetățeni cu vază, la îndemnul și sub con-
ducerea mea, după lungă vreme, ne-am aprins de nădejdea
libertății.

¹ Aluzie la titlul de *pater patriae*, cu care-l cinstise poporul.

² Marcus Servilius era tribun al poporului și în această calitate deschi-
se adunarea din for, unde cuvînta Cicero.

Filipica a V-a

Hirtius și Pansa intrară în funcțiunea celei mai înalte magistraturi la calendele lui ianuarie, anul 43 î.e.n. Senatul fu convocat în ședință, ședință mult așteptată de toți, dar cu deosebire de bătrînul Cicero. Raportul, cerut în ședința din decembrie 44, nu conține nici o vorbă aspră, consulii fiind convinși că se poate negocia o împăcare cu Antonius. Se dă întâi cuvîntul celui mai în vîrstă, consularului Quintus Fufius Calenus, care este de părere să se trimită delegați la Antonius, ca să-l poștească la discuții, întrucît, susține el, nu putea fi condamnat un om fără a fi ascultat. El propunea ca Antonius să fie sfătuit să renunțe de bunăvoie la Gallia și să revină sub autoritatea Senatului. Mai mulți senatori s-au alăturat acestei propuneri.

În fața Senatului, adunat în Capitoliu, Cicero combate cu vehemență propunerea lui Calenus. Marele orator arată bucuria care a cuprins toată suflarea la redobîndirea libertății. Este de părere să nu se poarte nici un fel de discuții cu Antonius atîta vreme cît el are arme în mîini. Prin decretul Senatului a fost declarat dușman al republicii, prin urmare nu mai aveau ce discuta cu el. În treacăt, nu scapă din vedere să arate apoi că propunerea vine de la un dușman al lui Brutus și prieten politic al lui Marcus Antonius.

În partea a doua a cuvîntării, Cicero cere Senatului recompense pentru apărătorii republicii, Brutus și tînărul Octavius, ca și pentru vitejii ostași din legiunile a IV-a și Martia, printre care Cicero strecoară, nemotivat, și pe Lepidus cu armatele lui. Urmează apoi laude neprecupețite la adresa tînărului Caesar Octavius.

În încheiere, Cicero cere să se ia măsuri energice și urgente împotriva lui Marcus Antonius.

D.C.

I. Niciodată nu mi s-a părut vremea mai lungă, o, senatori, ca în intervalul acesta pînă la calendele lui ianuarie, dar în ultimele zile mi-am dat seama că n-am fost singurul, căci la fel de lungă vi s-a părut și vouă. Această zi nu era așteptată de cei care duc război contra statului, de aceea, cînd se simțea mai multă nevoie de sfatul nostru, nu am fost convocați în ședință. Cuvîntarea consulilor a făcut însă inutilă plîngerea mea din zilele trecute, căci au vorbit astfel, încît aceste calendele au fost mai degrabă prea mult dorite decît prea tîrziu venite. Dar pe cît m-a entuziasmat cuvîntarea consulilor și mi-a dat speranță nu numai în salvarea și păstrarea, dar chiar și în redobîndirea vechii demnități, pe atît m-ar fi neliniștit părerea celui dintîi vorbitor¹, dacă nu m-aș fi încrezut în înțelepciunea voastră. Căci, o, senatori, această zi v-a luminat mintea, făcîndu-vă să arătați poporului roman virtutea, statornicia și seriozitatea consiliului ordinului senatorial. Amintiți-vă de ședința de acum treisprezece zile — cînd toți ați fost neclintiți în aceeași părere — cîtă laudă, cîtă glorie, cîtă mulțumire ați primit din partea poporului.

II. Chiar în ziua aceea ați luat hotărîrea, senatori, așa că acum nu mai trebuie să alegem între o pace onorabilă și un război drept. Vrea și Antonius pace ? Să lepede atunci armele, s-o ceară rugîndu-ne. Nimeni nu e mai potrivit pentru a-i asculta rugămintea decît mine, pe care m-a preferat dușman în loc de prieten, numai ca să se poată prezenta cetățenilor nelegiuiți. Nu poate fi vorba să se acorde îndurare celui care s-a ridicat cu război împotriva patriei ; nu cred să i se poată acorda o concesie, chiar dacă s-ar ruga ; dar ar fi curată nebunie, nu numai ușurință, să se trimită delegați la dînsul după ce, acum treisprezece zile, l-ați condamnat toți cu asprime. În primul rînd, i-ați lăudat pe comandanții care și-au luat asupra-le războiul împotriva lui, pornit din inițiativa lor, apoi i-ați lăudat pe ostașii veterani, care au socotit libertatea po-

¹ Quintus Fufius Calenus, socrul lui Caius Pansa consulul, adversar al lui Brutus și partizan al lui Antonius

porului mai presus de beneficiul acordat de dînsul, și asta chiar atunci cînd soldații fuseseră așezați în colonie¹ de către Marcus Antonius. Pentru ce au mai fost lăudate legiunea Martia și legiunea a IV-a? Căci dacă și-au părăsit consulul, atunci trebuie pedepsite, pe cînd dacă l-au părăsit pe dușmanul republicii, atunci trebuie pe drept lăudate. Doar ați hotărît, pe cînd încă nu aveți consuli, să se raporteze chiar din primul moment despre răsplata cuvenită ostașilor și onorurile generalilor. Cum se împacă hotărîrea de a răsplăti pe cei care au luat armele împotriva lui Antonius cu aceea de a trimite delegați la Antonius? Acum o să trebuiască să ne rușinăm că decretele legiunilor sînt mai venerabile decît ale Senatului, dacă legiunile au decretat să apere Senatul împotriva lui Antonius, iar Senatul decretează să trimitem delegați la Antonius. Înseamnă aceasta oare a menține moralul ostașilor sau a-l coborî? Cele douăsprezece zile să fi făcut oare ca, de unde nu se găsea nimeni să-l apere în afară de Cotyla², acum să aibă protectori chiar pe consulari? O, dacă și-ar da toți părerea înaintea mea (cu toate că bănuiesc ce ar avea de gînd să spună unii din cei care-și vor da părerea după mine) aș răspunde mai ușor, dacă ar fi ceva de răspuns. Căci cineva este de părere să se decreteze lui Antonius Gallia ulterioară, pe care o deține Plancus. Oare aceasta înseamnă altceva decît a dărui dușmanului toate armele pentru un război civil? În primul rînd, ar căpăta nervul războiului, un nesecat izvor de bani, de care acum duce lipsă, apoi cavalerie cîtă va voi. Cavalerie numai? Sînt sigur că va ezita să aducă cu sine neamurile barbare. Cine nu vede aceasta, nu are inimă; iar cel care hotărăște deși le vede, este un nelegiuit. Tu, Calenus, vei acorda unui om decăzut din calitatea de cetățean, unui criminal, trupe de galli și germani, bani, pedestrime și cavalerie? Nu există scuze ca acestea: „Este prietenul meu“. Să fie mai întîi prietenul patriei. „Este ruda mea.“ Poate însă să existe vreo înrudire mai apropiată decît cu patria, în care sînt cuprinși părinții noștri? „Mi-a dat bani.“ Cine are îndrăzneala să spună aceasta? Aș vrea să-l văd. Cînd vă voi dezvălui însă ceea ce se dezbate, vă va fi ușor să hotărîți, să vă dați părerea sau să o urmați pe a altuia.

¹ În colonia Cașilinum.

² Lucius Varius Cotyla, edilul, plecat în tabăra lui Antonius, se întoarce în Senat, la Roma, ca sol al lui Marcus Antonius.

III. Ne întrebăm acum : i se va da oare lui Marcus Antonius libertatea de a apăsa republica, de a măcelări pe cei buni, de a împărți Roma, de a dărui pe tâlharii săi cu ogoare, de a împila poporul redus la sclavic, ori nu i se va îngădui să comită toate acestea ? Nu știți ce trebuie să faceți. „Nu stau acestea în firea lui Antonius.“ Iată o vorbă pe care nici măcar Cotyla n-ar îndrăzni s-o rostească. Dar ce nelegiuire nu stă în firea lui dacă, atunci când spune că apără actele cuiva, e sigur că răstoarnă legile făcute de acela, legi pe care noi le-am putea lăuda cât am pofti. Caesar voia să sece mlaștinile ¹, iar Antonius a pus pe un om cumpătat, pe L. Antonius să împartă toată Italia ². Cum așa ? A primit cumva poporul această lege ? Sau auspiciile au fost favorabile ? Respectabilul augur nici nu vorbește despre cercetarea auspiciilor, făcută fără colegii săi. Acele auspicii însă n-au nevoie de interpretare ; cine nu știe că nu e îngăduit să treci la fapte, împreună cu poporul, atunci când tună ? Tribunii poporului au adus o lege împotriva actelor lui Caesar, o lege despre guvernarea provinciilor, în care ei propun șase ani unde Caesar prevedea doi ani. A primit oare poporul roman această lege ? A fost oare promulgată ? Nu cumva a fost adusă înainte de a fi scrisă ? Căci n-o putem vedea înainte de a fi făcută, când nimeni nu putea bănuși că va fi lege. Unde sînt legile Caecilia sau Didia ³, unde e promulgarea cu asentimentul tuturor, unde este pedeapsa prevăzută de proaspetele legi Iunia și Licinia ⁴ ? Oare pot fi ratificate aceste legi fără abolirea celorlalte ? Cui oare i-a fost îngăduit vreodată să se furișeze în for pe timp de furtună ? Și ce mai tunete, ce mai vijelie era ! Dacă auspiciile nu l-au putut înspăimînta pe M. Antonius, este foarte de mirare că a putut înfrunta furia năprasnică a furtunii, a ploii și a vijeliei. Dacă susține că a propus legea în calitate de augur, va putea oare să nu recunoască faptul că a propus-o nu numai în timpul dezlănțuirii tunetului lui Iupiter, dar chiar cu vădită împotrivire a glasului cresc ? În ce privește legea propusă îm-

¹ Referire la planul lui Caesar de a seca bălțile pontine.

² Legea cu privire la împărțirea ogoarelor.

³ Legile propuse de Caecilius Metellus și Titus Didius, foști consuli. Aceste legi împiedicau discutarea mai multor chestiuni în proiectele de legi.

⁴ Legi care fixau timpul și formalitățile de promulgare, de publicare a legilor Romei.

preună cu așa-zisul coleg, pe care el însuși îl numește ales ilegal, socoate oare „bunul“ augur că nu trebuie să se ia în seamă auspiciile ?

IV. Dar interpreții auspiciilor putem fi și noi, colegii lui ; căutăm oare și interpreți ai armelor ? În primul rînd, toate intrările forului erau așa de păzite, încît chiar dacă nu se opunea nimeni cu arma, nu se putea pătrunde cu nici un chip în for decît răsturnînd baricadele. Chiar gărzile erau în așa fel așezate, încît lesne îți puteai da seama că, așa cum era oprită, prin lucrări de întărire, intrarea dușmanului în oraș, tot așa erau respinși de la intrare poporul și tribunii lui. Iată dar că din aceste pricini socot că toate legile, pe care le-ar fi propus Antonius, toate au fost impuse cu sila și împotriva voinței divine exprimate de auspicii, drept pentru care poporul nici nu le consideră legi. Dacă ni se spune că Antonius a făcut legea pentru întărirea actelor lui Caesar pentru înlăturarea totală a dictaturii, pentru instalarea țărănilor pe ogoare, n-aveam nimic împotriva ca acestea să fie din nou legi, să fie iarăși propuse cu auspicii favorabile, pentru ca poporul să le respecte. Căci deși, pripit și necugetat cum este, s-a întîmplat să săvîrșească și fapte bune, totuși aceste legi proaste nu trebuie păstrate, iar îndrăzneala acestui „gladiator“ turbat trebuie respinsă cu toată autoritatea noastră. Nu trebuie să mai îngăduim cu nici un chip risipirea banului public, căci, oricît de miraculos s-ar părea ca averea atît de mare a poporului roman să poată fi nimicită într-un timp așa de scurt, totuși el a deturnat șapte milioane de sestertii, falsificînd înregistrările de donațiuni. Oare trebuie neapărat să suportăm ca acele fabuloase sume¹ să fie înghițite de casa lui Antonius ? El vindea decrete false, regate, încetățeniri, scutiri de impozite, pe care le poruncea să fie încrustate în aramă imediat după primirea banilor. Făptuia toate acestea, cum zicea el, după *Insemnările* lui Caesar, al căror autor nu era decît el însuși. Între zidurile casei sale era ascunsă spre vînzare o mare parte din averea

¹ Antonius înscrisese în registrele templului Cybelei sumele ce nu se găseau înscrise în testament, dar fuseseră dăruite de Caesar. Cu aceste sume dorea să-l mituiască pe Dolabella.

republicii ; semeia sa ¹, mai norocoasă pentru dînsa decît pentru soții ei, efectua vînzarea provinciilor și a regatelor. Sub imperiul unei legi drepte, însă fără nici o lege, erau rechemati cei exilați ; dacă aceste samavolnicii nu vor fi curmate cu autoritate de Senat, acum, cînd am început să nădăjduim la restaurarea republicii, nu ne va mai rămîne nici măcar imaginea unei cetăți libere. Grămezi de bani au fost adunate în accea casă, și nu numai din nenumăratele însemnări, notițe și falsuri venale ; Antonius declara că în tot ce făcea se conforma actelor lui Caesar, iar hotărîrile senatoriale erau duse de-a dreptul la tezaurul public, fără a mai fi trecute prin Senat. Această mîrșăvie se săvîrșea în văzul tuturor, chiar și al neamurilor străine. S-au semnat tratate de alianță, s-au acordat regate, s-au eliberat popoare și provincii, despre care stau mărturie tăblițele false atîrnate peste tot în Capitoliu, în fața cărora poporul nu putea nici să crîcnească. Prin astfel de mașinații, atîta bănet s-a strîns într-o singură casă, încît, dacă toată suma s-ar întoarce în tezaur, întreaga republică n-ar mai ducé lipsă de bani.

V. Omul acesta cast și întregu, întemeietorul unor instanțe de drept civil, a promulgat chiar și o lege a judecăților, în care ne-a înșelat pe toți. Se lăuda spunînd că a pus judecători pe ostașii stegari, pe ostașii de rînd, pe ostașii din legiunea „Ciocîrliilor“ ; pe cînd judecătorii aleși de el sînt judecători cu zarul, exilați, grecotei ² (ce mai șleahță de judecători, ce mai prestigiu de consiliu, vrednic de admirat) ! Mi-am pus în gînd să apăr un vinovat în fața acestui consiliu, în fața lui Cyda cretanul, adevărat miracol al insulei, un fanfaron plin de îngîmfare și decăzut. Să zicem însă că ceea ce am auzit despre dînsul nu e adevărat. Dar știe, cel puțin, latinește ? Se trage oare din neam de judecători, face parte din această tagmă ? Sau, ceea ce este și mai important : cunoaște oare legile și obiceiurile noastre, cunoaște oamenii ? Mai bine cunoașteți voi Creta decît Cyda Roma. Alegere și recomandare de judecători se obișnuiește a se face chiar cînd e vorba

¹ Fulvia, soția lui Antonius, fusese căsătorită mai înainte cu Clodius, demagogul, apoi cu Curio. În această vreme, cei doi nu mai erau în viață. Pe Clodius îl atacase Cicero într-un proces celebru, în cuvîntarea de apărare a lui Milo (*Pro Milone*).

² Aluzie la grecii Cyda și Lysiades.

de cetățeni de-ai noștri, dar cine-l cunoaște sau cine l-a putut cunoaște pe acest judecător de la Gortynium¹? Pe Lysiades atenianul îl cunoaștem cei mai mulți dintre noi: este tiul lui Phedru, cunoscutul filozof², și pe deasupra mai este și om de viață, așa că lesne se va putea împrieteni cu M. Curius, coleg și la împărțirea dreptății, și la petreceri. Mă întreb dacă atunci când Lysiades va fi citat în ședință ca judecător și nu se va prezenta pretextând că face parte din Areopag, și i-ar fi cu neputință să judece în același timp procese și la Roma și la Atena, mă întreb dacă cel ce va prezida dezbaterea va primi scuza judecătorului grecotei, îmbrăcat când în pallium³, când în togă. Va călca oare în picioare străvechile legiuri ale atenienilor? Halal complet de judecată, o, zei! Judecător cretan, și nemernic pe deasupra! Cu ce curaj se va apropia un împrișinat de el, căci face parte dintr-un popor aspru? Atenienii au inimă bună. După socotința mea, nici Curius nu este crud, căci pe zi ce trece își prăpădește averea. Au mai fost aleși și alți judecători, care se prea poate să se sustragă acestei alegeri; aceștia chiar au motiv să se sustragă: pot invoca exilul, părăsirea pământului natal vreme îndelungată, în care n-au fost rechemați. Tocmai asemenea oameni a găsit cu cale smintitul să aleagă judecători! Poate că le-a anunțat și numele la Tezaur⁴, ba chiar le-ar fi dat pe mână întreaga republică dacă nu s-ar fi temut că ar fi desființat astfel pînă și aparența unor forme republicane.

VI. Pînă acum am vorbit despre judecătorii cunoscuți, n-am vrut să spun nimic despre cei mai puțin cunoscuți; dar nu se poate să nu știți că în cea de a treia treaptă judecătorească au fost aleși tot felul de saltimbanci și muzicanți, în fine, toată șleahța de bețivani ai lui Antonius. Iată pentru ce o lege atît de însemnată, de deosebită, se propunea pe o vreme mizerabilă, adevărată furtună, cu ploaie, vînt și vijelie, între fulgere și tunete. Pentru că trebuia să ni se dea drept

¹ Gortynium, oraș în Creta.

² Phedru era pe atunci unul dintre cei mai cunoscuți filozofi din școala lui Epicur. Cicero l-a auzit în tinerețe, la Roma, și mai tîrziu la Atena. Deși avea aversiune pentru doctrina epicureică, Cicero îl prețuia pe Phedru în mod deosebit.

³ Pallium, manta grecească; aici, în opoziție cu toga romană.

⁴ Templul lui Saturn, unde se aflau în păstrare textele de legi gravate pe tăblițe de aramă, precum și insignele și trofeele militare.

Judecători niște oameni pe care nimeni n-ar vrea să-i vadă nici măcar trecându-le pragul casei. Mulțimea crimelor, conștiința faptelor rele, risipirea banului public, a cărui numărătoare s-a făcut în templul zeiței Ops, l-au îndemnat la înființarea celei de a treia trepte judecătorești ; când își pierduse orice nădejde de a scăpa de învinuiri în fața unor judecători cinstiți, și-a căutat alții, corupți. Asemenea oameni a îndrăznit să ne pună judecători acest mizerabil, vîrît în mocrilă pînă-n gît ! Prin această faptă republica este de două ori înjosită : o dată pentru că există judecători atît de infami, și a doua oară pentru că s-a dat în vileag cît de mulți nemernici avem la Roma. După socotința mea, aceste legi și altele asemenea lor, chiar dacă au fost promulgate sub bune auspicii, trebuie să fie numaidecît abrogate ; și am să vă explic îndată de ce socot că trebuie abrogate, ca și cînd nici n-ar fi fost propuse vreodată.

Sau poate că nu trebuie înfierate cu cele mai aspre cuvinte, în documentele Senatului nostru, pentru știința posterității, fapte pe care numai Antonius, înconjurat de oameni înarmați, le-a săvîrșit în această Romă, de la întemeierea ei încoace, fapte pe care nu le-au săvîrșit nici cei șapte regi și nici, după alungarea lor, cei care au jinduit la domnie. Îmi amintesc de Cinna, l-am văzut pe Sulla, l-am văzut și pe Caesar. După eliberarea Romei de către Lucius Brutus, aceștia trei au avut mai multă putere decît întreaga republică. Nu pot spune că n-au trebuit să pună și ei mîna pe arme, dar acest lucru nu s-a întîmplat de multe ori și, în orice caz, nu pe față. Pe cînd năpasta aceasta de om era urmat de o ceată întreagă de oameni înarmați : Cassius, Mustela, Tiro, amenințându-ne cu săbiile scoase, conduceau prin for turma celor asemenea lor ; la loc de cinste în ceată se aflau arcași barbari. Ajungînd la templul Concordiei, au umplut scările, punîndu-și scuturile în lectice, nu pentru că Antonius ar fi vrut să le ascundă vederii, ci numai pentru ca să nu se obosească prietenii săi, purtîndu-și-le singuri.

VII. Însă fapta cea mai îngrozitoare nu numai de văzut, dar chiar și de auzit, a fost aceea că a adus în capela Concordiei oameni înarmați, hoți, cuțitari, făcînd din templu închisoare. Ușile lăcașului Concordiei au fost închise în timpul ședinței, iar hoții se vînturau încoace și încolo printre scau-

nele senatorilor, pe cînd aceştia îşi spuneau părerea. Atunci a declarat că dacă cu nu voi veni în şedinţă, la calendele lui septembrie, va trimite meseriaşi să-mi dărîme casa. De bună seamă, se dezbătea o chestiune însemnată, se raporta despre rugăciuni publice. Eu am sosit chiar a doua zi, dar n-a mai venit el. Am vorbit atunci despre stat, mai puţin liber decît o fac eu de obicei, totuşi mult mai liber decît îmi permiteau ameninţările primejdiei. Acel om, aspru şi crud însă, nemaiţinînd seamă de obiceiul de a se vorbi liber în Senat, mi-a declarat duşmănie făţişă şi a poruncit să fiu prezent în Senat cu treisprezece zile înaintea calendelor lunii octombrie (deşi numai cu treizeci de zile mai înainte îi îngăduise lui Lucius Piso să vorbească liber, ba chiar îl lăudase foarte mult). În timpul acesta, vreme de 17 zile în şir, în vila de la Tibur a lui Scipio¹, Antonius spumega împotriva mea, cău-tînd să-şi alimenteze astfel setea de răzbunare, căci alt motiv nu avea. În ziua în care poruncise ca eu să mă înfăţişez în Senat, el a intrat în templul Concordiei încadrat de ostaşi şi, din gura-i lipsită de ruşine, a vărsat un discurs împotriva mea, care eram absent. În acea zi, dacă prietenii mi-ar fi îngăduit să vin la şedinţa Senatului, așa cum o doream, ar fi început măcelul cu mine (căci așa hotărîse); şi, o dată ce şi-ar fi mînjit sabia cu sînge, nimic n-ar mai fi putut pune capăt măcelului decît oboseala şi saul de omoruri. Venise şi fratele său Lucius, gladiatorul asiatic, care se bătuse cu un gladiator de rînd la Mylasis²; era însetat de sîngele meu, căci pe al său şi-l risipise în luptelè de gladiatori. El vă cîntărea banii, însemna moşiile urbane şi rurale; calicia lui, sporită de lăcomie, vă ameninţa bunurile; el împărţea ogoarele cui voia el; nici un cetăţean nu putea ajunge la dînsul, nici o rugămintă nu era luată în seamă. Fiecare cetăţean stăpînea atîta cît îi lăsase Antonius la împărţire. Deşi, dacă anulaţi legile lui, nici acestea nu pot fi ratificate, totuşi eu socot că trebuie să notăm pe fiecare cu numele ei şi să decidem că actele septemvirilor³ sînt nule.

¹ Scipio Metellus, socrul lui Pompeius Magnus.

² Mylassa, oraş în Caria.

³ Colegiul celor şapte bărbaţi însărcinaţi de Antonius cu împărţirea pămînturilor; printre ei se afla şi fratele acestuia, Lucius.

VIII. Se află oare în mijlocul nostru vreunul care să-l mai poată socoti pe M. Antonius cetățean, și nu dușmanul cel mai îndârjit și crud, după ce în fața templului lui Castor, în auzul întregului popor roman, a spus că numai învingătorul va supraviețui? Și voi, senatori, credeți că vorbele i-au fost mai amenințătoare decât faptele? Oare n-a îndrăznit tot el să spună în plină adunare, că, dacă va fi scos din funcțiune, se va înfățișa la porțile Romei cu armată, că va intra în Roma ori de câte ori va voi? Ce alta voiau să însemne aceste vorbe decât o declarație fățișă de înrobire a poporului? Ce alta a însemnat drumul spre Brundisium, graba lui, decât că avea de gând să aducă o mare armată în preajma Romei sau chiar în Roma? Ce alta însemna alegerea centurionilor, decât josnicia unui suflet decăzut?

Cînd vitezele legiuni s-au împotrivit făgăduielilor lui, el a poruncit centurionilor să se prezinte acasă la dînsul, unde a pus să fie înjunghiați toți aceia a căror credință față de republică o cunoștea. Toți au fost uciși la picioarele sale și în fața soției pe care severul comandant o adusese cu sine. Ce inimă credeți că ar fi avut față de noi, pe care ne ura, dacă față de cei pe care nu-i văzuse niciodată mai înainte a dovedit atîta cruzime? Cu cîtă lăcomie ar jindui la banii bogaților, dacă a putut vărsa cu nepăsare sîngele săracilor, numai pentru ca să poată trece asupra tovarășilor și prietenilor săi de băutură averile acestora, puține cîte erau? Și cînd Octavius, inspirat de zeii nemuritori și dînd dovadă de o voință și o bravură deosebită, a pornit, avînd întreaga mea aprobare, spre coloniile tatălui său, ca să adune ostașii veterani, cu care în cîteva zile alcătui o armată, zădărnicip, cu ajutorul ei atacurile hoților, atunci Antonius, nemaistăpînindu-și furia, a pornit de la Brundisium cu steaguri dușmane împotriva patriei. Legiunea Martia, văzînd ce strălucit comandant este Octavius, nu mai avu alt gînd decât eliberarea noastră cît mai grabnică; legiunea a IV-a făcu la fel.

IX. Aflînd această veste, Antonius și-a pierdut curajul, deși convocase în grabă Senatul și însărcinase cu consular ¹ să se rostească pentru declararea lui Octavius drept dușman. O

¹ Pe Quintus Fufius Calenus.

dată acest lucru săvârșit, fără sacrificii solemne¹, fără a promite zeilor jertfe, nu a plecat, ci a fugit îmbrăcat într-o simplă manta soldățească. Și unde credeți că și-a căutat adăpost? Tocmai în provincia celor mai puternici și viteji cetățeni, care, chiar dacă n-ar fi venit în acest chip, cu războiul călcându-i pe urme, și tot n-ar fi răbdat un îngîmfat, un țifnos plin de dispreț și semeție, veșnic nesătul, pornit pe jaf și orgii ca el. Așadar, el aducea acum și războiul în Gallia, după ce că nimeni nu i-ar fi putut îndura nemernicia chiar și fără asta. Și-a așezat tabăra în preajma Mutinei, colonia cea mai întărită și bună prietenă a poporului nostru, de unde a atacat pe comandantul D. Brutus, consul desemnat, cetățean născut parcă anume pentru republică, pe care o socotea mai presus de orice. Ce mi-era dușmanul Hanibal, ce mi-era cetățeanul Antonius? Căci ce faptă dușmănoasă a săvârșit Hanibal, pe care să n-o fi săvârșit, să n-o fi uneltit, la care să nu se fi gândit Antonius? Ce alta a fost întregul marș al Antoniiilor decît pustiiri, devastări, măceluri, jafuri? Fapte pe care Hanibal nu le-ar fi săvârșit, deoarece el se gîndea totdeauna la foloasele pe care le putea trage. Dar aceștia, care nu trăiesc decît pentru clipa de față, fără să se gîndească la ziua de mîine, nu se sinchisesc de soarta și bunurile cetățenilor sau de foloasele pe care le pot aduce.

Și tocmai la acesta, o, zei buni, să fie trimiși delegați? Oare cei care au făcut această propunere cunosc legile țării și ale războiului, pildele strămoșilor, își dau seama măcar de ceea ce înseamnă puterea populară ori demnitatea Senatului? Să trimitem delegați? Dacă îl vor lua cu binișorul, îi va respinge; de-i vor duce porunci, nu se va supune; în sfîrșit, chiar dacă vom da mandate severe delegaților, el va tăvăli în noroi pînă și numele de delegat al poporului roman, pînă astăzi respectat, ceea ce va face să scadă avîntul poporului, al municipiilor, al Italiei întregi. Aș mai putea adăuga și altele, la fel de însemnate, dar mă opresc. Mai mult ca sigur că delegația ne va aduce doar prelungirea și întîrzierea războiului. Deși, parcă aud pe unii spunînd: „Delegații să plece, iar războiul să nu înceteze a fi pregătit“, totuși, după socotința mea, pînă și auzul numelui de delegat va descuraja poporul, slăbindu-i forțele, și va întîrzia războiul.

¹ La plecarea în provincii, guvernatorii erau obligați să officieze sacrificii solemne.

X. Dar, după cum, senatori, pînă și cele mai neînsemnate întâmplări pot da naștere la mari schimbări în natură, tot așa orice chestiune publică poate duce la răsturnări, îndeosebi în timp de război, și mai cu seamă într-un război civil, cînd opiniile și zvonurile pot exercita o influență atît de mare. Nimeni nu se va întreba cu ce mandate am trimis delegații ; dar oricine se va îngrozi numai auzind că ne gîndim să trimitem o delegație. Nu trebuie să-l rugăm cu vorba bună, trebuie să-l silim cu armele să se retragă de la Mutina, să înceteze atacul împotriva lui Brutus, să părăsească Gallia. Căci doar nu trimitem delegați la Hanibal, ca să-i cerem să se retragă de la Saguntum, așa cum a făcut senatul odinioară trimițînd pe Publius Valerius Flaccus și pe Quintus Baebius Tampilus ca să-l înștiințeze pe Hanibal că, dacă nu se va supune, vor porni ei împotriva Cartaginei. Dacă Antonius nu va da ascultare delegaților noștri, încotro le poruncim să meargă ? Cum vine asta : să trimitem delegați la un concetățean de-al nostru, cerîndu-i să nu atace un general de-al nostru și nici o colonie a poporului roman ? Pentru asta trebuie să trimitem delegați ? Dar, pe zeii nemuritori, nu e același lucru dacă el atacă Roma sau vreo așezare întărită a ei, o colonie a poporului roman, întărită ca o fortăreață ? Cauza celui de al doilea război punic, pe care l-a purtat Hanibal împotriva strămoșilor noștri, a fost asedierea Saguntului. Trimiterea solilor la Hanibal a fost un lucru chibzuit, căci erau trimiși la un cartaginez, pentru aliații noștri, dușmanii lui Hanibal. Se aseamănă oare solia de atunci cu delegația de azi, trimisă la un cetățean roman ca să nu impresoare cu armată pe un general al poporului roman, să nu asedieze o armată sau o colonie romană, să nu pustiască ogoarele romanilor, pe scurt, să nu ne fie dușman ?

XI. Dar hai să zicem că va da ascultare delegației. Putem noi oare în acest caz, avem noi dreptul să-l mai socotim cetățean roman ? Prin decretul date de voi cu treisprezece zile înainte de calendele lui ianuarie l-ați scos din rîndul cetățenilor romani, ați hotărît să vi se raporteze despre cele ce vedeți că vi se raportează acum, la calendele lui ianuarie, despre onorurile și răsplățile ce trebuie acordate celor care au adus și aduc servicii republicii. La Octavius v-ați gîndit în primul rînd, căci el a abătut atacurile nelegiuite ale lui Antonius spre Gallia, și apoi la ostașii veterani, care au fost cei dintîi care l-au urmat

pe Octavius, și la demnele de admirat legiuni Martia și a IV-a, care, credincioase republicii, nu numai că și-au părăsit consulul, dar chiar l-au izgonit cu război. Acestora le-ați făgăduit onoruri și premii, ba chiar în aceeași zi, aducându-se și propunându-se edictul lui Brutus, l-ați lăudat ca venind din partea unui cetățean cu alese simțăminte față de patrie, întărind cu autoritatea Senatului războiul purtat de Octavius de bună-voia sa. Ce alta ați făcut în acea zi decât să-l declarați pe Antonius drept dușman? În virtutea acestor decrete va mai putea el să ne privească în ochi cu inima ușoară, sau voi îl veți mai putea privi pe el fără să simțiți o mare durere? Nu numai fapta lui mîrșavă, dar, după părerea mea, însăși soarta protectoare a republicii l-a exclus din stat, l-a alungat, l-a rupt de noi. Dacă va da ascultare delegaților și se va întoarce la Roma, nu vă dați seama că el va fi ca un stindard în jurul căruia se vor aduna în graba mare toți decăzuții? De asta mă tem însă cel mai puțin, căci la altele mă gîndesc eu acum. Niciodată nu va da ascultare delegaților. Cunosc nebunia și aroganța acestui om, cunosc planurile distrugătoare ale prietenilor lui, de care este legat trup și suflet. În fruntea bandei se află Lucius, fratele său, care s-a luptat în arenă cu străinii. Ehei, dacă și firea i-ar fi la fel de zdravănă ca trupul!... Dar acest lucru nu se va întîmpla niciodată, căci nu i-o vor îngădui tovarășii săi. În vremea asta zilele trec una după alta și entuziasmul războiului scade. Cum s-a tărăgănat pînă acum războiul, dacă nu prin zăbavă și delăsare? De îndată ce Senatul a putut să-și țină ședința în pace, după plecarea tîlharului sau, mai bine zis, după fuga lui deznădăjduită, v-am rugat cu stăruință să ne convocați. Chiar în ziua în care am putut să ne adunăm pentru prima dată, deși consuli desemnați lipseau de la ședință, am pus, la propunerea mea și cu consimțămîntul vostru al tuturor, temeliiile republicii, e drept, mai tîrziu decât s-ar fi convenit, dar mai înainte n-a fost cu putință. Cu siguranță că astăzi n-am mai avea război dacă atunci nu s-ar fi pierdut vremea degeaba. Căci orice rău se stîrpește ușor la început, dar e mult mai greu cînd se învechește și prinde putere. Nu trebuia să așteptăm pînă la calendele lui ianuarie.

XII. Dar să lăsăm la o parte cele petrecute. Să mai zăbovim oare și acum trimițînd delegați, să așteptăm pînă se vor

întoarce ? Așteptarea aduce șovăială în război. Și într-un război șovăielnic, ce entuziasm mai poate fi la recrutare ?

De aceea, o, senatori, eu socot că nu avem nici o trebuință să vorbim acum de delegați ; de altele avem noi trebuință : să punem totul la cale fără nici o zăbavă și fără șovăire, să ridicăm întreg poporul, să decretăm suspendarea activității în for, ba chiar să îmbrăcăm cu toții mantaua de ostaș¹, să se facă recrutarea generală, anulându-se scutirile de serviciu militar în Roma și în toată Italia, excepție făcând doar Gallia. Dacă toate acestea vor deveni realități, chibzuința și faima severității voastre vor fi de ajuns ca să înăbușă nebunia criminalului gladiator. Atunci își va da îndată seama că a pornit un război împotriva statului și că va avea de înfruntat autoritatea și tăria unui senat unit — și nu, așa cum spune acum în batjocură, slăbiciunea unor partide aflate în veșnică harță. De care partide vorbește ? Partizanii lui Pompeius sînt învinși, iar ceilalți sînt din rîndurile lui Caesar ; atară doar dacă nu socotim că partidul lui Caesar este atacat de consulii Hirtius și Pansa² și de fiul său, Octavius. Războiul nu s-a iscat însă dintr-o disensiune a partidelor, ci din speranța nesăbuită a unor oameni decăzuți, care și-au pus ochii pe avutul nostru, jinduind să și-l împartă între ei. Iată ce am citit într-o scrisoare a lui Antonius, trimisă unui septemvir, un criminal, tovarăș de fărădelegi cu el : „Nu uita să-mi scrii ce dorești, căci orice dorință ai avea ți se va îndeplini“. Acestuia să-i trimitem noi delegați, acestuia zăbovim noi să-i declarăm război ? Acestuia, care n-a lăsat măcar în voia soartei averile noastre, ci le-a împărțit oricui a poftit, de n-a mai rămas nimic nefăgăduit cuiva ? Nu avem altă cale de urmat, senatori, decît să ne batem cu el în război, da, în război, e cît se poate de limpede. Trebuie să respingem zăbava, trimiterea de delegați, iar pentru ca să nu fim nevoiți să luăm în fiecare zi hotărîri, eu sînt de părere să încredințăm cîrmuirea republicii celor doi consuli, să le acordăm puteri depline ca s-o poată supraveghea și apăra, ca nu cumva să sufere vreo vătămare. De asemenea, sînt de părere că nu trebuie să-i socotim vinovați pe cei care servesc acum în armata lui Antonius, dacă

¹ În timp de război sau de stare de asediu, romanii îmbrăcau o manta groasă, numită *sagum*.

² Hirtius și Pansa fuseseră prietenii apropiați ai lui Caesar. Hirtius este continuatorul *Insemnărilor* despre războiul cu galii.

se vor lepăda de el înainte de calendele lui februarie. Dacă veți fi și voi de aceeași părere, senatori, în scurtă vreme veți face ca poporul roman să-și redobândească libertatea împreună cu propria voastră autoritate. Dacă nu veți trece în cea mai mare grabă la faptă, s-ar putea ca aceste decrete ale voastre, pe care veți fi siliți să le dați, să fie date prea târziu. În ce privește republica, cred că atât cât s-a scris în raport este de ajuns

XIII. O altă chestiune este aceea a onorurilor ce trebuie acordate, despre care vreau să vorbesc de acum încolo. Ordinea obișnuită la luarea cuvîntului o voi respecta și în cinstirea bărbaților viteji. Așadar, voi începe cu Brutus, consulul desemnat, așa cum cere obiceiul strămoșesc. Nu mai amintesc de faptele lui trecute, care și acelea sînt mari și au fost preamărite după cum se cuvine mai mult de judecata poporului decît de cea oficială. Cu ce cuvinte am putea să-l preamărim — mai cu seamă în clipa de față? Virtutea lui fără seamăn nu cere altă recompensă decît pe aceea a laudei și a gloriei. Chiar dacă ar fi lipsită de acestea, ea este totuși mulțumită că cetățenii cinstiți au recunoscut-o în cugetul lor și se bucură ca și cînd ar fi fost recunoscută în public. Trebuie deci să acordăm lui Brutus laudele și recunoștința meritate. De aceea, senatori, după socotința mea, trebuie să redactăm hotărîrea Senatului astfel: „Întrucît Decimus Brutus, comandant și consul desemnat, ține provincia Galliei¹ sub stăpînirea Senatului și poporului roman și, de asemenea, a pregătit în timp foarte scurt, cu zelul sporit al municipiilor, coloniilor și al provinciei Gallia, o armată, făcînd toate acestea în spiritul dreptății și al disciplinei republicane, și-a cîștigat merite de netăgăduit din partea statului, Senatului și poporului roman care, prin activitatea și vitejia generalului și consulului desemnat — Decimus Brutus — ca și prin zelul și credința arătate de provincia Gallia, au primit sprijin în clipe de mare primejdie.“

Față de aceste neasemuite merite există oare, senatori, vreo cinstire, oricît de mare, care să nu i se cuvină lui Decimus Brutus din partea statului? Căci dacă el i-ar fi deschis lui Marcus Antonius porțile Galliei și acesta ar fi putut pătrunde în

¹ Gallia transalpină era guvernată de consulul desemnat Plancus. Locuitorii Galliei erau dîrji și războinici, deci Antonius și-ar fi alecătuit din ei o armată înspăimîntătoare.

Gallia transalpină nimicind municipiile și coloniile nepregătite, ce teroare ar fi apăsător asupra republicii noastre? Nu încapă îndoială că smintitul, nestatornic și pripit cum este în toate faptele lui, n-ar fi stat o clipă la îndoială să ne impună un război, sprijinindu-se nu numai pe armata sa, ci și pe mulțimea colosală a barbarilor, încît nici zidul Alpilor n-ar fi fost în stare să-i zăgăzuiască furia. Așadar, numai mulțumită lui Brutus nu a fost atacată Roma, căci el, aflat departe și neputînd nădăjdui să capete sprijinul autorității voastre, a chibzuit în sinea lui să nu-l primească pe Antonius ca pe un consul, ci ca pe un dușman ce era, izgonindu-l din Gallia, deși putea fi el însuși atacat de acesta. Aibă deci mărturie veșnică această preastrălucită faptă, prin decretul nostru, iar Gallia, care mereu s-a aflat și se află în fruntea celor care apără libertatea și supremația Romei, să fie pe drept lăudată pentru că, în loc de a se supune lui Antonius, s-a ridicat cu mic, cu mare împotriva lui.

XIV. De asemenea, sînt de părere că trebuie să acordăm onoruri dintre cele mai mari lui Marcus Lepidus, pentru strălucitele servicii aduse republicii. El a fost totdeauna apărătorul libertății poporului și proba cea mai mare de voință și dreaptă judecată a dat-o în ziua în care Antonius a așezat coroana pe capul lui Caesar. Atunci l-am văzut pe Lepidus întorcîndu-și fața cu un geamăt de durere și declarînd că urăște de moarte sclavia și că dorința lui cea mai fierbinte este ca poporul să fie liber. Cîte n-a trebuit să îndure din această pricină! Oricine își dă seama că numai din pricina împrejurărilor, nu a nesăbuintei sale! Căci cine poate uita de cîtă cumpătate a dat dovadă în vremuri grele pentru Roma, de la moartea lui Caesar înapoi? Mari sînt faptele sale, dar cuvîntarea mea zorește spre altele și mai mari. Căci ce poate fi mai demn de admirat. la toate neamurile, o, zei nemuritori, decît realizarea celei mai fierbinți dorințe a poporului roman: ca uriașul război civil care izbucnise și de sfîrșitul căruia ne temeam cu toții să poată fi stins pe cale pașnică, și nu prin foc și sabie? Acest lucru l-a făptuit blîndețea și iscusința lui Lepidus. Dacă Caesar ar fi dat dovadă de tot atîta chibzuință în groaznicul și jalnicul război civil¹, i-am avea și astăzi în viață pe cei doi fii

¹ Aluzie la lupta lui Sextus Pompeius în Spania. Din cauza acestui război Marcus Lepidus nu îndrăznea să intre în Spania, unde fusese numit proconsul.

ai lui Pompeius, bărbați de un prestigiu neasemuit, ca să nu mai vorbesc de tatăl lor, de a cărui cinste nu se mai îndoiește nimeni. O, dacă Lepidus i-ar fi putut salva pe toți ! Tot ce a putut face a fost să-l readucă la Roma pe Sextus Pompeius, podoaba cea mai de preț a republicii, cel mai strălucit exemplu de bunătate. Vitregă soartă a avut poporul roman ! Greu destin ! Căci n-a fost de ajuns pierderea lui Pompeius-tatăl, scutul luminos al poporului roman, a trebuit să piară și fiul, întru totul asemeni tatălui. Cauza republicană a lui Sextus Pompeius fiind salvată din porunca zeilor nemuritori, îndreaptă întrucîtva răul.

XV. Pentru această dreaptă și însemnată faptă și pentru că M. Lepidus, datorită omeniei și iscusinței sale, a transformat războiul civil, care se arăta cu mare primejdie, în pace și bună înțelegere, socot că hotărîrea Senatului trebuie să fie astfel formulată : „Deoarece republica a fost cîrmuită în chipul cel mai strălucit de generalul și marele preot Marcus Lepidus, în care timp poporul roman a putut să-și dea seama că nu suferă nicidecum dictatura ; deoarece, prin străduința, bravura, chibzuința și rara lui bunătate și blîndețe a fost stins crîncenul război civil ; deoarece, de asemenea de către Marcus Lepidus, Sextus Pompeius, fiul lui Cneius Pompeius cel Mare, a fost înapoiat cetății noastre după ce părăsise armele și se supusese autorității Senatului ; în afară de acestea, datorită marilor și nenumăratelor merite ale lui Lepidus față de republică, poporul și Senatul roman punîndu-și toată nădejdea în bravura și autoritatea lui care-i vor duce la victorie, pace, bunăînțelegere, libertate ; pentru amintirea veșnică a serviciilor aduse de el republicii, Senatul și poporul roman îi vor ridica o statuie ecvestră în aur, la rostre sau în oricare loc din for va voi, lucru cu care ordinul senatorial se va învoi de asemenea.“

Aceasta mi se pare, senatori, cea mai mare și cea mai dreaptă cinstire ce i se cuvine, întrucît ea nu i se acordă numai pentru nădejdea în clipele viitoare, ci și pentru faptele strălucite pe care le-a săvîrșit. O asemenea onoare¹ nu știu să mai fi fost acordată vreodată cuiva de un senat liber și neclintit în hotărîrile sale bine chibzuite.

¹ Asemenea onoare mai fusese acordată și lui Sulla, și lui Caesar, dar pe cînd dețineau și puterea supremă.

XVI. Mă întorc acum la Octavius, senatori, care dacă n-ăr fi existat, cine dintre noi ar fi putut fi prezent astăzi aici? Antonius, omul cel mai nestrunit, clocotind de ură, nutrind gânduri vrăjmașe față de toți cetățenii cinstiți ai republicii, venea în zbor spre Roma, de la Brundisium, însoțit de o armată. Cum puteau li stăvilite cutezanța, setea lui de omor? Comandanți ori trupe nu aveam; sfat public nu exista, nici libertate; trebuia să ne supunem grumazul unei cruzimi nelegiuite; cu toții ne căutam scăparea în fugă, dar nici ea nu ne aducea salvarea. Ce zeu ne-a dăruit atunci, nouă și poporului roman, pe acest tânăr, coborât parcă din cer? Când toate căile păreau deschise acelui ciumat, când primejdia părea mai mare și deznădejdea ne copleșise, pe negîndite, ca din pămînt a răsărit Octavius, și a alcătuit cît ai clipi o armată, cu care a înfruntat furia lui Marcus Antonius, mai înainte ca cineva să fi bănuit măcar la ce cugetă. Asemenea onoruri s-au mai acordat și lui Cneius Pompeius cînd era tânăr¹ — onoruri meritate, căci ajutase republica — acesta însă era mai copt ca vîrstă și mai pregătit în meșteșugul conducerii războaielor și al armatelor. Nici cauza lui Sulla² nu a fost pe placul tuturor. Mărturie: mulțimea proscrișilor, marile și desele calamități abătute asupra municipiilor. Octavius însă, mult mai tânăr ca el, a înarmat niște veterani care nu mai aveau ce dori decît odihna; a îmbrățișat cauza Senatului, care era în același timp și a poporului și a întregii Italii, plăcută deopotrivă zeilor și oamenilor. Pompeius s-a alăturat mării, puternicei și victorioasei armate a lui Sulla, pe cînd Octavius nu s-a aliat cu nimeni; singur a fost căpetenia armatei, singur a pregătit apărarea. Antonius a avut împotriva adversarilor ținutul dușmănos Picenum, iar Octavius și-a alcătuit o armată împotriva lui Antonius, dintre prietenii lui Antonius, care erau totodată și prietenii libertății. Sulla a dominat cu ajutorul lui Pompeius, pe cînd dictatura lui Antonius a fost înăbușită de puterea lui Octavius. Să-l învestim deci pe Octavius comandant suprem, căci fără o căpetenie nu poți fi stăpîn pe situația militară, nu poți ține în frîu armata, nu se poate purta războiul. Să-i acordăm gradul de propretor, dar cu drepturi sporite. Cu toate că

¹ În războiul civil dintre Marius și Sulla, Pompeius îmbrățișase cauza lui Sulla. Pompeius era pe atunci în vîrstă de 23 de ani.

² Sulla ridicase dreptul de cetățenie și împroprietărire orașelor care îl ajutaseră pe Marius în timpul războiului.

această cinstire este mare pentru vârsta lui, totuși nu este desul de mare pentru necesitatea momentului și pentru meritele lui. Să căutăm prin urmare să-i dăm acele onoruri care se potrivesc zilei de astăzi.

XVII. Sper însă că în curînd noi și poporul roman vom avea posibilitatea să onorăm cu distincții și onoruri pe acest tînăr ; deocamdată, decretul nostru socot că trebuie să sune astfel : „Deoarece Octavius, fiul lui Caesar, pontif¹ și propretor, în cel mai critic moment pentru republică a însuflețit pe ostașii veterani făcîndu-i să se înroleze pentru libertatea poporului ; deoarece, la ordinul și sub conducerea lui, legiunea a IV-a și legiunea Martia au apărut și apără cu dragoste și entuziasm republica și libertatea poporului roman ; deoarece Octavius, avînd doar rangul de propretor², a pornit cu armata sa în ajutorul Galliei ; de asemenea, deoarece a readus în puterea poporului roman cavalerii, arcașii și elefanții³, care s-au dovedit de mare folos în ceasul în care republica și prestigiul poporului roman se aflau în mare primejdie ; pentru aceste motive, Senatul hotărăște ca pontiful și propretorul Octavius, fiul lui Caesar, să fie primit în rîndurile senatorilor, unde să-și poată spune părerea în rînd cu chestorii și orice magistratură ar cere să i se dea, așa cum s-ar face după lege, dacă ar fi fost chestor cu un an mai înainte.“

Vă întreb, senatori : de ce nu ne-ar conveni ca el să capete cît mai degrabă onoruri supreme ? Căci cei care au făcut legea care cere o vîrstă mai mare pentru consulat se temeau de îndrăzneala nesăbuită a tineretii ; Octavius ne-a dovedit însă, chiar de la începutul vieții sale, că de la un caracter superior și o virtute neobișnuită nu e nevoie să se aștepte înaintarea în vîrstă. Din această pricină strămoșii noștri din vechime nici nu aveau legi privitoare la vîrstă ; ci numai ambiția vreunuia și, cu siguranță, cu mulți ani în urmă, a dus la astfel de legi, ca să se poată face o diferențiere între pretendenți cu aceleași merite. Așa se face că, după această lege, un caracter plin de virtuți încetează de a străluci mai înainte de a putea fi

¹ Pe atunci Lepidus era *pontifex maximus*, iar Octavius *pontifex*, demnități acordate de către Caesar.

² *Propraetor* era un general învestit cu puteri discreționare. Acest rang l-a purtat tînărul Octavius la Mutina.

³ Antonius puseșe stăpînire pe elefanții trimiși de mauri lui Caesar.

de folos republicii. Dar și în vechime au fost aleși consuli tineri ; Rulii¹, Decii, Corvinii și atîția alții, chiar mai încoace, a căror amintire n-a apucat încă să se șteargă din mintea noastră, care au săvîrșit fapte însemnate, mărind stăpînirea poporului roman și răspîndind în lume faima numelui său. În-suși Alexandru Macedon n-a murit oare tînăr, la 33 de ani, vîrstă care, după legile noastre, e cu zece ani mai mică decît aceea la care poți deveni consul și nu săvîrșise încă de la începutul vieții fapte strălucite ? Dacă n-am avea decît această pildă și tot ne-am putea da seama că mai grabnic este cursul virtuții decît acela al vîrstei.

XVIII. Cei care-l urăsc pe Octavius se prefac că le e teamă de el, dar n-avem de ce ne teme că el, ridicat atît de sus prin onorurile ce i-am acordat, n-ar mai fi în stare, din pricina tinereții sale, să-și păstreze cumpătul și s-ar folosi de puterea pe care o are ca să ajungă un tiran. Dacă cel care a simțit adevărata glorie are o minte sănătoasă, el înțelege că Senatul, cavalerii, întregul popor îl socot salvatorul patriei și nu se poate să nu-și dea seama că nimic altceva nu trebuie comparat cu această glorie. O, dacă Caesar — vorbesc de Caesar-tatăl — ar fi fost tot așa de drag Senatului și oricărui cetățean cumsecade ca acest tînăr Caesar !² Pentru că nu și-a ales același drum în viață, și-a risipit întreaga forță a virtuților sale (pe care le posedă în gradul cel mai înalt) pentru cîștigarea unei popularități ieftine. Mai mult decît atît : Caius Iulius Caesar nu simțea nici un respect nici față de Senat, nici față de cetățenii cei mai buni și de aceea și-a croit cale spre acapararea puterii — lucru pe care un popor liber, plin de virtuți, nu-l putea îngădui cu nici un chip. Judecata fiului său este cu totul deosebită de a sa, de aceea este atît de iubit de toată lumea și mai cu seamă de cei mai buni dintre cetățeni. În el ne-am pus nădejdea libertății noastre, de la el ne-a venit salvarea, pentru el trebuie să căutăm cele mai mari onoruri. Ne e frică oare de nebunia aceluia a cărui prudență neasemuită o admirăm ? Căci ce poate fi mai nebucesc decît a pune mai

¹ Quintus Fabius Rullus fusese de cinci ori consul. Descindea din vestita familie a lui Fabius Cunctator, învingător al lui Hanibal.

² Orbit de ura împotriva lui Antonius, Cicero aduce laude exagerate tînărului Octavius, de pe urma acestor laude, republica și însuși Cicero vor avea de suferit.

presus de adevărata și puternica glorie o putere deșartă, niște forțe dușmănoase și o dorință de dictatură primejdioasă și nesigură? Dacă pe cînd era aproape un copil și-a dat seama de acest lucru, acum, cînd a înaintat în vîrstă nu mai e în stare? Unii zic că ar fi dușmanul unor cetățeni de vază. De asta să nu se teamă nimeni. Octavius a renunțat la toate dușmăniile pentru binele statului, punînd mai presus de orice republica, pe care a luat-o drept judecător al faptelor sale. El a venit să întărească republica, nu s-o năruie. Cunosoc toate simțămintele acestui tînăr. Nu are nimic mai scump ca patria, nimic mai sfînt decît autoritatea voastră, nici un alt ideal decît prețuirea celor buni, nimic mai drag decît adevărata glorie. De aceea nu numai că nu trebuie să ne temem de el, ci dimpotrivă, să ne așteptăm la alte fapte mai mărețe și mai strălucite din parte-i, să nu ne fie teamă că, o dată pornit să elibereze pe Decimus Brutus din împresurare, ar mai putea păstra amintirea unei dureri în familie¹, care să aibă mai multă putere asupra lui decît salvarea cetății. Eu, senatori, am curajul să mă angajez în fața voastră, a poporului și a statului — lucru pe care nu l-aș fi făcut niciodată silit, numai de teamă ca nu cumva să se creadă că mă port nesăbuit într-o chestiune atît de însemnată — ei bine, eu vă încredințez, și vă puteți bizui pe spusele mele, că Octavius va rămîne totdeauna același cetățean de astăzi, așa cum dorim cu toții să fie.

XIX. Așa stînd lucrurile, cred că am spus destule, deocamdată, despre Octavius. Socot însă că nici Lucius Egnatuleius, bărbat viteaz, cetățean statornic și atașat republicii, nu trebuie trecut sub tăcere, ci, dimpotrivă, e datoria noastră să-i arătăm recunoștință pentru fapta-i strălucită de a fi adus legiunea a IV-a de partea lui Octavius, făcînd-o scutul consulilor, Senatului, poporului roman și al republicii. Iată de ce propun, o, senatori, să se voteze ca lui Egnatuleius să i se acorde orice magistratură ar dori să ceară, cu trei ani mai înainte de termenul fixat de lege, aceasta fiind pentru Egnatuleius nu un avantaj, ci o cinstire binemeritată pentru o asemenea faptă, de care se va pomeni în veci. Cît privește armata lui Octavius, eu socot că trebuie să hotărîm așa: „Senatul hotărăște ca ostașilor veterani care s-au pus sub comanda ponti-

¹ Durerea proaspătă pentru pierderea tatălui adoptiv, în urma atentatului de la idele lui martie 44 î.e.n.

fului Octavius pentru apărarea libertății poporului roman, care au apărut și apără autoritatea ordinului senatorial, lor și copiilor lor, să le acorde scutire de îndeplinirea serviciului militar, iar consulii Pansa și Hirțius, amîndoi împreună sau numai unul dintr-înșii (după cum vor socoti ei), vor hotărî care este ținutul pentru colonii, unde să fie duși veteranii. Dacă acest ținut este stăpînit de cineva potrivit legii Iulia, el se va lua și va fi împărțit ostașilor veterani. De asemenea, ei vor cere și ținutul campan, ca să vadă dacă nu pot fi sporite avantajele ostașilor veterani, precum și ale celor ce au servit în legiunea a IV-a și Martia. La fel pentru ostașii din legiunea a II-a și a XXXV-a, care au venit la consulii Hirțius și Pansa, înscriindu-se în garda lor, dovedindu-și astfel credința față de Senat și popor și dragăstea de libertate, Senatul hotărăște scutire de serviciu militar, pentru ei și copiii lor, în afară de cei care au luat parte la tulburările din Gallia și Italia. Senatul hotărăște, de asemenea, ca aceste legiuni să fie lăsate la vatră îndată după terminarea războiului ; se mai hotărăște să se dea ostașilor din aceste legiuni atîția bani cît le-a făgăduit Octavius, pontif și propretor, iar consulii Caius Pansa și Aulus Hirțius, amîndoi împreună sau numai unul dintr-înșii, după cum vor socoti ei de cuviință, să aibă situația reală a pămîntului, fără a nedreptăți pe civili, ca să poată fi împărțit ostașilor din legiunile a IV-a și Martia, dîndu-li-se în deplină proprietate, după cum este obiceiul la militari.“

V-am vorbit, consuli, despre toate cîte se află scrise în raport. Dacă ele vor fi trecute fără zăbavă în decret, înseamnă că am pregătit ceea ce clipa de față cere să se împlinească neapărat. Trebuie însă mare grabă, de care, dacă am fi făcut uz, așa cum adesea v-am spus, astăzi n-am mai avea război.

Filipica a VI-a

După dezbateri furtunoase, onorurile și distincțiile propuse de Cicero în Filipica a V-a au fost acordate cu unanimitate de voturi, dar declarația de război preconizată de Cicero n-a întrunit asentimentul tuturor senatorilor. Deși delegația către Antonius, compusă din trei bărbați de stat, consulari bătrâni (Servius Sulpicius, Lucius Piso și Lucius Philippus) a fost constituită, mandatul cu care plecau acești trei bărbați, redactat de însuși Cicero, era o declarație de război în toată puterea cuvântului. Lui Antonius i se cerea : să treacă Rubiconul, să elibereze provincia Gallia, lăsînd-o lui Brutus, așa cum decretase Senatul, și să înceteze asedierea Mutinei. Cu toții erau convinși că Antonius nu se va supune hotărîrilor Senatului, mai cu seamă că, prin oamenii lui, era informat permanent de tot ceea ce se petrecea la Roma și, bineînțeles, de discursurile ținute de Cicero în fața senatorilor și a poporului.

Hotărîrea de a se trimite o delegație la Antonius nu era de loc pe placul lui Cicero, care zăbovea să se arate poporului adunat în for, nerăbdător să afle rezultatul dezbaterilor. Tribunul poporului Apuleius îl hotărăște cu greu să vină în for ca să ia cuvîntul.

În Filipica a VI-a, Cicero nu relatează poporului mersul dezbaterilor, nici nu acuză pe nimeni dintre cei care se ridicaseră împotriva părerilor sale. Arătînd care este hotărîrea luată, el își exprimă totuși convingerea că Antonius nu se va supune Senatului, și îndeamnă poporul să se pregătească de luptă.

D.C.

Î. Cred că ați aflat, cetățeni, despre dezbaterile din Senat și părerea fiecăruia. Discuțiile începute la calendele lui ianuarie au luat sfârșit adineauri ¹ și, cu toate că au fost mai puțin viguroase decît ar fi trebuit, totuși nu se poate spune că n-au fost chibzuite. Războiul a fost doar amînat, dar cauza lui n-a fost înlăturată. N-am venit aici decît datorită lui P. Apuleius ², căruia îi sînt îndatorat pentru multe, de care mă leagă o strînsă prietenie și care vă este și vouă bun prieten, ca să vă fac să cunoașteți cele la care n-ați fost de față. Eminenții și destoinicii noștri consuli trebuiau să raporteze, la calendele lui ianuarie, despre situația republicii, după cum, la îndemnul meu, hotărîse Senatul în ședința din 20 decembrie 44. În aceea zi, cetățeni, s-au pus temeliile republicii noastre, căci abia atunci, după atîta amar de vreme, Senatul a fost pentru prima dată destul de liber ca să fiți și voi în sfîrșit liberi. Chiar dacă aceea zi mi-ar fi adus sfîrșitul vieții, tot aș fi fost mulțumit, căci atunci am primit și cea mai mare răsplată, cînd voi toți, într-un singur cuget și într-un singur glas, ați strigat că republica a fost pentru a doua oară salvată de mine ³. Entuziasmat de înalta voastră apreciere, m-am înfățișat în ședința Senatului la calendele lui ianuarie, cu gîndul să susțin ceea ce-mi impunea aprecierea voastră. Văzînd bine că un război pustiitor amenința republica, am socotit că nu ne putem îngădui nici o clipă de zăbavă în urmărirea lui Antonius, a cărui nesăbuită cutezanță îl mînase și mai înainte la săvîrșirea multor blestemății, iar în momentul de față atacă pe generalul poporului roman, asediază colonia voastră cea mai puternică și mai credincioasă ⁴. De aceea, zic, am socotit că trebuie urmărit cu război, iar, în stare de război fiind, să suspendăm jude-

¹ Dezbaterile au durat trei zile.

² Publius Apuleius, tribunul plebei, care l-a condus pe Cicero în for spre a vorbi poporului.

³ Cicero salvase prima oară republica atunci cînd — în calitate de consul — a contribuit efectiv la înăbușirea conjurației lui Cailina, în anul 63 î.e.n.

⁴ Este vorba despre Mutina, oraș situat în Italia de Nord, azi Modena.

cățile și să îmbrăcăm cu toții haina de luptă, să sărim toți ca unul să răzbunăm ocara adusă republicii, dacă și Senatul recunoaște că e pricină de război. Părerea aceasta, cetățeni, a dominat în timpul celor trei zile, astfel că nu se poate spune că a existat vreo divergență, deși cîțiva n-au fost de părerea mea. Astăzi, nu știu din ce pricină¹, Senatul a înclinat pentru pace, iar mulți au fost de părere să încerce prin delegați să afle cît valorează în ochii lui Antonius autoritatea Senatului și voința voastră.

II. Îmi dau seama, cetățeni romani, că voi nu aprobați această hotărîre, și pe drept cuvînt. Delegați? La cînc oare? La cel care a risipit și împrăștiat banul public, care a impus cu sila și împotriva auspiciilor legi dăunătoare republicii, care a alungat poporul din adunare, care a asediat Senatul, care a chemat legiunile de la Brundisium ca să nimicească statul și, părăsit de ostașii acestor legiuni, a năvălit în Gallia cu o mîină de tîlhari, care atacă pe Brutus și împresoară Mutina? Ce înțelegere, ce dreptate poate obține această solie de la un gladiator? Aceasta nu este o solie, cetățeni, va fi o declarație de război, dacă el nu se va supune; decretul Senatului sună în așa fel de parcă s-ar trimite delegați la Hanibal². Solia îi cere să nu mai atace pe un consul desemnat, să nu mai împresoare Mutina, să nu mai jefuiască provincia, să nu mai recruteze, să se supună puterii Senatului și poporului roman. Vă închipuiți ce lesne va da el ascultare decretului de a se supune iarăși puterii Senatului și poporului, tocmai el, care niciodată n-a fost în stare să se supună nici măcar propriei sale autorități! Cînd oare a făcut el ceva după propria sa chibzuință? Totdeauna s-a lăsat tîrît de pofte, de ușurință, de furie sau de beție; totdeauna l-au dominat două soiuri de oameni de aceeași teapă: desfrînații și hoții; adevărata desfătare n-o află decît în orgiile private, în crimele din for, încît este de crezut că mai curînd ar da ascultare celei mai zgîrcite și mai lacome femei³ decît Senatului sau poporului.

¹ Appian spune că noaptea au venit acasă la senatori mama, soția și copiii lui Antonius, rugîndu-i să nu ia vreo hotărîre aspră.

² Hanibal, vestitul comandant cartaginez, a rămas în istoria Romei prototipul dușmanului ireductibil.

³ Fulviei, renumită prin lăcomia, zgîrcenia și mașinațiile ei.

III. Voi repeta și aici, în fața voastră, ceea ce am spus numai cu puțin înainte în Senat. O spun iarăși, răspicat : sînt încredințat că Antonius nu va face nimic din cele ce-i vor cere delegații, ci va continua să pustiască ogoarele, să împresoare Mutina, să strîngă ostași de unde va putea. Căci el este omul care a disprețuit întotdeauna hotărîrile și autoritatea Senatului, voința și puterea voastră. Va îndeplini el oare ceea ce s-a hotărît puțin mai înainte, adică să aducă armata dincoace de apa Rubiconului¹, hotarul Galliei, pînă la o depărtare de două sute de mii de pași de cetatea Romei ? Se va supune el oare acestei hotărîri ? Va suferi el oare să fie îngăduit între apa Rubiconului și două sute de mii de pași de Roma ? Nu este Antonius acel om. Căci dacă ar fi fost, n-ar fi acționat astfel încît să determine Senatul să-i poruncească, întocmai cum i-a poruncit lui Hanibal cînd începuse războiul punic, să nu asedieze Saguntul. Ce discreditare, ce condamnare din partea Senatului să-l cheme departe de Mutina, ca să ferească orașul de un pîrjol distrugător ! Nu i-a însărcinat oare Senatul pe delegați să treacă și pe la Decimus Brutus, acolo unde se află cu ostașii lui, ca să-i încredințeze de recunoașterea marilor lor merite față de republică, pentru care Senatul și poporul roman le vor aduce la vremea convenită mulțumiri, laude și onoruri ? Așa stînd lucrurile, mai socotiți oare că Antonius va îngădui ca solii să intre și să iasă din Mutina teferi ? Vă asigur că n-o va îngădui nici în ruptul capului. Îi cunosc violența, îi cunosc nerușinarea, îi cunosc îndrăzneala. La el nu trebuie să ne gîndim ca la un om, ci ca la fiara cea mai feroce. Din aceste pricini decretul Senatului este cît se poate de hotărît și de sever ; o, dacă n-ar provoca și atîta întîrziere ! În cele mai multe treburi, zăbava și tărăgănarea sînt condamnabile, dar în nici o alta nu este mai multă nevoie de iuțeală ca în război. Trebuie să sărim în ajutorul lui Decimus Brutus, să ne adunăm toate forțele ; nu trebuie să pierdem nici un ceas pentru a alerga la eliberarea acestui bărbat, căci altfel comitem o adevărată crimă. Oare Brutus nu se putea întoarce acasă în triumf², ca să-și dea

¹ A trece cu armata apa Rubiconului, un rîu care forma granița între Nordul Italiei și Gallia de dincoace de Alpi (numită Gallia cisalpină) echivala cu o declarație fățișă de război. Comandantul trebuia să elibereze armata în fruntea căreia se afla, la o anumită distanță de Roma.

² Brutus învinsese populațiile din Alpi.

cel dintâi părerea în Senat¹, înainte de a intra în magistratură? Dacă l-ar fi considerat pe Antonius consul, nu putea să-i dea legiunile, să-i predea și provincia? Ce încurcătură a fost la mijloc? Să vă spun eu: cînd și-a adus aminte că el este Brutus, cel născut pentru eliberarea voastră, nu pentru liniștea sa, n-a pregetat nici o clipă ca să taie cu propriul său trup calea lui Antonius spre Gallia. La un asemenea om trebuia să se trimită delegați sau legiuni? Să lăsăm însă faptele trecute, solii să se grăbească, ceea ce văd că se va face, iar voi pregătiți-vă armura de luptă. Căci așa s-a decretat: dacă Antonius nu se va supune autorității Senatului, se va purcede la luptă. Va trebui să luptăm. Căci el nu se va supune. Ne va părea rău de atîtea zile pierdute.

IV. Nu duc grijă, cetățeni, că Antonius, aflînd că eu am spus în Senat și am întărit în adunarea poporului că el nu se va supune niciodată din nou autorității Senatului, ca să respingă această acuzare, se va schimba și se va supune Senatului, numai pentru a demonstra că eu n-am avut dreptate. N-o va face niciodată. Nu-mi va invidia gloria. Va prefera să mă socotiți pe mine înțelept, decît să se facă el cumpătat. Chiar dacă el ar vrea, credeți că l-ar lăsa fratele său Lucius? Am auzit că nu de mult — la Tibur, dacă nu mă înșel — Lucius l-a amenințat cu moartea pe fratele său, fiindcă i se părea că Antonius șovăie. De la această lepădătură de soldat asiatic să primească Senatul nostru soli și să le asculte cuvîntul? Și de fratele său nu va putea fi despărțit, căci are asupra lui o mare autoritate. În tabăra lor, Lucius este un al doilea Scipio Africanus², bucurîndu-se de mai multă considerație și decît Lucius Trebellius³, și decît Plancus, tînărul nobil⁴. Lucius îl

¹ Fiind desemnat consul, Brutus trebuia să-și dea primul părerea. Uzul era ca un consul desemnat să se pronunțe asupra diferitelor chestiuni aflate în dezbaterea Senatului înaintea foștilor consuli, a consularilor.

² Prin această comparație, Cicero urmărește să-l umilească pe Antonius, care trăia sub autoritatea fratelui său Lucius, fost gladiator în Asia, opunîndu-l autorității recunoscute a marelui Scipio Africanus, învingătorul lui Hanibal.

³ Tribun al plebei, a propus o lege pentru anularea datoriilor, intrînd în conflict cu celălalt tribun — Dolabella. Ducea o viață de desfrîu și, fiind înglodat în datorii, a fugit în tabăra lui Antonius.

⁴ Titus Munatius Plancus Bursa, condamnat pentru că, la funeraliile lui Publius Clodius, dăduse foc curiei, fusese în urmă iertat și rechemat din exil de Caius Iulius Caesar.

disprețuiește pe Plancus ca pe un exilat, deoarece acesta, condamnat prin hotărîrea tuturor și mai cu seamă prin suprema voastră aprobare, s-a aruncat fără să-și dea seama în mulțimea celor care îl însoțeau pe Caius Iulius Caesar, de unde s-a întors atît de trist, încît nu părea că se întoarce, ci se lasă tîrît de gloată, ba chiar, uneori, zicea că acela care a dat foc sălii nu trebuie să aibă loc în sala de ședințe. Acum îl iubește grozav pe Trebellius, pe care îl ura, cînd era dușmanul convertirii datoriilor. Văzînd că însuși Trebellius nu poate scăpa de ștergerea datoriilor decît prin aceste legi, îl iubește ca pe ochii din cap. Nu se poate să nu fi auzit, să nu fi văzut și voi, cetățeni, cum se strîng pe zi ce trece giranții și creditorii lui Lucius Trebellius. O, tu, zeiță a Credinței, pesemne că din această pricină și-a însușit Trebellius porecla de „cinstit“, căci ce cinste poate fi mai mare decît aceea de a înșela pe creditorii, a fugi de acasă la arme numai ca să scapi de datorii ? A obținut oare aplauzele cuiva la jocuri publice, sau aprobarea cetățenilor la vreo lucrare edilitară ? Există cineva care să nu-și dea seama că n-a fost corect decît din întâmplare, cîteodată, că nepriceperea lui se împletește cu pofta criminală ?

V. Mă întorc însă la favoritul vostru, la Lucius Antonius, care v-a luat pe toți sub aripa sa. Puteți nega ? Este vreunul dintre voi care să nu aparțină unui trib ? Cu siguranță că nu e nimeni. Ei bine, aflați că cele 35 de triburi pe dînsul l-au ales de patron. Obiectați iarăși ? Întoarceți-vă ochii spre această statuie ecvestră aurită de la stînga voastră : ce cuvinte sînt săpate pe ea ? „*Patronului lor, din partea celor 35 de triburi.*“ Deci, Lucius Antonius este patronul poporului roman.

Sînt de aceeași părere cu voi, care strigați : mai bine ciuma decît el ! Nu numai că este un hoț, pe care nu-l vrea nimeni nici de client, dar a existat oare vreodată cineva care să fi avut atîta trecere, să fi săvîrșit atîtea fapte însemnate, încît să îndrăznească a pretinde că este patronul victoriosului popor roman și stăpînul tuturor semințiilor ? Vedem aici, în for, statuia lui Lucius Antonius, așa cum o vedem și pe aceea a lui Quintus Tremulus, învingătorul hernicilor¹, statuie așezată dinaintea templului lui Castor. O, nerușinare de necrezut ! Poate și-a luat îndrăzneala aceasta pentru motivul că la Mylasis²

¹ Hernici, populație din Campania, locuind un ținut stîncos.

² Oraș în provincia Caria din Asia mică.

a spintecat, ca un gladiator de rînd ce este, pe un trac, intîmul său ? Dacă ar fi luptat aici, în for, în fața ochilor voștri, l-am mai putea suporta ? Aceasta este însă numai una dintre statui, căci mai are încă una, ecvestră, reprezentîndu-l călare pe calul dat de stat ¹, ridicată de cavalerii romani cu inscripția „Patronului“. Tocmai pe cine a aflat cu cale să-și aleagă patron ordinul cavalerilor ? ! Dacă trebuia să aleagă numaidecît pe cineva, să mă fi ales, bunăoară, pe mine. Dar să mă las pe mine deoparte. Au ales oare vreodată pe vreun cenzor, pe vreun general ? Le-a dat pămînt. Murdari sînt cei care l-au primit, nerușinat cel care l-a dat ! Și tribunii militari, care au servit de două ori în armatele lui Caesar, i-au înălțat o statuie ! Ce fel de ordin este acesta, mă veți întreba ? Au fost mulți, căci și legiuni au fost multe, timp de atîția ani. Și acestora le-a dăruit pămîntul din regiunea Semurium. N-a mai rămas neîmpărțit decît Cîmpul lui Marte, pe care n-a apucat a-l împărți fiindcă a fugit cu fratele său. Această împrumătură, cetățeni, a fost anulată prin hotărîrea lui Lucius Caesar, bărbat de frunte și senator cu prestigiu. De aceeași părere cu dînsul, eu am abrogat actele septemvirilor. Privilegiile lui Nucullus ² fiind anulate, patronul Antonius este nimic și el. Împrumăturii pleacă cu inima împăcată, deoarece nu-i costase nimic, unii nici nu se stabiliseră măcar pe ogor, fie pentru că nu aveau încredere, fie pentru că nu aveau cu ce. Dar statuia, vrednică de cel pe care-l reprezintă, despre care, dacă momentul ar fi mai potrivit, n-aș putea vorbi fără să mă umfle rîsul, poartă inscripția : „Patronului uliței de mijloc, ulița lui Ianus ³, lui Lucius Antonius“. Să fie oare adevărat ? Ulița de mijloc, cea a lui Ianus să se afle în clientela lui L. Antonius ? Care om din această uliță a fost vreodată gata să împrumute lui L. Antonius una mie sesterti ?

VI. Dar vremea trece și m-am întins prea mult la vorbă despre unele nimicuri. Să ne întoarcem la război, la adevăratul subiect, cu toate că nici cele despre care am vorbit pînă

¹ Existau două categorii de cavaleri : unii, avînd un cal dat de stat (*equo publico*), constituiau ordinul ecvestru ; alții, posedînd un cal propriu (*equo privato*), nu făceau parte din ordinul cavalerilor.

² Nucullus, unul dintre septemvirii care împărțeau pămînturile.

³ Erau trei căi care duceau la templul lui Ianus, aflător în for. Cea din mijloc era populată de cămătari, speculanți și fel de fel de negustori dubioși.

acum nu erau străine de el. Trebuia să aflați numele unora, ca să vă puteți da seama mai bine cu cine avem să ne războim.

Deocamdată vă sfătuiesc, cetățeni, să așteptați cu răbdare întoarcerea delegaților, chiar dacă altfel ar fi fost mai bine. Ceva tot am câștigat : războiul n-o să ne mai afle nepregătiți. Când delegații se vor înapoia și vor anunța — cum sînt sigur — că Antonius nu se supune nici autorității voastre și nici Senatului, se va mai găsi cineva atît de lipsit de rușine ca să-l mai considere pe Antonius cetățean ? Vor fi și dintre aceia, puțini la număr, deși mai mulți decît ar îngădui prestigiul statului nostru, care vor spune : „Să nu așteptăm nici măcar întoarcerea delegaților ?“ Această prefăcătorie de bunătate le va fi dezmințită, de bună seamă, chiar de desfășurarea evenimentelor. Ca să vă spun sincer, cetățeni, tocmai din această pricină nu m-am prea hărțuit astăzi, n-am prea stăruit să-i câștig pe senatori de partea mea, ca să decretăm starea de război, să îmbrăcăm haina de luptă. Prefer ca hotărîrea mea să fie lăudată de toți după douăzeci de zile, decît criticată astăzi de cîțiva. Prin urmare, cetățeni, așteptați cu răbdare întoarcerea delegaților și înăbușiți în inimile voastre obida încă vreo cîteva zile. Să fiți încredințați că m-aș bucura dacă ar aduce veste de pace la întoarcere, după cum, dacă vestea va fi de război, știți că l-am prevăzut. Cum aș putea să nu fiu prevăzător cînd e vorba de poporul roman, să nu mă gîndesc zi și noapte la libertatea voastră și la salvarea republicii ? Nu vă sînt oare îndatorat, cetățeni romani, pentru că m-ați cinstit cu multe onoruri chiar înaintea nobililor, pe mine, omul nou¹, singurul înălțat din neamul meu ? Sînt oare indezirabil ? Dar cine e mai puțin ca mine ? Mi-am îndeplinit cinstit toate funcțiile, fie că mi-au fost încredințate, fie că le-am cerut eu însumi. Sînt oare un nepriceput în treburile publice ? Dar cine este mai încercat ca mine, care de douăzeci de ani port un război necurmat împotriva nelegiuitorilor ?

VII. De aceea, cetățeni, voi sta neclintit de strajă pentru voi, străduindu-mă să vă fiu de folos nu numai cu gîndul, ci și cu fapta. Căci care cetățean, mai ales de pe treapta pe care

¹ Cicero face de nenumărate ori caz de calitatea sa de *om nou* (*homo novus*). Această expresie era folosită de nobilime în sens ironic la adresa celor care căutau să obțină funcții înalte în stat, fără să fie nobili. Familia lui Cicero aparținea ordinului cavalerilor.

ați voit să mă așezați, poate uita tot binele pe care i l-ați făcut, poate da uitării patria, demnitatea, ca să nu se entuziasmeze, să nu se înflăcăreze în fața simțămintelor voastre înălțătoare ce au făcut din toate inimile una singură? Am ținut multe și lungi cuvântări în fața poporului, la multe am luat parte, dar niciodată n-am văzut o adunare atât de mare ca aceasta de astăzi. Cu toții aveți o singură simțire, o singură dorință : să zădărniciți încercările lui Antonius de a ataca republica, să-i stingeți furia, să-i înăbușiți îndrăzneala. Același lucru îl doresc toate stările, într-acolo țintesc municipiile, coloniile, întreaga Italie. Astfel ați făcut ca Senatul, hotărît din propria sa voință, să fie și mai hotărît prin autoritatea voastră. A sosit momentul potrivit, cetățeni, poate că mai târziu decât s-ar fi convenit și ar fi fost demn pentru poporul roman, dar e momentul suprem, cînd nu se mai poate amîna nici o singură oră. A fost, ca să zic așa, un caz fatal¹ pe care l-am îndurat, și trebuia să-l îndurăm ; de acum încolo însă, vom face numai după voia noastră. Nu-i îngăduit ca poporul roman să robească, poporul roman pe care zeii nemuritori l-au ales ca să conducă celelalte neamuri. Ne aflăm acum în clipa hotărîtoare. Acum se va hotărî libertatea noastră. Trebuie, dragi cetățeni, sau să învingeți (și cu siguranță că veți izbîndi, cu dragostea voastră de patrie și buna înțelegere dintre voi) sau mai curînd să pieriți decât să ajungeți robi. Alte popoare pot îndura robia, poporul roman însă îi este proprie libertatea.

¹ Aluzie la dictatura lui Caesar.

Filipica a VII-a

In februarie, anul 43 î.e.n., delegația trimisă la Antonius nu se întorsese încă, rezultatul discuțiilor nu se cunoștea, întreaga Romă fierbea de nerăbdare să-l afle mai curînd. Prietenii lui Antonius rămași la Roma, dintre care cel mai de vază era Calenus, socrul consulului Pansa, îl țineau la curent, prin scrisori, cu cele ce se întîmplau la Roma. În toiul acestei fierberi, Senatul convocă o ședință. La ordinea zilei erau raportul consulului Caius Pansa asupra unei chestiuni edilitare privind Via Appia și asupra vistieriei, precum și raportul tribunului poporului despre Lupercalii. Cicero lua parte la ședință în calitatea-i de consular. Potrivit uzului, foștii consuli aveau îngăduința să ia cuvîntul cu privire la orice chestiune, nu numai cu privire la cele înscrise pe ordinea de zi.

Chiar de la începutul cuvîntării sale, Cicero anunța că se va abate de la subiect; apoi, adresîndu-se consularilor, își exprima regretul că aceștia nu erau încă convinși de faptele criminale comise de Antonius, pe care îl socoteau încă cetățean al Romei. În timp ce vorbea, în sală se așternu o liniște desăvîrșită, privirile tuturor fiind ațintite spre el. Adept statornic al păcii, Cicero aduce iarăși în discuție războiul, arătîndu-și convingerea că de o pace cu Antonius nici nu poate fi vorba. Chiar dacă s-ar ajunge la încheierea unei păci cu el, aceasta n-ar fi durabilă și ar constitui un izvor de primejdii pentru republică. Ar fi o pace rușinoasă, care ar înjosi demnitatea poporului.

D.C.

I. Ni se cere astăzi părerea, senatori, despre lucruri neînsemnate, dar poate, necesare. Consulul ne va raporta despre reparațiile de pe Via Appia¹ și despre vistierie, iar tribunul poporului despre Lupercalii. Deși lămuririle care ni se dau sînt cît se poate de simple, mintea mea, ocupată cu griji mai mari, se abate mereu de la dezbaterea de astăzi.

Patria, senatori, a ajuns în cel mai mare pericol, dacă nu chiar în pragul pieirii. Nu fără motiv m-am temut și n-am fost de acord cu trimiterea delegației. Ce ne va aduce întoarcerea ei nu știu, dar cine nu vede ce lîncezeală aduce în spirite așteptarea? Căci nu se astîmpără de loc aceia care privesc cu ochi răi faptul că Senatul se înviiorează iarăși la nădejdea vechii autorități, că poporul e una cu Senatul, că Italia întregă e animată de același spirit, că armatele au fost pregătite, că avem generali încercați. Acești răuvoitori născocesc răspunsul lui Antonius și-l apără. Unii pretind că el cere să se lase la vatră toate armatele. Adică noi am fi trimis delegați nu pentru ca el să asculte și să se supună Senatului, ci pentru ca să ne impună el nouă condiții și legi, să ne poruncească să lăsăm țara la voia întîmplării, la cheremul neamurilor străine, tocmai acum, cînd el este teafăr și cînd trebuie să ne temem mai degrabă de primejdia ce ne paște din partea lui decît de aceea ce ne-ar paște din partea oricăror neamuri străine. Alții au împrăștiat zvonul că ne-ar înapoia Gallia cisalpină și ar pretinde-o în schimb pe cea transalpină. Foarte frumos! De acolo să încerce să coboare asupra Romei nu numai legiunile lui, ci și neamurile străine. Alții vîntură zvonul că el n-ar pretinde nimic necumpătat. Strigă peste tot că Macedonia ar fi a lui, fiindcă frate-său Caius² a fost rechemat. Există oare provincie din care să nu se poată aprinde un incendiu? Acei cetățeni grijulii și senatori vigilenți mai spun că

¹ Via Appia, primul drum militar, început în 312 î.e.n. de către censorul Appius Claudius Caecus. Pornea de la Roma și ducea la Capua; mai tîrziu, pînă la Brundisium.

² Caius, fratele lui Marcus Antonius, își atribuisese provincia Macedonia. Fiind prins acolo mai tîrziu de către Brutus, a fost ucis de soldații acestuia, ca instigator.

eu aş fi dat semnalul războiului și se ascund îndărătul scutului păcii, zicînd : „Nu trebuia să-l zgîndăriți pe Antonius, care nu e de loc primejdios, ci mai curînd trufaș. Cît despre cînte, mulți sînt necinștiți (printre care pot să se numere în primul rînd cei care scornesc astfel de vorbe) ; de aceștia, zic ei, trebuie să ne păzim.“ Ce este mai bine ? Să stai mereu cu frica în sîn sau să pedepsești, cînd ai puțința, pe nelegiuți ?

II. Aceste vorbe sînt scornite de acei care erau considerați odată de partea poporului. Se poate pricepe de aici că, în inima lor, aceștia au fost întotdeauna departe de cea mai bună formă de guvernămînt și că nu au fost nicicînd cu adevărat favorabili poporului. Atunci cum se face că tocmai aceia care au fost populari în fapte nedemne, acum, în chestiunea cea mai vitală pentru popor, deoarece este vorba de salvarea republicii, preferă să fie trădători decît populari ? Această preînsemnată cauză m-a făcut popular pe mine, care, după cum bine știți, am fost întotdeauna dușmanul nesăbuitei îndrăzneli a mulțimii. Și tocmai acestora li se zice, sau mai degrabă ei singuri își zic consulari, numire de care nimeni nu este vrednic dacă nu este în stare să păstreze și prestigiul acestei înalte distincții. Să îmbrățișezi tu cauza unui dușman¹, să-ți trimită scrisori în care să-și exprime nădejdea în izbîndă, pe care tu să le arăți bucuros în dreapta și-n stînga, să le recitești, să le dai nelegiuțiilor să le copieze ca să le mărești curajul, slăbind, în schimb, virtutea și nădejdea celor buni, și tu să te mai consideri consular, senator sau chiar cetățean de rînd ? Cum va primi oare spusele mele preaputernicul și bunul consul Pansa ?² Căci numai prietenia cea mai sinceră mă îndeamnă s-o spun : îmi este cel mai apropiat și dacă n-ar fi un astfel de consul, care să vegheze, să aibă mereu grijă, să nu cugete decît la salvarea republicii, nici nu l-aș considera consul. Cu toate că încă din tinerețe ne-au legat nevoile, obișnuința, aceleași țeluri înalte, o mare potrivire în idei, la care se adaugă grija deosebită cu care a căutat să mă apere de pericolele care mă pîn-

¹ Cicero se adresează lui Quintus Fufius Calenus, ridicat cu cîtiva ani în urmă (47 î.e.n.) la demnitatea de consul de către Caesar. Era printre cei mai înfocați partizani ai lui Caesar, sub care a servit în Gallia, apoi la Pharsalus. Dupăuciderea lui Caesar, Calenus l-a sprijinit pe Antonius.

² Consulul Pansa se număra printre apropiații lui Caesar, dar ținea foarte mult și la Cicero.

deau în timpul crudelor războaie civile, salvându-mi nu numai onoarea, ci și viața, cu toate acestea, zic, dacă n-ar fi așa cum este, aș îndrăzni să nu-l numesc consul. El însă merită cu prisosință să fie numit consul, ba chiar cel mai bun și mai de frunte dintre consuli, cum nu cred să mai fi fost altul, atât de brav și de neclintit în hotărârile sale, dar ei nu au avut prilejul să-și dovedească voința și bravura. Împrejurările furtunoase ale celei mai îngrozitoare clipe i-au oferit lui Pansa prilejul să-și arate generozitatea, seriozitatea și destoinicia. Un consul nu-și poate dovedi însușirile decît în chipul cum cîrmuiește republica, nu în împrejurări dorite de el, ci în clipe de mare cumpănă, senatori, cum sînt cele de față.

III. Așa se face că eu, care întotdeauna am făcut tot ce am putut ca să statornicesc pacea, eu, care am dorit mai mult ca orice să domnească pacea între cetățenii republicii, așa cum o dorește orice bun cetățean (căci întreaga mea activitate s-a desfășurat în for, în sala Senatului, unde m-am străduit din răspuțeri să înlătur primejdiile care-i pîndeau pe prietenii mei, de unde am dobîndit cele mai mari onoruri, de unde mi-am cîștigat puțina influență pe care o am, de unde mi-am cîștigat demnitatea, dacă o am), eu, care sînt un produs al păcii, fără de care, zic, n-aș fi ceea ce sînt, nu m-aș socoti nimic dacă n-aș fi statornicit cu adevărat pacea între cetățeni. Mă vedeți înfricoșat, senatori, deoarece mă tem de chipul în care vor fi primite vorbele mele; vă rog însă ca și de data aceasta să vă păstrați demnitatea neștirbită, ba chiar să o sporiți, primind fără supărare cuvîntul groaznic, nemaiauzit pe care-l va rosti acum Marcus Cicero, și să nu respingeți ceea ce vă voi spune mai înainte de a-mi da puținta să lămuresc cele ce vreau să spun. Ei bine, eu, care nu am nimic mai scump decît pacea (așa cum am repetat-o de atîtea ori), declar că nu vreau pace cu Antonius și nu voi vrea niciodată.

Cu multă încredere trec la a doua parte a cuvîntării, senatori, deoarece ați ascultat cu calm discutarea punctului cel mai primejdios. De ce nu vreau pace? Pentru că este rușinoasă, pentru că este primejdioasă, pentru că este imposibilă. Vă mai cer, senatori, ca, în timp ce vă voi explica aceste lucruri, să-mi ascultați cuvîntarea cu aceeași bunăvoință cu care m-ați ascultat și pînă acum. Ce este oare mai mîrșav din partea oricui, dar mai cu seamă din partea unui întreg senat,

deoît nestatornicia, ușurința, șovăiala ? Ce poate fi mai nestatornic decît a voi să se încheie pe dată pace cu un om pe care îl socoteați dușman nu numai în vorbă, ci și de fapt, în numeroase decrete ? Doar dacă atunci cînd ați hotărît să se acorde onoruri unice și divine lui Octavius — onoruri atribuite pe un singur considerent, anume că a pregătit o armată împotriva lui Marcus Antonius — nu-l socoteați dușman pe Antonius. Atunci ar însemna că Antonius nu este dușman nici acum, cînd veteranii sînt lăudați de voi cu autoritate senatorială¹, pentru că au urmat pe Octavius, după cum nu l-ați considerat dușman nici atunci cînd ați făgăduit bani, împrumut și eliberare vitejilor ostași din legiunile care l-au părăsit pe acela ce se numea consul, deși era dușman.

IV. Cum ? Cînd îl copleșeați cu cele mai alese laude pe Brutus, care, printr-o adevărată predestinare a spiței și numelui său², parcă s-a născut anume pentru eliberarea republicii, cînd recunoșteați că armata lui poartă război cu Antonius pentru libertatea poporului și cînd lăudați Gallia, ca pe provincia cea mai bună și mai credincioasă, nu-l socoteați oare pe Antonius dușman ? Ce fel de război era acela, cînd ați hotărît să plece consuli la luptă, amîndoi sau numai unul, dacă Antonius nu era dușman ? Atunci unde s-a dus viteazul bărbat, colegul și prietenul meu, consulul Hirtius³ ? Vă aduceți aminte în ce hal de slăbiciune a plecat ? Slăbiciunea trupului nu i-a slăbit însă și tăria sufletească. Socotind, sînt sigur, că nu trebuie să-ți precupețești viața cînd e în joc libertatea poporului, mai cu seamă cînd viața îți e păstrată numai prin rugăciunile și ceremoniile acestui popor, el n-a stat pe gînduri și a pornit. Oare nici atunci cînd porunceți să se facă recrutări și să se suspende permisiile pe întregul cuprins al Italiei nu-l socoteați pe Antonius dușman ? Vedeți bine un întreg arsenal de arme în Roma, vedeți ostași înarmați pînă-n dinți însoțindu-l pe consul⁴, pasămite garda consulului, în realitate ca să ne apere pe noi, ceștialați, care fără excepție, ba chiar

¹ Decretul redactat în ședința din 19 decembrie 44, î.e.n.

² Lucius Iunius Brutus, cel mai vechi nume cunoscut din vestita familie patriciană a Iuniilor, a contribuit în mod hotărîtor la înlăturarea regalității și la instaurarea republicii romane.

³ Consulul Hirtius era coleg de augurat cu Cicero,

⁴ Consulul Pausa rămăsese la Roma.

dimpotrivă, cu cea mai mare însuflețire ne înscriem voluntari, ne supunem autorității voastre, nici acum nu-l socotiți pe Antonius dușman? Noi trimitem însă delegați! Vai mie, nenorocitul! Am ajuns să critic Senatul, eu care l-am laudat întotdeauna? Credeți oare, senatori, că trimiterea delegaților s-a făcut cu aprobarea poporului? Nu vă dați seama, nu auziți cu urechile voastre cum poporul îmi cere cu stăruință părerea? Părerea mea, cu care, cu o zi înainte, aproape toți ați fost de acord, pentru ca a doua zi să vă prăvăliți într-o deșartă nădejde de pace! Ce lucru lipsit de noimă: legiunile¹ trimit delegați la Senat, iar Senatul la Antonius.

Aceasta nu este o solie, ci înștiințarea că sfârșitul îi este aproape, dacă nu se va supune ordinului. Ce-mi pasă mie de toate astea? Îmi pasă, căci opinia publică este aspră. Toată lumea vede că au fost trimiși delegați, dar puțini știu ce spune decretul.

V. Trebuie să rămânem neclintiți în hotărârea noastră, să ne păstrăm seriozitatea, perseverența. Să ne întoarcem la severitatea de altădată, dacă Senatul dorește cu adevărat să-și recapete vechea faimă, gloria și prestigiul de care a fost lipsit atîta vreme. Dacă pe atunci se putea găsi o scuză — ce-i drept, și aceea firavă, dar îndreptățită, pentru că eram opriți — acum nu poate fi invocată nici una. Cînd ne credeam scăpați de dictatura regească, ne-am trezit și mai apăsați de armele unor particulari. Am înlăturat și aceste arme, dar trebuie să le smulgem acum din mîinile lui Antonius². Dacă nu vom face asta, vom pieri (voi vorbi cum se cuvine unui senator, unui adevărat roman). Cît de jos va ajunge republica romană, ce pată, ce dezonoare va însemna pentru ea clipa cînd Antonius își va rosti părerea în acest Senat, în calitate de fost consul! Las la o parte toate fărădelegile comise de el în timpul consulatului său urban, cînd a risipit sume uriașe de bani, rechemarea unor exilați fără a se baza pe vreo lege, vinderea cîștigurilor statului, scoaterea unor provincii întregi de sub puterea poporului, scoaterea unor regate la mezat, așezarea unor legi silnice în Roma, împresurarea și asedierea Senatului cu armele; lăsînd, zic, toate acestea deoparte, nu se poate să

¹ Legiunile a IV-a și Martia, care se lepădaseră de Antonius.

² Antonius n-a izbutit să atace Roma, planul lui fiind zădărnicit de Octavius.

nu recunoașteți că nu există fapte mai urâte, mai mîrșave decît împresurarea Mutinei, cea mai puternică colonie a poporului roman, atacarea unui general al poporului roman, a unui consul desemnat, devastarea ogoarelor poporului roman. Dacă acest Senat l-a declarat dușman în atîtea rînduri, cum ar putea să-l primească acum în sînul său ?

Dar am vorbit destul despre mîrșăvia lui. De acum încolo mă voi ocupa, așa cum mi-am propus, de primejdia care ne pîndește, gata să ne facă de ocară. Ocara să o înlăturăm mai vîrtos decît orice, căci ea rănește de moarte inimile celor mai mulți.

VI. Credeți că veți avea o pace durabilă, cînd îl veți vedea în Roma pe Antonius sau, mai bine zis, pe Antonii ? Atunci nu țineți seamă de Lucius, pe cînd eu nu l-am trecut cu vederea nici chiar pe Caius¹. Dar, precum văd eu, Lucius va dicta. Căci el este patronul celor 35 de triburi, al căror drept de vot l-a desființat printr-o lege a lui, în virtutea căreia și-a împărțit și magistraturile cu Caesar. El este și patronul centuriilor de cavaleri romani, cărora de asemenea n-a voit să le lase dreptul de vot, și tot el este patronul tribunilor militari și bogătanilor din strada Ianus. Cine va putea îndura stăpînirea lui, mai cu seamă că și-a așezat partizani pînă și pe ogoare ? Cine a mai avut vreodată în mîna toate triburile, pe toți cavalerii, pe toți tribunii militari ? Vă gîndiți oare că puterea Gracchilor era mai mare decît va fi aceea a gladiatorului acesta ? L-am numit gladiator nu cu înțelesul cu care obișnuiește să fie numit cîteodată Marcus Antonius, ci cu înțelesul limpede pe care îl dau acestui cuvînt cei care vorbes corect latinește. În Asia s-a bătut ca un gladiator adevărat. Mai întîi a împodobit pe unul dintre tovarășii săi, care-i era foarte apropiat, cu arme de gladiator, și apoi l-a înjunghiat pe cîntenorocitul fugea, dobîndind, în această împrejurare, el însuși, o rană adîncă, după cum dovedește semnul pe care-l are. Gîndiți-vă numai ce va face acesta unui dușman, cînd i va ivi prilejul, dacă a fost în stare să înjunghie un amic. Dacă a comis această crimă numai pentru a-și satisface poftele, ce socotiți că va face pentru pradă ? Nu credeți că va aduce din nou în colegiul de judecată niște scelerati, că se va

¹ Caius Antonius, frate cu Marcus și Lucius, dar mai puțin crud decît cei doi.

întovărăși iarăși cu cei care au primit pământuri, că se va adresa celor proscriși ? Nu credeți că la cel mai mic semn al lui Antonius, vor alerga la el toți decăzuții ? Chiar dacă n-ar mai fi alții decît cei care se află acum împreună cu dînsul, susținîndu-l fățiș, și încă ar fi prea mulți, mai ales în aceste clipe, cînd pavăza celor buni nu mai este, iar ai lui sînt gata să vină încoace la cel mai mic semn ? Tare mă tem că, dacă ne vom abate cît de cît de la planul nostru, în scurt timp să nu-i vedem că sînt mult mai mulți decît noi. Cu toate că doresc pacea, mă îngrozesc la gîndul că războiul ar putea fi măscat sub numele de pace. De aceea, dacă vrem să ne bucurăm de pace, trebuie să ne pregătim de război ; dacă nu vom fi oricînd pregătiți de război, niciodată nu ne vom bucura de pace.

VII. Stră în puterea minții și conștiinței voastre, senatori, a vedea cît mai departe în viitor. De aceea sîntem noi puși străjeri, să veghem ca poporul să fie eliberat de teamă, prin grija noastră necurmată și prin pătrunderea minții noastre. Este nedemn pentru supremul consiliu al lumii, și mai cu seamă cînd e vorba de un lucru atît de însemnat, să dea dovadă de lipsă de chibzuință. Cu consuli ca ai noștri, cu un asemenea entuziasm popular, cu atîta unire în Italia, cu astfel de comandanți și cu o asemenea armată, republica nu poate fi amenințată de nici o primejdie fără ca Senatul să fie vinovat de aceasta. Eu mă voi pune în slujba patriei, sfătuind, prevăzînd, demascînd, luînd mereu ca martori pe zei și pe oameni, închinîndu-mi toate forțele, nu numai buna mea credință, care ar putea fi de ajuns pentru un cetățean de rînd, dar nu și pentru unul de frunte, nerușîndu-mi grija, hotărîrea și vigilența mea.

VIII. Dacă pînă acum am vorbit de pericolul care vă paște, cum vă voi arăta că nici vorbă nu poate fi de pace. Dintre cele trei condiții pe care ar trebui să le întrunească, voi arăta cea din urmă. În primul rînd, ce fel de pace poate fi între Antonius și Senat ? Cu ce obraz se va înfățișa el înaintea voastră și cu ce ochi îl veți privi voi la rîndu-vă ? Care dintre voi nu-l urăște, sau pe care dintre voi nu-l urăște el ? Haide, spuneți, oare numai pe voi vă urăște dînsul și voi numai pe el ? Vor fi vreodată prietenii voștri sau voi prietenii celor care asediază Mutina, care recrutează soldați din Gallia¹, sau care vă ame-

¹ Prietenii lui Antonius din Gallia, puțini la număr, încercau să adune ostași împotriva lui Decimus Brutus.

hință avutul ? Îi va îmbrățișa el oare pe cavaleri ? Simțămintele lor față de Antonius au rămas întotdeauna ascunse ? Cei care s-au adunat în număr covârșitor pe treptele templului Concordiei¹, cei care ne-au îndemnat la luptă pentru redobândirea libertății, cerînd cu înflăcărare mantale, arme și război, chemîndu-mă și pe mine în sprijinul poporului în mijlocul adunării, îl vor îndrăgi ei oare pe Antonius, sau Antonius va respecta pacea cu ei ? Ce să mai vorbesc despre întregul popor care, în forul ticsit de lume, de două ori, într-un singur cuget și într-un singur glas, m-a chemat, arătîndu-mi marea dorință de a-și redobîndi libertatea ? Dacă totdeauna ne-am dorit să avem poporul de partea noastră, iată că-l avem acuma conducător. Există oare vreo speranță de pace între poporul roman și cei care asediază Mutina, atacînd un general și armata poporului roman ? Putem spera oare într-o pace cu municipiile, ale căror simpatii le cunoaștem din felul cum sună decretelor lor, din graba cu care dau ostași și făgăduiesc bani ? Mai doriți² oare să existe un senat al poporului în fiecare oraș de provincie ? Printr-o hotărîre a acestui ordin trebuie lăudat orașul Firmum³, care s-a oferit cel dintîi să dea bani ; în chip deosebit se cuvine laudă marucinilor⁴, căci au hotărît să înfiereze cu semnul infamiei pe cei care s-au sustras de la serviciul militar. Lucrurile acestea se întîmplă acum în toată Italia. Trainică pace, n-am ce zice, între Antonius și ei, ca și între ei și el. Ce înțelegere poate fi mai mare ? În această discordie poate fi vorba de pace ? Chiar dacă aș lăsa deoparte mulțimea plebei, va putea fi oare pace între Antonius și cavalerul roman Lucius Visidius⁵, om împodobit cu virtuți și onest, totdeauna printre cei dintîi, care a fost o adevărată pavăză pentru persoana mea, simțînd-o mai vîrtos în vremea consulatului meu ? El nu numai că și-a convins vecinii să

¹ Aluzie la ședința Senatului convocată de Antonius în templul Concordiei, cînd, afară, un grup compact de cavaleri manifestau în favoarea lui Cicero.

² În timp ce Cicero își rostea cuvîntarea, poporul aplauda și se delara potrivit lui Antonius.

³ Firmum, oraș în ținutul Picenum, colonie întemeiată de romani la începutul primului război punic, astăzi Fermo.

⁴ O mică populație care ocupa un teritoriu așezat în centrul Italiei, pe țărmul de răsărit, avînd capitală orașul Teate.

⁵ Lucius Visidius (sau Vesidius), lăudat de Cicero pentru zelul de care a dat dovadă la înăbușirea conjurației lui Catilina.

intre în rîndurile ostaşilor, dar i-a şi sprijinit cu bani. Ei bine, se va putea împăca Antonius cu acest om, pe care am crezut de datoria noastră să-l lăudăm într-un decret senatorial ? Sau cu Octavius, care l-a îndepărtat de Roma ? Sau cu Decimus Brutus, care l-a oprit să intre în Gallia ? Se va potoli el oare şi se va împăca acum cu Gallia, care l-a respins şi expulzat ? Luaţi aminte, senatori : toate sînt otrăvite de ură şi vrajbă, de aici va izbucni războiul civil. Deci, să nu doriţi ceea ce nu se poate, şi, pe zeii nemuritori, luaţi aminte ca nu cumva, în speranţa unei păci de moment, să pierdeţi o pace trainică.

IX. Spre ce ţinteşte oare cuvîntarea mea ? Nu ştim încă ce au făcut solii. Dar noi trebuie să ne păstrăm mintea trează, să fim pregătiţi şi înarmaţi în inimile noastre, să nu ne amăgim cu discursuri dulcele şi rugătoare sau cu aparenţa dreptăţii. Mai înainte de a pretinde ceva, el trebuia să facă ceea ce i se cerea, şi anume : să fi încetat de a-l mai ataca pe Brutus şi armata lui, de a mai devasta oraşele şi ogoarele Galliei, să fi dat posibilitatea delegaţilor de a se duce şi la Brutus, să-şi fi adus armata dincoace de apa Rubiconului şi s-o fi ţinut la două sute de mii de paşi de Roma, iar el să se fi supus autorităţii Senatului şi poporului. Dacă ar fi îndeplinit acestea, autoritatea deliberării noastre rămînea neştirbită. Cum însă el nu s-a supus Senatului, nu Senatul i-a declarat lui război, ci el a declarat război poporului roman. De aceea vă sfătuiesc să luaţi seama, senatori : sînt în joc libertatea poporului, care vă este încredinţată, viaţa şi averea tuturor celor buni, către care ţinteşte încă de mult Antonius, veşnic nesătul şi crud ca o fiară. Nu veţi avea nici o autoritate asupra lui dacă nu-l veţi stăpîni. Luaţi seama să nu vă scape din cuşcă balaurul hidos şi ciumat ! Îţi dau şi ţie un sfat, Pansa (cu toate că n-ai nevoie de sfatul nimănui, căci eşti mai dibaci decît mulţi alţii, dar pînă şi cei mai iscuşiţi cîrmaci, în vreme de furtună, ascultă sfatul celorlalţi) : să nu îngădui, Pansa, ca această strălucită pregătire să rămîină zadarnică. Ţi se oferă un prilej cum n-a mai avut cineva vreodată. Poţi scăpa pe vecie republica de teamă şi primejdie, cu ajutorul Senatului, prin zelul cavalerilor şi însufleţirea poporului. Cît despre cele cuprinse în raportul tău ¹, Pansa, sînt de aceeaşi părere cu Publius Servilius.

¹ Aluzie la conţinutul raportului întocmit de consulul Pansa, cu privire la Via Appia, sistemul monetar şi alegerea lupercilor,

Filipica a VIII-a

La câteva zile după sosirea delegaților la Mutina, unul dintre ei, *Servius Sulpicius*, moare. Ceilalți doi delegați, *Lucius Piso* și *Lucius Philippus*, prezintă lui *Antonius* mandatele Senatului și, către sfârșitul lunii februarie anul 43 î.e.n., se întoarseră la Roma însoțiți de *Cotyla*, trimisul lui *Antonius*, aducând propunerile acestuia.

Se face raportul în fața Senatului asupra rezultatului convorbirilor. Senatul nu acceptă însă propunerile lui *Antonius* și-i declară război, ocolind însă termenul propriu război (*bellum*), înlocuindu-l cu răzmeriță (*tumultus*), dar și stare de asediu. Când se citește acest raport, *Cicero* nu poate lua cuvântul ca să discute pe marginea lui. De-abia a doua zi el rostește cea de-a opta Filipică. Marele orator își începe cuvântarea plângându-se de slăbiciunea consulului *Pansa* și a celorlalți senatori lipsiți de energie față de purtarea obraznică și dușmănoasă a lui *Antonius*, care refuza să se supună autorității Senatului, continuând să asedieze *Mutina*.

Cicero socotește absurdă distincția ce se făcea între noțiunile *bellum* și *tumultus*, întrucât amândouă denumeau același lucru : lupta.

În cuvinte meșteșugite, marele orator face apel la sentimentele patriotice ale tuturor, cerându-le ca fără întârziere să se echipeze de război.

Însuși consulul *Pansa* îi îmbrățișează părerea, cerând și celorlalți să urmeze îndemnul bătrînului *Cicero*.

D.C.

I. Dezbaterea raportului din ședința de ieri a fost mai confuză decît oricare alta din timpul consulatului tău. Mi s-a părut că te-ai opus prea puțin acelorora cărorora de obicei nu le cedezi. Căci, deși Senatul se arăta hotărît ca totdeauna și deși toți își dădeau bine seama că războiul e un fapt — și doar cîțiva erau de părere că trebuie înlăturat cuvîntul război — voința ta, cînd s-a trecut la vot, a înclinat spre împăciuire. Din pricina asprimii cuvîntului, la propunerea ta, părerea noastră n-a fost aprobată și a triumfat cea a lui Lucius Caesar, bărbat de mare prestigiu, care, o dată asprimea termenului atenuată, a fost mai blînd în cuvîntarea sa decît în sentință. Cu toate că, înainte de a-și rosti părerea, s-a scuzat prin legătura de rudenie cu Antonius¹. La fel a procedat și în timpul consulatului meu față de bărbatul surorii sale², așa cum a procedat și acum față de fiul surorii sale, socotind să înlătore și jalea surorii, dar și să privegheze asupra republicii. Pînă și însuși Lucius Caesar v-a slătuit oarecum, senatori, să nu fiți de părerea lui, cînd a spus că ar fi rostit altă părere și că aceea ar fi fost vrednică de republică, dacă nu l-ar fi împiedicat legăturile de rudenie. Și el este unchiul lui Antonius. Nu cumva și voi, care sînteți de aceeași părere cu el, sînteți unchii lui ?

Despre ce era vorba ? Unii socoteau că nu trebuie să folosim în declarație cuvîntul război, ci preferau să-l numim răscoală. Habar n-aveau nici de fapte, nici de tîlcul vorbelor, căci război poate fi fără decretarea stării excepționale, dar stare excepțională fără război nu există. Căci ce altceva este tumultul³ decît iscarea unei tulburări atît de mari, încît groaza

¹ Cicero se adresează consulului Pansa ; mama lui Antonius era sora acestuia.

² Bărbatul surorii sale era Lentulus, un partizan al lui Catilina, care la ordinul lui Cicero — conform unei hotărîri a Senatului — a fost executat în închisoare.

³ Discuția se extinde asupra înțelesului celor două cuvinte : *tumultus* = răscoală, răzmeriță, dar și stare de asediu, și *bellum* = război (civil). Cicero înțelege cuvîntul *tumultus* ca fiind format din *timor* (teamă) + *multus*.

să fie cu atît mai mare ? De aici chiar îi vine și numele. Astfel strămoșii noștri n-au desemnat cu acest nume decît tumultul italic, deoarece cîra intern, și răscoala gallică, deoarece izbucnise în coasta Italiei. Că tumultul este mai grav decît războiul, ne putem da seama și din faptul că în timp de război se dau scutiri, pe cînd în vreme de răscoală nu se dau. Așadar, cum vă spuneam mai înainte, război fără răscoală se poate, dar răscoală fără război e cu neputință. Și cum între război și pace nu există ceva de mijloc, trebuie să admitem că răscoala, dacă nu-i război, e o stare de pace. Ce poate fi mai lipsit de noimă decît această tâlcuire ? Dar prea mult am vorbit despre sensul cuvîntului ; să vedem mai bine, senatori, fapta însăși, care sînt convins că uneori pare și mai urîtă din cauza denumirii ei.

II. Nu vrem ca acesta să pară război. De ce dăm atunci ordin municipiilor și coloniilor să-l izgonească pe Antonius ? De ce cerem să se adune ostași, dar nu cu sila, ci de bunăvoie și să se strîngă bani pentru republică ? Căci dacă dispare numele de război, dispar și zelul municipiilor, strînsa unire a poporului care a venit ca să lupte. Dacă noi lîncezim, trebuie să se destrame toate. Dar ce mai îndrug eu atîtea ? Brutus este atacat și încă nu-i război. Vechea și puternica colonie Mutina este asediată și tot nu-i război ; Gallia este pustiită, dar ce pace poate fi mai sigură ? Cine cutează să numească război, cînd am trimis cu armata un bărbat viteaz, pe consul însuși ? El care, deși slăbit de o boală grea și îndelungată, a considerat că nu încape nici o scuză atunci cînd e vorba de apărarea republicii. Octavius nici n-a mai așteptat decretul voastre și a luat asupra-și sarcina războiului împotriva lui Antonius, chiar dacă se afla la o vîrstă fragedă. Nu ajunsese la anii hotărîrilor mature, dar acest lucru nu l-a împiedicat să-și dea seama că, atunci cînd republica este în primejdie, o dată momentul prielnic trecut, nimic nu-l mai poate întoarce. Așa că ei și cu armatele lor trăiesc — așa zicînd — în pace. Nu este dușman acela a cărui gardă a izgonit-o Hirtius de la Claterna¹, nu este dușman acela care atacă înarmat pe consul și asediază pe consulul desemnat², nu-i sînt dușmănoase sau războinice nici vorbele pe care Pansa le-a citit cu puțin mai

¹ Claterna, oraș în Gallia cisalpină, aproape de Bononia (azi Bologna).

² Consulul desemnat era Decimus Brutus.

Înainte din scrisoarea colegiului : „*Am dat garda peste cap, am pus stăpînire pe Claterna, călăreții au fost fugăriți, lupta s-a dat, cîtiva au fost uciși*“. Se poate pace mai bună ca asta ? S-au decretat recrutări în toată Italia, scutițiile au fost suspendate, mîine se vor îmbrăca armuri de luptă, consulul a declarat că mîine coboară în Senat însoțit de gardă. Este oare aceasta o hărțuială oarecare, sau un război cum n-a mai fost altul ? În războaiele de pînă acum și mai cu seamă în cele civile, cauza era totdeauna politică. Sulla s-a războit cu Sulpicius pentru dreptul legilor, pe care zicea că le-ar fi impus cu sila, Cinna s-a războit cu Octavius Cornelius, consulul, pentru dreptul de vot al noilor cetățeni, apoi s-a bătut cu Marius și cu Carbo¹, pentru ca puterea de stat să nu încapă pe mîna netrebnicilor și ca să pedepsească măcelărîrea crudă a celor mai de seamă bărbați. Causa tuturor acestor războaie au fost certurile politice. Nu e cîtuși de puțin plăcut să vorbești despre ultimul² război civil, căruia nu-i știu cauza, dar îi detest sfîrșitul.

III. Cel de acum este al cincilea război civil (și toate cinci s-au dezlănțuit în zilele noastre). În cel dintîi nu numai că n-a existat nici o neînțelegere între cetățeni, dar s-au ridicat cu toți la luptă, în deplină înțelegere, însuflețiți de un entuziasm de necrezut. Toți sînt mînați de aceeași voință, apără același țel, au aceeași simțire. Cînd zic „toți“, bineînțeles că nu mă gîndesc la cei pe care nimeni nu-i socoate cetățeni vrednici. Așadar, care-i cauza războiului, pe care noi o credem dreaptă ? Noi ne apărăm templele zeilor nemuritori, zidurile, locuințele poporului, soțiile, copiii, patria ; dimpotrivă, Antonius uneltește, se zbate să tulbure toate acestea, să le răstoarne prin război, nu urmărește decît jefuirea republicii, țelul său este să risipească o parte din bunurile noastre, iar pe alta s-o împartă ucigașilor.

Între scopurile noastre este o mare deosebire, dar cel mai mîrșav lucru este faptul că promite tîlharilor săi casele noastre, ba chiar îi asigură că le va împărți și Roma, că-i va scoate prin orice poartă, pe unde ar voi. Toți Cafonii, toți Saxii³ și

¹ E vorba de Marius fiul, care a fost consul împreună cu Cneius Carbo.

² Războiul civil dintre Caesar și Pompeius, care a luat sfîrșit prin bătălia de la Pharsalos, în anul 48 î.e.n., cînd Pompeius a fost înfrînt.

³ Căfo și Saxa sînt centurioni veterani, atașați lui Antonius.

alții de teapa lor, care îl urmează pe Antonius, își atribuie singuri cele mai frumoase reședințe și grădini, de la Tusculum sau Alba¹. Chiar și oamenii abrutizați, dacă merită să-i numim oameni și nu vite, sînt mînați de o deșartă speranță pînă la apele de la Puteoli². Deci, Antonius stăpînește ceea ce promite la ai săi. N-avem și noi ca el? Mai bine să ne ferească zeii! Chiar acum ne străduim să facem în așa chip, ca să nu mai poată făgădui nimeni vreodată așa ceva. Fără voie o spun, dar trebuie s-o spun. Averile lui Caesar, luate la mezat, senatori, dau multor nemernici speranță și îndrăzneală. Ei au văzut cerșetori îmbogățiți peste noapte și, de aceea, ar vrea să vadă mereu confiscări. Aceștia amenință bunurile noastre. Antonius le promite totul. Noi însă ce promitem armatelor noastre? Mult mai bune și mai mari recompense. Cîștigul din crime este primejdios deopotrivă și pentru cei care-l așteaptă, și pentru cei care-l făgăduiesc. Ostașilor noștri noi le făgăduim libertate, legi, drepturi, tribunale, stăpînire asupra lumii, demnitate, pace și odihnă. Făgăduielile lui Antonius sînt pline de sînge, groaznice, criminale, odioase zeilor nemuritori ca și oamenilor, nu sînt nici statornice, nici salutare, pe cînd ale noastre, dimpotrivă, sînt cinstite, demne, glorioase, pline de bucurie, pline de pietate.

IV. Despre avantajele păcii îmi amintea adineauri prietenul meu Q. Fufius, bărbat în toată firea și vigoarea, ca și cum, dacă ar trebui lăudată pacea, eu n-aș putea s-o fac tot atît de lesne și de cumpătat. Oare o singură dată am apărat eu pacea? Nu am dorit-o eu mereu? Căci un răgaz de pace, care este atît de folositor tuturor celor buni și mie îmi este îndeosebi. Ce cale ar fi apucat activitatea mea fără dezbaterile din for, fără legi, fără procese? Toate acestea nu pot exista decît în timp de pace. De aceea te-aș ruga să-mi spui, Calenus, dacă tu numești sclavia pace? Căci strămoșii noștri luau arma în mîna, nu numai ca să fie liberi, ci și ca să supună alte neamuri, pe cînd tu socoți că trebuie să aruncăm armele, ca să devenim robi. Ce cauză mai legitimă a unui război este alta decît că te ridici împotriva sclaviei? Chiar dacă stăpînul nu

¹ Tusculum și Alba, locuri preferate de nobilii romani, care aveau vile acolo.

² Puteoli, colonie romană, primul oraș portuar din vechea Italie. Loc de debarcare pentru traficul spre Roma.

este aspru, totuși este cu totul nedemn chiar faptul că vrea să fie stăpîn. Există și alte cauze drepte, aceasta însă este necesară. Numai dacă nu socoți că acest necaz nu te privește, întrucît nădăjduiești să fii aliatul dictaturii lui Antonius. În această privință te înșeli de două ori : întâi, pentru că pui interesele tale mai presus de cele obștești, al doilea, pentru că socoți că în regalitate ar putea exista ștatornicie și trai plăcut. Dacă Antonius ți-a fost de folos mai înainte, nu-ți va fi mereu. Tu te plîngeai pînă și de Caesar¹, care era un om, nu glumă, dar din acest balaur ce socoți că vei putea face ? Și mai spui că tu ai dorit totdeauna pacea și totdeauna ai voit salvarea tuturor cetățenilor. Mărturisire demnă de toată lauda, care s-ar zice că vine din partea unui bun cetățean, folositor republicii. Dacă tu vrei însă să fie salvați cei care sînt cetățeni prin naștere și dușmani prin voința lor, atunci ce deosebire există între tine și ei ? Tatăl tău, om sever și prevăzător, de autoritatea căruia m-am folosit în tinerețe, îl socotea pe Publius Nasica primul dintre cetățeni, pentru că a dat dovadă de bravură și generozitate punînd la cale uciderea lui Tiberius Gracchus², eliberînd astfel republica. Oare noi am moștenit altfel de simțăminte de la strămoși ? Căci tu nu l-ai fi aprobat pe acest cetățean dacă ai fi trăit în acele vremuri, pentru că el n-a voit ca toți să fie salvați. *Cînd consulul Lucius Opimius a raportat despre situația republicii, senatorii au fost de părere că Opimius trebuie să apere statul.*

Senatul a hotărît cu vorba, iar Opimius cu armele. Dacă ai fi trăit pe atunci, cum l-ai fi socotit pe acest cetățean : îndrăzneț sau crud ? Sau pe Quintus Metellus³, ai cărui fii au fost toți patru consulari ? Sau pe președintele Senatului, Publius Lentulus, și pe mulți alți bărbați de seamă, care, uniți cu consulul Opimius și înarmați l-au urmărit pe Gracchus pînă pe colina Aventinului ? În timpul acestei lupte, Lentulus a căpătat o rană gravă, iar Gracchus, fostul consul Marcus Fulvius, precum și amîndoi fiii acestuia, tinerei de tot, au fost uciși. Deci, acei bărbați trebuie înfierăți care n-au voit salvarea tuturor cetățenilor.

¹ Dictatura lui Caesar, față de care Calenus își exprimase în unele privințe dezacordul.

² Hotărîrea Senatului împotriva lui Calus Gracchus și Tiberius Gracchus.

³ Quintus Metellus și cei patru copii ai săi (Balearicus, Caprarius, Dalmaticus și Sardicus) numiți după triumfurile repute,

V. Dar să venim la evenimente mai apropiate de noi. Pe vremea consulilor Caius Marius și Lucius Valerius, Senatul le-a încredințat lor apărarea republicii; cu această ocazie, au fost uciși tribunul poporului Lucius Saturninus și pretorul Caius Glaucia. În acea zi au pus mâna pe arme toți Scaurii, Metellii, Claudii, Catulii, Scaevolii, Crassii. Oare tu crezi că acei consuli și oameni de seamă trebuie criticați? Eu am vrut să piară Catilina. Tu, care vrei ca toți să fie salvați, ai dorit poate ca și Catilina să fie salvat? Aceasta-i, Calenus, deosebirea dintre părerea mea și a ta: eu nu vreau ca cineva să comită o greșală pentru ca apoi să trebuiască a fi pedepsit cu moartea, pe cînd tu ești de părere că trebuie iertat chiar dacă a săvîrșit crima. Dacă în trupul nostru se află un rău care vatămă restul corpului, noi suferim să se ardă și să se taie partea rea, învoindu-ne mai degrabă să pierdem un mădular decît tot trupul. Așa și în corpul statului¹, să se taie ce este stricat, ca să fie salvat întregul. Aspru cuvînt, dar cu mult mai aspru este următorul: „Să fie salvați necinstiții, criminalii, nelegiuții și să fie distruși nevinovații, cinstiții, cei buni și întreaga republică!”

Mărturisesc, o, Quintus Fufius, că în privința unei persoane ai văzut mai bine decît mine. Eu îl consideram pe Publius Clodius un cetățean primejdios, ucigaș, depravat, nelegiuit, îndrăzneț, înecat în fapte mîrșave; tu, dimpotrivă, socoteai că trebuie să-l privim ca pe un bun cetățean, temperat, nevinovat și modest. Recunosc că în privința acestui singur om tu ai văzut cu mult mai bine, iar eu mult am greșit². Nu este drept, cum ai spus, că mă înfurii pe tine adeseori. Mărturisesc că sînt doar vehement, dar nu furios. Niciodată nu m-am supărat fără motiv pe prieteni, nici chiar atunci cînd o meritau. Pot să fiu de altă părere decît tine, dar fără să te insult. E drept, însă, nu fără o mare durere în suflet. Oare neînțelegerea dintre noi este mică, a pornit ea de la un fleac? Că eu îl iubesc pe Octavius, iar tu pe Antonius? Ba chiar, eu îl iubesc pe Brutus, tu pe Antonius. Nu. Motivul este că eu doresc să salvez o colonie a poporului roman, pe cînd tu, dimpotrivă, vrei să fie luată cu asalt.

¹ Compararea republicii, a statului, cu trupul omenesc o întîlnim adesea la autorii antici, greci și latini, la Platon, Aristotel etc.

² Cicero îl atacase vehement pe Clodius în celebrul său discurs rostit în apărarea lui Milo (*Pro Milone*.)

VI. Poți oare tăgădui aceasta? Tu, care mereu născocеști fel de fel de motive de zădărniciiri care să slăbească puterea lui D. Brutus, făcîndu-l în schimb pe Antonius mai tare? Pînă cînd vei tot spune că dorești pacea? Lupta este dezlănțuită, liniile sînt rînduite, se atacă cu înverșunare. Am trimis trei fruntași ai Romei ca să-i împace pe luptători. Antonius i-a disprețuit, i-a alungat, respingîndu-i. Iar tu rămîi un statornic apărător al lui Antonius? Și, pentru ca să se arate bun senator, Calenus spune că nu este prietenul lui Antonius. Deși primise un mare privilegiu de la el, totuși, cîndva, a fost împotriva lui. Vedeți cît de mare este dragostea lui de patrie: deși mîniat pe Antonius-omul, totuși îl apără pe Antonius în interesul republicii. Să știi, Fufius, că eu, cînd te văd atît de pornit contra masilienilor¹, nu te ascult cu sufletul împăcat. Căci pînă cînd vei ataca Massilia? Nici triumful nu aduce sfîrșitul războiului? În triumf a fost purtat chipul orașului, fără de ajutorul căruia strămoșii noștri nu ar fi triumfat niciodată asupra națiunilor transalpine. În timpul acesta, poporul gemea. Nu exista cetățean care să considere străine de el nenorocirile acestei preacredincioase cetăți, deși ficcare avea necazul lui. Chiar mînia lui Caesar, care era strașnic de mîniat pe ei, slăbea pe zi ce trece cînd și-a dat seama de seriozitatea și credința nemaiîntîlnită a acestei cetăți. O cetate atît de fidelă nu te poate mulțumi cu nici un chip? Vei spune, poate, că iarăși m-am supărat. Eu vorbesc fără mînie despre toate, dar nu fără amărăciune în suflet. Nu pot admite că cineva poate fi în același timp dușmanul acelei cetăți și prietenul cetății noastre. Nu pot să-mi dau seama, Calenus, care este rațiunea faptei tale. N-am putut noi mai înainte să te oprim să fii cu poporul, azi nici rugîndu-te nu mai putem să te facem favorabil mulțimii. Destule i-am spus lui Fufius fără mînie, dar nu fără durere. Sînt încredințat că acela care a suportat cu chibzuință plîngerea ginerelui o va suporta și pe a prietenului, cu sufletul împăcat.

VII. Ajung acum la ceilalți consulari, dintre care nu e nici unul (spun numai adevărul) de care să nu mă simt legat prin respect reciproc; cu unii în grad foarte mare, cu alții potrivit, dar cu nimeni de loc. Ce întunecată a fost pentru noi,

¹ Fufius combătea legea de restituire a bunurilor Massiliei, care fuse seră ridicate de Caesar după dreptul războiului.

pentru consulari, ziua de ieri ! Să trimitem a doua oară solie ? Va face oare Antonius armistițiu ? În fața și sub privirile delegaților a bătut Mutina cu aruncătoarele și le-a arătat stadiul lucrărilor de fortificație și, cât timp delegații noștri au fost de față, asediul n-a încetat o clipă. Să-i mai trimitem delegați ? Dar pentru ce ? Oare ca să ne îngrozim mai strașnic după întoarcerea lor ? Eu n-am fost nici înainte de părere să se voteze trimiterea delegaților. Mă consolam la gândul că atunci când se vor întoarce solii disprețuiți și alungați de Antonius, și vor raporta Senatului că el nu numai că nu s-a depărtat de Gallia, așa cum îi cerusem, dar nici chiar din fața Mutinei nu s-a retras și n-a dat solilor posibilitatea de a comunica cu Decimus Brutus — nădăjduiam că, atunci cu toții, înflăcărați de ură¹ și scormoniți de durere, cu toții vom veni în ajutorul lui D. Brutus cu arme, cai și oameni. Dar noi, dimpotrivă, după aceea am devenit și mai trîndavi, deși văzusem nu numai îndrăzneala și crima lui Antonius, ci și obrăznicia și îngîmfarea acestuia. O, de-ar fi sănătos Lucius Caesar, sau de-ar trăi Sulpicius ! Cu mult mai bine s-ar dezbate chestiunea de către toți trei decît de unul singur. Vorbesc mai mult cu durere decît cu muștrare : sîntem, sîntem, zic, o, senatori, părășiți de fruntași. Dar dacă, în clipe de primejdie, toți consularii (am spus-o adesea) vor acționa cu dreptate și hotărîre, atunci ei vor fi cu adevărat consulari. Delegații trebuiau să ne aducă însuflețire și ne-au adus teamă (mie nu), pentru că îl stimează pe cel la care au fost trimiși, supunîndu-se chiar poruncilor lui.

VIII. Dar, pe zeii nemuritori, unde sînt datina și virtutea noastră strămoșească ? Mă gîndesc la Popillius care, trimis sol la regele Antioch, ca să-i anunțe cuvîntul Senatului, prin care i se cerea să se retragă de la porțile Alexandriei pe care o asedia, și cum regele tărăgăna răspunsul, l-a închis cu o vergea într-un cerc, spunîndu-i că-l va denunța Senatului dacă nu-i va răspunde ce are de gînd să facă, atunci, pe loc, mai înainte de a ieși din cerc. Purtare cu adevărat demnă, căci el reprezenta Senatul și autoritatea poporului roman. Dacă nu i se supunea, orice propunere ar fi făcut trebuia respinsă, nicidecum să primească vreo poruncă de la dînsul. Aș primi eu

¹ Consulul Pansa reproșa adesea socrului său, Calenus, că susține partidul lui Antonius.

oare propuneri de la cel ce nu ține seamă de ordinele Senatului, ori aş putea socoti că ar avea vreo legătură cu Senatul când el atacă pe generalul poporului roman, cu toată împotrivirea Senatului? Şi ce propuneri face el! Cu câtă aroganță, cu câtă îngîmfare, cu câtă neruşinare! Şi pentru ce le-a mai dat delegaţilor noştri, dacă ne trimitea pe Cotyla — un fost edil, o adevărată podoabă, nu alta, sprijinitorul prietenilor săi? Când sclavii l-au bătut cu curelele la un ospăţ, din porunca lui Antonius, mai era atunci edil cu adevărat? Şi ce propuneri modeste! Am fi nişte inimi de piatră, senatori, dacă i-am respinge vreuna. „Înapoiez amîndouă provinciile, zice, liberez armata, primesc să fiu un simplu cetăţean.“ Acestea sînt cuvintele lui. Pare că-şi vine în fire. „Uit toate, mă întorc la respect.“ Apoi adaugă: „Dacă veţi acorda premii şi pămînt celor şase legiuni ale mele, călăreţilor şi cohorţii pretoriene“. Auziţi, cere chiar premii pentru cei care, dacă le-ar cere iertare, l-ar considera lipsit de obraz. În afară de acestea, adaugă că pămînturile pe care le-a împărţit el împreună cu Dolabella vor rămîne ale celor cărora le-au fost date. E vorba de ogorul campan şi cel leontin, considerate amîndouă de strămoşii noştri ca rezerve de grîne.

IX. Le păstrează pentru comedieni, pentru jucătorii cu zarul, pentru patronii de desfrîu, pentru Cafo şi Saxa, centurioni artăgoşi, pe care-i aşezase în gloata comedienilor şi comedienelor. Şi, pe deasupra, mai pretinde ca hotărîrile sale şi ale colegului său cu care a plastografiat registre¹ să se menţină. Pentru ce se străduieşte atît să păstreze fiecare ce a cumpărat, dacă el vinde tot ce primeşte? Să nu fie revizuite registrele din templul zeiţei Ops, adică să nu fie restituite cele şapte milioane de sesterti, să nu fie pedepsiţi septemvirii pentru greşelile săvîrşite de ei. Aici cred că l-a sfătuit Nucula. Se teme poate să nu-şi piardă bunătate de clientelă. Vrea chiar să fie ocrotiţi cei care-l însoţesc, chiar dacă au comis vreo faptă împotriva legilor. Aici îi are în vedere pe Mustela şi pe Tito, nu pe sine. A săvîrşit el vreo faptă rea vreodată? S-a atins cumva de banul public? A ucis vreun om sau a umblat cu armele după dînsul? Ce-l face să se ostenească pentru aceştia? Cere să nu fie abrogată legea sa judiciară. Obţinînd

¹ Se referă la actele introduse fraudulos de Antonius în registrele rămase de la Căesar.

aceste lucruri, de ce s-ar mai putea teme? Să nu fie vreunul dintre ai săi condamnat de Cyda, Lisiades sau Curio? Nici nu ne mai face alte propuneri. Ne restituie, eliberează. „Înapoi, zice, Gallia pacificată și o cer doar pe cea războinică”¹ (adică preferă să devină pașnic), cu cele șase legiuni, zice, și cu suplimentările din armata lui Brutus, nu numai din recrutarea sa, pe care să le păstreze atîta timp cît Marcus Brutus și Cassius vor fi consuli sau vor avea provincii proconsulare. Ne-a mai adus vestea că fratele său Caius a fost respins de adunările populare (căci acesta e anul de candidatură al lui Caius). „Eu însă, zice, o voi stăpîni cinci ani.” Legea lui Caesar² oprește acest lucru și tu aperi doar actele lui Caesar.

X. Voi, fruntași ai Romei, tu, Piso și tu, Philippus, cum ați putut să suferiți, sau măcar să ascultați aceste propuneri? Îmi închipui că numai de teamă, pentru că nu v-ați dus la el nici ca delegați, nici ca niște foști consuli, și nu trebuia să vă păstrați nici demnitatea voastră, nici pe a statului. Cu toate acestea, nu știu cum, dar cred că datorită înțelepciunii voastre, de care eu n-aș fi dat dovadă, v-ați putut întoarce nu prea mîniati. Antonius nu v-a arătat nici un pic de respect, așa cum se cuvenea unor bărbați aleși, delegați ai poporului roman. Și ce n-am acordat noi lui Cotyla, trimisul lui Antonius? I-am deschis pînă și acest templu, cînd nu trebuia să-i deschidem nici măcar porțile orașului, i-am îngăduit să intre și în Senat, unde chiar ieri l-am văzut notîndu-și părerile noastre expuse în timpul ședinței, iar cei distinși cu onoruri supreme, deși demnitatea lor n-ar fi trebuit să le-o îngăduie, i se ploconeau. O, zei nemuritori, cît de greu este să-ți poți păstra demnitatea de fruntaș al republicii! Trebuie să avem în vedere nu numai sufletele, ci și privirile cetățenilor. A primi pe solul dușmanilor în casă, a-l conduce în camera de culcare, a-l pofti peste tot este faptă de om care nu se sinchisește de primejdia care-l amenință. Dar care-i pericolul? Căci, dacă lucrurile merg atît de departe încît se ajunge la momentul crucial, atunci libertatea este pregătită învingătorului, iar în fața învinsului

¹ *Gallia togata* (Gallia cisalpină, de dincoace de Alpi) se numea astfel după toga romană purtată de locuitorii ei. *Gallia comata*, ai cărei locuitori purtau plete lungi, era Gallia transalpină, de dincolo de Alpi.

² Legea lui Caesar prevedea doi ani pentru provinciile așa-numite consulare,

stă moartea. Dintre ele, pe una o dorim cu toții, iar de cealaltă nu poate scăpa nimeni. Fuga de moarte este mai urâtă și mai rea decât moartea însăși. Mie tot nu-mi vine să cred că ar exista cineva care să invidieze statornicia și munca celorlalți și să vadă cu ochi răi zelul cu care sar în ajutorul republicii, și căruia să-i vină greu să vadă că acest zel este aprobat de Senat și de poporul roman. Cu toții avem datoria să ne comportăm astfel, aceasta era o glorie nu numai pe vremea strămoșilor noștri, ci și în ziua de astăzi: a veghea neconținut, a fi cu trup și suflet devotat republicii, a cugeta mereu, a vorbi și a făptui numai spre binele ei. Îmi amintesc, senatori, de augurul Quintus Scaevola¹, cum în războiul marsic, deși foarte bătrîn și bolnav, nu se dădea în lături să primească — din revărsatul zorilor, zi de zi — pe oricine venea să-i ceară sfatul înțelept. În vremea acestui război, nimeni nu l-a văzut în pat pe acest moșneag neputincios, iar la ședință era cel dintîi. Ce n-aș da ca pilda acestuia să fie urmată de cei care astăzi invidiază zelul altora.

XI. Dacă abia după șase ani încheiați², în care am suferit un jug mai aspru decât prinșii în războaie sau decât robii cei mai munciți, putem trage nădejde să ne redobîndim libertatea, ce veghe, ce stăruință, ce osteneală putem refuza cînd e vorba de libertatea poporului? Deci, senatori, deși cu această onoare sînt distinși cetățeni în togă³, căci populația Romei se află sub arme, în haine de luptă, eu mi-am zis că în vremuri atît de tulburi și atît de vitrege pentru republică n-ar trebui să purtăm haine deosebite. Într-o vreme de război ca aceasta, noi, consularii, nu ne-am purtat cum se cuvenea ca poporul să privească cu sufletul împăcat însemnele cinstirii noastre, deoarece, pe de o parte, unii dintre noi sînt așa de speriați încît nu-și mai amintesc de nici o fericire a poporului, alții urăsc republica, preferîndu-i pe dușmanii ei. Aceștia îngăduie ca delegații noștri⁴ să fie disprețuiți și batjocoriți de Antonius, și doresc să sprijine pe trimisul acestuia. Ei sînt aceia care ziceau că nu trebuie să-l oprim pe solul lui Antonius să se

¹ Scaevola, ginerele lui Caius Laelius și socrul lui Lucius Crassus. (Cf. Cicero, *Despre prietenie*).

² De la anul 48, cînd Caesar a fost stăpînul absolut al Romei.

³ Cetățeni în togă, adică în timp de pace.

⁴ Solia era respectată chiar și în condițiile unui război civil.

întoarce la el și au respins părerea mea cînd s-a discutat despre primirea lui. Le voi da satisfacție. Varius¹ se va întoarce la generalul său, dar nu va mai reveni nicicînd la Roma. Socot apoi că trebuie să-i iertăm de pedeapsă pe ceilalți, dacă și-au recunoscut greșala și dovedesc iar respect față de stat. De aceea socot că ar trebui să decretăm următoarele: „Dacă cineva dintre cei care sînt cu Antonius a depus armele și s-a dus ori la consulul Pansa, ori la Hirtius, ori la D. Brutus, generalul și consulul desemnat, sau la Octavius propretorul înainte de primele zile ale idelor lui martie, să nu fie socotit vinovat pentru că a fost de partea lui Antonius. De asemenea, dacă vreunul dintre cei care sînt cu Antonius a făcut ceva vrednic de răsplată sau decorație, unul din consuli, Hirtius și Pansa, amîndoi sau numai unul, cum vor crede ei, vor raporta Senatului în prima zi cînd se va ivi prilejul. Iar dacă dimpotrivă, cineva, după această hotărîre a Senatului, va pleca la Antonius, în afară de Lucius Varius, Senatul va socoti că uneltește împotriva republicii.“

¹ Varius Cotyla, emisarul lui Antonius la Roma, purtătorul lui de cuvînt în fața Senatului.

Filipica a IX-a

Deși senatorii au împărțășit părerea lui Cicero expusă în cuvîntarea precedentă, totuși Antonius nu a fost decretat dușman al patriei. Un senatus-consult, care să stabilească această măsură înfamantă nu s-a dat. Consulul Pansa convoacă ședința Senatului pentru a doua zi, cu scopul de a decreta funeralii publice pentru marele jurisconsult Servius Sulpicius — mort la datorie — făcînd parte din delegația celor trei bărbați care trebuiau să poarte discuțiile cu Antonius.

Consulul Pansa, chiar de la deschiderea ședinței, face propunerea de a se vota în cinstea marelui dispărut funeralii publice, un monument sepulcral și o statuie de aramă.

Cicero, legat de Sulpicius printr-o mare afecțiune, ia cuvîntul și rostește cea de-a noua Filipică. Marele orator dovedește că Sulpicius a murit într-adevăr la datorie, că a plecat bolnav — deci se ducea la o moarte sigură — dar a dat curs hotărîrii Senatului mînat de dragoste de patrie și respect pentru avutul public. Propunerile consulului fiind justificate, Sulpicius merită o statuie. Ar fi meritat-o și în viață fiind. Acesta este subiectul celei de a noua cuvîntări, trecută și ea în rîndul Filipicelor, întrucît conține unele reflecții asupra războiului purtat de Antonius împotriva republicii. Pe lîngă valoarea documentară, acest discurs este important ca fiind singura cuvîntare funebră din acea vreme, care ni s-a păstrat.

D. C.

I. Cît aş fi vrut, o, senatori, dacă ar fi dat zeii, să aducem mulțumirile noastre lui Servius Sulpicius în viață fiind, decît să căutăm a-i acorda acum, mort, onorurile meritate. Nu mă îndoiesc, ce-i drept, că, de-ar fi putut raporta acest bărbat despre solia îndeplinită, întoarcerea lui ar fi fost plăcută pentru voi și salvatoare pentru stat, nu pentru că lui Lucius Philippus și Lucius Piso le-ar fi lipsit zelul și grija în îndeplinirea unei datorii și a unei sarcini atît de însemnate, ci, întrucît Servius Sulpicius îi întrecea în vîrstă și pricepere, și fiind răpit pe neașteptate, a lăsat delegația orfană și slăbită. Căci dacă s-a acordat vreunui delegat, la moarte, o cinstire îndreptățită, mai meritată decît aceea ce se cuvine lui Servius Sulpicius n-a fost alta vreodată. Alții, întîmplîndu-se să-și afle moartea în solie, au pornit fără nici o teamă de moarte, căci nu-i amenința cu siguranță vreo primejdie, pe cînd Servius Sulpicius a plecat cu oarecare nădejde că va ajunge la Antonius, dar cu nici una că se va întoarce. Era atît de suferind, încît, adăugîndu-se la boala-i gravă și oboseala drumului, nu mai avea încredere în puterile sale, dar nu s-a dat în lături ca, pînă la ultima suflare, să încerce să fie de folos republicii. Nu l-au întors din cale nici asprimea iernii, nici zăpezile, nici lungimea distanței, nici drumurile anevoioase, nici boala care se agrava mereu, pentru ca, ajuns la locul de întîlnire cu cel la care fusese trimis, mereu cu gîndul la datoria sa, să plece pe neașteptate din viață.

De aceea socot că foarte bine ai făcut, Pansa, că ne-ai îndemnat să-l cinstim pe Servius Sulpicius și ne-ai amintit cu căldură despre meritele lui. Nici n-aș mai avea nimic de adăugat la spusele tale, dacă nu ar trebui să-i răspund lui Publius Servilius¹, bărbat de seamă, care este de părere că nu poate fi onorat cu statuie decît cel care, aflat în solie, a fost ucis de sabie. Eu însă, senatori, înțeleg astfel simțămîntul strămoșilor noștri : ei voiau să spună că trebuie cercetată cauza morții, nu felul ei. Au consimțit să se ridice monument aceluia a cărui

¹ Publius Servilius, adversar al lui Cicero, fusese colegul de consular al lui Caesar, și acum întreținea legături cu Antonius.

moarte a fost cauzată de îndeplinirea unei solii, pentru ca și în timpul luptelor primejdioase oamenii să-și îndeplinească sarcinile unei solii mai cu îndrăzneală. Nu trebuie însă să căutăm exemplele strămoșilor, ci mai degrabă să ne explicăm gândul lor, din care s-au născut aceste exemple.

II. Regele veienilor ¹, Lars Tolumnius, a ucis la Fidena ² pe cei patru delegați ai poporului roman; statuile lor au stat lângă rostre ³ pînă în vremea noastră. Dreaptă cinstire! În locul unei scurte vieți, strămoșii noștri le-au făurit o amintire îndelungată celor care au murit pentru patrie. Statuia lui Cneius Octavius, mare și vestit bărbat, care a adus cel dintîi consulatul în familia sa, familie ce a înflorit după aceea prin bărbați viteji, o vedem și acum lângă rostre. Pe atunci nimeni nu ura noutatea faptului, nimeni nu dezaproba virtutea. Nimănu-i nu i-ar fi trecut prin gând că solia lui Octavius ar putea întîmpina vreun pericol. Pe cînd Cneius Octavius a fost ucis în gimnaziul din Laodicia ⁴ de către un oarecare Leptinus, în timp ce se afla acolo, trimis de Senat ca să observe starea de spirit a regilor și a popoarelor libere, și mai cu seamă ca să-l oprească pe nepotul regelui Antioch ⁵ cel care purtase război cu strămoșii noștri, să aibă flotă și să crească elefanți. În schimbul vieții lui jertfite, strămoșii noștri i-au ridicat o statuie, care de mulți ani îi cinstește neamul; acum este singura amintire a unei familii atît de însemnate. Dar și acestuia, și lui Tullus Cluvius, și lui Lucius Roscius, și lui Septimus Antius, și lui Caius Fulcinius, măcelăriți de regele veienilor, le-a fost onorată însăși moartea în slujba patriei, și nicidecum sîngele vărsat prin acea moarte.

III. Dacă moartea lui Sulpicius ar fi fost cauzată de vreo nenorocire, aș fi fost profund îndurerat de o pierdere atît de mare pentru stat, dar n-aș fi socotit, o, senatori, că moartea lui trebuie cinstită printr-un monument, ci printr-o jelire pu-

¹ Veieni, populație din Etruria.

² Fidena, orașel sabin situat pe malul Tibrului.

³ Rostre, tribune în for împodobite cu ciocuri de corabie (*rostra* = cioc). De pe aceste tribune oratorii și oamenii politici romani vorbeau poporului.

⁴ Laodicia, capitala Siriei, port la mare.

⁵ Rege al Siriei, dușman al Romei.

blică. Cine se mai îndoiește oare, acum, că însăși îndeplinirea soliei i-a luat viața ? El, desigur, ducea moartea cu dînsul, dar, de-ar fi rămas cu noi, ar fi putut-o amîna prin îngrijirile preabunului său fiu și ale credincioasei sale soții. Dîndu-și însă seama că într-o situație atît de grea pentru republică, dacă n-ar asculta de autoritatea voastră, nici în propriii săi ochi n-ar mai rămîne același de mai înainte, iar dacă va asculta, sfîrșitul vieții sale va însemna încă o datorie împlinită față de republică, a preferat să moară decît să nu-și slujească patria atîta timp cît îi mai sta în puteri. Drumul său trecînd prin numeroase orașe, putea să se oprească pentru a-și îngriji de sănătate. A avut chiar invitație de găzduire aleasă, potrivit demnității unui ilustru bărbat ca el, la care s-a adăugat și îndemnul celor care erau trimiși împreună cu dînsul, de a se odihni ca să-și restabilească sănătatea. El însă, luptîndu-se eroinic cu boala, a rămas neclintit în hotărîrea sa, grăbindu-se să-și îndeplinească solia. Antonius s-a tulburat foarte la sosirea lui, întrucît cele ce-i erau anunțate din porunca voastră aveau autoritatea și cuvîntul hotărîtor al lui Servius Sulpicius. Antonius însuși a recunoscut că urăște Senatul și că a simțit o mare bucurie cînd a aflat că autorul hotărîrii senatoriale se stinsese. Din acestea se vede că nici Leptinus nu a contribuit mai mult la moartea lui Cneius Octavius, nici regele veienilor la uciderea acelor pe care i-am pomenit adineauri, decît a contribuit Antonius la uciderea lui Servius Sulpicius. Moartea i-a fost produsă de cel care a fost cauza morții. De aceea cred că trebuie ridicat un monument care să arate urmașilor pentru toate timpurile judecata Senatului despre acest război. Statuia va sta mărturie despre gravitatea războiului, dacă pieirea delegatului a fost cinstită cu un monument ridicat în amintirea lui.

IV. Dacă ați vrea, senatori, să vă aduceți o clipă aminte de scuzele invocate de Sulpicius cînd i-ați cerut să conducă delegația, n-ar mai încăpea îndoială că nu reparăm prin cinstirea ce i-o aducem, mort fiind, decît insulta ce i-am fi făcut-o cînd era viu. Voi, senatori (e greu de spus, dar trebuie s-o spun), voi l-ați lipsit de viață pe Sulpicius. Cînd vedeți bine că boala sa era cît se poate de serioasă, aș spune că ați fost cruzi (dacă acest cuvînt n-ar fi nepotrivit cu ordinul sena-

torial) atunci când, nădăjduind că nimic nu i-ar fi imposibil de realizat, cu autoritatea și priceperea lui, v-ați opus cu strășnicie scuzei lui, determinându-l astfel să-și schimbe hotărârea, căci el a considerat întotdeauna părerea voastră mai presus de a sa. Îndată ce consulul Pansa i-a adresat un apel mai serios decât erau deprinse urechile sale să audă, Servius Sulpicius ne-a tras deoparte pe mine și pe fiul său și, fără a mai sta pe gânduri, ne-a spus că pune autoritatea voastră mai presus de propria-i viață. Noi n-am îndrăznit să ne împotrivim voinții sale, admirându-și virtutea. Fiul era mișcat de o adâncă pietate. Durerea mea nu era mai prejos de tulburarea fiului. Fiecare din noi doi însă eram siliți să cedăm generozității și seriozității cuvântului lui Sulpicius, care a făgăduit, în aplauzele și laudele voastre, că va îndeplini ce voiți și nu se va feri de pericolul izvorât din acest decret, al cărui autor este el însuși. A doua zi de dimineață l-am condus o bucată de drum pe cel care pornea să îndeplinească misiunea încredințată de voi. Cuvintele rostite de el la despărțire parcă-i prevesteau sfârșitul.

V. Redați deci, senatori, viața celui căruia i-ați luat-o. Viața morților stă în amintirea celor vii. Faceți să aibă de la voi nemurirea cel pe care, neștiutori, l-ați trimis la moarte. Dacă, prin decretul vostru, îi veți statornici o statuie așezată lângă rostre, uitarea posterității nu va întuneca solia lui. Căci și celelalte fapte ale lui Sulpicius, prin multe și preastrălucite monumente, vor fi încredințate memoriei veșnice. Faima muritorilor va trîmbița totdeauna seriozitatea, statornicia, bunăcredința, prestața și priceperea în ocrotirea republicii. Nu va fi nicidecum trecută sub tăcere nici erudiția aleasă, nemaiîntîlnită și aproape divină, cu care explica și interpreta legile. Dacă i-am aduna laolaltă pe toți cei care, în toate epocile, au avut în această Romă priceperea tălmăcirii dreptului, tot nu s-ar putea compara cu Servius Sulpicius. Și n-a fost numai un strălucit interpret al dreptului, ci și al procedurii juridice. Astfel, actele pornite din legi și dreptul civil le îndrepta spre a înlesni o judecată dreaptă și totdeauna prefera, în locul proceselor, înlăturarea controverselor. El n-are nevoie de acest

monument, căci are altele, mai mari.¹ Această statuie va fi doar mărturia unei morți cinstitute, pe cînd celelalte sînt amintirea unei întregi vieți glorioase. Monumentul de față va da mai mult o satisfacție Senatului, decît vestitului bărbat. Pietatea fiului sporește prin onoarea tatălui; deși fiul, copleșit de jale, nu este de față, voi ar trebui să fiți animați de aceleași simțăminte ca și cum ar fi prezent. Și este atît de copleșit de durerea sa, cum nici un părinte n-a fost vreodată atît de îndurerat de pierderea unicului său fiu, atît de mult jelește el moartea părintelui său. Socot că va fi un adevărat titlu de glorie și pentru fiul lui Servius Sulpicius cînd va vedea că s-a acordat tatălui său cinstita cuvenită. Căci Servius Sulpicius n-a putut lăsa nici un alt monument de seamă decît un fiu, imagine a bunelor moravuri, a virtuții, statorniciei, evlaviei și talentului. Jalea feciorului n-ar putea fi ușurată prin nici o altă mîngîiere decît prin onoarea ce i-o acordăm acum.

VI. Mie însă, care îmi amintesc de multe discuții avute cu S. Sulpicius, în intimitate, mi se pare că, dacă mai simțim ceva după moarte, i-ar fi plăcut mai mult o statuie de aramă, pedestră, decît una ecvestră din aur — așa cum este statuia ridicată prima oară lui Sulla. Căci Sulpicius prețuia nespus simplitatea strămoșilor și, dimpotrivă, critica luxul veacului nostru. Deci, ca și cum l-aș întreba pe care statuie o voiește, eu îmi dau votul, aș zice potrivit dorinței lui, pentru o statuie pedestră de aramă, care va micșora, alinînd în cele din urmă marea durere a cetățenilor și va satisface dorința de a-l cinsti, înălțîndu-i un monument. Hotărîrea mea de acum, senatori, trebuie aprobată îndeosebi de către Publius Servilius, care a fost de părere să-i facem funeralii publice, și nu o statuie. Dacă moartea unui sol, care nu e cauzată de măcel sau de sabie, nu merită nici o cinstită, pentru ce atunci Servilius hotărăște onoarea funeraliilor, care poate fi socotită drept cea mai înaltă pentru un dispărut? Dacă însă se acordă lui Sulpicius ceea ce nu s-a dat nici lui Cneius Octavius, pentru ce atunci, dacă tot i s-a acordat cea mai mare cinstită, nu este de părere că trebuie să-i acordăm și statuia? Multor bărbați de seamă le-au

¹ *Monument*, etimologic: îndemn, semn de amintire. Calitatea de monument o au deci și cărțile scrise de Servius Sulpicius (105—43), unul dintre marii juriști ai Romei republicane.

Înălțat strămoșii noștri statui, la puțină însă monuimente funereare. Statuile pier cu vremea, roase de vânturi și ploii, sau sînt doborîte cu violență ; sfințenia mormintelor însă este împlîntată adînc în pămînt, să nu o poată clinti din loc ori distruge nici o violență și, în timp ce celelalte monumente dispar, cel funerar devine încă mai sfînt cu trecerea vremii. Să fie cinstit deci și cu această onoare bărbatul căruia nu se poate să nu i se acorde vreo cinstire ; să fim recunoscători cinstindu-i moartea celui căruia nu-i putem arăta altă recunoștință. Se va afurisi astfel și îndrăzneala criminală a lui Antonius, care poartă un război nelegiuit. Prin onorurile acordate lui Servius Sulpicius va dăinui o mărturie veșnică despre solia disprețuită și îndepărtată de Antonius.

VII. Întemeiată pe aceste considerente, părerea mea este următoarea : „Deoarece Servius Sulpicius Rufus, fiul lui Quintus din tribul Lemonia, într-o împrejurare foarte critică pentru republică, atins de o primejdioasă boală, a pus mai presus de viața sa autoritatea Senatului și salvarea republicii, dîndu-și toată silința să înfrunte violența și gravitatea boalei ca să ajungă în lagărul lui Antonius, unde-l trimisese Senatul, și, sosit în preajma lagărului, copleșit de puterea boalei, și-a pierdut viața ; întrucît moartea lui a fost la înălțimea unei vieți petrecute în cinste și respect, în care vreme Servius Sulpicius a fost de mare folos republicii și ca simplu cetățean, și ca magistrat ; deoarece un astfel de bărbat și-a găsit moartea într-o solie, în slujba statului, Senatul decretează să se ridice lui Servius Sulpicius, lîngă rostre, o statuie pedestră din aramă, hotărîtă prin decizia ordinului senatorial, iar în jurul statuii să se lase un spațiu de cinci picioare, de unde copiii și urmașii lui să asiste la jocuri sau lupte de gladiatori și, deoarece a murit pentru patrie, cauza acestei morți să fie înscrisă pe soclul statuii. Consulii Caius Pansa și Aulus Hirtius, amîndoi sau numai unul, cum vor crede de cuviință, să dea poruncă chestorilor Romei să lucreze soclul și statuia și s-o așeze la rostre, îngrijindu-se să se plătească antreprenorului întreaga sumă statornicită. Și, întrucît Senatul hotărăște dinainte desfășurarea funeraliilor bărbaților destoinici, să decreteze ca Sulpicius să fie

duș cu cea mai mare pompă, în ziua cea de pe urmă. De asemenea, deoarece Servius Sulpicius Rufus, fiul lui Quintus, a bine meritat de la republică, fiind o datorie să i se acorde aceste onoruri, Senatul socotește și consideră de interes public ca edilii curuli să schimbe edictul ce-l au despre funeralii, pentru înmormântarea lui Servius Sulpicius, fiul lui Quintus din tribul Lemonia. Consulul Caius Pansa să fixeze locul mormântului pe colina Esquilin¹, sau altundeva de i se va părea cu cale; să se măsoare un loc cam de treizeci de picioare, unde să fie depus Sulpicius și unde să rămână lăcașul lui de veci, al copiilor și al urmașilor săi, consfințit de toate privilegiile publice acordate unui asemenea monument.“

¹ Mons Esquilinus, unde se afla cimitirul, una dintre cele șapte coline pe care se înălța Roma antică.

Filipica a X-a

Consulii anului 44 î.e.n., Antonius și Dolabella, conduceau despotic, deoarece Brutus și Cassius, ucigașii lui Caesar, nu încercaseră a exploata succesul, ci, temându-se, plecaseră să-și îndeplinească misiunile încredințate de Senat. Brutus trebuia să se ducă în Asia pentru asigurarea unei aprovizionări în interesul republicii romane, iar Cassius, cu aceleași însărcinări, în Sicilia. Nici unul, nici celălalt însă nu plecară unde le ordona decretul dat de Senat, ci, de teamă, rătăciră câteva luni — Cassius prin Siria, iar Brutus se opri la Atena.

În câteva luni, Brutus, sub pretextul aducerii la îndeplinire a misiunii primite, strânse o flotă, apoi căpătă de la Marcus Tullius, fiul lui Cicero, tânăr de 20 de ani, o legiune, luată prin vicleșug de la Lucius Piso, locotenentul lui Caius Antonius. Chestorul Marcus Apuleius și Antistius Verus îi puseră de asemenea la dispoziție ajutoare armate; Brutus se simți destul de întărit. Avea sub ordinele sale aproape cinci legiuni, când se hotărî să pătrundă în Macedonia. Comandantul celor trei legiuni romane din Illiria, Publius Vatinius, îl primi pe Brutus în Macedonia și i se predă împreună cu întreaga lui armată.

Îmbătat de neașteptatul succes, Brutus scrisese Senatului o scrisoare oficială, anunțându-și intrarea în Macedonia. Senatul fu convocat în ședință extraordinară de către consulul Pansa, care primise scrisoarea. În ședința Senatului, chiar de la începutul dezbaterilor, se citi scrisoarea lui Brutus. Fostul

consul Calenus, prietenul lui Antonius, luă cuvântul împotriva acțiunii Brutilor, cerînd Senatului să se pună la vot înlocuirea imediată a lui Brutus.

Din partea Senatului se ridică marele orator și consular Cicero, care îi răspunse lui Calenus. Răspunsul formează cuprinsul celei de a zecea Filipice.

D.C.

I. Trebuie să-ți aducem, Pansa, cele mai mari mulțumiri, deși nu credeam că vei ține ședința Senatului chiar astăzi, când ai primit scrisoarea de la distinsul cetățean Marcus Brutus ; nu ți-ai îngăduit nici o zăbavă, ca să ne bucurăm de la început de mulțumirea cea mare. Fapta ta a fost pe placul tuturor, ca și discursul pe care l-ai rostit după citirea scrisorii. Ai declarat că este un adevăr, pe care l-am simțit și eu, anume că acela care se încrede în virtutea sa nu o urăște pe a altuia. Așa că trebuie să vorbesc cu mult mai puțin despre Brutus, cu care sînt în strînse relații de serviciu și de prietenie. Discursul tău însă a lămurit o parte din cele ce-mi propusesem eu. Dar, senatori, părerea celui care s-a pronunțat înaintea mea, de care mă deosebesc meru, mi-a impus să vorbesc ceva mai mult, pentru că mă tem — ceea ce n-ar trebui să se întîmple, o ! nicicum — ca această veșnică divergență să nu pară că micșorează prietenia dintre noi.

Ce judecată-i asta la tine, Calenus¹, ce socoteală ? Căci de la calendele lui ianuarie niciodată n-ai fost de aceeași părere cu cel care-ți pretinde să te pronunți întîi ; oare niciodată adunarea senatorială n-a fost în număr așa de mare ca să te poți și tu uni cu careva în părere ? Pentru ce aperi întotdeauna pe cei ce nu-s asemenea cu tine ? Pentru ce, cînd și viața și destinul te cheamă la odihnă și demnitate, tu aprobi, hotărăști, simți numai ceea ce este potrivit și liniștii publice și demnității tale ?

II. Ca să las la o parte pe cele trecute, nu voi ascunde, desigur, un fapt ce-mi produce o strașnică uimire. Anume : ce război ai tu cu alde Brutus ? Pentru ce oare numai tu ataci pe cei cărora cu toții le datorăm venerație ? Cînd pe unul îl asediezi, nu suporti aceasta cu greu ? Sau cînd celălalt, la propunerea ta, este despuiat de armatele pe care, cu trudă și primejdie, fără ajutorul nimănui, le-a înrolat pentru republică, și nu pentru protecția sa proprie ? Urmînd cărui sîmțămînt,

¹ Se adresează lui Calenus, căruia consulul Pansa îi ceruse primul părerea, atît în calitate de consular cît și de socru al său.

căruia gînd, nu aprobi pe Marcus și Decimus Brutus și aprobi pe Marcus și Lucius Antonius? Pe aceia pentru care toți au cea mai mare stimă tu îi urăști? Iar pe cei pe care ceilalți îi urăsc cu înverșunare, tu îi iubești cu statornicie? Avere ai considerabilă, ești pe cea mai înaltă treaptă socială, ai un fiu care, după cîte aud și nădăjduiesc, este născut pentru laudă, căruia eu îi doresc tot binele, atît pentru interesul republicii, cît și în interesul tău personal. Te întreb însă: cu cine preferi să semene fiul tău: cu Brutus ori cu Antonius? Și dintre cei trei Antonius¹ cu care anume? Îți permit să alegi. „Zeii l-or îndrepta spre un destin mai bun“, vei zice. Pentru ce atunci nu favorizezi pe cei pe care îi lauzi și nu vrei ca fiul tău să semene cu dînșii? Astfel, pe de o parte te îngrijești de republică, iar pe de alta propui exemple care trebuiesc imitate. Despre aceasta doresc să mă plîng ție, Fufius, fără să jignesc prietenia noastră, ci doar ca un senator ale cărui păreri se deosebesc de ale tale. Ai spus, ba ai și scris (dacă n-aș cunoaște ușurința cu care vorbești, aș crede că e o greșeală de exprimare) că scrisoarea lui Brutus ți se pare corect și bine compusă. Aceasta înseamnă oare a lăuda pe secretarul lui Brutus și nu pe Brutus însuși? Trebuie, Calenus, și poți să ai multă pricepere în conducerea republicii. Cînd ai mai văzut că se hotărăște astfel, în care decret senatorial (și sînt nenumărate) au mai declarat senatorii că o scrisoare este bine compusă? Nu cumva acest cuvînt ți-a scăpat la voia întîmplării? Ai adus însă cuvîntarea scrisă, meditată și cîntărită.

III. De te-ar dezbăra cineva de obiceiul de a ponegri acțiunile bune, oare nu ți-ar rămîne atunci o seamă de calități pe care le-ar rîvni oricine? Gîndește-te la asta, reculege-te, liniștește-te, potolește-ți sufletul, ascultă pe cei buni, de care te folosești, sfătuieste-te cu cel mai înțelept om, cu ginerele tău, mai des decît cu tine însuși. Vei dobîndi atunci, sînt încredințat, cel mai înalt prestigiu. Consideri drept lucru de nimic (fapt de care, la rîndu-mi, mă îndurerez — ca prieten) că se divulgă, ajungînd chiar la urechile poporului, că părerile-ți sînt respinse, deși te-ai rostit cel dintîi, și că nu ești în asentimentul nimănui? Cred că acest lucru se va întîmpla și

¹ S-a arătat că erau trei frați Antonii: Marcus, Caius și Lucius.

astăzi. Depărtezi legiunile de la Brutus¹. Care legiuni? De bună seamă, pe acelea pe care el le-a abătut de la crima lui Caius Antonius și le-a predat autorității republicii. Deci, din nou dorești să-l vezi despuiat de legiuni și să pară că numai el este relegat din republică. Dacă voi, senatori, îl veți părăsi pe Brutus și nu-l veți folosi, pe cine veți mai iubi, pe care cetățean îl veți încărca cu onoruri? Sau poate credeți că trebuie păstrați cei care au pus coroana² și alungați cei care au desființat pînă și numele de rege? Voi trece sub tăcere divina și nemuritoare glorie a lui Brutus, care este întipărită ca o amintire foarte plăcută în mintea tuturor cetățenilor, fără a fi însă întărită și de autoritatea publică. Ce răbdare, zeilor buni, ce cumpătare, cîtă stăpînire și resemnare față de insulte! Pretor al Romei, el s-a smuls din oraș, n-a mai împărțit dreptatea, deoarece cîștigase toate drepturile pentru republică și, cu toate că era obișnuit să se facă zilnic mare adunare în jurul său și, cînd putea să fie îngădit de straja întregii Italii, a preferat să fie apărat, în absență, de chibzuința celor buni decît să fie proteguit — de față fiind — de o trupă proprie. Nu a oficiat personal, așa cum o cerea prestigiul poporului și al său propriu, nici chiar jocurile apolinare, ca nu cumva să deschidă drum îndrăzelii criminalilor.

IV. Cu toate acestea, ce zile și ce jocuri au fost mai vesele ca acelea cînd, strigînd și aplaudînd la fiecare vers, poporul era cu gîndul la Brutus? Lipsea numai fizic liberatorul, amintirea libertății era însă de față, iar în ea oricine vedea chipul lui Brutus. Chiar în aceste zile de jocuri, pe dînsul îl vedeam pe insula vestitului tînăr Lucullus³, ruda sa, cugetînd numai și numai la pacea cetățenilor. L-am mai văzut după aceea la Velia⁴, părăsind Italia ca să nu se iște vreun război civil din cauza sa. O, ce spectacol jalnic nu numai pentru oameni, dar și pentru valurile și țărmurile mării, să-l vadă părăsindu-și patria tocmai pe salvatorul ei, în timp ce distrugătorii ei rămîneau nestingheriți locului! La cîteva zile l-a urmat și flota

¹ Cicero atacă propunerea făcută de Calenus în Senat de a i se retrage legiunile lui Brutus.

² Marcus Antonius, care își așezase pe cap diadema regală a lui Caesar.

³ Lucullus, fiul vestitului general roman, învingătorul lui Mithridates, regele Pontului. Era înrudit prin mamă cu Brutus.

⁴ Oraș maritim în provincia Lucașia.

lui Cassius, încît îmi era rușine, senatori, să mă întorc în orașul din care ei plecau. Ați aflat de la început cu ce gînd m-am întors, pe urmă v-ați convins că am spus adevărul. Deci, Brutus nu aștepta decît momentul potrivit. Cîtă vreme a văzut că le suferiți pe toate, și-a supus și el răbdarea la grea încercare ; dar cînd a simțit că sînteți gata să vă ridicați pentru redobîndirea libertății, a pregătit și el apărarea libertății voastre.

La cîte încercări și primejdii n-a rezistat ! Căci, dacă Caius Antonius ar fi putut desăvîrși ceea ce-și pusese în gînd (și ar fi izbutit cu siguranță dacă fărădelegilor lui nu i se opunea bravura lui Marcus Brutus), am fi pierdut Macedonia, Illiria și Grecia¹. Grecia ar fi fost sau un adăpost pentru izgonitul Antonius, sau un punct de sprijin pentru asaltul Italiei. Acum însă, sub imperiul și autoritatea lui Brutus, nu numai întărită cu trupe, dar chiar îmbogățită, întinde dreapta Italiei și-i promite ajutor. De aceea, cel care îndepărtează armata de sub comanda lui Brutus îndepărtează și cel mai convenabil refugiu, și protecția cea mai puternică a republicii. Dorința mea este ca Marcus Antonius să audă cît mai grabnic aceste vorbe, ca să priceapă că nu pe Decimus Brutus l-a asediat, ci pe sine însuși.

V. În toată lumea asta Antonius stăpînește trei orașe², atrăgîndu-și însă vrăjmășia întregii Gallii, și înstrăinîndu-și-i pe transpadanii în care se încredea, Italia întreagă fiindu-i de asemenea, dușmănoasă. Neamurile străine, de la țărmurile Greciei și pînă în Egipt, sînt supuse și ținute în frîu de cei mai buni și destoinici cetățeni. Toată nădejdea era în Caius Antonius, mijlociul dintre frați, care îi întrecea în viții atît pe unul, cît și pe celălalt. Cînd s-a repezit asupra Macedoniei, se credea că este trimis, și nu oprit de Senat. Ce furtună, zei, nemuritori, ce pîrjol, ce pustiire, ce nenorocire ar fi fost pentru Grecia, dacă o bravură divină, aproape de necrezut n-ar fi înăbușit îndrăzneța încercare a acestui turbat ? Cîtă iuțeală, cîtă prevedere, cîtă vitejie din partea lui Brutus ! Cu toate că nici graba lui Antonius n-a fost mai prejos ; dacă nu zăbovea în cale din pricina unor moșteniri fără moștenitori³, ai

¹ Macedonia, Grecia, erau în acea vreme provincii romane.

² Bononia (Bologna), Regium Lepidi (Reggio) și Parma.

³ Se referă la bunurile rămase de la cei fără moștenitori. Legal, ele reveneau fiscului, dar în fapt și le însușea Antonius.

fi zis că zboară, nu alta. Când vrem să-i trimitem pe unii în misiune publică, abia-i urnim ; pe Caius însă, reținându-l, l-am convins să zboare. Ce avea însă el cu Apollonia, cu Dyrrachium, cu Illiria, cu armata generalului Publius Vatinius ? Îi urma lui Hortensius : așa motiva el. Macedonia avea însă hotare stabilite, constituție sigură, o armată a ei, dacă exista vreuna ; ce avea însă Antonius cu Illiria și cu legiunile lui Publius Vatinius ? Dar Brutus ce avea ? va întreba poate vreun nelegiuit. Toate legiunile, toate trupele, oriunde s-ar afla, sînt ale republicii. Nici chiar legiunile care l-au părăsit pe Marcus Antonius nu pot fi considerate mai mult ale lui Antonius decît ale republicii. Căci pierde orice drept de comandă și de a avea armată cel care, investit cu acest drept de comandă și cu armata, atacă republica.

VI. Dacă republica însăși ar chibzui, pronunțându-se, sau dacă dreptul de comandă s-ar hotărî prin decrete, cui i s-ar încredința legiunile poporului roman : lui Antonius, sau lui Brutus ?

Unul a alergat în zbor la prădarea și nimicirea aliaților, cu gînd ca, pe oriunde-ar trece, să devasteze, să jefuiască, să ia tot și să se folosească de armata poporului împotriva poporului însuși ; celălalt își hotărîse el singur o lege, ca, oriunde ar sosi, să sosească și lumina, făcînd să se întrezărească o rază de speranță, nădejdea salvării. În concluzie, unul căuta forțe pentru a năru republica, celălalt spre a o salva. Să nu fim noi oare în stare să vedem acest lucru mai limpede decît ostașii, de la care nu putem avea pretenția să aibă atîta discernămînt ? Brutus ne scrie că Antonius a pătruns în Apollonia cu șapte legiuni ; acum el este sau prizonier (de-ar da zeii !), sau se ține la distanță, neapropiindu-se de Macedonia, ca să nu pară că acționează împotriva hotărîrii Senatului. În Macedonia recrutarea s-a efectuat datorită zelului și strădaniei lui Quintus Hortensius, al cărui suflet ales și vrednic de strămoșii săi l-ați putut aprecia din scrisoarea lui Brutus. Legiunea pe care o conducea Lucius Piso Bestia, locțiitorul lui Antonius, se predase lui Marcus Cicero ¹, fiul meu. Cu cavaleria, care se îndrepta spre Siria în două eșaloane. Primul eșalon părăsi în Tesalia pe chestorul care o conducea, trecînd la

¹ Brutus îl luase pe fiul lui Cicero de la Atena, unde studia filozofia, dîndu-i comanda cavaleriei.

Brutus ; al doilea eșalon a fost smuls de la locotenentul Syriacus de către Cneius Domitius, un tânăr de o mare vitejie, seriozitate și statornicie. Publius Vatinius, care pe drept a fost lăudat și mai înainte de către voi, în clipa de față trebuie lăudat pentru meritul de a-i fi deschis lui Brutus porțile Dyrrachium-lui și a-i fi predat armata. În felul acesta, republica noastră a ajuns stăpînă pe Macedonia și pe Illiria, putînd să ocrotească Grecia. Legiunile sînt ale noastre, a noastră este și infanteria ușoară, a noastră și călărimea, dar mai cu seamă este și va fi totdeauna al nostru Brutus, născut parcă anume pentru paza republicii, atît prin minunata-i bravură, cît și prin destinul legat de numele neamului său și dinspre tată și dinspre mamă ¹.

VII. Cine ar putea să se teamă de un război venit din partea aceluia bărbat care, mai înainte ca noi să fim siliți a-l primi, a preferat să stea neutru în pace, decît să dobîndească faimă în război ? Cu toate că el nicicînd n-a stat degeaba și vorba asta nu se poate arunca asupra unei asemenea virtuți. El era favoritul Romei, numele lui flutura pe buzele și în convorbirea tuturor. Era atît de potrivnic războiului, încît a preferat să nu răspundă dragostei cetățenilor, decît să-i împingă a pune mîna pe arme atunci cînd Italia ardea de dorul libertății. Și chiar dacă unii condamnă tăgădarea lui Brutus, ei nu se pot opri totuși să-i admire cumpătul și răbdarea.

Parcă-i aud ce spun ; de altfel, nici nu discută în taină. Ei zic că se tem că veteranii nu vor suporta gîndul ca Brutus să aibă o armată. Parcă ar fi vreo deosebire între armata lui Aulus Hirtius, Caius Pansa, Decimus Brutus, Octavius și armata de acum a lui Marcus Brutus. Căci dacă cele patru armate despre care am amintit sînt lăudate pentru faptul că au luat armele în mîini pentru libertatea poporului, de ce oare să nu se pună în aceeași balanță și armata aceasta proaspătă a lui Marcus Brutus ? Nu se bucură de încrederea veteranilor numele lui Marcus Brutus ! Mai puțin chiar decît al lui Decimus ? Eu, unul, nu cred. Căci, deși cei doi Brutus au săvîrșit împreună fapta, lauda cuvenindu-li-se deopotrivă

¹ Marcus Brutus se trăgea după tată din Iunius Brutus, care îi alungare pe regii Tarquini din Roma ; după mamă — Servilia — descindea din Servilius Ahala, ucigașul lui Septimus Melius, care rîvnea la domnie.

amîndurora, cei care jeleau această faptă erau mai supărați totuși pe Decimus, căruia, ziceau ei, nu i se cădea s-o săvîrșească. Și ce treabă au acum atîtea armate, dacă nu să-l elibereze pe Brutus de împresurare? Și cine se află în fruntea acestor trupe? Eu cred că acei care voiesc ca actele lui Caesar să fie răsturnate și cauza veteranilor trădată.

VIII. Dacă ar trăi Caius Iulius Caesar, credeți că și-ar apăra actele cu mai multă dîrzenie decît le apăra viteazul bărbat Hirtius, sau s-ar putea găsi un apărător mai devotat cauzei sale decît fiul său Octavius? Unul dintre ei, încă neresabilit complet după o boală grea și îndelungată, și-a adunat ultimele forțe pentru a apăra libertatea acelor ale căror rugăciuni l-au scăpat de la moarte, iar cel de-al doilea, mai tare prin forța trupului său decît prin a vîrstei, a pornit chiar cu acești veterani ca să elibereze pe Brutus Decimus. Vedeți dar că cei mai siguri și aprigi apărători ai actelor lui Caesar se războiesc pentru salvarea lui Decimus Brutus. Veteranii îi urmează, deoarece și-au dat seama că a sosit vremea să lupte cu arma în mîină pentru libertatea poporului, nu numai pentru propriul lor avut. De ce să nu inspire atunci încredere armata lui Marcus Brutus celor care țin cu tot dinadinsul ca Decimus Brutus să fie salvat? Oare dac-ar fi ceva de temut din partea lui Marcus Brutus, Pansa nu și-ar da seama, și, dacă și-ar da seama, n-ar face nimic? Căci cine este mai priceput ca el în prevederea viitorului și mai abil în evitarea primejdicii? Ați văzut însă dragostea și simpatia lui Pansa pentru Marcus Brutus. În cuvîntarea sa ne-a demonstrat ce trebuie să decretăm cu privire la Marcus Brutus și ce simțăminte să avem față de el, încît oricine își putea da seama că nu consideră nici pe departe armata lui Marcus Brutus ca primejdioasă pentru republică, ci, dimpotrivă, vede în ea pavăza cea mai serioasă și puternică pentru stat. Așa stînd lucrurile, Pansa ori nu vede (nu-i sclipitor la minte), ori nu ia în seamă cele ce vede. Prin urmare, nu vrea să fie ratificate actele lui Caesar. Pentru întărirea și sancționarea acestor legi, va propune, potrivit hotărîrii noastre, comițiilor centuriate¹ o lege.

¹ Adunarea poporului roman; Servius Tullius împărțise populația în centurii.

IX. Să înceteze odată cei care nu se tem, dar se prefac că se tem sau că întrezăresc primejdii pentru republică, iar cei care se tem de orice să înceteze de a mai fi atît de lași, ca nu cumva prefăcătoria unora sau teama celorlalți să ne aducă vreo vătămare. Cît de rău este procedul de a opune totdeauna celor mai bune cauze numele veteranilor ! Cu toate că le admir bravura, totuși, nu le pot suferi aroganța. Pe noi, care încercăm a sfărîma lanțurile sclaviei, ne va împiedica oare cel care a spus că veteranii nu vor acest lucru ? Eu sînt convins că numărul celor care iau armele în mînă pentru libertatea tuturor nu este fără sfîrșit. Nu există bărbat, în afară de ostașii veterani ¹, care să fie însuflețit de o sinceră dorință de desființare a sclaviei. Dacă republica dăinuie, acest lucru se datorește veteranilor, și nu sprijinului tinerimii ! Voi trebuie, așadar, să-i îmbrățișați pe veteranii pe ai căror umeri puternici se sprijină libertatea, și nu să urmați pe cei care vor să întemeieze sclavia. Deci (izbucnească odată cuvîntul cel adevărat și demn de mine !) dacă mințile ordinului nostru sînt la cheremul veteranilor, dacă vorbele și faptele noastre depind de voința lor, atunci nu ne mai rămîne altceva decît să dorim moartea, care a fost totdeauna, pentru cetățenii romani, mai bună decît sclavia. Demnă de milă este orice servitute, dar una a fost necesară. ² Cînd dară credeți că o să prindem începutul libertății ? Oare dacă n-am suferit o năpastă fatală și impusă, să o suportăm pe aceasta de bunăvoie ? Toată Italia arde de dorul libertății, iar Roma nu mai poate robi. Prea tîrziu am dat poporului haina de luptă și armele pe care ni le-a cerut.

X. Cu o mare și aproape sigură nădejde am primit cauza libertății, dar pentru că sfîrșitul războiului este nesigur, căci Marte e imparțial, trebuie să luptăm pentru libertate chiar cu primejduirea vieții. Viața nu înseamnă numai să respiri, ea nu înseamnă nimic pentru cel care robește. Dacă toate celelalte neamuri pot suporta sclavia, Roma nu poate ; dacă nu pentru alt motiv, măcar pentru că, în timp ce alte neamuri fug de muncă și se feresc de durere, putînd îndura orice ca să

¹ Veteranii erau militarii care serviseră timp îndelungat în armata lui Caesar pe care — în bună parte — o preluase acum Antonius. Ei rămîneau — în majoritate — fideli comandantului.

² Se referă la dictatura instaurată de Caesar.

scape de acestea, noi am fost crescuți și învățați de străbunii noștri ca să punem mai presus de gândurile și faptele noastre demnitatea și virtutea. Redobîndirea libertății este o răsplată atît de strălucită, încît, pentru cîștigarea ei, nu trebuie să ne ferim de moarte. Dacă nemurirea înseamnă alungarea primejdiei prezente, cu atît mai vîrtos trebuie s-o înlăturăm cu cît sclavia este mai lungă. Cînd de zile și nopți de-a rîndul cruntul destin pîndește în preajmă, e nevrednic de orice bărbat, și cu atît mai mult de un roman, să stea la gînduri dacă trebuie să dea patriei viața pe care o datorează naturii. Toți aleargă din toate părțile ca să stingă pîrjolul care amenință pe toată lumea, deopotrivă. Veteranii, care cei dintîi s-au supus autorității lui Octavius, au respins încercările lui Antonius, legiunea Martia i-a frînt apoi furia, a IV-a i-a înăbușit-o. Condamnat astfel de legiunile sale, Antonius a năvălit în Gallia, care l-a întîmpinat gata să pună mîna pe arme, neîncrezătoare și ostilă. L-au urmărit armatele lui Hirtius și ale lui Octavius, apoi mobilizarea, făcută de Pansa, a ridicat toată Italia. Unul singur este dușmanul tuturor. Unul singur, cu toate că are cu dînsul pe frate-său Lucius, după care tot poporul se prăpădește, nu alta, de dorul căruia Roma nu mai poate. Ce poate fi mai dezgustător, mai groaznic, decît acest balaur, care pare anume hărăzit numai ca nu cumva M. Antonius să pară cel mai mîrșav dintre toți muritorii?! Împreună cu el se află și Trebelius, care e iarăși prieten cu el de cînd cu acea conversiune a datoriiilor; mai sînt apoi Plancus și semenii lui, care se luptă numai ca să pară că au fost rechemăți din exil împotriva republicii. Saxa și Cato presează pe cei nepricepuți, ca niște țărani neciopliți care n-au văzut și nici nu vor să vadă vreodată republica statornicită, care apără nu actele lui Caesar, ci pe ale lui Marcus Antonius, pe care-i zăpăcește uriașa posesiune din moșia campană¹ — și sînt uimit că nu se rușinează cînd văd că au vecini niște comedieni și comediene.

XI. De ce să nu ne vină a crede că armata lui M. Brutus a venit ca să stîrpească aceste molime? Cred că este un om necumpătat și gata de harță. Luați seama să nu fie și prea puțin răbdător. Cu toate astea, în planurile și acțiunile acestui bărbat, el nu a țintit niciodată nici la prea mult, nici la prea

¹ Moșia campană era proprietate de stat (*ager publicus*).

puțin. Întreaga voință a lui Marcus Brutus, senatori, întreaga lui cugetare, întregul său gând a fost să păstreze autoritatea Senatului și libertatea poporului roman. Le-a respectat pînă acum, și vrea să le păzească și de acum încolo. A zăbovit ca să vadă ce-i putea aduce răbdarea. Cînd a văzut că nu-i servește la nimic, s-a hotărît să facă uz de forță împotriva forței. În clipa de față, senatori, sînteți datori să-i acordați lui Marcus Brutus ceea ce cu 13 zile înainte de calendele lui ianuarie ați acordat lui Decimus Brutus și lui Octavius, potrivit hotărîrii mele. Planul și fapta acestora a fost lăudată și aprobată de voi. La fel trebuie să procedați și față de Marcus Brutus, care a înrolat pentru republică o forță neașteptată și nesperată : călărime, mari și puternice trupe de auxiliari. Pe același plan trebuie pus și Quintus Hortensius, care, în vreme ce deținea Macedonia, și-a dovedit credința și statornicia oferindu-se să-l ajute pe Brutus ca să-și pregătească o armată. Socot că trebuie făcut un raport separat despre Marcus Apuleius¹, despre care Marcus Brutus mărturisește în scrisoare că a fost cel dintîi care s-a străduit pentru alcătuirea unei armate.

Dacă așa stau lucrurile, potrivit declarațiilor consulului Pansa despre scrisoarea adusă de la proconsulul Quintus Caepio Brutus² și citită în ședința Senatului, părerea mea este următoarea : „Deoarece prin strădania, planul și activitatea proconsulului Quintus Caepio Brutus, ca și prin bravura de care a dat dovadă în cel mai dificil moment pentru republică, provincia Macedonia, Illiria și toată Grecia, precum și legiunile, pedestrima, călărimea sînt în mîna consulilor, Senatului și poporului roman ; și întrucît Quintus Caepio Brutus, proconsulul, a acționat în interesul statului, potrivit demnității sale și obiceiului strămoșesc de a servi statul, iar această acțiune este și va fi pe placul Senatului și poporului roman ; pe acest considerent, Quintus Caepio Brutus să ocrotească în calitate de proconsul provincia Macedonia, Illiria și întreaga Grecie³, să le apere, să le păzească, să le mențină neștirbite și să rămîna în fruntea armatei, pe care a constituit-o și pregătit-o,

¹ Amic și partizan al lui Brutus. A contribuit la finanțarea acțiunilor lui Brutus și la noi înrolări de trupe.

² Este vorba de Marcus Brutus, care, adoptat fiind de către unchiul său dinspre mamă, purta numele de Quintus Caepio Brutus.

³ Părerea lui Cicero stîrnește discuții furtunoase, dar, în cele din urmă, propunerea lui este adoptată și votată de Senat.

iar banii trebuitori pentru acțiunea militară, care este în interesul tuturor, poate să-i ia cum și de la cine va crede, cu împrumut sau ca impozit, pentru realizarea contribuției în grâne, astfel încât armata să fie cât mai aproape de Italia. Și, deoarece din scrisoarea proconsulului Quintus Caepio Brutus se înțelege că, prin osteneala și bravura proconsulului Quintus Hortensius, republica a primit un ajutor de nădejde, fiindcă toate directivele lui au fost aceleași cu ale proconsulului Quintus Caepio Brutus, iar această acțiune a fost de mare folos statului, de asemenea că proconsulul Quintus Hortensius a acționat cum se cuvine și potrivit legilor republicii, Senatul hotărăște să i se dea proconsulului Quintus Hortensius, împreună cu chestorul sau prochestorul, și locotenenții săi, provincia Macedonia, pînă cînd o hotărîre senatorială îi va fixa un succesor.“

Filipica a XI-a

Caius Cassius, însărcinat de Senat să plece în Creta și Cyrena pentru aprovizionare, nesocotind ordinul primit și porcii spre Siria. După lege însă, Siria revenea lui Dolabella ca provincie proconsulară. Cassius, cu o armată de zece legiuni, patru mii de călăreți și câteva cohorte de aliați, îl alungă pe Dolabella. Dolabella se retrase etapă cu etapă, oprindu-se în Asia minoră, cu gândul de a-l îndupleca pe Trebonius, reprezentantul Senatului și guvernatorul provinciei, prieten intim al lui Cicero, să i-o cedeze. Trebonius, înțelegând viclenia planului, nu se învoi. Dolabella îl prinse prin surprindere într-o noapte, la Smirna, și-l ucise în chipul cel mai crud posibil. După două zile de torturi, capul îi fu înfipt într-un vîrf de lance, iar trupul aruncat în mare. Trebonius este astfel primul dintre ucigașii lui Caesar care cade ucis la rîndu-i.

Sosind vestea la Roma, consulul Pansa convoacă Senatul în ședință. După vii și furtunoase dezbateri, Dolabella este declarat în unanimitate dușman public. Averele i se confiscă. Chiar și Calenus se declară împotriva fostului ginere al lui Cicero. Ca dușman public, purtînd pe frunte semnul infamiei, Dolabella trebuia urmărit cu armele și depozat de ele. Se propune apoi ca provinciile Asia și Siria să fie încredințate lui Lucius Caesar, care să fie investit cu puteri discreționare și nelimitate. Calenus însă propune să fie investiți cu aceste puteri cei doi consuli, bravii Hirtius și Pansa. Consulii trebuiau să-l elibereze pe Decimus Brutus și să-l urmărească pe Dolabella. Depărtîndu-se consulii de Italia, lui Dolabella îi rămînea timp suficient pentru a se pregăti întărindu-se în Asia. Astfel se arunca sămînța discordiei între cei doi consuli, Hirtius și Pansa pe de o parte, și Cicero pe de alta. Cassius,

la rîndu-i, se consideră jignit, pentru că i se luase provincia și nu-i fusese încredințată lui însărcinarea de a-l urmări pe Dolabella.

Prietenii lui Cassius stăruiesc pe lângă Cicero să-l susțină. Cassius fiind un republican de seamă, Cicero cere Senatului să-l trateze și pe el ca și pe Decimus și pe Marcus Brutus. Propunerea lui Cicero neobținînd majoritatea, acesta coboară în for, căutînd să cîştige de partea sa poporul. Cassius, deși lipsit de provincie, nu s-a descurajat și a oprit înaintarea lui Dolabella cu forțele de care dispunea.

D.C.

I. Aflăm, senatori, cu mare durere sau, mai degrabă, cu adîncă jale, moartea crudă și vrednică de plîns a lui Caius Trebonius, cetățean dintre cei mai buni și cumpătați; socot totuși că în această crimă este însă și ceva ce va folosi republicii. Am văzut de cîtă cruzime pot da dovadă cei care au ridicat armele împotriva patriei. Îndeosebi doi dintre aceștia, Dolabella și Antonius, capetele cele mai monstruoase, cele mai spurcate de cînd se nasc oameni pe pămînt. Unul dintre ei a săvîrșit ce dorea¹, lucru la care, cum știm cu toții acum, se gîndise și celălalt. Lucius Cinna a fost crud, Marius neînduplecat în mînie, Lucius Sulla violent, cruzimea răzbunării însă n-a ajuns la nici unul dintre aceștia pînă la crimă², pedeapsa cea mai aspră pentru orice cetățean. Iată-ți dar fratele geamăn în crime, sălbatic și barbar cum nu s-a mai văzut sau auzit vreodată. Vă amintiți de cei pe care odioasă ura și gîlceava, după aceea asemănarea unei vieți mîrșave și a unei firi depravate i-a unit printr-o înțelegere și dragoste perfectă. Cu crima săvîrșită de Dolabella asupra cui a putut, îi amenință pe mulți și Antonius. Dar pe cînd Dolabella — care, departe de consulii și armatele noastre, nu aflase încă de înțelegerea survenită între Senat și popor — bizuindu-se pe trupele lui Antonius, săvîrșea crimele pe care le socotea făptuite de aliatul furiei sale, ce socotiți că uneltea, ce pune la cale, ce pricină de război scornea acesta? Pe noi, cei care simțim ce înseamnă libertatea republicii, care am formulat propuneri de care nu ne e rușine, căci voim ca poporul să fie liber, el ne-a numit nu numai dușmani, ci cei mai înverșunați dușmani. Născocoște pentru noi cele mai groaznice torturi, căci pedeapsa cu moartea o socotește prea ușoară. Mînia lui cere cazne și chinuri nemaiîntîlnite. Ce fel de dușman tre-

¹ Dolabella dorea să-l distrugă pe Trebonius, pentru a pune stăpînire pe Asia.

² Cicero falsifică intenționat adevărul. Cruzimile lui Sulla sînt cunoscute: el aruncă în apele rîului chiar și cenușa lui Marius, iar cînd i s-a prezentat capul consulului Caius Marcellus, l-a prins în mîini, adresîndu-i cele mai josnice insulte.

buie considerat acesta care, biruitor fiind, socoate moartea fără chinuri o binefacere ?

II. De aceea, senatori, cu toate că n-aveți nevoie de sfatul nimănui (sînteți doar voi înșivă înflăcărați de dorul redobîndirii libertății), vă cer să apărați cu și mai multă rîvnă, cu și mai mare însuflețire libertatea, deoarece vedeți bine că pe învinși îi așteaptă chinuri mai groaznice decît pe sclavi. Antonius a invadat Gallia, Dolabella Asia, provincii care nu aparțin nici unuia, nici celuilalt. Celui dintîi i s-a împotrivit Decimus Brutus, care a zădărnicit, cu primejdia vieții sale, năvala furiosului Antonius, care dorea să pustiască, să devasteze totul. El i-a oprit înaintarea și i-a tăiat retragerea strîngîndu-l din două părți ca într-un clește, suferind el însuși asediul. Dolabella a dat buzna în Asia. Cu ce scop ? Dacă s-ar fi îndreptat spre Siria, deschidea un alt drum, mai bun și mai scurt. Se ducea poate la Trebonius ? De ce avea atunci nevoie de o legiune ? De ce a fost nevoie să trimită mai înainte pe un oarecare Marcus Octavius, un tâlhar și un ucigaș de rînd ? Ca să devasteze ogoarele, să pustiască orașele ? Oare n-a făcut-o în mădejdea de a-și constitui o avere proprie, pe care cei ce-l cunosc zic că nu-i în stare să și-o păstreze (un asemenea senator nu-mi este cunoscut). Tot ce face, face pentru a-și astîmpăra poftele de o clipă, pentru ca apoi să-l urmeze Dolabella. Nici vorbă de gîlceavă (cine se gîndea la una ca asta ?). După aceea convorbirile cu Trebonius au urmat pe un ton de intimitate, cu oarecare condescendență și unele semne de dragoste prefăcută ; strîngerile de mînă, care de obicei sînt dovada bunei-credințe, nu mai au nici o semnificație, fiind violate acum prin perfidie și crimă. A intrat noaptea în Smirna ca într-o cetate dușmană, cînd știut este că aceasta era cetatea unor vechi și credincioși aliați ai noștri. Trebonius a fost ucis pentru că n-a luat nici un fel de măsuri de prevedere, ca față de un dușman, căzînd victima unui ticălos care s-a prefăcut bun cetățean. Destinul a vrut să căpătăm un document sigur despre această faptă de care trebuie să se înfricoșeze învinșii. Dolabella a predat exilatului Samiarius¹ pe consularul care

¹ Unii comentatori cred că Cicero nu se referă aici la o persoană cunoscută sub acest nume. Ar fi vorba despre cineva care se ocupa cu negoțul sau cu fabricarea de vase de lut din insula Samos, vase care erau foarte căutate în antichitate.

guverna provincia Asia, nevoind să ucidă imediat pe cel prins, cred, ca să nu pară prea crud în victoria sa. Dar cu insultele unei guri spurcate a sfîșiat pe omul acesta bun, apoi, supunîndu-l la groaznice cazne timp de două zile, căuta să afle unde se află banii statului. Frîngîndu-i gîtul după aceea, i-a tăiat capul și a ordonat să fie purtat înfipt în vârful unei sulețe. Restul trupului ciopîrțit a fost apoi tîrît în mare. Cu asemenea dușman avem de luptat, a cărui groaznică cruzime a întrecut orice barbarie. Ce să mai spun despre uciderea cetățenilor romani, despre jefuirea templelor? A mai rămas vreunul care să poată plînge atrocitatea faptelor și fărădelegilor sale? Acum cutreieră Asia ca un rege, încredințat că noi sîntem prinși cu toții în celălalt război¹. Ca și cînd n-ar fi unul și același războiul împotriva nelegiuitei perechi de nemernici.

III. Puteți citi cu toții pe chipul lui Dolabella imaginea cruzimii lui Antonius. Acesta l-a îndrumat, pe acesta îl imită Dolabella în înfăptuirea crimelor. Credeți oare că Antonius poate fi mai blînd în Italia decît a fost Dolabella în Asia? Acesta a ajuns la limita pînă unde poate ajunge nebunia unui sălbatic, dar nici Antonius, dacă ar avea puțința, nu s-ar da în lături de la cele mai groaznice cazne. Închipuți-vă numai, o, senatori, că aveți în fața ochilor acea imagine vrednică de milă și de plîns, dar necesară pentru a vă zgudui inimile, un atac nocturn în cel mai vestit oraș al Asiei², năvala unor inși înarmați în casa lui Trebonius, închipuți-vi-l pe acel nefericit buimăcit la vederea săbiilor hoților, fără să știe ce se întîmplă, apariția furiosului Dolabella, cuvintele murdare rostite din gura-i blestemată, lanțurile, loviturile, căluțul³, caznele și călăul Samiarius! Se zice că a suferit caznele vitejește și cu multă răbdare. Cîtă glorie, aș zice chiar cea mai mare dintre toate! Numai înțeleptul poate prevedea cele ce se pot întîmpla și le suportă apoi cu resemnare. Numai o minte superioară care prevede ceea ce se va întîmpla poate lua măsuri ca

¹ Se referă la lupta desfășurată lîngă Mutina.

² Era vorba de orașul Smyrna unde — noaptea — fusese surprins și măcelărit Trebonius de către Dolabella și oamenii acestuia. Cruzimea lui Dolabella s-ar explica prin faptul că Trebonius a fost unul dintre ucigașii lui Caesar.

³ *Equuleus* era un instrument de tortură: un căluț de lemn pe care erau puși să încalce sclavi goi, cu greutatea atîrnate de mîini și de picioare.

răul să nu se întâmple, dar ea nu este cîtuși de puțin inferioară nici cînd suportă vitejește urgia atunci cînd se abate asupra lui. Dolabella însă a uitat de omenie (dacă a avut-o vreodată) pînă într-atîta, încît și-a exercitat cruzimea nesățioasă nu numai asupra lui Trebonius viu, dar chiar și după ce-l ucisese. A stat cu ochii ațintiți la sfîșierea și torturarea trupului lui, nemaiputîndu-și sătura sufletul.

IV. Ești cu mult mai mizerabil, Dolabella, decît cel pe care tu l-ai vrut de plîns! „Trebonius a răbdat chinuri sfîșietoare.“ Mulți au suferit chinuri și mai mari sub apăsarea vreunei boli, fără ca să-i numim nenorociți, ci chinuiți de o suferință. „Îndelungă i-a fost suferința!“ Două zile. Unii se chinuie ani de zile. Și nu este mai grea tortura călăului decît chinul bolilor. Sînt unele boli cu mult mai groaznice, adevărate nenorociri, cum sînt rătăcirea minții și nebunia. Căci, cu cît este mai tare forța sufletului decît a trupului, cu atît sînt mai grele durerile primite de suflet decît cele suferite de trup. E mult mai mizerabil deci cel care urzește o crimă, decît cel silit să sufere crima altuia. „Trebonius a fost crucificat de Dolabella.“ La fel a fost și Regulus crucificat de cartaginezi. Dacă punii erau socotiți foarte cruzi față de un dușman, atunci cum trebuie considerat Dolabella față de un cetățean roman? Se poate oare face comparație? Mai putem sta în cumpănă ca să spunem care din doi este mai mizerabil: cel a cărui moarte dorește să o răzbune Senatul și poporul roman, sau cel care a fost declarat dușman prin hotărîrea Senatului? Dar chiar și în celelalte laturi ale vieții, cine îl poate compara pe Trebonius cu Dolabella fără să-l jignească adînc pe Trebonius? Cine nu cunoaște inițiativa, caracterul, bunătatea, nevinovăția și generozitatea lui Trebonius în lupta de eliberare a patriei? Pe cînd Dolabella încă de copil a avut cruzimea drept distracție, iar mai apoi mîrșăvia poftelor sale desfrînate îl înveselea ori de cîte ori făptuia ceea ce nu i se putea imputa nici de un dușman care se respectă. Și acesta, o, zei nemuritori, a fost cîndva ginerele meu!¹ Viciile sale erau tănuite pentru mine, care nu le cercetam. Poate nici acum n-aș fi străin de dînsul, dacă nu s-ar fi descoperit că este dușmanul nostru, al zidurilor patriei, al acestei Rome, al zeilor penați, al altarelor

¹ Și ca soț al Tulliei, fiica lui Cicero, Dolabella se purtase rău, din care pricină Cicero ceruse divorțul.

și căminelor noastre ale tuturor, în fine, al firii și al întregii omeniri. Dîndu-l pe el în vileag, ne vom putea păzi cu mai multă strășnicie și priveghere de Antonius.

V. Și Dolabella n-a avut cu el atît de mulți tîlhari, și nici dintre cei mai vestiți. Dar să luați seama ce ticăloși și cît de mulți are Antonius. Să-l luăm întîi pe frate-său, Lucius : ce mai tăciune de om, zei nemuritori, ce mîrșav, ce nelegiuit, ca o prăpastie, ca un vîrtej care înghite totul ! Ce nu soarbe în sufletul său, ce nu înghite fără muștrare de cuget, al cui sînge-socotiți că nu l-ar bea, asupra căror moșii și averi credeți că nu și-ar înfige ochii plini de nerușinare, cu nădejde și cutezanță ? Ce să mai pomenesc de Censorinus¹, care spunea că ar vrea să fie numai cu numele pretor urban, nu și cu slujba ? Ce să zic de Bestia², care mărturisea că are de gînd să ceară consulatul în locul lui Brutus ? Să ne ferească Iupiter și de această detestabilă prevestire ! E de neînchipuit ca cineva care n-a putut ajunge pretor să pretindă consulatul ! Dacă nu cumva socoate condamnarea drept pretură ! Un alt Caesar³ este Vopiscus⁴, om plin de însușiri, cu o forță uriașă, care, ieșit din funcția de edil, ceru consulatul, călcînd legile. De altfel, puțin îi păsa lui de legi, cînd era înzestrat cu o forță ca a lui. De cinci ori a fost iertat datorită apărării mele. Al șaselea triumf e greu de obținut chiar și pentru un gladiator. De data aceasta a fost însă vina judecătorilor, nu a mea. Eu eram de bună-credință apărîndu-l, pe cînd judecătorii aveau datoria să mențină în Roma pe cel mai de seamă și mai vestit senator. Acum nu se mai îndeletnicește cu altceva decît să ne convingă cu orice chip că judecătorii au chibzuit în interesul republicii hotărîrea pe care noi am anulat-o. Și lucrurile stau

¹ Marcus Censorinus, un partizan al lui Antonius. Alte amănunte despre el nu se cunosc.

² Lucius Calpurnius Piso Bestia, numit printre adepții lui Cautilina. (Sallustius, *Catilina*, 17.) În anul 56 î.e.n. era edil și s-a manifestat — împreună cu Clodius — ca adversar înverșunat al lui Cicero.

³ Aluzie la Caius Iulius Caesar, care voia să ajungă la consulat fără să respecte treptele din *cursus honorum*. Era în vremea războiului civil dintre Marius și Sulla, și Caesar profita de aceste tulburări.

⁴ Caius Iulius Caesar Strabo Vopiscus, edil în anul 90 î.e.n. Dorește să devină consul în anul 88, fără ca în prealabil să fi fost pretor. Trebuie să fi fost totuși o personalitate a timpului, de vreme ce figurează în tratatul lui Cicero *Despre orator*.

astfel nu numai cu dînsul. În tabăra lui Antonius se află și alții, condamnați pe drept și rechemăți prin mijloace murdare. Ce pot unelti oare dușmanii tuturor oamenilor de bine, decît fapte pline de cruzime? Ba a mai ieșit la iveală și un oarecare Saxa¹, adus de Caesar din Celtiberia și onorat cu rangul de tribun popular. Pe vremuri era măsurător în lagăre, acum jinduiește după Roma, care nu e de nasul lui. Ducă-se unde vrea în altă parte, iar pe noi să ne lase în pace! Cu el a venit și veteranul Cafo, pe care veteranii îl urăsc mai mult decît pe oricine. Antonius le-a dăruit acestora, în afară de zestrea agonisită în timpul războaielor civile, și moșia campană, s-o aibă drept grînar pentru celelalte. Dar credeți că s-au declarat mulțumiți cu atîta? I-am suferit pe toți, deși nu erau de suportat. Am judecat că trebuie să răbdăm orice, numai să nu trebuiască să purtăm acest groaznic război.

VI. Ați uitat oare focurile din tabăra lui Antonius? Aduceți-vă aminte în primul rînd de cei doi colegi ai fraților Antonius, Nucula și Lento², care și-au împărțit între ei Italia, sub imperiul acelei legi pe care senatul a considerat-o impusă cu sila. Nucula a creat mimi³, iar Lento a jucat tragedia. Ce să mai spun de Apulus Domitius⁴, a cărui avere am văzut-o adineauri proscrisă? Atît de mare este nepăsarea procuratorilor! De curînd l-a otrăvit pe fiul surorii sale. Cei care rîvnesc la bunurile noastre nu pot trăi fără să risipească, dacă le împrăștie și pe ale lor. Am văzut iarăși vîndută la mezat averea distinsului bărbat Publius Decius, care, urmînd pilda strămoșilor săi, s-a sacrificat pentru datornicii săi. Nu s-a aflat nici un cumpărător la această licitație. Este ridicol cel care socoate că poate scăpa de datorii vînzînd bunuri străine! Ce pot să mai spun despre Trebellius⁵, care parcă era urmărit de Furiile debitorilor, cînd am văzut un nou anunț de vînzare la

¹ Vezi *Filipica* VIII, cap. III și IX, apoi *Filipica* X, cap. X. Cicero dă nume de ofițeri inferiori, centurioni etc. care-l slujeau pe Antonius. Ei erau foști gladiatori, bandiți și pușcăriași, capabili de orice.

² Nucula și Lento, septemviri, membri ai colegiului celor șapte, care împreună cu doi din Antonii (Marcus și Lucius) și cu alți trei fuseseră însărcinați cu împărțirea pămînturilor.

³ Comedioane adesea cu un conținut obscen.

⁴ Probabil, tot unul din septemviri.

⁵ Trebellius, în calitate de tribun al plebei, se opusese legii pentru abolirea datoriilor.

mezat răzbunînd pe celelalte ? Și, iarăși, ce să spun de Titus Plancus, pe care vestitul cetățean Aquila¹ îl alungă din Po-
lenția, chiar cu piciorul rupt. O, dacă i s-ar fi întîmplat mai
înainte, ca să nu se mai fi întors ! Era cît pe-acî să sar peste
fala și podoaba armatei, peste Titus Annius Cimber, fiul lui
Lysidicus, peste însuși violatorul dreptului, după denumirea
grecească fiindcă aceasta a nesocotit orice drept, afară doar dacă
nu socoate că e drept ca un Cimber să ucidă pe fratele său de
sînge². Ce crimă va lăsa nesăvîrșită Antonius, avînd la dispo-
ziție o armată atît de numeroasă și de acest soi, dacă Dolabella
se amestecă în paricide atît de groaznice fără să dispună de
o asemenea trupă sau bandă de tîlhari ? Așa se face că, deși
adesea, fără voia mea, n-am fost de aceeași părere cu Quintus
Fufius, acum mă alătur de bunăvoie părerii lui. V-aș ruga să
înțelegeți că, dacă nu sînt de aceeași părere cu unii oameni,
nu înseamnă că nu sînt de acord cu principiile. De aceea, nu
numai că sînt de aceeași părere cu Quintus Fufius, dar chiar
îi mulțumesc pentru că a exprimat o părere serioasă, vrednică
de luat în seamă și în interesul republicii, considerîndu-l pe
Dolabella dușman și propunînd ca averile lui să treacă la stat.
Deși nu s-ar mai putea adăuga nimic la această hotărîre (căci
ce s-ar putea decreta mai aspru și mai hotărît ?), el a cerut
totuși aceluia care-și vor rosti părerea după dînsul să propună,
dacă vor crede de cuviință, o sentință mai severă, și o va
urma. Cine poate să nu laude această energie ?

VII. Acum, fiindcă este considerat dușman, Dolabella
trebuie urmărit cu armele. Căci nici el nu stă degeaba. Dispune
de o legiune, de robi fugari, de o mîna de criminali nelegiuți,
și el însuși este un încrezut, înclinat spre violență, căruia nu-i
pasă de moarte cum nu le pasă gladiatorilor. Așadar, întrucît
Dolabella a fost declarat chiar ieri dușman public, trebuie să
ne războim cu dînsul și, prin urmare, trebuie să alegem un co-
mandant³. Au fost rostite aici două păreri. Eu nu aprob nici
una. Pe cea dintîi fiindcă o socot oricînd primejdioasă, iar pe

¹ Lucius Pontius Aquila, locotenentul lui Brutus în bătălia de la Mutina, este unul dintre ucigașii lui Caesar, prieten cu Cicero.

² Joc de cuvinte : *germanus* înseamnă german, dar și frate adevărat, frate bun, de sînge.

³ Se ceruse în ședință învestirea cu puteri discreționare a lui Publius Servilius, ca să-l urmărească și să-l nimicească pe Dolabella.

cealaltă fiindcă n-o cred potrivită clipei de față. Ar fi o ușurință din parte-ne să investim cu puteri extraordinare pe cineva care să n-o merite, ușurință care ar discredita atît seriozitatea noastră cît și ordinul senatorial. Pe vremea marelui și crîncenului război cu Antioch, Asia căzuse la sorți lui Lucius Scipio și, deoarece el se arăta puțin curajos și viteaz, Senatul a trecut-o colegului său, Caius Laelius, fiul lui Laelius Înțeleptul. Atunci s-a ridicat Publius Scipio Africanul, fratele mai mare al lui Lucius Scipio, pretinzînd să se șteargă acea pată defăimătoare pentru familia sa, declarînd că și fratele său avea curaj fără seamăn, multă chibzuință și el însuși îi va da sprijin, chiar la acea vîrstă, în acele împrejurări. Ca urmare, în provincia lui Scipio nu s-a schimbat nimic, dar nici puterea poporului roman n-a ieșit, din acest război, atît de sporită ca din cele două mari războaie punice, întreprinse de consuli sau dictatori, ca din războiul cu Pyrrhus, sau din cel cu Filip¹, sau din cel ahaic, sau dintr-al treilea război punic, în care poporul însuși și-a ales un conducător potrivit, pe Publius Scipio, care a purtat războiul avînd rangul de consul.

VIII. Sub consulatul lui Publius Licinius și Lucius Valerius, a trebuit să purtăm război cu Aristonicus². Fiind întrebat poporul pe cine l-ar dori conducător în acest război, Crassus, consul și mare pontif, hotărî amendă pentru colegul său, preotul lui Marte, dacă s-ar depărta de la sacrele sale datorii; poporul îl absolvi de amendă, hotărînd ca preotul să asculte de pontif. Nici chiar pe atunci poporul nu încredința conducerea războiului unui particular, cu toate că Scipio Africanul numai cu un an mai înainte repurtase triumful asupra Numanției. El, deși îi întrecea cu mult pe toți ceilalți în glorie și bravură, n-a obținut decît votul a trei triburi. Așa se face că poporul a preferat să încredințeze conducerea războiului consulului Crassus decît particularului Africanus. Despre puterile excepționale ale lui Cneius Pompeius, bărbat de seamă și fruntaș între fruntași, știm că au fost propuse de niște turbulenți tribuni³ ai norodului. Războiul cu Sertorius a fost încredințat de Senat unui particular, deoarece consuli refu-

¹ Filip, regele Macedoniei, învins de Titus Flaminius.

² Aristonicus, fiul lui Eumenes, regele Pergamului, învins de romani. Marele pontif Crassus, trimis împotriva lui, fusese ucis.

³ Tribunii Gabinius și Manilius.

zaseră, cînd L. Philippus a propus să-l trimită pe Pompeius¹ în locul consulilor, nu ca proconsul. Dar este oare Senatul adunare populară², sau acest obicei a fost adus în Senat de severul și neclintitul Lucius Caesar? Celui mai vestit și onorabil bărbat, lui Publius Servilius³, i-a încredințat comanda, deși era particular. Această faptă ne-a așezat pe umeri o grea povară. Voi fi de aceeași părere, pe care o voi susține în ședința Senatului, căci, dacă aș refuza, s-ar putea crede că pognegresc prin veto-ul meu, chiar în adunare, cinstea celui mai intim prieten. Dacă se hotărăște ca adunarea să se țină în Senat, s-o cerem, să ne punem candidatura. Să ni se dea tăblița, cum s-a dat poporului. Pentru ce vrei, Caesar, să pară respins din adunare bărbatul cu cel mai înalt prestigiu numai pentru că nu e de părerea ta, sau ca fiecare din noi să pară desconsiderat, deși avem aceeași demnitate, dar nu sîntem socotiți demni de aceeași onoare? Aud însă discutîndu-se că, la propunerea mea, s-au acordat tînărului Octavius puteri extraordinare. Dar și dînsul îmi dăduse mie un sprijin extraordinar. Cînd zic „mie“, înțeleg Senatului și poporului roman. Să nu atribui puterea extraordinară aceluia de la care republica a avut un sprijin pe cît de neașteptat, pe atît de mare și fără de care republica nu ar fi fost salvată?

Trebuia ori să împrăștiem armata, ori să-i dăm un conducător. Care este însă rațiunea, sau care poate să fie, ca să se țină o armată fără conducere? Ceea ce nu s-a luat nu trebuie considerat ca acordat. O, senatori, ați fi ridicat comanda lui Octavius dacă nu i-ați fi acordat-o? Ostașii veterani care, pentru republică, pentru autoritatea și numele lui, au luat armele, voiau să fie comandați de dînsul. Legiunea Martia și legiunea a IV-a erau atît de devotate autorității Senatului și prestigiului republicii, încît îl cereau pe Octavius general și conducător. A încredința comanda lui Octavius este o necesitate a războiului, de aceea Senatul i-a înmînat fascele funcției. Te întreb, Lucius Caesar, ca fiind cel mai priceput în treburile

¹ Pompeius fusese trimis în locul ambilor consuli (nu *pro consule* = în locul consulului, ci *pro consulibus* = în locul celor doi consuli).

² *Comitia* = adunarea poporului, singura care avea dreptul de a da provincii în administrare.

³ Fostul consul Publius Servilius, fiul lui Publius Servilius Isauricus.

militare, dacă vreodată Senatul a mai acordat comanda unui om cumpătat, unui simplu particular, fără nici o funcție publică ?

IX. Dar atît despre acest subiect, ca să nu credeți cumva că votez împotriva unui prieten apropiat și om cu merite deosebite. Deși, cine poate vota împotriva cuiva care nu numai că nu pretinde, dar chiar refuză votul ? Cealaltă propunere, de a trage la sorți Asia și Siria pentru urmărirea lui Dolabella de către consuli, este străină demnității consulare, străină gravității momentului. Vă puteți, da singuri seama cît de josnică este această propunere pentru consuli, chiar înainte de a arăta eu motivele pentru care este nefolositoare republicii. Cînd este atacat¹ consulul desemnat, cînd salvarea republicii depinde de eliberarea lui, cînd împotriva poporului s-au ridicat ciurmații și răzvrătiții, cînd purtăm acest război, în care luptăm pentru demnitate, libertate și viață, cînd, dacă cineva ar ajunge în gheara lui Antonius, l-ar aștepta chinurile cele mai cumplite și cînd lupta pentru atingerea tuturor acestor scopuri este încredințată și adusă la îndeplinire de cei doi consuli, bărbați cum nu se poate mai destoinici și buni cetățeni, mai este cazul să pomenim de Asia și Siria, ca să se creadă că n-am avea încredere unii într-alții sau chiar ne-am urî ? Ei vor însă să scriem : „După eliberarea lui Brutus“. Mai rămînea de adăugat : „după părăsirea și trădarea lui“. Sînt încredințat că menționarea provinciilor s-a făcut într-un moment cum nu se poate mai nepotrivit. Căci deși gîndul tău, Pansa, va fi, după cum și este, îndreptat spre eliberarea celui mai viteaz și vestit bărbat dintre toți, totuși natura împrejurărilor te silește să-ți abați gîndul, la urmărirea lui Dolabella, iar o parte din grija și cugetul tău să le îndrepti spre Asia și Siria. De s-ar putea, eu aș vrea să ai cît mai multe suflete și pe toate să le îndrepti spre Mutina. Iar dacă acest lucru nu se poate, îți pretindem ca, avînd acest suflet pe care-l ai, foarte distins și omenos, să nu te gîndești la nimic alta decît la Brutus. Cu siguranță că faci aceasta, ba chiar te-ai așternut pe treabă cu toată sîrguința, după cum pot să-mi dau seama. Totuși, două lucruri, deopotrivă de însemnate, nici nu se pot face în același timp și nici nu se pot explica sau gîndi de către aceeași

¹ Decimus Brutus era împresurat la Mutina de trupele lui Marcus Antonius.

persoană. Noi avem datoria să exaltăm și să înflăcăram curajul tău preadistins, iar nu să-l abatem spre altă preocupare.

X. În afară de toate acestea, trebuie să ții seamă și de ceea ce spune lumea, de bănuielile unora, de pizma altora. Ia-mă pe mine drept pildă, pe mine, pe care m-ai lăudat totdeauna, pe mine ca să stingi incendiul patriei, lăsînd deoparte orice altă preocupare. Nu va fi nimeni, în afară de mine, care să creadă că provincia¹ ți-a fost acordată fără voia ta. Sînt sigur că, dacă ai socoti că ar rezulta ceva în interesul tău, mi-ai împărtăși-o în virtutea strînsei noastre prietenii. Înăbușe acest zvon ; fac apel la aleasa ta inteligență ca să faci astfel încît să nu lași impresia că dorești ceea ce nu aprobi. Trebuie să acționezi însă cît mai grabnic, pentru ca distinsul tău coleg să nu poată cădea în aceeași bănuială. El nu știe și nu bănuiește nimic din toate acestea. El e comandantul armatei în război, stă neclintit în linia de luptă și se bate cu prețul singelui și al vieții sale. Va afla dinainte că provincia i-a fost decretată, nebănuind că timpul a trecut așa de repede. Mi-e teamă ca nu cumva armatelor noastre, care s-au alăturat republicii nu silite de nevoile recrutării, ci din entuziasm voluntar, să nu le scadă curajul, dacă își vor da seama că ne gîndim la altceva decît la războiul ce ne amenință. Căci, dacă provinciile par a fi dorite de consuli, așa cum adesea sînt dorite și de mulți bărbați de seamă, mai întîi redați-ni-l pe Brutus, fala și podoaba Romei ; el trebuie păstrat ca statuia coborîță² din cer, străjuită de slujitoarele Vestei. Salvîndu-l pe el, și noi vom fi salvați. Atunci vă vom ridica, dacă ar fi cu putință, chiar pînă la cer pe umerii noștri, vă vom alege provinciile cele mai vrednice de voi. Acum însă trebuie să facem ce este de făcut. Se dezbate aici dacă vom trăi liberi sau vom muri, moartea fiind de preferat sclaviei. Dar dacă însăși această propunere aduce zăbavă în urmărirea lui Dolabella ? Cînd va sosi consulul ? Să așteptăm pînă nu va mai rămîne nici urmă din cetățile și orașele Asiei ? Consulii vor trimite pe cineva din rîndurile lor. Dar eu mă simt ispitit să

¹ În anul 63 î.e.n. Cicero, în calitate de consul, renunșase la provincia Gallia, preferînd să rămînă în Roma pentru a înăbuși conspirația lui Lucius Sergius Catilina.

² Palladium cu statuia Minervei, despre care se credea că este căzută din cer, era păstrată cu grijă în templul Vestei.

nu aprob aceasta, eu, care cu puțin mai înainte n-am fost de acord să se dea comandă discreționară unui particular. Ei vor trimite, de bună seamă, un om vrednic. Mai vrednic oare ca Publius Servilius? Roma însă nu mai are altul ca el! Deci să aprob eu ca puterea — care am crezut că nu trebuie acordată nimănui, nici chiar de către Senat — să fie dată pe seama unuia singur? Ne trebuie, senatori, un om încercat și bine pregătit, care să aibă, pe lângă puterea legală, și autoritate, nume, armată și cuget prevăzător, când e vorba de eliberarea republicii.

XI. Cine este acesta? Marcus Brutus sau Caius Cassius, sau și unul și celălalt? M-aș hotărî, desigur, ca și altădată, pentru unul din consuli sau pentru amîndoi, dacă Brutus n-ar fi țintuit în Grecia și dacă n-am fi preferat să-i abatem ajutorul mai bine spre Italia, decît spre Asia, nu pentru ca să avem din acea trupă o rezervă, ci pentru ca însuși acest eșalon să aibă un sprijin peste mare. Pe lângă acestea, senatori, Caius Antonius ține-n clește pe Marcus Brutus, care acum stăpînește Apollonia¹, o cetate mare și însemnată, după părerea mea, mai ocupă Billida, Amantia, amenințînd Epirul și Illiria, cu multe cohorte², călărime. Dacă Brutus va fi transferat de aici spre alt front de luptă, vom pierde cu siguranță Grecia. Trebuie să fim cu luare-aminte și în ce privește Brundisium și țărmurile Italiei. Mă mir de ce o fi zăbovind atîta Antonius! Căci, după obiceiul lui, el își suflecă mînele, dar nu e în stare să înfrunte mai îndelung primejdia unui atac. Dacă Brutus își va duce misiunea pînă la capăt și va înțelege că el va fi mai folositor republicii urmărindu-l pe Dolabella decît rămînînd în Grecia, va trebui să acționeze singur, așa cum a făcut-o și pînă acum, fără să mai aștepte hotărîrea Senatului, care nu mai prididește să înăbușe pîrjolul ce izbucnește cînd ici, cînd colo. Căci Brutus și Cassius, în multe împrejurări chiar, au ținut loc și de Senat. Într-o atîta zarvă și perturbare a tuturor lucrurilor, este mai bine să ne supunem poruncii momentului decît datinii. Și aceasta nu este întîia oară cînd Brutus și Cassius consideră salvarea și libertatea patriei drept cea mai sacră lege și cea mai bună datină. Așadar, chiar dacă nu mi

¹ Apollonia, cetate în Epir.

² Antonius avea sub comanda sa numai șapte cohorte; Cicero exagerează intenționat.

s-ar raporta nimic despre urmărirea lui Dolabella, totuși eu aş socoti aceasta ca un decret, deoarece amîndoi sînt bărbați vestiți pentru bravura și autoritatea lor, armata unuia dintre ei fiindu-ne binecunoscută, iar despre a celuilalt știm din auzite.

XII. A mai așteptat oare Brutus decretul nostru, cînd ne cunoștea dorința ? Nici nu s-a mai dus în provincia sa, în Creta, ci a alergat în zbor spre Macedonia¹, provincia altuia. Socotea că i se cuvin toate care vi se cuveneau de drept vouă. A înrolat legiuni noi, a eliberat pe cele vechi, s-a făcut stăpîn pe călărimea smulsă de la Dolabella, pe care, din proprie inițiativă, l-a declarat dușman, pe cînd încă nu era mînjit de un paricid² atît de mare. Căci dacă n-ar fi fost așa, cu ce drept ar fi putut smulge călărimea de la un consul ? Sau Cassius, care, animat de aceeași generozitate, n-a pornit oare din Italia cu gîndul să-l oprească pe Dolabella de a ajunge în Siria ? Ce lege îi dădea acest drept ? Pe temeiul acelei legi pe care însuși Iupiter a statornicit-o, potrivit căreia sînt legale și drepte toate cele care sînt salvatoare pentru republică. Legea nu este doar altceva decît numai rațiunea dreaptă, care porcede de la voința zeilor, care călăuzește tot ce este cinstit și oprește ceea ce este altminteri. Așadar, de această lege a ascultat Cassius cînd a pornit spre Siria, provincia altuia, căci atunci cînd oamenii calcă în picioare legile scrise, cînd le nimicesc, atunci urmează legea firii. Dar, ca să întărim acestea cu autoritatea voastră, eu sînt de următoarea părere : „Deoarece Publius Dolabella, cu toți complicii, părtași și sprijinitori ai acestei oribile și crude crime, au fost declarați dușmani de Senatul poporului roman, care socotește că Dolabella trebuie urmărit cu război, ca unul care a călcat în picioare toate drepturile divine și umane, mînjindu-se și cu o proaspătă, nemai-auzită și nejustificată crimă, făcîndu-se astfel vinovat de un nelegiuit paricid, pentru care se cade să-și primească pedeapsa binemeritată de la zei și de la oameni, Senatul hotărăște ca Cassius să capete provincia Siria cu rangul de proconsul, cum ar fi căpătat-o pe drept ; armatele să le primească de la proconsulul Quintus Marcius Crispus, de la proconsulul Lucius

¹ Macedonia fusese dată ca provincie lui Quintus Hortensius, dar Marcus Antonius o încredinșase ilegal fratelui său Caius Antonius.

² Trebonius nu fusese încă ucis.

Staius Murco și de la locotenentul Aulus Allienus¹, care se vor preda împreună cu armatele lor, pentru ca, cu acestea și cu alte trupe, pregătite în afară, să-l urmărească pe Dolabella, pe uscat și pe apă. Pentru acest război, să aibă dreptul și puterea de a rechiziționa din Siria, Asia, Bitinia și din Pont nave, corăbieri, bani și tot ce i se va părea că este de trebuință pentru purtarea acestui război, precum și, în oricare altă provincie ar sosi, să aibă putere mai mare decât cel care va stăpîni provincia atunci cînd proconsulul Caius Cassius va sosi acolo. Dacă regele Deiotarus-tatăl² și regele Deiotarus-fiul vor sprijini puterea poporului roman, așa cum au făcut-o în multe războaie, ajutîndu-l și acum pe proconsulul Cassius cu trupe și merinde, se vor face plăcuți Senatului și poporului roman. Dacă și ceilalți regi, tetrarhi și prinți vor face la fel, Senatul și poporul roman nu le va uita acest serviciu. Iar consulii Pansa și Hirțius, numai unul din ei sau amîndoi împreună, după cum vor crede, restaurînd republica, să facă un raport ordinului senatorial despre provinciile consulare și pretoriene, la prima ocazie nimerită. În acest timp, provinciile să fie stăpînite de cei care le stăpînesc acum, pînă cînd Senatul, printr-o hotărîre anume, va statornici un succesor fiecăruia în parte.“

XIII. Prin acest decret al Senatului veți aprinde și mai mult entuziasmul lui Cassius și veți întări puterea armelor lui. Nu trebuie să uitați nici moralul trupelor sale. Entuziasmul este acela pe care-l vedeți, trupele sînt acelea despre care ați auzit : ale unui bărbat viteaz și neclintit în hotărîrea sa care, chiar dacă Trebonius ar fi fost în viață, n-ar fi îngăduit ca ceata lui Dolabella să pătrundă în Siria. Allienus, intimul și scumpul meu prieten, după uciderea lui Trebonius, n-a mai voit să fie locotenentul lui Dolabella. Mai există puternica și victorioasa armată a lui Quintus Caecilius Bassus³, care, deși simplu particular, s-a dovedit a fi un bărbat ales și viteaz. Armata regilor Deiotarus, tatăl și fiul, este mare și bine in-

¹ Locotenenții lui Dolabella : Allienus, Marcus Octavius, Sextus Marius și Caius Titus.

² Tetrarh și apoi rege al Palatiei, partizan al lui Pompeius. Incercînd să-l ucidă pe Iulius Caesar, Cicero îi ia apărarea într-o cuvîntare vestită (*Pro rege Dejotaro*).

³ Bassus, partizan înflăcărat al lui Pompeius Magnus, luase în stăpînire o bună parte din Siria și învinsese în lupte mai mulți comandanți.

struită, după rînduiala noastră. Fiul este suprema nădejde, cu un caracter ales și de o bravură deosebită. Ce să mai spun de tată ? Simpatia lui pentru poporul roman a început o dată cu viața lui. El n-a fost numai aliatul generalilor noștri în războaie, dar chiar comandant al trupelor noastre. Cu ce cuvinte frumoase, cu cîtă cinste, cu cîtă seriozitate, în dese rînduri, l-au lăudat în ședința Senatului și Sulla¹, și Murena, și Servilius, și Luculus ! Ce să mai vorbesc de Cneius Pompeius care, dintre toți, numai pe Deiotarus îl socotea cu adevărat prieten sincer și devotat poporului roman ? Eu și Marcus Bibulus am fost comandanți în provincii învecinate. Am fost ajutați de acest rege cu trupă pedestră și călărime. A urmat apoi pacoștea crîncenului război civil, în timpul căruia nu trebuie să pomenesc ce ar fi trebuit să facă, ce ar fi fost mai drept să facă Deiotarus, deoarece victoria în război s-a decis împotriva sentimentelor lui Deiotarus. Dacă a săvîrșit vreo greșală în timpul acestui război, a săvîrșit-o împreună cu Senatul roman, iar dacă părerea lui a fost cea bună, atunci nu trebuie să ne ridicăm glasul împotriva unei cauze pierdute. Cu siguranță, se vor alătura și alți regi acestor trupe, se vor adăuga chiar contingente întregi. Nu vor lipsi, de asemenea, nici flotele. Atît de mult îl cinstesc sirienii pe Cassius, atît este de cunoscut numele său în Siria și în Fenicia !

XIV. Republica, senatori, îl are gata pregătit împotriva lui Dolabella pe generalul Caius Cassius², care este nu numai pregătit, ci și iscusit și viteaz. Înainte de sosirea lui Bibulus, el a săvîrșit mari fapte de arme, împrăștiind pe cei mai vestiți comandanți ai părților și trupele lor fără număr, scăpînd astfel Siria de groaznica lor năvală. Trec cu vederea gloria-i fără seamăn, uriașă, deoarece trîmbițarea ei nu-i încă pe placul tuturor, și de aceea să o păstrăm deocamdată numai în mintea noastră, nu și în mărturia vorbelor.

Am spus mai înainte, senatori, că am auzit zvonindu-se că prea îl iubesc pe Brutus și prea îl împodobesc cu laude pe Cassius, căruia sînt de părere să i se dea o putere de prim rang. Dar pe cine împodobesc eu cu onoarea ? De bună seamă, pe aceia care sînt fala republicii. Oare nu l-am cinstit pe

¹ Regele Deiotarus îl ajutase, în războiul cu Mitridathe, pe Sulla.

² Cassius era *quaestor* în Siria, cînd părții îlucid pe Crassus ; Cassius îi pune pe fugă.

Decimus Brutus în asentimentul tuturor? Îmi găsiți vină și pentru aceasta? Să-i laud oare pe cei doi Antonius, care sînt rușinea și lepădăturile nu numai ale familiei lor, dar chiar ale numelui de roman? Sau să-l laud pe Censorinus, care în vreme de război este dușman, iar în timp de pace un pungaș? Să culeg oare resturile acestei bande? Atît de departe este de mine gîndul de a cinsti pe dușmanii păcii, ai bunei înțelegeri, ai legilor și drepturilor, pe dușmanii libertății, încît nu pot să nu-i urăsc în aceeași măsură în care iubesc republica.

„Ia seama, mi se spune, să nu jignești cumva pe veterani.“ Aud foarte des această vorbă. Eu am însă datoria să mă îngrijesc de veterani¹, în special de cei cu păreri bune, iar de ceilalți nu trebuie să am teamă. Nu numai că am datoria să-i ocrotesc, dar chiar să le creez avantaje acelor veterani care ieri au luat armele pentru republică, urmîndu-l pe Octavius, recunoscători pentru binefacerile părintelui său, iar astăzi apără republica cu prețul vieții lor. Socot că trebuie cinstiți cu cele mai mari onoruri cei care stau liniștiți, cum sînt ostașii legiunilor a VII-a și a VIII-a. Este însă cineva care socoate că trebuie să-i venerăm pe cei din șleahta lui Antonius, care, după ce au înghițit bunurile lui Caesar, îl atacă pe consulul desemnat, amenință să treacă Roma prin foc și sabie și s-au pus de bunăvoie sub conducerea lui Saxa și Cafo, născuți fiind pentru crimă și pradă? Deci, ori sînt buni și trebuie să-i cinstim, ori sînt pașnici și avem datoria să-i păstrăm, ori sînt nelegiuți și împotriva turbării lor trebuie să luăm armele în mîini și să începem lupta.

XV. Inima căror veterani² ne temem să n-o ofensăm? A celor care doresc să elibereze pe Decimus Brutus din împresurare? Dacă le e dragă salvarea lui Brutus, cum ar putea să urască numele lui Caius Cassius? Sau a celor care lipsesc și din armata unuia și din a celuilalt? Nu mă tem de cei care huzuresc nestingheriți, printre care se poate afla vreunul arțăgos. Doresc ca cei din a treia tagmă, nu dintre ostașii veterani, ci dintre cei mai de nesuferit dușmani, să fie înfierăți cu cea mai aspră pedeapsă. Dar vă întreb, senatori, pînă cînd ne vom

¹ Cicero distinge trei categorii de veterani: *boni, quieti et impii* (buni, pașnici și nelegiuți).

² Se referă la veteranii din rîndurile armatei lui Octavius.

mlădia părerea după placul veteranilor ? Ce înseamnă atîta dispreț, atîta aroganță, ca pînă și generalii să fie aleși pe gustul lor ? Ei bine, eu, unul (vreau să spun numai ceea ce simt), nu cred că trebuie să-i ocrotim atîta pe veterani, cît pe recruți, floarea Italiei, să ne îngrijim de spiritul care însuflețește noile legiuni pregătite pentru eliberarea patriei, de ceea ce crede întreaga Italie despre seriozitatea voastră. Nimic nu rămîne veșnic în floare : o generație succede alteia. O putere de lungă durată au avut legiunile lui Caesar, acum puternice sînt cele ale lui Pansa, ale lui Hirtius, ale lui Octavius, fiul lui Caesar, ale lui Plancus. Unii înving prin număr, alții înving prin vîrstă. Dar adevărații învingători înving mai ales prin autoritate. Căci ei duc acel război care este aprobat de toate popoarele. Premiile au fost făgăduite acestora, dar li s-au dat celorlalți. Veteranii să se bucure de răsplata primită, iar tinerilor să li se dea ce le-am făgăduit. Sînt sigur că și zeii nemuritori socot că așa este drept.

Întemeindu-mă pe cele spuse mai înainte, socot, senatori, că trebuie votată propunerea pe care am rostit-o aici.

Filipica a XII-a

Pînă acum Cicero nu izbutise decît să smulgă Senatului o serie de hotărîri care nu fuseseră însă în stare să convingă poporul roman că Antonius este dușman public, inamicul patriei.

Antonius, aflînd despre decretele Senatului cu privire la cei doi Brutus, pierdu orice nădejde și reluă cu înverșunare sporită asediul Mutinei. Decimus Brutus, care era împresurat, simțindu-se atacat cu forțe sporite, trimise știre la Roma despre noile evenimente, ceea ce produse o adevărată consternare. Îndeosebi Cicero era abătut, deoarece vedea că prin discursurile sale de pînă atunci nu făcuse decît să îndîrjească furia lui Antonius.

De aceea, cînd foștii consuli Piso, Censorinus și Fufius Calenus propun să se trimită o nouă delegație la Antonius, Cicero tace, neîmpotrivindu-se chiar propunerii de a face și el parte din această nouă delegație. După cîteva zile de reflectare însă, în prima ședință a Senatului, se ridică împotriva acestei propuneri, expunînd motivele refuzului său.

Aceasta este cea de a douăsprezecea Filipică rostită în fața senatorilor, în ultimele zile ale lui martie, anul 43 î.e.n.

D.C.

I. Pentru că nu se cade să ne înșelăm și să ne mințim pe noi înșine, senatori, mărturisesc că am greșit, eu, cel cu care ați fost de aceeași părere în atâtea rînduri și în împrejurările cele mai importante, și nu mă mîngîi decît la gîndul că am greșit împreună cu voi, căci a greșit chiar și preaînțeleptul consul. E drept, atunci cînd cei doi consuli ne-au adus speranța unei păci onorabile, nu ne-am dat seama că era ceva putred la mijloc, deși s-ar fi căzut să fim mai puțin încrezători în aceștia, care erau prieteni apropiați ai lui Antonius. La unul¹ stătea soția și copiii lui Antonius, celălalt² îi trimitea și primea zilnic scrisori de la el, arătînd astfel dragostea ce-i purta. Era limpede că îndemnul lor grăbit spre pace avea un motiv ascuns, deoarece mai înainte nu-l făcuseră. Acestui îndemn i s-a alăturat și consulul. Și ce consul ! Dacă prețuim prudența, atunci el este cel care poate fi cel din urmă înșelat, dacă prețuim virtutea, atunci el este cel care n-ar admite alt fel de pace decît zdrobit și învins ; dacă prețuim cinstea, atunci tocmai, el, consulul, ar prefera moartea sclaviei. Voi însă, senatori, îmi lăsați impresia că n-ați uitat asprele voastre decrete prin care, dînd speranțe în cazul unei supunerii, pe care prietenii lui Antonius preferă s-o numească pace, vă gîndeați la condițiile ce trebuiau impuse, nu la acceptarea lor. Îmi sporise nădejdea, după cum cred că vă sporise și vouă, cînd am aflat că întreaga casă a lui Antonius era copleșită de jale și că soția sa se tînguia amarnic. Observasem și la partizanii lui Antonius, pe chipul cărora stăteau ațintite privirile mele, o oarecare tristețe. Dacă n-ar fi fost așa, de ce tocmai atunci, în acel moment nepotrivit, și Piso și Calenus ar fi adus pe neașteptate vorba despre pace ? Piso zice că nu știe nimic, n-a auzit nimic ; Calenus, la fel, declară că nu are nici o veste despre așa ceva. Acum se fac că n-au habar cînd ne cred amestecați în negocieri de pace. De ce-i nevoie atunci de un nou consiliu, dacă situația nu s-a schimbat cu nimic ?

¹ Piso, socrul lui Antonius și protectorul familiei acestuia.

² Calenus, atacat de Cicero pentru că susținea pe cetățenii periculoși.

II. Am fost amăgiți, senatori, da, amăgiți, căci prietenii lui Antonius au apărut cauza lui, nu cauza republicii. Eu bănuiam treaba asta, dar salvarea lui Brutus mi-a învăluit mintea ca într-un vâl de negură. Căci dacă în război s-ar obișnui înlocuirea unor oameni, aş primi bucuros să fiu închis eu și să fie eliberat Decimus Brutus. Ne-am lăsat amăgiți de această frază a lui Quintus Fufius : „*Noi nu vom da ascultare lui Antonius nici dacă s-ar retrage de la Mutina, nici dacă ar declara că se supune puterii Senatului*“.

Părea o frază aspră. Și ne-am lăsat înduplecați. Dar s-a retras oare de la Mutina ? Nu știu. Ascultă de Senat ? „*Cred că da*, zice Calenus, *dar păstrându-și demnitatea*.“ Trebuie să vă dați toată osteneala, senatori, zău, să vă pierdeți propria demnitate pentru a o păstra neștirbită pe a lui Antonius, care de altminteri nici nu o are și nici nu poate să capete prin strădania voastră ceea ce a pierdut datorită ușurinței lui. Dacă ar discuta cu voi plecat, poate l-aș asculta, cu toate că... dar prefer să spun : l-aș asculta. Atîta vreme însă cît se ține dîrz, trebuie să-i sacrificăm o dată cu demnitatea și libertatea noastră. Dar acum nu mai e vreme de discuții. Delegația a fost constituită.¹ Nu este oare echitabil pentru un om cu scaun la cap să îndrepte, dacă poate, ce a greșit ? Orice om poate să greșească, dar numai unui smintit îi este îngăduit să stăruie în greșală. Cugetările cele mai de pe urmă, cum se zice, sînt și cele mai bune. S-a spulberat negura de care pomeneam adineauri. S-a luminat, e limpede, vedem toate și nu numai prin noi înșine, ci și prin ochii alor noștri. Ați văzut cu puțin mai înainte ce fel de cuvîntare a rostit bărbatul cel mai venerabil dintre noi : „Am rămas deznădăjduit, găsindu-mi casa plină de jale, copiii, soția. Se mirau oamenii cumsecade, mă acuzau prietenii, pentru că, în nădejdea păcii, admisesem alcătuirea delegației.“ Și nu e oare de mirare, Publius Servilius, că prin propunerile tale severe Antonius a fost despuiat nu numai de orice demnitate, dar chiar de speranța salvării ? Cine nu s-ar mira dacă tu te-ai duce sol la dînsul ? O spun din experiența mea, al cărui sfat, la fel ca al tău, este criticat. Dar numai noi sîntem criticați ? Adică să fi vorbit fără motiv prea energicul bărbat Pansa, cu puțin mai înainte, așa de îndârjit și atît de îndelung ?

¹ Cei șase delegați care trebuiau să se prezinte în tabăra lui Antonius erau : Publius Servilius, consulul Pansa, Cicero, Lucius Caesar, Lucius Piso, Quintus Fufius Calenus.

Ce alta a făcut decît să alunge falsa bănuială a unei trădări ? Și de unde această bănuială ? Din neașteptata patronare a păcii, pe care și-o luă asupra sa subit, indus în eroare ca și noi.

III. Căci dacă există o înșelare, senatori, dacă speranța e falsă și amăgitoare, atunci să ne întoarcem din drum. Cel mai bun port, cea mai bună siguranță pentru cel ce se căiește este schimbarea hotărîrii. Căci, pe zeii nemuritori, ce folos poate aduce republicii delegația noastră ? Zic „folos“, dar dacă îi va fi vătămătoare ? Îi va fi vătămătoare, dacă nu i-a și fost. Socotiți că dorința aprigă a poporului de a-și recăpăta libertatea nu a scăzut, aflînd de trimiterea delegației de pace ? Ce efect credeți că a produs asupra municipiilor, asupra coloniilor, asupra întregii Italii ? Care va mai putea avea același zel, care se va mai înflăcăra împotriva incendiului care le cuprinde pe toate ? Să nu credem oare că s-au căit, mărturisind și manifestîndu-și ura împotriva lui Antonius, cei care i-au promis bani, arme, dar s-au oferit să nu precupețească nici un efort pentru salvarea republicii ? În ce chip va aproba hotărîrea noastră Capua¹, care în aceste clipe este o a doua Romă ? Pe cetățenii nelegiuîți Capua i-a judecat, i-a alungat, i-a exilat. Din mîinile acelei fortărețe, ale aceleia, zic, care își dădea toată silința, a fost smuls Antonius. Oare prin aceste hotărîri nu slăbim chiar noi avîntul legiunilor noastre ? Mai există cineva care să aibă sufletul înflăcărat pentru luptă, cînd i se oferă deodată speranța păcii ? Însăși vestita legiune Martia, divina Martia, la această veste se va delăsa, lenevindu-se și va face de ocară preaslăvitul nume al lui Marte. Vor arunca săbiile, armele le vor aluneca din mîini. Urmînd Senatul, nu vor mai crede că trebuie să fie animați de o mai mare ură împotriva lui Antonius decît împotriva Senatului. Plîng după această legiune, plîng după legiunea a IV-a, care l-a părăsit pe Antonius, supunîndu-se autorității noastre, ea, care a dat dovadă de aceeași bravură. Ea l-a părăsit pe Antonius nu ca pe un consul și general, ci ca pe un dușman și asediator al patriei. Plîng după minunata armată, alcătuită din cele două², care a pornit spre Mutina și, dacă va auzi rostindu-se cuvîntul pace, adică de

¹ Capua, cetate dușmană lui Antonius. (Cf. și *Filipica a II-a*.)

² Trupele unite ale lui Hirtius și ale lui Octavius.

frica noastră, poate că nu se va retrage, dar cu siguranță că va întârzia. Căci cine se va mai grăbi la luptă, dacă Senatul proclamă încetarea luptei și retragerea ?

IV. Căci ce poate fi mai nedrept decît ca noi să decretăm pacea fără știrea celor care duc războiul¹ — și nu numai fără știrea lor, dar chiar fără voia lor ? Socotiți oare că Hirtius, renumitul consul, și Octavius, cel parcă anume născut, prin harul zeilor, chiar pentru aceste timpuri, ale căror scrisori, exprimînd nădejdea victoriei, le țin în mîină, vor această pace ? Ei doresc să învingă și pretind scumpul și frumosul nume al păcii nu prin negociere, ci prin izbîndă. Cu ce inimă credeți că va primi această veste Gallia ? Căci ea deține întîietatea cînd e vorba de respingerea, administrarea și susținerea acestui război. Gallia ascultă pînă și de un semn al lui Decimus Brutus, ca să nu mai pomenesc de ordinul lui ; ea a garantat cu arme, bani și oameni primele operații tactice. Aceași Gallie se opune cu întregul ei trup cruzimii lui Antonius. Acum este sleită, devastată, incendiată. Îndură totuși cu inima împăcată toată urgia războiului, numai să scape de pericolul sclaviei. Lășînd la o parte celelalte regiuni ale Galliei (căci unele nu sînt cu nimic mai prejos), patavinii² nu i-au primit, ba chiar i-au alungat pe trimișii lui Antonius și au ajutat în schimb pe generali noștri cu arme, bani, ostași, de care duceau mare lipsă. La fel au procedat și ceilalți, care au fost odată în aceeași situație și, din cauza disprețului cu care au fost tratați ani și ani, se socoteau înstrăinați de Senatul nostru. Nu este nicidecum de mirare că, împărtășindu-se din drepturile republicii, se arată plini de credință dacă, excluși fiind de la această încredere, s-au aflat totuși meru în frunte.

V. Așadar, tuturor celor ce nădăjduiesc în victorie noi să le oferim doar o pace cu numele, adică să nu mai spere în victorie ? La ce bun, dacă pacea nu e posibilă ? Și care este condiția încheierii păcii cu acela căruia nu i se poate îngădui nimic, chiar în timp de pace ? Antonius, deși poftit de noi în

¹ Războiul purtat de o parte din popoarele italice pentru a-și cîștiga dreptul de cetățenie. Senatul, după aplanarea conflictului, a acordat acest drept numai cetățitorilor care nu luaseră parte la lupte.

² Locuitorii orașului Patavium (azi Padua), din provincia Venetia, patria istoricului Titus Livius.

mai multe rînduri să facă pace, a preferat războiul. Cu toată împotrivirea mea, delegații au fost totuși trimiși la el, i-au arătat ordinele, dar el nu s-a supus. I s-a trimis vorbă să nu-l mai atace pe Decimus Brutus, să se depărteze de Mutina, dar el atacă cu și mai multă strășnicie. Și noi să-i tragem soli de pace, lui, care a respins chiar pe vestitorii păcii? Ne putem oare închipui că în fața noastră va fi mai moderat în pretențiile sale decît atunci cînd a trimis propuneri Senatului? Deși pretențiile lui păreau și atunci cu totul absurde, totuși i se puteau face concesii. Pe atunci nu era încă încolțit prin atît de multe și aspre decrete, nu era atît de defăimat; acum însă cere ceea ce nu-i putem da cu nici un chip, afară de cazul cînd admitem să fim declarați învinși în luptă. Am considerat false decretul senatoriale produse de dînsul. Le putem oare considera acum drepte? Am statornicit că legile lui sînt promulgate silnic și contrar auspiciilor, drept care nu sînt respectate de nimeni; socotiți că ar mai putea fi restabilite? Ați stabilit la judecată că Antonius a delapidat șapte milioane de sesterti din banii publici; va putea fi oare absolvit de această crimă? A vîndut la meza scutiri de impozite cetățitorilor, ranguri sacerdotale, regate. Vor fi iarăși țintuite tăblițele¹ care au fost date jos prin decretul voastre?

VI. Chiar dacă putem distruge cele ce decretăm, putem oare nimici și amintirea lor? Cînd va uita posteritatea că noi am îmbrăcat veșmînt de jale din cauza crimei lui? Chiar dacă se va ispăși sîngele centurionilor legiunii Martia, risipit la Brundisium, va fi oare spălat atunci și amintirea cruzimii lui? Să trec peste ceea ce s-a petrecut între timp. Cine va putea dărîma groaznicele monumente dimprejurul Mutinei, indicii ale crimei și urme ale banditismului? Dar avem oare ce să cedăm, o, zei nemuritori, acestui insuportabil și pîngărit uci-gaș? Să-i dăm Gallia ulterioară² și armata? Dar ce înseamnă oare aceasta decît a nu face pace și a prelungi războiul, și nu numai a amîna războiul, dar chiar a-i ceda victoria? Și de ce n-ar învinge dacă, în această situație, ar veni cu ai săi la Roma? Acum stăpînim toate cu armele, sîntem puternici mai

¹ Se referă la tăblițele care prevedeau privilegiile și felurite imunități.

² Antonius nu consimțea să deponă armele decît în schimbul Galliei ulterioare și a armatei personale. Gallia ulterioară este cea transalpină, adică Gallia propriu-zisă.

mult prin autoritatea noastră, căci s-au îndepărtat atîția cetățeni pierduți, care au urmat acest comandant nelegiuit ; cu toate acestea, nu putem suporta nici să-i vedem, nici vorbele celor din șleahta lor care au rămas în Roma. Ce socotiți că va fi cînd, la momentul prielnic, vor năvăli cu toții asupra noastră ? Dacă noi lăsăm armele fără ca și ei să facă același lucru nu vom fi atunci învinși pe vecie, căzînd victimă planului urzit de noi înșine ? Imaginați-vă numai pe fostul consul, Marcus Antonius ; alăturați-i pe Lucius, care trage nădejde să ajungă la consulat. Adăugați-i și pe ceilalți, care nu fac parte din ordinul senatorial, dar le e gîndul numai la onoruri și comandă, să nu-i treceți cu vederea nici pe Tironi, pe Numisi, pe Musteli, pe Sei¹. Pacea încheiată cu ei nu va fi pace, ci acceptarea sclaviei. Minunata cuvîntare a distinsului bărbat Lucius Piso a fost lăudată pe drept de tine, Pansa, nu numai în ședința acestui Senat, dar chiar și în fața poporului. A jurat că va pleca din Italia, că-și va părăsi penații² și reședința strămoșească (zeii să abată această rea prevestire), dacă Antonius va oprima republica.

VII. Te întreb, atunci, Lucius Piso : nu socoti că republica va fi zdrobită cînd vor sosi în Roma atîția nelegiuiți și ucigași plini de îndrăzneală ? Cu greu îi vom tolera pe cei mînjiți de atîtea crime, sau crezi poate că Roma îi va suporta, cînd noi nu-i suportăm nici cînd nu erau mînjiți încă de atîtea crime ? Crede-mă, trebuie sau să facem uz de planul tău, adică să cedăm și să plecăm, și să ne tîrîm de colo-colo o viață plină de lipsuri și nomadă, sau să ne plecăm grumazul în fața bandiților și să ne dăm ultima suflare pe pămîntul patriei pierdute. Unde sînt, Pansa, frumoasele tale îndemnuri prin care ai inflăcărat Senatul și ai aprins norodul care, ascultîndu-te, a aflat din vorbele tale că nimic nu poate fi mai murdar pentru un roman decît sclavia ? De aceea oare am îmbrăcat haina militară, am luat armele în mîini, am ațîțat pe tinerii din toată Italia, ca să trimitem soli de pace cînd avem o armată așa de mare și de înfloritoare ? Dacă trebuie să primească pacea, de ce să ne rugăm ? Dacă trebuie s-o ceară, de ce ne

¹ Figuri ușuratece și nedemne din șleahta lui Antonius : nelegiuiți, ca și comandantul lor.

² *Penatii* erau divinități ale casei, simboluri protectoare ale căminului părintesc.

mai temem ? Și eu să fac parte din această delegație ori să fiu amestecat în consilii la care, dacă mă voi deosebi în păreri de ceilalți, poporul va ști ? Asta înseamnă că i se acordă orice, i se îngăduie orice, și dacă Antonius va păcătui, va fi în dauna mea, deoarece oricui i se va părea că eu i-am oferit posibilitatea de a greși.

Dacă scopul a fost încheierea păcii cu banda lui Antonius, nu trebuie să fiu ales tocmai eu pentru negocierea acestei păci. Eu n-am fost nicicînd de părere să se trimită delegați, ba chiar am îndrăznit să spun, înainte de întoarcerea delegaților, că chiar de-ar aduce pacea trebuie s-o respingem, căci sub numele păcii se ascunde războiul. Eu cel dintîi am cerut haina militară, eu l-am numit mereu dușman, cînd alții îl numeau doar adversar, eu am spus războiului pe nume, cînd alții îi ziceau asediu. Și n-am spus-o numai în Senat ; același lucru l-am spus întotdeauna și în adunarea poporului, și nu numai împotriva lui singur, ci și împotriva aliaților și slugilor lui, care se află aici prezenți ; în fine, totdeauna am rostit vorbe grele împotriva întregii case a lui Antonius. Așadar, pe cît erau de voioși și de bucuroși nelegiuîții, nădăjduind în încheierea păcii și felicitîndu-se între ei ca și cum ar fi învins, cu atît mai vîrtos mă lepădau pe mine, plîngîndu-se că sînt nedrept — și nu aveau încredere nici în Publius Servilius, căci nu uitaseră că Antonius a fost stigmatizat la propunerea acestuia. Pe Lucius Caesar însă îl socot senatorul cel mai brav și statornic, el fiind unchi al lui Antonius, pe Calenus — procurator ¹, pe Piso — prieten intim, iar pe tine, Pansa, consul strașnic și viteaz, te cred împlînzit nu fiindcă așa este sau ar putea fi, ci pentru că, pomenind de pace, ai dat multora prilej să-și închipuie că ți-ai putea schimba hotărîrea. Greu suportă prietenii lui Antonius ca eu să mă număr printre aceste persoane. Trebuie să ne schimbăm obiceiurile după gustul lor, fiindcă am început chiar să fim umani.

VIII. Plece delegații, plece sub bune auspicii, dar să plece numai aceia pe care Antonius nu e supărat. Căci dacă Antonius nu vă îngrijorează, atunci, senatori, cu siguranță aveți datoria să mă consultați pe mine. Cruțați-mi cel puțin ochii de un spectacol hidos, dați crezare unei dureri îndreptățite. Cum

¹ Om de încredere,

aș putea să privesc (să nu-i mai zic dușmanul patriei, deși ura mea împotriva lui o împărtășiți cu toții), cum să mă uit la cel mai înverșunat dușman al meu, lucru ce se vede din crîncenele ocări pe care mi le adresează? Sau poate credeți că sînt de fier? Cum aș putea să mă duc la dînsul, să mă uit în ochii lui, cînd nu demult, în plină adunare, răsplătea cu daruri bogate pe cei care i se păruseră mai îndrăzneți în crime, fălindu-se că va dărui bunurile mele unui oarecare Petissius din Urbinum¹ care după ce a risipit o avere colosală, s-a aruncat în brațele salvatoare ale lui Antonius? Cum aș putea de asemenea să-l privesc pe Lucius Antonius, de cruzimea căruia n-aș fi putut scăpa dacă nu aș fi fost apărat de zidurile, de porțile și de simpatia municipiului meu²? Ce să mai zic de lepădătura aceea militară, de Asiaticus, banditul Italiei, de teapa unui Lento și a lui Nucula — nu se fălea și el, în timp ce dăruia cu monede de aur pe primul stegar Aquila, că dăruiește din bunurile mele? Dacă s-ar fi lăudat că dăruiește din bunurile sale, nu l-ar fi crezut nici acvila³ răpitoare. Ochii mei nu pot, iarăși, nu sînt în stare să-l privească pe Saxa și pe Cafo, cum nu sînt în stare să-i privească nici pe cei doi pretori⁴, nici pe tribunalul plebei, nici pe cei doi tribuni desemnați⁵, nici pe Bestia, nici pe Trebelius, nici pe Titus Plancus. Eu nu pot vedea cu inima împăcată atîția nemernici, atîția dușmani fără scrupule, și aceasta nu din cauza mîndriei mele, ci din mila republicii. Să-mi înfrîng sufletul și să-i poruncesc să-și ascundă durerea legitimă, cînd n-o pot face cu nici un chip? Sau, poate, socotiți, senatori, că viața mea ar mai avea vreun rost? Dimpotrivă, pentru mine viața nu mai are nici un preț, mai ales de cînd Dolabella a făcut tot ce-a putut ca să doresc mai degrabă moartea, numai să fie fără chinuri, fără torturi. Vouă însă și poporului roman viața mea n-ar trebui să vă fie indiferentă. Dacă nu mă înșel, eu sînt acela care prin veghea sa necurmată, prin grija, prin hotărîrile luate chiar cu primejdia vieții, am

¹ Petissius din Urbinum, ruinîndu-și averea, se refugiase la Antonius pentru a scăpa de urmărirea datornicilor.

² Arpinum, locul de naștere al lui Cicero.

³ Chiar în expunerea unor fapte atît de serioase, Cicero nu se poate opri să facă un joc de cuvinte: *aquila* este și vulturul răpitor, dar și semnul purtat de centurionii companiei.

⁴ Pretorii Censorinus și Ventidius, despre care Cicero a mai pomenit în *Filipicele* III și X.

⁵ Tribunii desemnați erau Tullus Hostilius și Viscius.

avut de înfruntat multe din pricina urii înverșunate a tuturor nelegiuitorilor, și am făcut totdeauna astfel încît să nu fiu un obstacol în calea republicii, și nici să nu las impresia că aș vorbi cu aroganță.

IX. Așa fiind, credeți că nu trebuie să cuget de loc la primejdia care mă paște? Dacă în timp ce mă aflam aici, în Roma, și la mine acasă, s-au încercat atîtea atentate împotriva-mi, deși eram apărat nu numai de bună-credința prietenilor, ci și de ochii întregii cetăți. Sau credeți oare că atunci cînd voi porni la drum, mai ales la un drum atît de lung, nu va trebui să mă tem de nici o cursă? Există trei căi spre Mutina, spre care-mi zboară gîndul, ca să-l văd cît mai curînd pe Decimus Brutus, chezășia libertății poporului roman, în brațele căruia mi-aș da bucuros ultima suflare, după ce toate acțiunile întreprinse de mine în ultimele luni, toate hotărîrile mele, ar ajunge la capătul propus de mine. Ziceam deci că sînt trei căi: calea Flaminia prin partea de sus a mării, calea Aurelia prin partea de jos, și calea Cassia prin partea de mijloc.

V-aș ruga acum să mă ascultați cu luare-aminte, ca să vedem dacă bănuiala mea că ne paște o mare primejdie este o neghiobie. Calea Cassia taie de-a lungul Etruria. Știm noi oare, Pansa, în ce loc își exercită acum puterea septemvirală Lento Caesennus¹? Acesta nu este nici cu trupul, nici cu sufletul cu noi. Dacă este acasă sau pe-aproape nu știu, dar este cu siguranță în Etruria, deci chiar în calea mea. În afară de asta, cine garantează că Lento s-ar mulțumi numai cu capul meu? Apoi, ai putea să-mi spui, Pansa, unde se află Ventidius², căruia i-am fost prieten mai înainte de a-mi fi devenit dușman, fățiș din pricina atașamentului meu față de republică și de toți bunii cetățeni? Pot lăsa calea Cassia și să țin calea Flaminia. Dar dacă, după cum se vorbește, Ventidius a sosit la Ancona, voi putea ajunge oare în siguranță la Ariminium? Mai rămîne calea Aurelia. Pe aici sînt mai apărat, căci pe aici

¹ Unul dintre septemviri, însărcinați de Antonius cu împărțirea arbirării a pămînturilor.

² Ventidius, căzut prizonier împreună cu mama sa în vremea războiului civil, cunoscut mai tîrziu de Caesar, fu luat și folosit în războiul gallic. Se distinse în lupte, fu ridicat în grad de Caesar, ajunse apoi să ocupe și unele magistraturi, fiind ales chiar consul.

se află și domeniile lui Publius Clodius. Întreaga sa familie îmi va ieși în cale, mă va pofti ca oaspete, în virtutea vechii, cunoscutei noastre prietenii ¹.

X. Mă voi așterne la drum pe aceste căi, pe care de curînd, la sărbătorile Terminaliilor ², n-am îndrăznit să merg nici pînă la punctul de unde m-aș fi putut întoarce în aceeași zi? Fără pază din partea prietenilor, nu prea mă simt ocrotit nici de pereții casei mele. Deci voi rămîne în Roma, dacă mi se va îngădui. Aceasta mi-este reședința, aceasta mi-este veghea, aceasta mi-este paza, aceasta mi-este apărarea hotărîită. Alții să comande lagărele, să poarte războiul, să-i înfrîngă pe dușmani (acesta este lucrul cel mai de seamă); noi, așa cum am învățat și cum am făcut mereu, vom apăra împreună cu voi Roma și deopotrivă interesele ei.

Eu nu refuz însă nici această însărcinare, deși, în locul meu, poporul o respinge. Nimeni nu e mai puțin cutezător ca mine. Nimeni mai precaut. O arată faptele. Este al douăzecilea an de cînd toți criminalii mă atacă numai pe mine. Cu toate că li s-au aplicat pedepse, nu zic din parte-mi, ci de către republică. Dacă sînt teafăr astăzi, este pentru că republica a socotit să mă păstreze pentru dînsa. O spun cu oarecare șovăire, căci știu că multe i se pot întîmpla unui om. Asaltat odată de niște bărbați aleși ³, am căzut, dîndu-mi seama că m-aș putea ridica mai onorabil. Pot eu părea destul de chibzuit, destul de prevăzător dacă mă voi așterne la acest drum atît de dușmănos și plin de primejdii? Cei care se află în fruntea republicii sînt datori să lase după moarte amintirea gloriei lor, și nu mustrarea unei greșeli și imputarea unei nebunii. Care cetățean cumsecade nu jelește moartea lui Trebonius, cine nu este îndurerat de pierderea unui astfel de cetățean și bărbat? Și totuși, există unii care vor spune (e aspru cuvîntul, dar îl voi spune) că ar trebui să ne îndurerăm mai puțin de uciderea lui Trebonius, deoarece nu s-a ferit de un om josnic și nelegiuit. Înțelepții au o vorbă: cine se socoate apărătorul celor mulți

¹ Ironic, căci Cicero îl atacase vehement pe Clodius în faimoasa sa pledoarie în apărarea lui Milo (*Pro Milone*).

² Sărbătorile terminale, în cinstea zeului Terminus, protectorul hotarelor, celebrate înainte de calendele lunii martie.

³ Pompeius și alți cîțiva bărbați de seamă au susținut un timp pe Clodius împotriva lui Cicero, silindu-l pe marele orator să părăsească Roma și apoi Italia.

să aibă grijă în primul rînd de capul său. Cînd ești îngrădit de legi și de teama judecății, nu trebuie să te înfricoșezi de orice, și nici să te temi în orice clipă că ți s-a întins o cursă. Căci cine îndrăznește să atace în plină zi, pe un drum militar, un om de seamă, cu o suită numeroasă ? Din păcate, aceste dovezi nu sînt valabile nici pentru momentul de față, nici pentru situația mea. Cel care mă va ataca, nu numai că nu se va înfricoșa de pedeapsă, dar chiar va nădăjdui gloria și răsplata din partea șleahței de bandiți.

XI. Toate acțiunile, aici în Roma, le conduc eu ; așa pot ușor să iau seamă la tot ce se petrece în jurul meu, știu de unde pornesc, în ce direcție mă îndrept, ce-i la dreapta ori la stînga. Voi putea oare să fac la fel prin potecile Apeninilor ? În munți, chiar dacă n-ar exista curse, deși s-ar putea să fie, totuși sufletul meu necăjit nu va putea fi preocupat numai de îndatoririle delegației. Dar să zicem că am scăpat de curse, că am trecut Apeninii. Va trebui să ajung în cele din urmă la întîlnirea și convorbirea cu Antonius. Ce loc se va hotărî pentru aceasta ? Dacă se va fixa în afară de lagăre, vor observa și ceilalți. Nu știu dacă voi mai fi în siguranță. Cunosc furia lui Antonius, cunosc violența sa nestăpînită. Grozăvia moravurilor, cruzimea firii sale nu se poate liniști nici chiar sub influența vinului. Înflăcărat de turbare și nebunie, împins și de frate-său Lucius, spurcatul balaur nu-și va reține de la nimic mîinile sale sacrilege și nelegiuite. Îmi vin în minte convorbiri purtate și cu dușmani aprigi ai Romei, și cu cetățeni înstrăinați. Mă gîndesc de pildă la Cneius Pompeius consulul, fiul lui Sextus¹, care, de față cu mine, pe cînd eram recrut în armata lui, a discutat chiar între cele două tabere cu Publius Vettius Scato, comandantul marsilor. Îmi mai aduc aminte ca acum că la convorbire a sosit de la Roma însuși Sextus Pompeius, fratele consulului, bărbat foarte învățat. Scato l-a salutat întrebîndu-l : „Cum să te numesc ?“ El i-a răspuns : „Prin bunăvoința ta — oaspete, iar prin forța lucrurilor — dușman“. În acea convorbire domnea o echitate. Nici o teamă, nici o bănuială, pînă și ura era potolită. Ei nu voiau să ne smulgă cetățenia ca aliați, ci să fie primiți și ei alături de noi, să dobîndească cetățenia noastră. S-au întîlnit la discuții, între Cales și

¹ Cneius Pompeius Strabo, tatăl lui Pompeius Magnus, care și-a cucerit gloria în războiul civil și în cel al marsilor.

Teaum, Sulla cu Scipio, avînd alături, unul floarea nobilității, celălalt pe aliații săi de război. Au dezbătut laolaltă chestiunea autorității Senatului, despre dreptul la vot al poporului, despre dreptul de cetățenie. Chiar dacă această convorbire nu s-a desfășurat în spiritul celei mai depline bună-credințe, totuși ea a fost departe de violență și de pericol.

XII. În mijlocul bandei lui Antonius însă putem noi fi siguri ? Nu putem ; sau, chiar dacă ceilalți pot, eu unul nu cred că pot. Iar dacă nu ne vom întîlni în afară de lagăre, ce trupe vor fi luate la convorbire ? El nu va veni niciodată în taberele noastre, cu atît mai puțin noi într-ale lui. Rămîne numai ca pretențiile noastre să-i fie transmise, ca și răspunsul, prin scriitori. Să zicem că vom rămîne în lagărele noastre. La toate pretențiile lui, eu n-am decît o singură propunere de făcut, pe care o voi rosti în auzul vostru ; considerați-mă că am fost și m-am întors, am terminat solia. Propunerea mea este ca să informez Senatul despre tot ce va pretinde Antonius. Altfel nici nu se poate, nici Senatul nu trebuie să îngăduie decît să se urmeze datina din străbuni, care cere ca, după terminarea unui război, să se trimită cîte zece delegați.¹ Noi n-am primit încă nici o însărcinare din partea Senatului. Dar după ce voi vorbi astfel în consiliu fără ca cineva să se opună, după socotința mea, nu avem să ne temem oare că mulțimea nepricepută a ostașilor va crede că eu amîn instaurarea păcii ? Faceți ca planul meu să nu fie dezaprobat de legiunile noi (căci știu sigur că legiunile Martia și a IV-a, care nu se gîndesc la nimic altceva decît la demnitate și glorie, îl vor aproba). Cum, adică ? De veterani oare să n-avem teamă ? (Căci nici ei înșiși nu voiesc să fie temuți.) Dar întrebarea este : cum văd ei severitatea mea ? Au auzit, desigur, multe vești neadevărate despre mine, multe le-au împrăștiat nemernicii, dar interesele veteranilor — voi sînteți cei mai fideli martori — le-am apărut întotdeauna și le-am consfințit prin autoritatea și cuvîntul meu. Ei îi cred însă pe nemernici, îi cred pe scandalagii, îi cred pe alior. Sînt, ce e drept, curajoși, dar la amintirea faptelor pe care le-au săvîrșit pentru libertatea poporului și pentru salvarea republicii au devenit sălbatici și raportează toate planurile

¹ Romanii aveau obiceiul ca, după terminarea unui război, să trimită zece delegați la învinși, pentru a fixa condițiile de pace și a hotărî modul de administrare a provinciei cucerite.

noastre la violență. Eu nu mă tem la gîndul lor, ci mă îngrozesc la gîndul unei răscoale. Și dacă voi scăpa de aceste mari primejdii, socotiți că întoarcerea mea este destul de sigură ? Căci apărînd autoritatea voastră, după cum îmi e obiceiul, și arătîndu-mi credința statornică față de republică, chiar și atunci va trebui să mă tem nu numai de cei care ne urăsc, ci și de cei care ne invidiază.

Este în interesul republicii ca viața mea să fie păzită, măcar atît cît va îngădui natura, să fie păstrată pentru patrie ; moartea mea să survină cînd va fi voia destinului, sau, dacă-i dorită mai înainte, atunci să fie încărcată de glorie. Așa stînd faptele, deși republica nu dorește această solie, voi pleca totuși, dacă mi se va îngădui să călătoresc în siguranță. În concluzie, senatori, această hotărîre a mea o voi măsura nu după primejdia pe care o înfrunt, ci după folosul pe care îl are republica. Despre aceasta, fiindcă am timp destul, socot că trebuie să cuget mult și mult și să fac numai ceea ce e cu adevărat bun de făcut și mai cu seamă în interesul republicii.

Filipica a XIII-a

Așa cum aflăm din cuvîntarea precedentă, delegația care trebuia să se ducă pentru a doua oară la Antonius rămîne pe loc în Roma, senatorii convingîndu-se de inutilitatea ei, în urma discursului lui Cicero. Consulul Pansa pornește din Roma cu armata sa către Mutina, unde urma să-și unească forțele cu ale lui Hirtius, celălalt consul, și cu ale tînărului Octavius, pentru ca, împreună, să-l poată învinge pe Antonius. După plecarea consulului Pansa, Senatul primește o scrisoare din partea lui Lepidus, în care îndemna pe membrii Senatului să încheie pace cu Antonius. Scrisoarea dădea de gîndit majorității senatorilor, căci era scrisă de un general care comanda o trupă puternică. Dacă n-ar fi luat-o în seamă, Lepidus putea trece de partea lui Antonius, ceea ce ar fi constituit un pericol atît pentru Senat cît și pentru întregul popor roman. Cînd cei mai mulți dintre senatori erau de părere să se ceară pace, Cicero își ridică iarăși glasul împotriva lui Antonius.

Pe de altă parte, Antonius, aflînd că Sextus Pompeius adunase la Massilia o armată pe care o punea la dispoziția republicii, adresează cu multă abilitate o scrisoare consulului Hirtius și lui Octavius. Cei doi bărbați comunică conținutul acesteia lui Cicero. Marele orator se duse în ședința Senatului, care, în lipsa consulilor, era prezidată de pretorul Romei Marcus Cornutus, și citi conținutul celor două scrisori; mai întîi scrisoarea lui Lepidus, apoi pe aceea a lui Antonius, pe care o respinge cu ironie și dispreț. Cuvîntarea sa se încheie cu sfatul dat lui Lepidus și tuturor de a lăsa treburile republicii pe seama senatorilor, căci pacea cu Antonius nu poate fi încheiată decît cînd acesta va fi depus armele.

I. De la începutul acestui război, senatori, pe care-l purtăm cu cetățenii nelegiuți și criminali, m-am temut să nu ni se întindă cumva vreo cursă sub masca dorinței de pace, o cursă care să stingă avântul pentru redobândirea libertății. Căci numele păcii ne este scump, deopotrivă plăcut și salvator. Pentru cel pe care-l desfată zizania, măcelul concetățenilor săi sau războiul civil, nu mai are preț nici vatra strămoșească, nici legea, nici dreptul la libertate. Acesta trebuie scos din rîndul oamenilor, trebuie azvîrlit dincolo de hotarele neamului omenesc. Așadar, fie Sulla ori Marius, ori amîndoi, fie Octavius, fie Cinna, fie Sulla a doua oară cu celălalt Marius, fie Carbo sau oricare altul care va fi dorit război civil¹, pe toți eu îi socot niște nemernici născuți pentru distrugerea republicii. Ce să mai spun despre ultimul dictator, Caesar, ale cărui acte le apărăm, dar pe care îl declarăm ucis în chip legal? Nimic nu-i mai hidos decît acel cetățean, decît acel om — dacă bineînțeles, mai poate fi considerat cetățean sau om — decît acela, zic, care dorește mereu războiul civil. Trebuie să vedem mai întîi, senatori, dacă mai poate fi vorba de pace cu toți cei amintiți, sau de un război nimicitor în care negocierea păcii n-ar însemna decît un pact de sclavie. Sulla, fie că se prefăcea, fie că trata cu adevărat pacea cu Scipio, nu era de disprețuit, pentru că, dacă s-ar fi înțeles, Roma ar fi avut o situație suportabilă. Dacă Cinna ar fi voit să cimenteze înțelegerea cu Octavius, siguranța cetățenilor în republică ar fi rămas neștirbită. În ultimul război civil², dacă Pompeius ar fi fost mai puțin exagerat în severitatea sa, iar Caesar și-ar fi redus pretențiile, am fi putut avea și o pace statornică și un regim republican.

II. Acum însă ce ne rămîne? Poate fi oare vorba de pace cu unul ca Antonius? Cu Censorinus, Ventidius, Trebelius, Bestia, Nucula, Munatius, Lento ori Saxa? Am numit pe

¹ Cicero recapitulează războaiele civile precedente.

² Războiul civil dintre Pompeius și Caesar, sfîrșit la anul 48 î.e.n., în bătălia de la Pharsalos.

puțini, numai ca să dau exemple. Ceata lor e nesfârșită, ca și cruzimea lor, de care v-ați putut da singuri seama. Mai adăugați drojdia prietenilor lui Caesar, pe Barba Cassius¹, pe alde Pollio², apoi pe tovarășii de jocuri și destrăbălări ai lui Antonius, pe Eutrapelus, pe Mela, pe Pontius, pe Caelius, pe Crassicius, pe Tiro, pe Mustela, pe Petusius. Suita o las deoparte, îi numesc numai pe căpetenii. Aici se adaugă și cei din legiunea Ciocîrliilor cu ceilalți veterani, prezidiul instanței a treia de judecată, care, după ce și-au risipit bunurile proprii și au înghițit averile lui Caesar, se reped acum cu lăcomie asupra alor noastre. O, ce credincioasă e mâna lui Antonius, cu care a ucis atîția cetățeni, ce tratat chibzuit și sacru vom încheia cu unul ca el ! Dacă Marcus va încerca să-l nimicească, sancțitatea lui Lucius Antonius îl va abate cu siguranță de la făptuirea acestei crime ! Dacă li s-ar face loc în această Romă, Roma însăși n-ar mai avea locul ei. Imaginați-vă numai chipul lor — și mai cu seamă al celor doi Antonii, umbletul, înfățișarea, privirea, răsuflarea lor, iar pe amicii lor închipuiți-vi-i acoperind flancurile sau deschizîndu-le drumul. Ce duhoare de vin, ce ocări se vor auzi. Însoțite de strîmbături ! Doar dacă nu cumva îi va fi potolit însăși pacea, făcîndu-i ca, o dată sosiți în fața acestui Senat, să salute cuviincios și cu cuvinte frumoase, adresîndu-se prietenos fiecăruia dintre noi.

III. Dar, pentru numele zeilor, se poate să fi uitat ce decrete ați pronunțat împotriva lor ? Ați desființat actele lui Antonius, i-ați nimicit legile, considerîndu-le promulgate prin violență și contrar auspiciilor, ați decretat recrutări în toată Italia, ați numit pe colegul său dușman și părtaș la toate crimele. Cu un astfel de om ce pace poate să fie ? Dacă ar fi un dușman dinafară, după asemenea faptă, nu știu dacă s-ar putea încheia un tratat cu el. Oricum, s-ar interpune între noi și el mările, munții și imensitatea regiunilor. Pe unul ca acesta îl urăști fără să-l vezi. Dar aceștia alții vor sta lipiți de noi, și, cînd vor afla clipa prielnică, ne vor sări după grumaz. În ce

¹ Cassius Barba, bun prieten cu Caesar și cu Antonius ; în calitate de *quaestor* (magistrat fiscal) al lui Antonius, a delapidat banii publici și a fost pedepsit cu exilul.

² Caius Asinius Pollio, probabil scriitorul, prietenul intim al lui Octavius, cînd acesta ajunge stăpînitorul Romei, sub numele de Octavianus Augustus.

țarcuri să închidem aceste fiare fioroase? Însuși sfârșitul războiului este nesigur. Este datoria bărbaților de seamă săi dea dovadă de aceeași bravură ca și voi (căci atît se poate), și să nu se înfricoșeze de loviturile soartei. Dar din partea senatorilor nu se cere numai vitejie, ci și înțelepciune (cu toate că aceste două însușiri numai cu greu pot fi separate, totuși să le tratăm separat); vitejia ne poruncește să luptăm, aprinde în noi o ură îndreptățită, ne împinge la încăierare, ne cheamă la pericol. Ce ne îndeamnă însă înțelepciunea? Să folosim planuri mai iscusite, să vedem și în viitor, să ne înarmăm cu multă chibzuință. Ce ne învață ea? Că trebuie să ne supunem numai binelui, să judecăm drept, să făptuim numai ceea ce este în conformitate cu rațiunea. Dacă aceasta mă învață să nu socot nimic mai de preț ca viața, să nu mă lupt primejduindu-mi viața, să mă feresc de orice conflict, o întreb atunci: „Sînt oare obligat să fac aceasta chiar dacă voi deveni rob?” Dacă-mă va da răspuns afirmativ, atunci nu voi asculta de această rațiune, oricît de înțeleaptă ar fi ea. Dacă, dimpotrivă, va răspunde: „Poți să-ți vezi de viață și de trup, poți avea grijă de destinul și de averea ta, dar mai presus de toate să pui libertatea și să-ți dai toată osteneala ca să te folosești de ele numai într-o patrie liberă; să nu renunți la libertate pentru ele, ci la ele pentru libertate, ca un gaj contra infamiei”. Atunci o să las impresia că ascult glasul Înțelepciunii și mă voi supune ei ca unui zeu. Așadar, dacă primindu-i pe ei am putea fi liberi, să ne înfrîngem ura și să așteptăm pacea. Dacă, dimpotrivă, cu dînșii teferi, nu poate fi liniște, să ne bucurăm că ni s-a oferit posibilitatea luptei. Sau, ucigîndu-i, ne vom bucura de izbînda republicii, sau vom fi noi zdrobiți (ferească-ne Iupiter!) și atunci vom viețui — dacă nu cu trupul — cel puțin cu gloria virtuții noastre.

IV. Dar iată că ne îndeamnă la pace și M. Lepidus, comandant¹ pentru a doua oară, mare pontif, care a binemeritat recunoștința patriei pentru faptele săvîrșite de el în timpul ultimului război civil. În ochii mei, senatori, nimeni nu se bucură de mai multă autoritate decît Marcus Lepidus, atît pentru virtuțile cît și pentru demnitatea familiei sale. La ace-

¹ Titlul de *imperator* l-a purtat pentru prima dată Lucius Luculus, după ce ocupase Armania și Mesopotamia. Acest apelativ se acorda unui general pentru deosebite fapte de arme.

tea se adaugă și propriile sale însușiri și serviciile aduse mie, dar și îndatoririle mele față de dînsul. Cel mai de preț dintre toate mi se pare însă simțămîntul său curat față de patrie, pe care eu am iubit-o întotdeauna mai mult decît viața. Căci de cînd, prin autoritatea lui, l-a hotărît să încheie pace pe Pompeius cel Mare, vestitul fiu al distinsului bărbat care, fără uz de arme, a eliberat republica de primejdia celui mai mare război civil, de atunci eu mă socot îndatorat față de el mai mult decît față de oricare altul pentru această binefacere. De aceea i-am și decretat cele mai mari onoruri, cu care și voi ați fost de acord, și niciodată n-am încetat a-l vorbi de bine și a-mi pune mari nădejdi într-însul. Republica ține strîns legat de ea, prin multe și mari gajuri, pe Marcus Lepidus. Faima lui este cum nu se poate mai mare, onorurile neștirbite, binecuvîntarea cerească deplină, cele mai multe din podoabele Romei sînt ale lui, ale fratelui și strămoșilor săi, are o soție virtuoaasă, copiii de invidiat, o avere pe cît de mare, pe atît de nepătată de sîngele războaielor civile; drepturile nici unui cetățean nu au fost știrbite de dînsul, ba, dimpotrivă, mulți au fost ajutați prin mila și bunătatea lui. Un astfel de om și cetățean poate să alunece în părerea sa, dar nu poate fi nicidecum, cu bună știrea lui, împotriva republicii. Marcus Lepidus vrea pace. Minunat lucru, dacă poate să se facă o pace ca aceea încheiată de curînd, în care republica a avut posibilitatea să admire pe fiul¹ lui Cneius Pompeius și să-l primească la sînul ei, socotind că nu numai el i-a fost restituit, ci, o dată cu el, și ea sieși. Acesta a fost motivul pentru care ați hotărît să i se ridice la rostre o statuie² cu o inscripție și i-ați acordat în absență un triumf. Cu toate că săvîrșise mari fapte de arme, demne de un triumf, totuși, după socotința mea, n-ar fi trebuit să i se acorde triumful, care nu i s-a acordat nici lui Lucius Aemilius³, nici lui Scipio Aemilianul, nici primului Scipio Africanul, nici lui Marius, nici lui Pompeius, bărbați care au purtat războaie mai mari. Pentru că a înăbușit

¹ Se referă la Sextus Pompeius, deoarece cognomenul de Magnus l-au purtat cu fală toți descendenții lui Cneius Pompeius Magnus.

² Senatul, la propunerea lui Cicero, hotărîse să înalțe în for o statuie ecvestră de aur lui Marcus Lepidus.

³ Lucius Aemilius Paulus, fratele lui Marcus Lepidus, fusese consul în anul 49 î.e.n.

pe tăcute războiul civil, voi i-ați acordat însă onoruri maxime, îndată ce a fost cu puțință.

V. Oare tu, Marcus Lepidus¹, crezi că Antonii se vor arăta față de republică aceiași cetățeni cum s-a dovedit Pompeius, în persoana căruia aflăm cinste, seriozitate, cumpătate, integritate, pe când la ceilalți (și când spun „ceilalți“ nu trec cu vederea pe nici unul din banda hoților) poște murdare, crime, și o cutezanță spre orice groaznic măcel? Dar care dintre voi, senatori, nu vede ceea ce ar vedea și Norocul însuși, care se zice că este orb? Căci, păstrînd actele lui Caesar, pe care le apărăm ca să nu stîrnim gîlceavă, vom da lui Pompeius posibilitatea să reintre în casa sa, pe care nu o va răscumpăra cu preț mai mic decît cel cu care a cumpărat-o Antonius, dar o va răscumpăra, zic, fiul său. O, groaznică năpastă! Sînt destule fapte care mult trebuie plîns. Voi ați decis pentru Pompeius o sumă egală cu aceea smulsă de dușmanul victorios ca pradă² din bunurile tatălui său. În numele prieteniei cu tatăl său, eu cer administrarea acestei sume! Va răscumpăra grădinile, palatul și dependențele urbane, pe care le deține acum Antonius. Fiul lui Pompeius va trebui să socotească însă pierdută pentru totdeauna argintăria, veșmintele, mobila și vinul pe care le-a risipit balaurul cel lacom. Va recupera apoi de la Dolabella moșia albană, cea formiană, chiar și pe cea de la Tusculum³, deținută de Antonius, care în clipa de față asediază Mutina și-l atacă pe Decimus Brutus, iar Anserii⁴ vor fi alungați de la Phalernum. Poate mai sînt și alții, dar memoria mea nu le păstrează numele. Eu sînt convins că cei care nu se află în rîndurile dușmanilor vor înapoia fiului posesiunile lui Pompeius la prețul cu care le-au cumpărat. S-au arătat destul de lipsiți de respect, ca să nu zic că au fost prea îndrăzneți, atingîndu-se de aceste averi. Cine va cuteza oare să păstreze în stăpînirea sa aceste bunuri, după ce adevăratul

¹ Cicero răspunde lui Marcus Lepidus printr-o scrisoare, sfătuiindu-l să nu se amestece în încercarea de a-l împăca pe Antonius cu Senatul, act care nu este pe placul poporului roman.

² După moartea lui Pompeius (48 î.e.n.), Caesar îi vîndu bunurile la mezat.

³ Albanum, Formianum, Tusculum — mici localități în provincia Latium.

⁴ Unui poet prost, pe nume Anser (gîscanul), Antonius i-a dăruit din bunurile lui Pompeius, pentru că se afla în oastea acestuia.

proprietar va fi reintegrat în drepturile sale? Poate sclavul lui Pompeius și libertul lui Caesar, care a încolăcit patrimoniul stăpînului întocmai ca șarpele o comoară, luînd cu hapca pămînturile din Lucania? Cît despre cele șapte milioane de sesterți, senatori, pe care le-ați făgăduit fiului cel tînăr, acestea trebuie să fie date în asemenea chip încît să se creadă că fiul lui Cneius Pompeius este pus de voi în stăpînire pe ogorul lui. Acestea le decretează Senatul, iar pe celelalte poporul, unei familii pe care a văzut-o strălucind mai înainte; în primul rînd, va da fiului locul tatălui din augurat, cu care lucru mă învoiesc bucuros, pentru că e drept să dăm fiului ceea ce am luat tatălui. Pe care din doi va alege poporul ca augur¹ al lui Iupiter, cel prea bun și mare, ai cărui interpreți sîntem, pe care din doi îl va alege ca vestitor, pe Pompeius sau pe Antonius? Mie mi se pare că, prin harul zeilor nemuritori, însăși Fortuna și-a arătat voința ca, după confirmarea și ratificarea actelor lui Caesar, să se dea puțința fiului lui Cneius Pompeius să-și redobîndească demnitatea și averea părintească pierdute.

VI. De asemeni, după socotința mea, n-ar trebui trecută sub tăcere vestea adusă de strălucii delegați Lucius Paulus, Quintus Thermus, Caius Fannius², ale căror simțăminte față de republică știți cu toții cît sînt de statornice. Ei ne-au adus vestea că, pentru a se întîlni cu Pompeius, s-au abătut pe la Massilia și l-au aflat plin de încredere, gata să pornească cu trupele sale spre Mutina, fără altă grijă decît aceea ca nu cumva să se simtă jigniți veteranii lui Caesar. Cum se vede, fiul seamănă tatălui, care făcea toate cu judecată și nu mai puțin curaj. Înțelegeți dar că decisive au fost curajul și planul său chibzuit. Lepidus însă trebuie să fie mai prevăzător, ca să nu ne facă să credem că faptele îi sînt mai trufașe decît firea.

Căci dacă vrea să ne sperie cu armata, a uitat că aceasta este armata Senatului și a poporului roman, a întregii republici, și nu a sa? El o poate numai folosi ca pe a sa. Cum adică,

¹ Augurii erau aleși de popor la propunerea făcută de doi membri ai colegiului augural.

² Paulus Aemilius Lucius e fratele lui Lepidus; Thermus e pretorul (gubernatorul) Asiei, iar Fannius e fostul tribun și pretor în provincia Sicilia.

oamenii cumsecade pot să-și permită orice, chiar dacă ar fi vorba de fapte rușinoase, primejdioase, care de obicei nu sînt îngăduite ? Căci există faptă mai josnică, mai urîță și mai nelegiuită decît aceea de a împinge armata împotriva Senatului, a cetățenilor și a patriei însăși ? Ce poate fi mai condamnabil decît să făptuiești ceea ce nu-i permis ? Nimănui nu-i este îngăduit să întoarcă armata împotriva patriei, dacă numim îngăduit ceea ce-i permis de legi, de moravurile și așezămintele strămoșilor. Nu orice faptă este îngăduită, chiar dacă nu întîmpină nici o împotrivire. Patria ți-a dat o armată, Lepidus, cum a dat și strămoșilor tăi, pentru propria lor apărare. N-o poți folosi decît pentru a îndepărta pe dușman, pentru a lărgi hotarele imperiului ; tu însă trebuie să te supui Senatului și poporului, care poate să-ți dea oricînd altă însărcinare.

VII. Dacă ai asemenea gânduri, Lepidus, atunci ești cu adevărat Marcus Lepidus, marele pontif, strănepotul lui Marcus Lepidus ; dacă însă consideri că oamenilor le este îngăduit orice, ia seama ca nu cumva să credem că urmezi pilda proaspătă a altora, în locul celei vechi a familiei tale. Dacă n-ai urmat nici una dintre cele două pilde, slujindu-te numai de autoritatea ta, fără uz de arme, atunci te laud cu atît mai vîrtos, dar ia seama să nu fie zadarnic. Deși ai destulă autoritate, cum se cuvine unui bărbat cu vază ca tine, să știi că nici Senatul nu se va lăsa mai prejos în ce privește seriozitatea, statornicia și forța. Aceeași înflăcărare ne mîină pe toți, Senat și popor, spre redobîndirea libertății. Nimeni nu are atîta autoritate ca să stingă această înflăcărare unanimă. Urîm și luptăm plini de mînie, nimeni nu ne poate smulge arma din mîini, nu vrem să ascultăm nici un semnal de retragere ori de renunțare la luptă. Nu năzuim decît la bine, preferînd să înfruntăm cele mai grele nenorociri decît să devenim robi. Caesar și-a alcătuit o armată invincibilă. Sînt de față doi bravi consuli¹ cu armatele lor. Nu lipsesc nici multele și marile ajutoare ale lui Lucius Plancus. Bătălia cea mare se dă pentru salvarea lui Decimus Brutus. De cealaltă parte, un gladiator furios, cu o ceată de hoți nemernici, susține lupte împotriva patriei, împotriva zeilor penați, împotriva altarelor și vetrelor

¹ Hirtius și Pansa erau consulii în activitate, în anul 43 î.e.n., iar Decimus Brutus și Lucius Plancus, consulii desemnați pentru anul următor.

noastre, împotriva a patru consuli. Să dăm înapoi, să ascultăm de condițiile lui, să credem că se poate face pace cu el ?

VIII. Ne pîndește pericolul de a fi copleșiți. Nu mă tem că acela care nu se poate bucura de colosalele-i averi decît dacă noi sîntem liberi își va trăda propria salvare. În primul rînd, pe cetățenii buni așa i-a făcut natura, iar în al doilea, îi ajută și norocul. Toți cei buni doresc ca republica să fie salvată. Cei înstăriți manifestă un interes și mai viu pentru republică. Și cine este mai înstărit ca Lepidus, așa cum am spus-o și mai înainte, cine este mai curat ? La sărbătoarea Lupercaliilor, un popor întreg i-a văzut lacrimile de tristețe, l-a văzut cît era de mîhnit, de amărît cînd Antonius pune pe capul lui Caesar coroana. În acel moment ar fi vrut să-i fie mai degrabă rob decît coleg de consulat¹. Chiar dacă Antonius n-ar fi săvîrșit celelalte fărădelegi și crime, numai pentru această singură faptă eu l-aș socoti vrednic de pedeapsă. Dacă el poate fi rob, de ce să ne impună și nouă un stăpîn ? Și dacă în copilăria sa a gustat din toate desfrînările tiranilor săi de-atunci, oare trebuie să pregătească și pentru copiii noștri un stăpîn și un tiran ? După uciderea lui Caesar, în acest chip a vrut să ne fie el nouă Caesar și tot astfel s-a arătat și pentru ceilalți. Pe care meleguri barbare a existat vreun tiran atît de cumplit, atît de crud ca Antonius la Roma, ajutat de armele barbarilor săi ? Pe vremea dictaturii lui Caesar, cînd veneam în Senat, eram, dacă nu liberi, cel puțin în siguranță. Cu această căpetenie de pirată (tiran e prea puțin spus), scaunele acestea erau ocupate de itirieni. Sa năpustit mai întîi spre Brundisium, ca de-acolo să pornească asupra Romei în formație de luptă. A mînjit apoi Suessa cu sînge de ostași viteji, deși Suessa este o fortăreață reductabilă, un municipiu cu oameni cinstiți, odinioară coloni² de treabă. În golful de la Brundisium a ucis pe centurionii cei mai vrednici ai legiunii Martia, și aceasta sub ochii hrăpăreței și crudei sale soții.

Apoi cu cîtă trufie, cu cîtă turbare s-a năpustit asupra Romei, mai bine zis la măcelărirea tuturor celor vrednici !

¹ Circula zvonul că Lepidus nutrea gîndul de a-și uni forțele armate cu cele ale lui Marcus Antonius.

² Locuitorii municipiilor se bucurau de aceleași drepturi ca și cei din Roma, avînd legi proprii, pe cînd cei din colonii erau supuși Romei și conduși de magistrații Romei.

Atunci, fără să nădăjduim, zcii nemuritori ne-au oferit un sprijin neprevăzut.

IX. Virtutea fără seamăn, aproape divină a lui Octavius a frânat atacul plin de cruzime și turbare al ticălosului pe care-l socotea nebun ca să se poată simți jignit de decretule sale, pe care nu le lua în seamă, după cum nu lua în seamă nici minciunile scornite pe socoteala vrednicului tânăr, pe care acesta le punea pe seama copilăriei depravate a lui Antonius. Cu ce alai, sau, mai bine zis, cu ce cortegiu a intrat în Roma, când, în gemetele poporului, amenința în dreapta și în stînga pe patricieni, însemna casele și făgăduia în gura mare alor săi că va împărți Roma ! Apoi, întorcîndu-se spre ostași, le-a ținut acea blestemată cuvîntare de la Tibur. Au urmat năvala asupra Romei, adunarea Senatului în Capitoliu, prin care urmărea pregătirea unui decret dat de consuli pentru constrîngerea tînărului Octavius, cînd a picat ca din senin vestea despre revolta legiunii a IV-a (de legiunea Martia știa că se oprișe la Alba). Înfricoșat de acest eveniment, a lăsat baltă planul de a raporta Senatului despre Octavius. În haină militară a ieșit din Roma — nu pe drumurile știute, ci pe cărări dosnice, dînd chiar în aceeași zi nenumărate decrete senatoriale, pe care le-a înregistrat înainte de a fi transcrise. De aici n-a plecat, ci a fugit spre Gallia, cu gînd să-l urmărească pe Octavius cu legiunea Martia, cu a IV-a, cu veteranii lui Caesar, al căror nume nu-l putea nici rosti de teamă. Cînd încerca să pătrundă în Gallia, i-a tăiat calea Decimus Brutus, care a preferat să se lase înconjurat de talazurile zbugiumate ale războiului decît să-i îngăduie lui Antonius vreo mișcare înainte sau înapoi, opunîndu-se la Mutina furiei sale turbate. Imprejmuind Mutina cu lucrări de fortificații și parapete, nu l-au putut îndepărta de ucigaș nici demnitatea unei colonii înfloritoare, nici trecerea unui consul desemnat. Atunci, fără voia mea, trei foști consuli au fost trimiși ca delegați la gladiatorul hoților (pentru aceasta vă iau martori pe voi, poporul întreg, și pe toți zcii care protejează această cetate). Cine a mai fost vreodată atît de barbar, atît de crud, atît de sălbatic ? N-a vrut nici să asculte, nici să dea vreun răspuns, a tratat cu dispreț și îngîmfare pe delegații noștri, dar mai ales pe noi, care i-am trimis. Și, în fine, a rămas vreo crimă, vreo faptă urîtă pe care să n-o fi săvîrșit acest paricid ? A asediat

pe țărani noștri, armata poporului român, pe generalul și consulul desemnat, a pustiit ogoarele cetățenilor pașnici, amenință — el, dușmanul odios — cu torturi groaznice pe toți cetățenii de treabă.

X. Este oare posibilă, Lepidus, pacea cu un astfel de om, a cărui ură împotriva poporului n-o pot astîmpăra nici cumplitetele chinuri la care l-a supus? Ei bine, dacă a mai rămas cineva căruia să nu-i vină a crede că nu există posibilitatea unei reconcilieri între Senat, popor și acest odios balaur, va înceta să se mai îndoiască ascultînd scrisoarea pe care chiar acum am primit-o de la consulul Hirtius. Singura mea dorință, senatori, este ca, în vreme ce o voi citi, să mă ascultați cu atenție, așa cum ați făcut și pînă acum, îngăduindu-mi să-mi spun pe scurt părerea despre fiecare frază. „Antonius scrie lui Hirtius și Octavius.“ După cum vedeți, nici el nu se intitulează general, nici pe Hirtius nu-l numește consul, nici pe Octavius propretor. Deocamdată e destul să știți atîta. A preferat să se lipsească de un titlu care, de altminteri, nici nu-i mai aparținea, decît să atribuie celorlalți titlurile lor adevărate. „Aflînd de uciderea lui Caius Trebonius m-am și bucurat, dar m-am și întristat totodată.“ Să observați de ce spune că s-a bucurat și s-a întristat totodată, astfel veți putea chibzui mai limpede asupra păcii. „Ucigașul și-a primit pedeapsa pentru cenușa și oasele vestitului bărbat care a fost Caesar¹, căci aprobarea zeilor s-a manifestat, înainte de încheierea unui an, prin hotărîrea de a amenința cu chinuri pe ucigaș; deci, trebuie să fim veseli.“ O, Spartacus, căci nu aflu alt nume mai potrivit pentru tine, ale cărui nelegiuite crime îl fac pînă și pe Catilina să pară mai suportabil! Ai cutezat să scrii că trebuie să ne veselim pentru că Trebonius și-a primit pedeapsa? Trebonius criminal! Dar de ce crimă este învinuit, dacă nu de aceea că te-a scăpat, la idele lui martie, de moartea pe care o merita? Haide, bucură-te de moartea lui! Dar să vedem acum de ce te-ai întristat: „Că Dolabella a fost declarat dușman al poporului roman de către Senat, pentru că a ucis pe un pumnalagiu și că pare mai drag poporului fiul unui măscărici decît Octavius, părintele patriei, de aceea trebuie să mă întristez“. De ce să te întristezi că Dolabella a fost conside-

¹ Trebonius a făcut numai parte din complot, fără să participe însă la uciderea lui Caesar.

rat dușman al poporului roman ? Se poate să nu înțelegi că, făcînd recrutări în toată Italia, respingînd pe consuli, cinstind pe Octavius, îmbrăcînd, în fine, armura de luptă, tu însuși ești considerat dușman ? Ce motiv ai, sceleratul, să te întristezi pentru că Dolabella a fost considerat dușman de către Senat ? Da, tu socotești nul întregul Senat și propui ca țel al războiului distrugerea lui din temelie, iar toți cei cumsecade, înstăriți, să urmeze soarta acestui ordin suprem. Cine s-a găsit să-l numească pe Trebonius fiul unui măscărici ! Ca și cînd nu l-am fi cunoscut pe vestitul cavaler roman Trebonius-tatăl ! Tocmai Antonius cutează să disprețuiască originea umilă a cuiva !? El, care a avut copii cu Fadia ?!¹

XI. „Mai îngrozitor decît toate, Hirtius, și lucrul cel mai de mirare mi se pare că tocmai tu, care ai fost investit cu beneficiile lui Caesar, să fii părăsit într-acest chip...”

Ce-i drept, nu pot să neg că Hirtius a fost cinstit de Caesar, că acele onoruri sînt strălucirea virtuții și a hărniciei. Dar tu, care ai primit atîtea distincții de la același Caesar, ce ai fi tu dacă nu ți-ar fi acordat el atît de multe ? Unde te-a dus virtutea ta ? Unde te-a împins felul tău de viață ? Ți-ai risipit anii prin lupanare, prin cîrciumi, la zaruri și în beții, cînd lăsași să-ți cadă capul pe sînul comedianelor. „Și tu, copile”... Numește copil pe cel care i-a dovedit și-i va dovedi nu numai că este cu adevărat bărbat, dar chiar unul destoinic. Acesta, ce-i drept, e numele potrivit vîrstei, dar n-ar trebui să fie nicidecum folosit de el, care numai prin nebunia sa făurește acestui copil drumul spre glorie. „...care datorezi toate numelui tău”... Datorează și se achită onorabil de datorie. Dacă Caesar este părinte al patriei, cum îi zici tu (ce simțăminte trebuie să am eu față de el — mă privește pe mine), de ce să nu fie Octavius, căci de la el, de la Octavius avem, de bună seamă, viața, smulsă din mîinile tale criminale ? „Faceți astfel ca Dolabella să fie condamnat conform legii”... Ce e drept, josnică faptă să aperi autoritatea înaltului ordin senatorial împotriva nebuliei unui prea crud gladiator ! „...și să fii scăpat de înveninatul asediu”... Îndrăznești a numi înveninat pe bărbatul care a aflat leac împotriva otrăvurilor tale ? Pe care tu, ca un nou Hanibal — căci nu știi să fi existat vreun alt gene-

¹ Una dintre cele trei soții ale lui Marcus Antonius, Fadia, era fiica unui libert, deci de origine umilă.

ral¹ mai bun strateg — l-ai atacat în așa chip, încât te-ai atacat totodată și pe tine, de nu te mai poți desprinde, nici dacă ai dori s-o faci. Dacă te vei retrage, te vor încolți toți din toate părțile ; dacă vei rămîne pe loc, acolo vei înțepeți. Prea îl numești în gura mare înveninat pe acela care îți dai seama că ți-a pregătit distrugerea... „pentru ca Brutus și Cassius să ajungă cît mai puternici“... Ai crede că vorbește Censorinus sau Ventidius, nu Antonius. De ce n-ar vrea să fie tari nu numai cei mai buni și cei mai aleși, ci și cei uniți cu el întru doborîrea republicii ? „...Voi însă confundați prezentul cu trecutul...“ Dar asta ce mai însemnează : „voi numiți Senat lagărele lui Pompeius²“ ?...

XII. Ți-ar conveni să numim Senat lagărele tale, în care numai tu ești fost consul, căci consulatul tău este șters de pe toate monumentele. Acolo nu există decît doi pretori, care nu mai trag nădejde să dobîndească ceva (căci noi apărăm beneficiile lui Caesar) ; dintre foștii pretori — Philadelphus Annius și nevinovatul Gallius³ dintre foștii edili — Corycus, pentru care mi-am spart plămîinii și glasul, Bestia, Trebelius, patronul creditorilor și înșelătorul lor, Quintus Caelius, coruptul și ruinatul, și Cotyla Varius, patronul prietenilor lui Antonius, pe care, la ospețe, pentru desfătarea mesenilor, Antonius porunca să-l bată cu curele servii publici ; mai sînt și din colegiul septemvirilor Lento și Nucula, apoi deliciul și dragostea poporului, Lucius Antonius ; doi tribuni desemnați : Tullus Hostilius, care, cu de la sine putere, și-a săpat numele pe porțile Romei ; acesta, neizbutind să-l trădeze pe generalul său, l-a părăsit ; alt tribun desemnat este un oarecare Insteus, un tîlhar vînjos, după cum se zice, despre care pisaurii mărturisesc că înainte vreme fusese băieș, meșter în potrivirea apei.

Urmează alți foști tribuni ; între cei dintîi T. Plancus, care, dacă i-ar fi fost drag Senatul, n-ar fi dat foc sediului. Condamnat pentru această nelegiuire, a intrat iarăși cu armele în orașul din care fusese expulzat prin lege. Această faptă însă

¹ Cicero îl numește în batjocură pe Antonius general, comparîndu-l cu Hanibal.

² În Senat erau mulți partizani ai lui Pompeius.

³ Annius Philadelphus (= iubitorul de frate), numit astfel în chip ironic, întrucît își omorîse fratele. Gallius era un pretor necinstit, corupt.

Îl apropie de cei asemenea sieși. Uimitor este faptul că lui Plancus nu i se poate aplica proverbul : „Nu poate să moară pînă nu i se vor sfărîma picioarele“. I s-au sfărîmat, dar el trăiește totuși. Se zice că această binefacere, ca multe altele încă, a primit-o la Aquila.

XIII. Acolo, în tabăra lui Antonius, mai este și Decius, care se trage, după cum mi se pare, din Decii-Murii¹. De aceea a ros din darurile lui Caesar ; într-adevăr, după un lung răstimp, renumele Decilor a crescut prin acest vestit bărbat. Cum aş putea însă să-l trec cu vederea pe Saxa Decidius, adus pe meleagurile noastre de la cele mai îndepărtate neamuri², ca să vedem tribun al plebei un bărbat pe care nu l-am văzut niciodată cetăţean ? Tot acolo se află și unul pe nume Saserna³. Între acesta și Antonius este o așa de mare asemănare, încît aş greși să le spun prenumele. Nu trebuie, de asemeni, să trec cu vederea pe chestorul Extitius, fratele lui Philadelphus, ca să nu se creadă cumva că-l invidiez pe Antonius dacă voi tăcea cu privire la acest tînăr de vază. Mai este și unul Asinius, senator voluntar, care singur s-a ales pe sine. Văzînd sediul Senatului deschis după moartea lui Caesar, și-a schimbat încălţămîntea⁴ și astfel a ajuns pe nepusă masă senator. Nu-l cunosc pe Sextus Albesius, dar n-am auzit nici un bîrfitor care să spună că n-ar fi vrednic de Senatul lui Antonius. Cred că i-am omis pe unii, dar despre cei care ~~mă~~-au venit în minte n-am putut tăcea. Sprijinit deci pe un asemenea senat, se înţelege că Antonius dispreţuiește Senatul lui Pompeius, în care eram zece consulari, care, dacă ar fi trăit toți, n-ar mai fi existat teama de acest război. Îndrăzneala ar fi cedat autorităţii. Oricine poate să-și dea seama de aici ce scut puternic am avut în ceilalți, dacă eu, rămas singur dintre atîția, am putut zdrobi și sfărîma, cu ajutorul vostru, îndrăzneala acestui bandit descreierat.

¹ Ginta Decia purta cognomenul *Mus* = șoarece. Cicero, în glumă, spune că *mus muneră rosit* (șoarecele a ros darurile).

² Din îndepărtata Celtiberie.

³ Existau în tabăra lui Antonius doi frați Saserna, de o asemănare uimitoare.

⁴ Senatorii purtau o încălţămîntă deosebită ; de aceea, expresia *calceos mutare* înseamnă a deveni senator.

XIV. Căci dacă soarta nu ne-ar fi răpit de curînd pe Servius Sulpicius¹ și cu puțin mai înainte pe colegul său, Marcus Marcellus² (ce mai cetățeni, ce mai bărbați!), dacă republica i-ar fi putut păstra pe cei doi consuli, foarte devotați patriei, alungați în același timp din Italia — sau pe Lucius Africanul, comandantul suprem, sau pe Publius Lentulus, cetățean vestit în celelalte treburi, cît și în felul cum s-a salvat, sau pe Marcus Bibulus, a cărui statornicie față de republică a fost mereu pe drept lăudată, sau pe Lucius Domitius, cetățean cu un înalt prestigiu, sau pe Appius Claudius, înzestrat deopotrivă cu renume și voință, sau pe Publius Scipio, bărbat vestit, semănînd în toate străbunilor săi — atunci cu siguranță, cu asemenea consulari, Senatul lui Pompeius n-ar fi fost de disprețuit. Deci, care din doi s-ar fi convenit să trăiască, care ar fi fost mai folositor republicii, Cneius Pompeius³ ori Antonius, cumpărătorul la mezat al bunurilor lui Pompeius? Și ce bărbați erau vechii pretori, a căror căpetenie, Marcus Cato⁴, era de asemenea în fruntea tuturor neamurilor prin virtutea sa! Ce să mai pomenesc de ceilalți bărbați de seamă? Li cunoașteți pe toți. Mă tem mai mult să nu vi se pară șirul prea lung, decît să mă socotiți ingrat că i-am trecut cu vederea. Ce edili, ce tribuni, ce chestori au fost înaintașii! La ce bun să mai lungesc vorba? Demnitatea și mulțimea senatorilor a fost atît de mare, încît cei care n-au venit în lagărele lui Pompeius aproape că n-au nici o scuză⁵.

XV. Acum luați seama la cele ce urmează: „L-ați avut conducător pe învinsul Cicero“... Ascult cu mai multă plăcere titlul de „conducător“, pentru că, sînt sigur, îl rostește fără

¹ Servius Sulpicius, în onoarea căruia Cicero a pronunțat *Filipica a IX-a*.

² Marcus Marcellus și Lucius Aemilius Paulus au urmat pe Pompeius în tabără. În favoarea lui M. Marcellus rostește Cicero discursul *Pro Marcello*.

³ Cneius Pompeius, în al treilea consulat al său, l-a avut coleg pe Quintus Caecilius Metellus Scipio (anul 49 î.e.n.).

⁴ Marcus Cato, numit *Uticensis*, fiindcă s-a sinucis la Utica, în Africa, în apropiere de Cartagina, pentru a nu cădea viu în mîinile lui Caesar și ale partizanilor acestuia.

⁵ Cicero folosește acest prilej ca să facă iar elogiul lui Pompeius și al cauzei republicane a acestuia, deși între timp recunoscuse și meritele lui Caesar. Acesta e un alt exemplu de oscilare, de șovăială politică la marele orator.

voie ; cît despre cuvîntul „învins“, nu mă necăjesc. Destinul meu este ca fără republică să nu pot nici învinge, nici să fiu învins. „Întăriți cu trupe Macedonia“... Dar noi am smuls-o de la fratele tău, care nu este mai neputincios ca voi. „Ați încredințat Afirca lui Varus¹, prizonier pentru a doua oară“... Antonius vorbește cu obraznicie, parcă s-ar certa cu frate-său Caius. „Ați trimis pe Cassius în Siria“... Dar nu simți oare că zările se deschid în fața cauzei noastre, iar tu nu ai unde să-ți pui piciorul, în afara întăriturilor tale ? „Ați îngăduit să fie investit cu tribunatul un Casca“²... Să-l îndepărtăm oare de la treburile statului, cum i-am îndepărtat pe Marullus sau pe Cassetius, pe acela cu ajutorul căruia am obținut ca același lucru sau multe altele de același fel să nu se mai întîmple niciodată ? „Ați răpit de la Luperci veniturile acordate de Caesar.“ Antonius îndrăznește să vorbească despre Luperci și nu se îngrozește la amintirea acelei zile cînd, amețit de vin, uns cu mirodenii și fără haine, a îndemnat la robie poporul gemînd ? „Ați nimicit coloniile de veterani, întărite prin lege și hotărîri ale Senatului“... Le-am nimicit — sau le-am consfințit prin legea propusă de adunările centuriate ? Ia seama să nu fi pierdut tu pe veteranii care erau deja pierduți prin destrăbălările lor, sau să nu-i fi așezat într-un loc de unde acum își dau seama că nu vor mai scăpa. „Făgăduiți să înapoiati massilienilor prăzile de război“... Nu vreau să discut nimic despre dreptul războiului (discuția ar fi ușoară, dar nu și utilă) ; un singur lucru vă cer să observați, senatori : ce dușman înverșunat al republicii este Antonius, care urăște cetatea cu atît mai vîrtos cu cît o știe că totdeauna a fost credincioasă acestei republici.

XVI. „Spuneți mereu că nici un pompeian în viață nu e obligat să respecte legea Hirtia“... Cine, mă rog, pomenește acum despre legea Hirtia³, care, după socotința mea, e motiv de rușine nu numai pentru cei împotriva căroră a fost făcută, ci și pentru autorul ei ? După părerea mea, e limpede că n-ar

¹ Sextus Quintilius Varus este luat captiv de Caesar în războiul din Africa.

² Casca, desemnat tribun de către Caesar, este apoi unul dintre uci-gașii lui.

³ Legea Hirtia, propusă de tribunul plebei sau de praetorul Hirtius, împiedica accesul pompeianilor la magistraturi.

trebui să se îngăduie a o numi lege, chiar dacă este lege, adică legea lui Hirțius n-ar trebui socotită lege. „Ați înzestrat pe Brutus cu banii lui Apuleius¹...” Adică, dacă republica l-ar fi înarmat cu toate forțele pe distinsul bărbat, cărui bun cetățean i-ar fi părut rău de aceasta? Căci fără bani nu și-ar fi putut hrăni armata și fără armată nu l-ar fi putut prinde pe fratele său. „Ați încuviințat să li se taie capul cu securea lui Paetus și lui Menedem, oameni dăruiți de Caesar cu cetățenie și ospetie”... Noi n-am încuviințat ceea ce nici măcar n-am auzit. În asemenea tulburare a republicii, a trebuit să ne gândim la treburi mai importante decât la cei doi grecoșori neînsemnați. „Nu v-ați îngrijit de Theopompus, care, expulzat de Trebonius, a fugit la Alexandria”... Ce crimă a săvârșit Senatul! Nu ne-am îngrijit de marele Theopompus! Cine știe și cui îi pasă în care parte a pământului o fi, ce face, dacă mai trăiește sau dacă este mort? „În lagărele voastre îl vedeți pe Servius Galba² încins cu același pumnal”... Despre Galba nu-ți răspund nimic, deși a fost un cetățean viteaz și statornic. El este de față și pumnalul de care vorbești îți va răspunde. „Ați adunat pe ostașii mei sau pe veterani³ sub pretextul nimicirii celor care l-au ucis pe Caesar și apoi, mai înainte ca ei să-și dea seama, i-ați silit să-și atace chestorul, generalul și pe tovarășii lor”... Adică noi ne-am dat cuvântul și i-am înșelat? Treaba asta n-o știe legiunea Martia, n-o știe legiunea a IV-a, n-o știu veteranii?! Nu țineau ei seama de autoritatea Senatului și de libertatea poporului? Voiau să răzbune moartea lui Caesar, deși considerau că a fost fatală? În concluzie, doreau ca tu să fii salvat, fericit și înfloritor, nu-i așa?!

XVII. O, nenorocitul de tine, care, cu cât ești mai nenorocit, cu atât nu-ți dai seama cât ești de nenorocit! Ascultați însă învinuirea cea mai gravă. „În fine, ce n-ați făcut, ce n-ați face, dac-ar învia...” De cine-i vorba? Va aduce, cred, ca exemplu, pe un criminal. „Pompeius însuși...” O, ce josnici sîntem dacă l-am imitat pe Cneius Pompeius!⁴ „...sau fiul său, dac-ar

¹ Apuleius oferise banii săi proprii pentru echiparea armatei lui Decimus Brutus.

² Și Galba este unul dintre ucigașii lui Caesar.

³ În bătălia de la Pharsalos, Antonius comandase aripa stîngă a oastei lui Caesar împotriva lui Pompeius.

⁴ Pompeius hotărîse dinainte o serie de atrocități pentru cazul cînd va învinge (cf. Cicero: *Oratio Pro Marcello*, cap. 4).

putea să vină acasă...” Va putea, credeți-mă, căci în puține zile va intra în casa și în grădinile părintești. „În cele din urmă, voi declarați că nu poate fi vorba de pace cîtă vreme nu voi da ieșire lui Brutus sau nu-l voi ajuta cu provizii...” Alții o neagă, eu însă socot că, dacă tu ai săvârși acestea, niciodată cetatea nu va avea pace cu tine. „Asta doresc oare veteranii, care acum au toate drepturile neștirbite?” ... Eu nu văd integritatea lor decît în hotărîrea de a-și ataca generalul împotriva căruia își manifestă ura unanimă. „Dar voi v-ați vîndut prin daruri și aprobări pline de otravă...” Oare atît de corupți să fie cei care s-au convins că trebuie urmărit cu un război considerîndu-l drept dușmanul cel mai ticălos?! „Dați ajutoare ostașilor încercuiți. Nu mă împotrivesc salvării lor, să se ducă unde le place, numai să lase să piară cel care merită...”

Ce minunat! Folosindu-se, în fine, de dărnicia lui Antonius, ostașii și-au părăsit comandantul și, înmărmuriți de spaimă, s-au predat dușmanului; dacă Decimus Brutus nu s-ar fi bizuit pe ei, nu Dolabella ar fi făcut întîi praznic generalului său, ci Antonius colegului său. „Îmi scrieți că s-a pomenit în ședința Senatului de o încercare de a se ajunge la înțelegere cu mine și că s-au ales cinci foști consuli ca delegați. Este greu de crezut că aceia care m-au împins spre marginea prăpastiei cînd le ofeream cele mai echitabile condiții, ba chiar mă gîndeam să le fac concesii, vor acționa cu chibzuință și omenie. Nu e de crezut că aceia care l-au declarat dușman pe Dolabella pentru cea mai dreaptă faptă pot să ne cruțe pe noi, care simțim la fel...” E puțin lucru oare că tovărășia lui Dolabella este încheată pentru înfăptuirea tuturor crimelor? Nu vă dați seama că dintr-un singur izvor picură toate crimele? El însuși recunoaște, în fine, și cu destulă iscusință, că aceia care l-au considerat dușman pe Dolabella pentru o faptă dreaptă (așa i se năzare lui Antonius), nu-l cruță pe dînsul, deși simte la fel.

XVIII. Ce i s-ar cuveni acestui om care, într-o scrisoare ce va rămîne în istorie, declară că s-a înțeles cu Dolabella ca să-lucidă în chinuri pe Trebonius și, dac-ar putea, și pe Brutus și Cassius, aceleași suplicii urmînd să ni le aplice și nouă? O, cetățean ce trebuie să fii cruțat pentru jurămîntul tău atît de pios și de cinstit! Antonius se plînge de respingerea cererilor sale, atît de echitabile și pline de cuviință: să i se dea Gallia

de dincoace de Alpi ca o provincie foarte potrivită pentru reluarea și susținerea războiului, iar detașamentul Ciocîrliilor să judece în cea de-a treia instanță, adică să aibă scăpare sigură pentru crimele sale — culmea rușinii pentru republică. Aceasta, pentru ca actele sale să fie ratificate, să nu aibă nici urmă din consulatul său. Acest detașament îl păzea chiar și pe Antonius, care fusese cel mai loial măsurător al pămînturilor publice și particulare, coleg cu Nucula și Lento. „Pe acest temei, judecați dacă este mai demn și mai folositor pentru amîndouă partidele să fie răzbunată moartea lui Trebonius sau a lui Caesar și dacă e drept să ne hărțuim pentru a reînvia cauza pompeianilor, de atîtea ori înăbușită, ori să cădem la învoială, ca să nu ne facem de rîsul dușmanilor“... Dacă ar fi înăbușită, nu s-ar mai ridica, ceea ce doresc să ți se întîmple ție și alor tăi ! „Cum e mai demn“, zice... În acest război, în adevăr, tocmai demnitatea este urmărită ! „Și mai folositor pentru amîndouă partidele“... Partide, turbatule, sînt în for și în sediul Senatului. Ai pornit un război nelegiuit împotriva patriei, asediezi Mutina, ataci un consul desemnat, doi consuli se războiesc cu tine și, împreună cu ei, propretorul Octavius, întreaga Italie a pus mîna pe arme împotriva ta. Și tu numești cauza ta partid, în loc să-i zici pe numele ei adevărat : rebeliune contra poporului ? „Să fie răzbunată moartea lui Trebonius sau a lui Caesar ?“... Declarînd pe Dolabella dușman public, am răzbunat îndeajuns uciderea lui Trebonius, măcelărirea lui Caesar însă e făcută uitată, trecută ușor sub tăcere. Luați seama însă la ce uneltește. Cînd socoate că trebuie răzbunată uciderea lui Caesar, propune nu numai moartea aceluia care au săvîrșit măcelul, dar chiar și a celor care nu au suportat-o cu mîhnire.

XIX. „Oricare dintre noi ar cădea, pentru ei va fi un câștig, spectacol pînă acum evitat de destin, ca nu cumva, hărțuindu-se două armate ale aceluiași corp, să se bage de seamă că Cicero, patronul gladiatorilor¹, care e nespus de fericit că v-a înșelat cu aceleași decorații cu care s-a fălit că l-a amăgit pe Caesar“... Aruncă blesteme împotriva mea, ca și cînd cele de pînă acum și-ar fi atins ținta. Eu îl voi preda amintirii

¹ Intrucît Cicero îl numește mereu pe Antonius gladiator, la rîndul său Antonius îl numește pe Cicero patron de gladiatori ; cu alte cuvinte, fricos care preferă să instruiască pe alții pentru luptă decît să lupte singur.

veșnice a oamenilor, înfierat cu semnul bîrfitorilor. Eu, pardon de gladiatori ? Într-adevăr, nu sînt un nepriceput, căci doresc să fie spintecați cei răi, iar cei de treabă să învingă. „Oricare ar cădea, scrie, va fi pentru noi un cîștig“... Admirabil cîștig ! Dacă tu ai fi învingătorul (să ne ferească zeii !), fericită va fi moartea acelora care ar pleca din viață fără chinuri ! Au fost înșelați de mine, zice, cu aceleași *decorații*, Hirtius și Octavius. Dar, spune-mi, rogu-te, ce decorație i-am dat eu lui Hirtius ? Iar lui Octavius i se datoresc mai multe și mai mari recompense. Îndrăznești să spui că Iulius Caesar a fost înșelat de mine ? Tu, tu, tu l-ai ucis în timpul Lupercaliilor. Erai magistratul religios al lui, nerecunoscătorule, pentru ce l-ai părăsit ? Stați, să vedeți acum admirabila statornicie și seriozitate a acestui mare și strălucit bărbat ! „Deci, sînt hotărît : a nu suferi nici insulta adusă mie și alor mei, a nu părăsi partidul pe care-l urăște Pompeius, a nu permite ca veteranii să fie mutați din locuințele lor sau tîrîți pe rînd la tortură, a nu călca jurămîntul dat lui Dolabella“... Trec peste celelalte, mă opresc numai la *fidelitatea lui Dolabella*¹, om de neclintit, pios, care nu poate dezerta. Despre ce fidelitate e vorba ? Oare despre aceea de a ucide un vrednic cetățean, de a pustii Roma și regiunile Italiei, de a înstrăina provinciile ? Căci ce alt legămînt, consfințit de fidelitate, era între Antonius și Dolabella, cei mai nelegiuiți paricizi?... „A nu știrbi tovărășia cu Lepidus, omul cel mai pios“... Tovărășie între tine și Lepidus, sau oricare alt cetățean, ca să nu zic bun, cum este acesta, dar oricare om cu scaun la cap ! Spui aceasta numai pentru că vrei ca Lepidus să fie considerat scelerat sau nebun. Nu vei reuși (cu toate că este greu să afirmi ceva despre altul), mai ales pentru Lepidus garantez eu, de el n-am să mă tem nicio-dată ; atîta timp cît îmi va îngădui, îmi voi pune mereu nădejdea în el. Lepidus a vrut doar să te scoată din turbarea ta, să nu-ți alimenteze nebunia.

Dar tu nu cauți oameni pioși, ci *foarte pioși*, și acest nou cuvînt, inexistent în limba latină, îl născoci tu pentru evlavie ta divină „...să nu trădez pe Plancus, complicele planurilor mele“... Plancus părtăș cu tine ? Plancus, a cărui memorabilă și zeiască virtute aduce lumina republicii (afară dacă nu socotești cumva că-ți va veni într-ajutor cu puternicele-i le-

¹ Antonius mărturisește că este prieten intim cu Dolabella și deci asociat la războiul civil.

giuni, cu numeroasă călărime și pedestrime de galli). El va avea conducerea acestui război, dacă nu-ți vei primi pedeapsa de la republică, mai înainte de sosirea lui. Căci, deși primele ajutoare date republicii sînt mai folositoare, cele de pe urmă sînt mai plăcute.

XX. Antonius se reculege apoi și, către sfîrșitul scrisorii, începe să facă filozofie. „Dacă zeii nemuritori vor fi, după cum nădăjduiesc, de partea mea, care am gânduri curate, voi trăi bucuros. Dacă însă alta îmi va fi soarta, atunci mă veselesc de pe acum la gândul chinurilor voastre. Căci dacă, învinși, pompeianii sînt atît de obraznici, veți simți pe pielea voastră cum vor fi ca învingători“... Poți începe chiar de pe acum să te veselești, căci tu nu te războiești cu pompeianii, ci cu toată republica. Pe tine toți zeii, toți oamenii — mari, mijlocii, mici, cetățeni ori străini, bărbați, femei, copii ori servitori — toți te urăsc. Ne-am putut da seama de asta de curînd, cînd a sosit vestea cea falsă¹; vom mai avea prilej s-o simțim și cu adevărat. Dacă te vei gândi la toate acestea, vei muri cu sufletul împăcat și cu o mai mare mîngîiere. „În fine, ultima mea hotărîre țintește a-mi întări sufletul pentru a putea îndura ocările alor mei, fie că ar dori să uite ce au făcut, fie că ar vrea să fie gata să răzbune moartea lui Caesar împreună cu mine“... Această judecată a lui Antonius fiind cunoscută, socotiți oare că cei doi consuli, Hirtius și Pansa, vor mai sta la îndoială și nu vor trece de partea lui Antonius ca să-l atace pe Decimus Brutus și să ia cu asalt Mutina? Ce să mai vorbesc despre Pansa ori Hirtius? Octavius, acest tînăr care merită cel mai mare respect, se va putea stăpîni să nu răzbune, prin sîngele lui Decimus Brutus, uciderea tatălui său? Au făcut în așa fel încît, citind scrisoarea, să vină mai aproape de zidurile de apărare ale Mutinei. Tînărul Octavius apare și mai măreț în această împrejurare, parcă născut, prin harul zeilor, anume pentru salvarea republicii; căci nici strălucirea numelui părintesc, nici cuviința înnăscută nu l-au depărtat cîtuși de puțin de noi, înțelegînd că supremul și adevăratul respect al legilor rezidă în salvarea patriei. Dacă acest război ar fi o simplă hărțuială între partide, al căror nume este desființat cu desăvîrșire, oare Antonius și Ventidius ar apăra mai întîi partidul lui

¹ Se anunțase că Antonius a pierit, fapt care a stîrnit un adevărat entuziasm la Roma.

Caesar, sau însuși tânărul Octavius, mînat de un adînc respect față de amintirea tatălui său și, după el, Hirtius și Pansa, cei doi piloni ai lui Caesar pe vremea cînd existau într-adevăr partide ?

Mai pot fi numite partide cele de acum, care își propun de-o parte să apere autoritatea Senatului, libertatea poporului, salvarea republicii, iar de cealaltă măcelărirea cetățenilor de treabă, împărțirea Romei și a Italiei ? Dar e timpul să ajungem, în fine, și la încheiere.

XXI. „Nu cred că delegații vor veni“... Mă cunoaște bine Antonius. Să vii, mai cu seamă urmînd pîlda lui Dolabella. Socot că, așa cum spune legea, delegații vor fi mai respectați decît cei doi consuli împotriva cărora a ridicat armele, decît Octavius pentru tatăl căruia fusese magistrat religios, decît consulul desemnat pe care-l asediază, decît Mutina pe care o încercuiește, decît patria pe care o amenință cu foc și sabie. „...Îndată ce vor veni, voi ghici ce au de gînd să ceară“... Cine mai vine la tine decît unul ca alde Ventidius ? Am trimis bărbați de frunte ca să stingă pîrjolul care abia se aprinsese. Tu i-ai respins. De ce să-i mai trimitem acum, cînd vîlvătaia s-a încins și cînd nu mai ai putința nici să faci pace, nici să te predai ?

Am citit în fața voastră, senatori, scrisoarea, nu pentru că l-aș socoti pe dînsul vrednic de aceasta, ci ca să vedeți că, prin mărturisirile lui, se dau în vileag toate crimele. Dacă ar citi acestea Marcus Lepidus, bărbat înzestrat cu cele mai alese însușiri, cu virtute și avere, s-ar convinge și el că pacea cu Antonius nu e cu putință, chiar dacă el o dorea și o credea cu putință. Mai curînd s-ar uni flacăra cu undele¹... cum spune nu știu care poet, mai curînd se vor uni toate decît republica cu Antonius sau cei doi Antonii cu republica. Pentru republică, acest lucru ar fi o monstruozitate, ceva de neînchipuit. Mai bine-ar fi ca Roma să se zguduie din temelii sale, ori să se mute în alte părți, sau, dacă s-ar putea, să plecăm cu toții în alte țări, de unde să nu se mai audă nici de faptele, nici de numele Antoniiilor, decît să vadă între zidurile sale pe cei alungați prin bravura lui Caesar și reținuți printr-a lui Brutus. Cel mai de dorit e să învingem. În al doilea rînd, nu există îm-

¹ *Prius flamma undis*, expresie rămasă proverbială, însemnînd imposibilitatea realizării lucrului de care e vorba.

prejurare pe care să n-o înfruntăm cînd sînt în joc prestigiul și libertatea patriei. În al treilea rînd nu mai este nimic, dar pînă la urmă ar însemna să acceptăm cea mai mare înjosire dorind să trăim.

Așa stînd lucrurile, după cum rezultă din scrisoarea lui Lepidus, bărbat dintre cei mai de seamă, eu sînt de aceeași părere cu Servilius și mai vîrtos socot că „Marele Pompeius“, fiul lui Cneius, potrivit inimii sale și dragostei față de republică, moștenite de la tatăl său și de la strămoși, s-a ostenit, cu marea sa virtute, hărnicie și voință, făgăduind sprijinul său și al celor pe care-i avea cu sine Senatului și poporului, iar Senatul și poporul roman, primind bucuros acest ajutor, au hotărît lui Lepidus onoruri și cinstiri pentru această binefacere

Filipica a XIV-a

*După vorbele aprinse din cuvîntarea precedentă, lupta re-
începe. Consulul Pansa, cu trupele credincioase Senatului, măr-
șăluia spre Mutina, în timp ce celălalt consul, Hirtius, secun-
dat de tînărul Caesar-Octavius, avea misiunea de a-i acoperi
înaintarea, cu sprijinul legiunii Martia. Antonius, aflînd de
aceste intenții, își ascunde o legiune într-un loc mlăștinos, cu
trestii și papură, tăindu-i calea lui Pansa. Lupta fu crîncenă,
de lungă durată și dezastruoasă pentru consul. Hirtius și Oc-
tavius, primind trista veste, se grăbiră să-i vină într-ajutor lui
Pansa care, rănit grav, muri peste cîteva zile. Atacul împotriva
rezistenței lui Antonius fu rapid și energic, dînd rezultate bune
pentru armatele Senatului. Antonius, zăpăcit de năvala neaș-
teptată, nu mai putu ține piept trupelor care îl copleșeau ; fu
înfrînt și alungat pînă la poalele Alpilor. Acestea sînt eve-
nimentele care au urmat luptelor din ultimele zile ale lunii
mai, anul 43 î.e.n.*

*Cicero, aflînd despre strălucitul succes, rostește cea de-a
patrusprezecea Filipică împotriva lui Antonius.*

D.C.

I. Dacă, după cum am aflat, senatori, din scrisoarea citită adineauri, armata dușmanilor criminali este măcelărită și împrăștiată, și, dacă am fi aflat și ceea ce dorim cu toții, anume ră, prin victoria câștigată, urmează în chip normal și ieșirea lui Decimus Brutus de la Mutina — doar din pricina lui am îmbrăcat noi haina de război — numai atunci când el va fi salvat aș fi de părere să ne întoarcem la veșminte de pace. Înainte însă de a se întâmpla și acest eveniment, pe care Roma îl dorește fierbinte, să ne mulțumim — deocamdată — și cu bucuria acestei mari și victorioase bătălii. Revenirea la straie de pace păstrați-o însă pentru victoria finală. Salvarea lui Decimus Brutus va fi și sfârșitul războiului. Ce propunere e aceasta, ca să schimbăm numai pentru ziua de astăzi veșmintul nostru de luptă, iar mâine să ieșim iarăși în armură, la atac? Când ne vom întoarce la haina de pace, pe care o rîvnim cu toții, să facem astfel încît să fie o revenire fără întoarcere. Căci este rușinos și nu-i pe plac nici zeilor nemuritori, ca, de la altarele lor, la care am venit în togă de pace, să pornim în mantie de război. Bag însă de seamă, senatori, că unii îmbrățișează părerea aceasta. Și anume, acei care se gîndesc să smulgă acest fruct al gloriei lui Brutus, ca nu cumva să rămînă în amintirea posterității că, din pricina unui singur om, poporul a îmbrăcat haina de luptă și apoi, în cinstea¹ salvării aceluiași, a revenit la haine de pace; mai cu seamă că își dau seama că ziua în care vom reveni la ele va fi plină de glorie pentru Decimus Brutus. Îndepărtați această cauză și nu veți mai afla alta pentru o hotărîre atît de neconvenabilă. Voi însă, senatori, păstrați-vă autoritatea, fiți statornici în hotărîrea voastră, țineți bine minte ceea ce ați declarat adineauri, anume că motivul încăierării în acest război nu este altul decît viața unui singur bărbat, distins prin curajul și faptele sale vitejești.

II. Pentru despresurarea lui Decimus Brutus au fost trimiși ca delegați fruntașii Romei, care să pună în vedere acelui duș-

¹ Prietenii lui Antonius din Roma nu puteau suporta gîndul că o asemenea onoare era acordată unui singur om.

man și paricid să se depărteze de Mutina. Pentru salvarea aceluiași Brutus a pornit la luptă consulul abia ieșit la sorți, Aulus Hirtius, a cărui sănătate șubrezită nu era fortificată decât de tăria lui sufletească și nădejdea în victorie. Octavius Caesar, cu armata pregătită prin strădania sa, a scăpat cel dinții republica de pacoste, și, pentru ca să nu se iște după aceea pricină de zîzanie, a pornit pentru eliberarea aceluiași Brutus, învingîndu-și durerea¹ prin dragostea față de patrie. Pentru ce, oare, Caius Pansa, dacă nu pentru eliberarea lui Decimus Brutus, a făcut recrutări, a impus dări, a stăruit să se decreteze împotriva lui Antonius cele mai aspre decizii de către Senat, îndemnîndu-ne pe noi, chemînd și poporul la luptă pentru cauza libertății? De la el, poporul roman, adunat în mare număr, a cerut într-un singur glas salvarea lui Decimus Brutus, lăsîndu-și deoparte, pentru atingerea acestui țel, toate treburile, uitînd pînă și de foame și sete. Trebuie să nădăjduim, senatori, că eliberarea lui Decimus Brutus se va înfăptui, dacă nu s-a și înfăptuit. Bucuria acestei nădejdi însă trebuie să ne-o rezervăm pentru clipa cînd fapta se va fi produs, ca nu cumva, prin graba noastră, să dăm impresia că am smuls zeilor nemuritori o binefacere, sau că, din negliobie, n-am ținut seamă de puterea destinului.

Dar, întrucît semnele voastre de aprobare arată deslușit cele ce simțiți în această privință, voi reveni la scrisoarea trimisă de cei doi consuli și de propretor², după ce mai întîi voi da cîteva explicații în legătură cu scrisoarea.

III. În cele două lupte date de cei doi consuli și în cea de-a treia dată de propretor, săbiile ostașilor au fost mînjite, senatori, sau chiar scaldate în sînge. Dacă a fost sînge de dușman, atunci e o mare cinste pentru ostași, iar dacă a fost sîngele cetățenilor, atunci e o crimă oribilă. Dar pînă cînd va fi cruțat de denumirea de dușman acela³ care a întrecut în monstrozitatea crimelor pe toți dușmanii? Numai dacă nu cumva doriți ca vîrfurile săbiilor noastre să tremure, șovăind, neștiind dacă se împlîntă într-un cetățean sau într-un dușman.

¹ E vorba de durerea încă proaspătă pentru moartea tatălui său adoptiv, Caius Iulius Caesar.

² Hirtius și Pansa erau consuli, iar Octavius propretorul, adică fost pretor care acum avea comanda militară cu rang de guvernator.

³ Antonius.

Ați decretat zi de rugăciuni, dar dușman nu l-ați numit. Rugile noastre vor fi oare pe placul zeilor nemuritori și pe acela al victimelor, dacă au fost măcelăriți atîția oameni? „Niște ticăloși cutezători“, zice Antonius. Așa-i numește și preastrălucitul senator Servilius. Acestea însă, într-un război nimicitor, par simple insulte, bîrfeli ordinare din procese civile. Parcă s-ar referi la cei care substituie testamente, înlătură pe vecini de la moștenire sau se înscriu ei, deposedînd pe niște copii. Numai pe cei atinși de asemenea vicii și altele la fel îi numește lumea ticăloși și cutezători. Blestematul blestemăților poartă un război nimicitor împotriva celor patru consuli¹, același război pe care-l poartă și cu Senatul, și cu poporul roman. Tuturora — deși se prăvale singur în prăpastie — le vestește pacoste, pustiire, chinuri, torturi; iar sălbatica faptă a lui Dolabella, faptă pe care nici unul dintre neamurile barbare nu o poate aproba, el mărturisește că a fost săvîrșită cu asentimentul și după planul său; și că toate cele ce avea de gînd să facă în Roma — dacă însuși Iupiter nu l-ar fi îndepărtat de la altarele și zidurile acesteia — a declarat că le-a săvîrșit spre nenorocirea cetățenilor din Parma². Pe acești locuitori — deși bărbați de treabă, cetățeni cinstiți, devotați autorității ordinului nostru senatorial și demnității poporului nostru — i-a nimicit, ca să dea un exemplu de groaznică cruzime, Lucius Antonius, adevăratul monstru, ținta urii tuturor oamenilor și zeilor, dacă și zeii pot urî pe cei pe care trebuie să-i urască. Inima nu mă lasă, senatori, și se îngrozește numai cînd încerc să zugrăvesc în cuvinte cele ce a săvîrșit L. Antonius împotriva copiilor și femeilor celor din Parma. Ai lui Antonius însă se bucură, în nerușinarea lor, cînd impun cu sila altora aceleași mîrșavii la care ei s-au supus de bunăvoie. Violența aducătoare de nenorociri însă pe care au impus-o nu este decît una din fețele desfrînării care pătează viața Antoniiilor. Mai există oare cineva care să nu aibă încă îndrăzneala de a numi dușmani pe aceia ale căror crime, după mărturia tuturora, au întrecut chiar și cruzimea cartaginezilor?

¹ Cei doi consuli în funcțiune (Hirtius și Pansa) și consulii desemnați pentru anul următor (D. Brutus și C. Plancus).

² Parma fusese pedepsită de Antonius, deoarece locuitorii ei trimisese răzătoare consulului Hirtius. Atrocitățile săvîrșite de Lucius Antonius în această colonie au rămas de pomină.

IV. Căci în care cetate cucerită s-a arătat Hanibal atât de crud ca Antonius în surprinsa Parmă ? Afară numai dacă nu cumva trebuie să-l socotim pe Antonius dușmanul acestei colonii și al celorlalte, față de care nutrește aceleași simțăminte. Dacă, fără nici o îndoială, el este dușmanul municipiilor și al coloniilor, cum socotiți atunci că va fi pentru această Romă, pe care a dorit mult s-o cuprindă pentru îndestularea sărăciei hoților săi ? Iscusitul topometru și priceputul măsurător al său, Saxa, o și împărțise. Dar, pe zeii cei nemuritori, senatori, amintiți-vă numai ce groază am îndurat în ultimele două zile, când dușmanii umpluseră orașul de zvonuri !¹ Cine se putea uita la copii, la femei, la casă, la acareturi, la zeii familiei fără să-l podidească plînsul ? Cu toții cugetau sau la fuga cea mai dezastruoasă, sau la cea mai crudă moarte. Și noi mai stăm la îndoială dacă se cuvine să-i numim dușmani pe cei care ne-au produs atîta groază ? Dacă cineva le-ar da un mai aspru nume, bucuros m-aș alătura părerii lui ; deocamdată însă mă mulțumesc cu această denumire știută și nu mă voi folosi de una mai puțin potrivită.

Prin urmare, după conținutul scrisorii citite, trebuie să decretăm rugăciuni publice și, întrucît Servilius a propus, eu voi spori numărul zilelor de rugăciune, mai cu seamă că avem de sărbătorit nu unul, ci trei generali.

În primul rînd însă, cer să se atribuie titlul de *imperator* acelora prin a căror vitejie, chibzuință și izbîndă am fost scăpați de cele mai groaznice dintre primejdii : robia și pieirea. Dar, ca să vorbim drept, cui, în acești ultimi douăzeci de ani, i s-au decretat rugăciuni publice fără să i se atribuie și titlul de *imperator*, și aceasta pentru fapte de arme mult mai puțin însemnate sau chiar fără să fi săvîrșit vreuna ? În concluzie : sau nu trebuia să se propună rugăciuni de către cei care și-au spus părerea, sau trebuie să acordăm, așa cum se obișnuiește, toată cinstirea cuvenită celor care merită distincția unică, cum n-a mai fost alta pînă acum.

V. Oare dacă vreun comandant ar fi ucis o mie, două de spanioli, galli sau traci, credeți că Senatul nu i-ar fi acordat

¹ Prietenii lui Antonius, rămași în Roma pentru a zdruncina încrederea oamenilor și a le mări groaza, răspîndiseră zvonul că Antonius ar fi nimicit armatele Senatului la Mutina și s-ar îndrepta în marș triumfal spre capitală.

— după cum e obiceiul — titlul de *imperator*? Când însă au fost măcelărite atâtea legiuni, când au fost uciși atîta mulțime de oameni (le zic dușmani, deși lor nu le convine de loc să fie numiți astfel), o să-i cinștim pe străluciții noștri comandanți cu onoarea rugăciunilor și o să le refuzăm titlul de *imperator*?

Cu ce onoare, entuziasm și urale trebuie să pătrundă în acest templu înșiși eliberatorii orașului, dacă nu mai departe decît ieri, însuflețit de succesele lor, poporul m-a purtat pe mine în triumf, ovaționînd de acasă de la mine pînă la Capitoliu și apoi îndărăt pînă acasă? În sfîrșit, după a mea părere, un adevărat și cuvenit triumf este acela acordat celor care au binemeritat de la patrie, dîndu-li-se o mărturie din partea întregii cetăți. Fie că, în bucuria generală a poporului, mă felicitau în special pe mine, ceea ce este o dovadă de mare prețuire, fie că-mi aduceau mulțumiri numai mie, acordîndu-mi și una și alta, ceva mai măreț nici nu se poate imagina.

„Vorbești însă despre tine“, mi se va spune. E drept, dar fără să vreau. Durerea unei nedreptăți m-a îndemnat să mă glorific singur, contrar obiceiului meu. Nu-i destul oare că nu raportez nimic despre oamenii care nu știu ce-i virtutea? Dar să nu recunosc pe cei cu merite deosebite îmi este peste putință. Din invidie să punem însă crime odioase pe seama acelor care și-au dat toată osteneala pentru salvarea republicii? Știți bine că în ultimele zile a circulat stăruitor zvonul că eu, la sărbătoarea în cinstea Venerei, care cade chiar astăzi, voi coborî în oraș împodobit cu fasce¹. Cel care a stîrnit zvonul s-o fi gîndit la vreun gladiator, la vreun hoț, la vreun Catilina, iar nu la acela care a făcut ca așa ceva să nu se mai întîmple în republică. Cum adică: eu, care l-am înlăturat, l-am zdrobit și l-am distrus pe Catilina pentru că uneltea asemenea atacuri, tocmai eu să doresc acum, așa, pe neașteptate să fiu Catilina? Cu ce prevestiri eu, augurul², aș primi aceste fasce? Pînă cînd să le păstrez și cui să le predau? Ce scelerat a putut născoci așa ceva? Ce nebun a putut crede? De unde oare atîta bănuială? De unde asemenea zvon?

¹ De obicei, demnitarii locuiau pe colină, așa că se zicea „cobor în oraș“. La sărbătorile în cinstea Venerei, numite *Vinalia*, magistrații se împodobeau cu fasce, însemnele puterii de stat. Cu acest prilej se sărbătoreau înflorirea și culesul viilor.

² Cicero îndeplinea acum funcția de augur.

VI. În ultimele trei-patru zile, după cum știți, venea de la Mutina o neplăcută și tristă veste : oameni nelegiuți, îmbătați de bucurie și obrăznicie, îmbulzindu-se lângă sediul Senatului, cu gânduri funeste mai degrabă pentru nebunia lor decît pentru republică, croiau la planuri cum să ne ucidă, împărțindu-și sarcinile : care să ocupe Capitoliul, care rostrele, care porțile cetății Roma, ținînd seamă că o bună parte din cetățeni vor fi în preajma mea. Atunci, ca să stîrnească invidie împotriva-mi, să-mi pună în primejdie chiar și viața, au răspîndit acest zvon, cu fascele, hotărînd ca ei înșiși să mi le înmîneze. Iar dacă aceasta s-ar fi petrecut fără vreo împotrivire din partea mea, ei pregătiseră un atac cu oameni năimiți, ca împotriva unui tiran, după care ar fi urmat masacrul vostru, al tuturor. Această uneltire se vedește acuma, o, senatori, și, la timpul potrivit, va ieși la iveală și izvorul întregii urzeli criminale. Publius Apuleius, tribunul plebei, martorul, tovarășul și sprijinitorul meu împotriva tuturor planurilor și primejdiilor urzite împotriva mea, încă de pe vremea consulatului meu, nemaiputînd răbda suferințele mele, a strîns o mare adunare populară, în fața căreia și-a arătat aceleași simțăminte. În fața acestei adunări, pe cînd el se străduia, pe temeiul legăturilor noastre de strînsă prietenie, să spulbere bănuiala cu fascele, întreaga adunare, într-un singur glas, a declarat că eu n-am avut niciodată față de republică decît gânduri bune. La două sau trei ore după această adunare, au sosit vești și scrisori îmbucurătoare, așa încît acea zi nu numai că m-a scăpat de o nedreaptă calomnie, dar m-a și onorat cu cele mai înalte mulțumiri din partea poporului roman.

Am făcut această digresiune, senatori, nu ca să vorbesc în apărarea mea (căci m-aș simți rușinat dacă în fața voastră nu m-aș putea disculpa în alt chip), ci ca să sfătuiesc pe cei puținței și înguști la minte, să le arăt calea pe care am urmat-o întotdeauna, ca să socoată virtutea oamenilor de seamă drept ceva vrednic de imitat, nu de pizmuit. „Întins este cîmpul activității în republică“, zicea cu multă înțelepciune Crassus¹. Eu adaug „Multora le este deschis drumul spre onoruri“.

VII. O, dacă ar fi trăit acei minunați fruntași care, terminîndu-se consulatul meu, cînd le ofeream primul loc mă priveau cu ochi buni în scaunul pe care-l ocupam ! Dar acum,

¹ Crassus Lucius, mare și vestit orator, adesea citat de Cicero.

cîtă durere credeți că nu mă copleșește cînd văd ce lipsă de consulari hotărîți și statornici ducem, cîtă amărăciune credeți că nu simt cînd văd pe unii cu gînduri rele, pe alții cu totul indiferenți, iar pe alții prea puțin stăruitori în apărarea cauzei noastre, formîndu-și păreri nu întotdeauna în interesul republicii, ci modulîndu-și-le după cum sînt plini de speranță sau temători.¹ Căci dacă cineva se străduie, hărțuindu-se pentru întîietate, face treabă de om nebun, deoarece vrea să combată virtutea cu viciile. Dar, după cum la curse victoria se cîștigă prin alergare, tot așa și între cei bravi virtutea se cîștigă prin virtute. Ca să mă întreci pe mine, care am cele mai bune sentimente față de republică, trebuie oare ca tu să le ai pe cele mai rele? Văzînd că la mine aleargă toți cetățenii cumsecade, tu îi vei pofti la tine pe toți cei răi? Eu n-aș dori acest lucru, în primul rînd pentru stat și apoi chiar în interesul demnității tale. Iar dacă lupta se dă pentru întîietate, după care n-am umblat nicicînd, ce-aș mai avea, în fine, de dorit?² Eu nu pot fi învins prin propuneri rele, ci prin cele bune, de care mă arăt bucuros. Unii suportă cu adîncă mîhnire faptul că poporul roman vede și ia în seamă toate acestea. Se poate oare ca lumea să nu judece pe fiecare după cum merită? După cum însă poporul judecă, și judecă drept, pe toți membrii Senatului, recunoscînd că în nici o împrejurare critică ordinul senatorial n-a fost mai dîrz și mai hotărît decît față de fiecare dintre noi, și îndeosebi față de cei care își rostesc părerea de la această tribună, cu toții caută, cu toții sînt nerăbdători să afle ce părere și-a dat fiecare, prețuind în felul acesta pe oricine după cum socot ei că merită. Ei nu au uitat că eu, cu treisprezece zile înainte de calendele lui ianuarie, am fost cel dintîi care am propus reîntronarea libertății, că de atunci înapoi am vegheat mereu la apărarea țării, că ziua și noaptea mi-am ținut casa deschisă și urechea atentă, ca să prind gîndul și părerea tuturor. Ei nu au uitat că prin scrisorile mele, prin vestitorii mei, prin îndemnurile mele am înflăcărat pe toți, oriunde se aflau, convingîndu-i să vină în ajutorul patriei, că părerea mea, de la calendele lui ianuarie înapoi, n-a fost niciodată pentru trimiterea delegaților la Antonius, pe care

¹ Oamenii politici din Roma șovăiau, nu știau dacă va învinge Antonius sau Senatul.

² Cicero ajunsese la treapta supremă din *cursus honorum*, fusese consul cu douăzeci de ani mai înainte.

totdeauna l-am numit dușman, iar lupta noastră împotriva lui am numit-o război. Eu am fost întotdeauna pentru o pace adevărată, dar nu pentru o pace aducătoare de nenorocire. Nu l-am considerat oare totdeauna pe Ventidius¹ drept dușman, pe cînd alții îl doreau tribun al plebei? Dacă cei doi consuli desemnați ar fi fost de aceeași părere cu mine, toți acești hoți, de teama autorității Senatului, de mult ar fi lăsat armele din mîini.

VIII. Dar ceea ce nu s-a putut înfăptui atunci, senatori, în clipa de față nu numai că se poate, dar este chiar absolut imperios. Aceia care ne sînt cu adevărat dușmani să fie înfierăți cu acest nume și declarați, prin deciziile noastre, dușmani. Cînd, mai înainte, nu o dată, ci de mai multe ori am folosit cuvintele „dușman” și „război”, părerea mea a fost respinsă sub motivul că în cazul de față nu se cade să folosim aceste cuvinte. După scrisorile celor trei bărbați — consulii C. Pansa și A. Hirțius și propretorul Octavius — noi ne-am spus cuvîntul despre cîntea ce trebuie să acordăm zeilor nemuritori, iar senatorul care a fost de părere să decretăm rugăciuni publice, fără să-și dea seama, i-a numit și dușmani. Nici odată însă în vreun război civil nu s-au decretat servicii sacerdotale. Dar ce zic eu decretat? Nici măcar nu s-au cerut prin vreo scrisoare a învingătorilor. Sulla, pe cînd era consul, a purtat un război civil, și-a adus legiunile în Roma și apoi a expulzat pe cine a vrut, a ucis pe cine a putut, dar nici pome-neală n-a fost de rugăciuni. A venit în fine crîncenul război purtat de Octavius, nu s-a decretat însă nici o rugăciune în cîntea victoriosului Cinna². Generalul Sulla a răzbunat cu greu victoria cîștigată de Cinna, dar Senatul n-a decretat nici o rugăciune pentru aceasta. Sau ție, Servilius, colegul tău de consulat³ ți-a trimis vreo scrisoare prin care să ceară rugăciuni în urma dezastrului de la Pharsalos sau a încercat măcar să-ți raporteze ceva? De bună seamă că nu. Sau ți-a scris, după

¹ Pe Ventidius, deși săvîrșise acte de eroism împotriva parților, Cicero l-a numit totdeauna dușman, din pricina imoralității lui.

² Lucius Cornelius Cinna, consul din 87 pînă în 84 î.e.n.

³ Servilius fusese consul în anul 48 î.e.n., avîndu-l coleg pe Caius Iulius Caesar.

aceea, despre Alexandria sau despre Pharnace? ¹ Iar cu prilejul luptei de la Pharsalos nu i s-a acordat nici măcar un triumf, deoarece cetățenii pe care i-a înghițit acea luptă ar fi putut trăi teferi ca învingători, Roma rămânând puternică și înfloritoare. Același lucru s-a întâmplat și în trecutele războaie civile. Căci mie, pe cînd eram consul, mi s-a decretat prin hotărîri noi, care nu existaseră mai înainte, o rugăciune publică, fără ca să fi pus cel puțin mîna pe arme, ci numai pentru faptul că am distrus dușmanii și am salvat astfel pe cetățeni. Deci, în concluzie, senatori, sau nu trebuie să acordăm servicii divine generalilor care le pretind pentru felul cum, în chip strălucit, au apărat republica, ceea ce nu s-a mai întâmplat pînă acum nimănui — în afară de Gabinius — sau, dacă aprobăm să se facă rugăciuni publice, atunci trebuie să declarăm dușmani pe aceia pentru înfrîngerea căroră le decretăm.

IX. Prin urmare, așa cum se gîndește Servilius, eu îi numesc cu adevăratul lor nume: *comandanți*; și cînd numesc *comandanți* pe învingători, în același timp numesc dușmani pe cei care sînt învinși sau urmează să fie învinși. Cum aş putea numi mai potrivit pe C. Pansa? Nu poartă el titlul celei mai înalte demnități? Cum să-l numesc pe Hirtius? Și el este consul, rang pe care îl are din partea poporului, căci pe cel de *general-triumfător* l-a dobîndit drept răsplată pentru bravura sa. Pot sta oare la îndoială dacă trebuie să-l numesc *tot așa* pe Octavius, care este născut, prin harul zeilor, anume pentru salvarea republicii? Doar el cel dintîi a abătut cruzimea groaznică și infamă a lui Antonius, nu numai de la grumazurile noastre, dar chiar de la brațele și măruntaiele noastre. Cîte acte de vitejie, o, zei, și cît de însemnate s-au petrecut într-o singură zi! Primul, înaintea tuturor, s-a prins, în încheștarea cu Antonius, Pansa, conducătorul vrednic de legiunea Martia, demnă la rîndu-i de un asemenea general. Dacă Pansa ar fi izbutit să înăbușe iureșul aprig al bătăliei, războiul ar fi luat sfîrșit printr-un singur atac. Dar pe cînd legiunea, dornică de libertate, se avîntase cu energie în linia dușmanilor, Pansa însuși lupta în primele rînduri, căpătînd două răni grave; atunci a fost smuls din linia de bătaie, sal-

¹ Pharnace, regele Pontului, a fost învins de Caesar, căruia însă nu i s-au decretat rugăciuni, cum nu i s-au decretat nici pentru victoria repurată la Alexandria.

vîndu-i-se viața pentru binele republicii.¹ Din aceste motive eu îl consider nu numai *comandant-triumfător*, ba chiar cel mai vestit dintre generali pe acela care s-a oferit să salveze republica, prin victorie sau prin moartea sa, și care s-a achitat de prima făgăduială — ferească-ne zeii nemuritori să se împlinească și cea de-a doua !

X. Ce să mai amintesc despre Hirtius ? El, aflînd acestea, cu un curaj de necrezut scoase afară din lagăre două legiuni : pe cea de-a IV-a care, părăsind pe Antonius, se unise cu legiunea Martia și cea de-a VII-a, formată din veterani, dovădind în luptă că ostașilor care păstrează cele ce le-a dăruit Caesar le e scump numele Senatului și al poporului roman. Hirtius însuși, cu aceste douăzeci de cohorte și fără cavalerie, purtînd cu fală steagul legiunii a IV-a (înfățișare mai impunătoare nu știm să fi avut vreodată alt comandant) s-a ciocnit cu cele trei legiuni și cu călărimea lui Antonius, iar pe dușmanii nelegiuîți, mînjiți cu sîngele nostru, care amenințau templul preabunului și marelui Iupiter, ca și pe ale celorlalți zeii nemuritori, casele Romei, libertatea poporului și viața noastră, pe aceștia îi culcă la pămînt, îi împrăștie, îi ucide, înpăimîntînd pe căpetenia hoților, care, însoțit numai de cîțiva tovarăși, își căută scăparea la adăpostul întunericului, prin fugă. O, ferece de soarele care înainte de a apune văzu pămîntul așternut cu straturi de cadavre ale paricizilor și pe Antonius fugînd cu împușinata-i ceată de complici ! Cine oare va mai șovăi să-l numească pe Octavius *triumfător* ? Tinerețea lui, cu siguranță, nu va opri pe nimeni de la această hotărîre, deoarece vitejia lui a luat-o înaintea anilor. Faptele lui Octavius mie mi s-au părut cu atît mai strălucite, cu cît trebuiau mai puțin pretinse de la vîrsta lui fragedă. Investindu-l cu comanda, îi acordam în același timp și nădejdea dobîndirii titlului de *comandant*, nădejde ce decurgea din această funcție pe care, îndeplinind-o, a intrat în prevederile decretului nostru, justificînd actele sale. După cum foarte drept ne arată scrisoarea lui Hirtius, acest tînăr, cu un curaj nemaipomenit, însoțit doar de cîteva cohorte, a știut să dea un atac decisiv și să cîștige victoria, asigurînd totodată apărarea taberei în care

¹ Previziunea lui Cicero nu s-a realizat deoarece, peste cîteva zile numai, consulul avea să moară din pricina acestor răni.

se aflau mai multe legiuni, hotărînd astfel victoria. Deci, bravura acestor trei generali, priceperea și norocul lor au salvat republica în aceeași zi, în mai multe locuri.

XI. Prin urmare, eu hotărăsc pentru cei trei comandanți cincizeci de zile de rugăciuni publice. Motivele le voi arăta pe scurt în propunerea mea, străduindu-mă să găsesc cuvintele cele mai alese. Căci este de datoria noastră a arăta recunoștință și mulțumire bravilor noștri ostași. Deci, recompensele pe care am făgăduit să le acordăm legiunilor atunci cînd războiul va fi sfîrșit, sînt de părere că trebuie reînnoite prin hotărîrea Senatului, chiar astăzi. Este drept ca soldații, și mai cu seamă asemenea soldați să se bucure de aceleași onoruri ca și comandanții lor. O, dacă, senatori, am avea posibilitatea să acordăm fiecărui cetățean răsplata pe care o merită ! Măcar să ne achităm de făgăduielile făcute. Rămîne, precum nădăjduiesc, ca ostașii victorioși să se convingă singuri de bună-credința Senatului, deoarece ei, în momentul cel mai critic pentru republică, au urmat calea cea dreaptă ; să-i facem să nu regrete niciodată hotărîrea pe care au luat-o. E și lesne să ne îndeplinim datoria față de aceia care, chiar și cînd tac, ne fac să le înțelegem meritele. A consacra însă bravura acelor care-și varsă sîngele pentru patrie este o faptă minunată, măreață și demnă de înțelepciunea senatorilor. O, de mi-ar veni în minte cuvintele cele mai strălucite prin care să pot glorifica vitejia lor ! Nu voi trece însă în nici un caz cu vederea două chestiuni care mă preocupă în mod deosebit : una privește gloria eternă a celor viteji între viteji ; cealaltă, potolirea durerii și doliului familiilor celor căzuți la datorie.

XII. Prin urmare, senatori, eu propun să se ridice în cinstea ostașilor din legiunea Martia și a acelor care au căzut luptînd alături de ei, cel mai mare monument, căci mari și neasemuite sînt serviciile aduse de această legiune.¹ Ea cea dintîi s-a separat de banda lui Antonius, ea a cucerit Alba, ea a trecut de partea lui Octavius ; exemplul ei l-a urmat legiunea a IV-a, dobîndind gloria unei vitejii asemănătoare. Biruitoarea legiune a IV-a nu are însă a plînge pe nimeni, pe cînd din legiunea Martia unii ostași au căzut în momentele cele mai

¹ Urmează unul din cele mai splendide și avîntate elogii pe care le cunoaște oratoria antică la adresa eroismului pe cîmpul de luptă.

glorioase. O, ce moarte fericită, care redă patriei ceea ce omul datorează naturii ! Pe voi vă socot cu adevărat născuți pentru patrie, pe voi, ostași ai legiunii Martia, care vă trageți numele de la însuși zeul Marte, cel ce a creat Roma pentru întreaga lume, iar pe voi pentru Roma. Rușinoasă este moartea celor care fug, dar plină de glorie a celor care pier vitejește ! În linia de bătaie, Marte însuși ocrotește pe cel mai viteaz. Nelegiuții pe care i-ați măcelărit chiar și în iad își vor primi pedeapsa pentru crime, iar voi, care v-ați dat ultima suflare în focul bătăliei victorioase, v-ați asigurat un loc între eroi. Natura ne-a hărăzit o viață scurtă, dar amintirea unei vieți bine trăite este veșnică. Dacă această amintire n-ar fi mai lungă decât viața însăși, cine-ar fi atât de smintit să caute lauda și gloria prin chinuri și primejdii neînchipuite ? Voi, bravi ostași, v-ați îndeplinit cu prisosință datoria cât timp ați fost în viață, iar acum, nemuritori fiind, vitejia voastră nu va fi dată uitării, nici îngropată de tăcerea posterității, deoarece Senatul și poporul roman v-au înălțat, cu mâinile lor, un monument nepieritor. Au existat armate care s-au făcut vestite cu prilejul diferitelor bătălii ca : războaiele punice, gallice, italice, dar nici uneia nu i s-au acordat vreodată asemenea onoruri. O, cum nu putem acorda altele și mai mari, căci de la voi am primit servicii cu mult mai mari ! Voi l-ați îndepărtat de Roma pe îngrozitorul Antonius și l-ați respins când se căznea să se întoarcă în cetate. Se va înălța, așadar, un monument, o lucrare măreață, cu inscripții drept mărturie eternă a eroismului vostru. În fața lui, urmașii nu vor conteni nicidecum să-și exprime în cuvinte fierbinți recunoștința. În schimbul unei vieți trecătoare, voi ați cîștigat astfel nemurirea.

XIII. Dar, senatori, așa cum fructul gloriei cetățenilor prea buni și cinstiți se răscumpără prin onoarea unui monument, să consolăm în aceste clipe și pe apropiații celor căzuți, pentru care cea mai bună mîngîiere este următoarea : părinților, pentru că au născut niște vajnici apărători ai republicii ; copiilor, pentru că vor avea mereu în casă exemplul bravurii ; soțiilor, pentru că vor fi văduvele unor asemenea eroi, pe care se cuvine mai degrabă să-i laude decât să-i jelească ; fraților, pentru că se vor încredința că între ei există o asemănare nu numai trupească, ci și a virtuților. O, dac-am putea ca, prin sentințele și decretele noastre, să ștergem lacrimile tuturor

acestora, sau printr-o astfel de cuvîntare din partea statului, să-i facem să-și aline mîhnirea și mai curînd să se bucure că, dintre atît de multe și felurite soiuri de moarte cîte amenință omenirea, tocmai cel mai frumos a fost partea lor, că nu sînt nici neîngropați, nici părăsiți (și nici aceasta nu e o nenorocire cînd o faci pentru patrie)! Cenușa lor n-a fost împrăștiată în morminte umile, ci se află depusă sub un edificiu împodobit cu ofrande publice, pe altarul unei amintiri veșnice, pildă de virtute pentru posteritate. Mîngîierea cea mai mare, pentru rude, este că printr-aceiași monument se manifestă și vitejia alor săi, și respectul întregului popor roman, și loialitatea Senatului, și amintirea celui mai crîncen război în care, dacă n-ar fi existat eroismul fără seamăn al ostașilor, pînă și numele poporului roman ar fi dispărut prin crima lui Antonius. Eu, senatori, sînt de părere ca premiile pe care le-am făgăduit ostașilor să le distribuim după restabilirea republicii; pe ostașii rămași în viață să-i răsplătim la vreme și cu toată cinstea cuvenită vitejiei lor, iar pentru ceilalți — căroro li s-au făcut aceleași promisiuni, dar și-au dat viața pentru patrie — socot să li se acorde părinților, soțiilor, fraților, copiilor lor aceleași însemnate răsplăți.

XIV. Prin urmare, ca să-mi închei cuvîntarea, fac următoarea propunere: „Întrucît, în calitatea-i de consul și comandant, Pansa a început războiul cu dușmanii și deoarece în această luptă legiunea Martia, dovedind o vitejie fără seamăn, a apărut libertatea poporului nostru, faptă pe care au săvîrșit-o și legiunile de recruți; ținînd seamă că Pansa însuși, în iureșul sulitelor dușmane, luptînd vitejește, deși era consul și general, a căpătat mai multe răni; ținînd seama, de asemeni, că Hirtius, în calitate de consul și comandant, primind știre despre lupta și primejdia în care se afla colegul său, cu un curaj fără seamăn, și-a scos trupele din lagăr, avîntîndu-se împotriva lui Antonius și a armatei dușmane, a trecut prin sabie oștirile vrăjmașe iar armata lui și-a păstrat-o neatinsă, încît n-a avut să-și plîngă nici un ostaș pierdut; ținînd seamă apoi că propretorul și imperatorul Octavius, prin chibzuința și priceperea lui proprie, a apărut în chip strălucit taberele de trupele dușmanilor, împrăștiind și nimicind pe cei care se apropiaseră de lagăr, pentru toate aceste fapte Senatul socoate că, prin vitejia, priceperea, prudența, seriozitatea, sta-

tornicia, mărinimia și izbînda celor țrei conducători, poporul roman a fost eliberat de cea mai urîță și monstruoasă sclavie. Ținînd apoi seamă că ei au salvat republica, Roma, templele zeilor nemuritori, bunurile și gospodăriile tuturor, pe copii — toate acestea prin luptă dîrză și cu primejdia vieții lor — pentru aceste fapte încununată de izbîndă, se decretează ca cei doi consuli și comandanți, Pansa și Hirtius, amîndoi împreună sau unul din ei, sau, dacă ei vor lipsi, atunci pretorul Romei, Marcus Cornutus, să orînduiască rugăciuni publice de mulțumire în toate templele zeilor, timp de cincizeci de zile; și întrucît bravura ostașilor din legiuni a fost vrednică de asemenea comandanți, Senatul va da ostașilor cele ce le-a promis mai înainte, înconjurîndu-i cu cea mai mare dragoste, după restaurarea republicii. De asemenea, întrucît legiunea Martia a dat cea dintîi piept cu dușmanul, care-i era mult superior ca număr, ceea ce n-a împiedicat-o însă ca pe mulți să-iucidă iar pe alții să-i ia prizonieri; și socotind că fără nici o ezitare și-a vărsat sîngele pentru patrie și ținînd seamă că ostașii celorlalte legiuni, dînd dovadă de aceeași vitejie, au înfruntat moartea pentru salvarea și libertatea poporului roman, Senatul hotărăște ca cei doi consuli și comandanți, Pansa și Hirtius, amîndoi împreună, sau cum se vor înțelege între ei, să se îngrijească de înălțarea unui monument dintre cele mai mărețe în amintirea celor care și-au vărsat sîngele pentru libertatea și soarta poporului roman, pentru orașul Roma și pentru sanctuarele zeilor nemuritori.

Chestorii orașului vor primi ordin să adune și să plătească banii trebuitori pentru această lucrare, ca să rămîna posterității o amintire veșnică despre crima celui mai feroce dușman, precum și despre vitejia supraomenească a ostașilor noștri. Să se împartă părinților, copiilor, soțiilor și fraților celor căzuți pentru patrie în acest război cele ce trebuiau să li se dea lor dacă ei ar fi rămas în viață victorioși; căci ei au învins prin moartea lor.“¹

¹ Monumentul propus de Cicero nu s-a construit, deoarece evenimentele au luat alt curs. Cei doi consuli, Hirtius și Pansa, au murit în urma rănilor căpătate în luptă, iar conducătorii armatelor care s-au ciocnit la Mutina s-au împăcat, formînd cel de-al doilea triumvirat. Acesta a dăinuit pînă în anul 31 î.e.n., cînd, în urma bătăliei de la Actium, Augustus a intronat o nouă formă de guvernămînt, principatul.

Cuprinsul

Prefață	V
<i>Filipica I</i>	1
<i>Filipica a II-a</i>	18
<i>Filipica a III-a</i>	66
<i>Filipica a IV-a</i>	84
<i>Filipica a V-a</i>	91
<i>Filipica a VI-a</i>	113
<i>Filipica a VII-a</i>	122
<i>Filipica a VIII-a</i>	132
<i>Filipica a IX-a</i>	145
<i>Filipica a X-a</i>	153
<i>Filipica a XI-a</i>	166
<i>Filipica a XII-a</i>	185
<i>Filipica a XIII-a</i>	199
<i>Filipica a XIV-a</i>	222

Redactor : G. MARCUSON
Tehnoredactor : DECEBAL ENESCU

Dat la cules 08.07.1968. Bun de tipar 28.12.1968. Apărut 1968. Tîraj 15.170. Broșate 12.090. Legate 1/1 3080. Hîrtie tipar înalt tip B satinat de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 16,36. Coli tipar 17. A. nr. 11.251. C.Z. pentru bibliotecile mari și mici 871—6=59

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii”, Piața Scînteii nr. 1, București — Republica Socialistă România, comanda nr. 80 552

„Istoria să nu-și plece urechea la falsuri, nici să fie surdă la adevăr.“

„Fără discuție, cel dintii, cel mai mare scriitor latin în toate genurile.“

Cicero

Leopardi despre Cicero

Lei 8

clw

**Editura pentru
Literatură
Universală**